

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

YAKUP KADRİ KARAOSMANOĞLU'NUN ESERLERİNDE EĞİTİM
DEĞERLERİ

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
Hamza AYDOĞDU

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Yakup ÇELİK

Ankara - 2011

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

YAKUP KADRİ KARAOSMANOĞLU'NUN ESERLERİNDE EĞİTİM
DEĞERLERİ

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
Hamza AYDOĞDU

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Yakup ÇELİK

Ankara - 2011

ONAY

Hamza AYDOĞDU tarafından hazırlanan “Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun Eserlerinde Eğitim Değerleri” başlıklı bu çalışma, 19/12./2011 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği-oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalında Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

.....

Prof. Dr. Ramazan KAPLAN(Başkan)

.....

Prof. Dr. Yakup ÇELİK

.....

Prof. Dr. Şerif AKTAŞ

.....

Prof. Dr. Hülya ÇENGEL KASAPOĞLU

.....

Prof. Dr. Pakize AYTAÇ

ÖN SÖZ

Edebiyatımızda önemli bir yeri olan Yakup Kadri Karaosmanoğlu, 1889-1974 yıllarında yaşamış Cumhuriyet Dönemi yazarlarından biridir. Yakup Kadri, fikir ve sanat açısından değişimler yaşamış, değişimleri eserlerine yansıtmıştır. Aynı zamanda gazetecilik ve siyasetle de uğraşmış olan Yakup Kadri, yazarlığını besleyen her bilimle yakından ilgilenen, birçok konu hakkında fikir sahibi olan çok yönlü bir yazar, bir Türk aydınıdır. Yakup Kadri, önceleri Batı'ya hayran olmuş ve Fecr-i Ati topluluğuna katılarak "sanat, sanat içindir" görüşünü benimsemiş, ancak sonraları ülkenin içinde bulunduğu durum, Balkan Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan olaylar karşısında bir anlamda Batı'ya küsmüş ve "Sanat, toplum içindir" görüşünü benimsemiştir. Bu nedenle romanlarının konusunu çoğunlukla içinde yaşadığı toplum oluşturmaktadır. Tanzimat Dönemi'nden, 1950'li yıllara kadar uzayan bir süreci içerisine aldığı eserlerinde, içinde bulunduğu toplumun değerlerinde yaşanan değişimi ve değer yitirilişi üzerinde durmuştur. Bu açıdan Yakup Kadri'nin eserlerinde onun hayata, topluma ve insana bakış açısını bulabiliriz.

Yapılan bu çalışma ile iyi bir gözlem yeteneğine sahip olan Yakup Kadri'nin bütün eserleri incelenerek, eserlerinde eğitim olgusu, eğitim sorunları ve bunlara ilişkin çözüm önerilerinin olup olmadığı araştırılarak, edebiyat yoluyla toplumun eğitim sorunlarına ne denli yakın olduğu ortaya konmak istenmiştir.

Çalışmam boyunca benden desteklerini esirgemeyen ve daima yol gösterici olan değerli hocam Prof.Dr. Yakup ÇELİK'e, beni bu yoğun tempomda hiçbir zaman yalnız bırakmayan değerli aileme ve arkadaşlarıma en içten teşekkürlerimi sunarım.

Hamza AYDOĞDU

ANKARA 2011

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	i
İÇİNDEKİLER	iii
GİRİŞ	1

YAKUP KADRI KARAOSMANOĞLU'NUN HAYATI, SANATI VE ESERLERİ

HAYATI	8
SANATI	10
ESERLERİ.....	13
Mensur Şiirleri	14
Anıları	15
Tiyatro Eserleri.....	16
Hikâyeleri.....	17
Romanları	18

YAKUP KADRI KARAOSMANOĞLU'NUN ESERLERİNDE EĞİTİM DEĞERLERİ

BİR EĞİTİMCİ NASIL OLMALIDIR?	31
İNSAN OLMANIN ŞARTLARI NELERDİR?	33
LİDER YETİŞTİRME	36
LİDER	38
İYİ BİR LİDER HANGİ ÖZELLİKLERİ TAŞIMALIDIR? ÖRNEK LİDER TİPİ KİMDİR?	38
AİLE EĞİTİMİ	46
ÖĞRENCİLER ARASI ŞİDDET	49
ÖĞRENCİLERE ŞİDDET: DAYAK-FALAKA	51
ROMANLARINDA AİLE	55
İYİ BİR AİLE NASIL OLMALIDIR?	55

AİLENİN ÇOCUKLARDAN BEKLENTİLERİ NELERDİR?	59
ERKEĞİN KUTSAL BİR KİMLİĞİ: BABALIK. İYİ BİR BABA HANGİ ÖZELLİKLERİ TAŞIMAMALIDIR?	62
GENEL EĞİTİM SİSTEMİ	64
TÜRKÇE	64
TEDRİSAT.....	66
ÖĞRENCİLERİN GENEL KÜLTÜRÜ.....	72
OKULUN FİZİKSEL KOŞULLARI VE TEMİZLİK ANLAYIŞI.....	73
EĞİTİM MEKÂNLARI.....	75
MEKTEB-i İBTİDÂİ (İLKOKUL).....	78
RÜŞDİYE (ORTAOKUL)	78
MEKTEB-i İ'DÂDÎ	78
SULTÂNÎ (LİSE).....	79
MEDRESELER.....	80
KIZ VE ERKEK SANAYİİ NEFİSE MEKTEPLERİ	81
DİL ENCÜMENLERİ	82
EĞİTİM KADROSU	83
Öğretmenler	83

YAKUP KADRİ KARAOSMANOĞLU'NUN ESERLERİNDE KADIN

BİR KADINDA BULUNMAMASI GEREKEN ÖZELLİKLER NELERDİR?	85
BİR KADIN HANGİ ÖZELLİKLERE SAHİP OLMALIDIR?	88
KADIN VE LİDERLİK.....	90
KADINLARIN DÜŞÜNCE FARKI.....	90
KADINLARIN VATAN KURTULUŞUNDA ALABİLECEĞİ SORUMLULUKLAR	91
ERKEKLERİN KADINA KARŞI DAVRANIŞLARI	92
ANNE KİMLİĞİYLE KADIN	93

YAKUP KADRİ KARAOSMANOĞLU'NUN ESERLERİNDE DİNİ UNSURLAR

EĞİTİM VE DİN	96
İNANCIN İNSAN DÜNYASINDAKİ YERİ.....	97
DİNİ ORTAMLARDA HANGİ OLUMSUZ ÖZELLİKLER OLMAMALIDIR?	101
DİNİ LİDERDE BULUNMAMASI GEREKEN NİTELİKLER	110
İBADET YERLERİ NASIL OLMALIDIR?	115
NASIL BİR İNANMA BİÇİMİ OLMALIDIR?	115
DİN EĞİTİMİ NASIL OLMAMALIDIR?	117
BATIL İNANÇLARIN ETKİLERİ NELERDİR?	118
DERGÂH-TEKKE	119
DİNİ HİKÂYELER	123
KUR'AN EĞİTİMİ.....	123
ÖZEL GÜNLER.....	124
DİNİ SÖMÜRÜ	125
BEKTAŞİLİK.....	125
Bektaşî Abdesti.....	125
Eşîge Yüz Sürmek Ve Diğer Ritüeller	126
İçki.....	130
Bektaşilikte Değerler	131

YAKUP KADRİ'NİN ESERLERİNDE AYDIN TİPİ VE EĞİTİM MEKÂNLARI

EĞİTİM VE SİYASET	132
AYDIN	133
AYDIN TİPİ NASIL OLMALIDIR? AYDINDA HANGİ ÖZELLİKLER BULUNMALIDIR?	133
AYDIN VE HALK ARASINDAKİ FARKLAR NELERDİR?	151
EĞİTİM VE SANAT	152
EDEBİYAT VE ŞİİR	153

YAKUP KADRI’NİN ESERLERİNDE SOSYAL HAYAT

AYDIN-HALK ÇATIŞMASI	154
ŞEHİR- KÖY ÇATIŞMASI.....	156
KÖYE VE KÖYLÜYE BAKIŞ	158
HALK	160
ANADOLU VE ANADOLU KÜLTÜRÜ.....	162
KİMLİKSİZLİK	163
CEHALET	164
AHMET CELAL’İN EĞİTİM VE KÜLTÜR DURUMU.....	165
KÖYLÜLERİN EĞİTİM VE KÜLTÜR DURUMU	171
DEĞİŞİM.....	173
İnkılâp ve Kemalizm.....	173
Değişim, Toplumı Eğitme ve Eylem	190
DEĞİŞEN DEĞERLER.....	203
Batılılaşmanın Yanlış Anlaşılması ve Yozlaşma.....	203
Kılık- Kıyafet, Düşünce	206
Hayat Tarzı.....	207
Eğlence	209
Evlilik	209
Türkçenin Bozulması.....	210
Basın	211
Avrupa Hayranlığı	212
DEĞİŞEN TİPLER.....	212
Alafranga Servet Bey- Sekine Hanım	212
Faik’te Geleneğe Aykırılık	213
Cemil’deki Değişim.....	213
SONUÇ	215
KAYNAKÇA	219
ÖZET	226
ABSTRACT	228

GİRİŞ

Sanatın ancak sanata hizmet etmek için var olduğunu düşünen görüşler, sanatı tanımlarken aslında pek çok kuralın varlığından da söz etmektedir: *Sanatın bir tek amacı vardır, o da sanatın kendisidir.* Sanatın başka hiçbir amacı olamaz. Başka amaçlara yönelen her eğilim, sanatı öldürür. Sanat, ne kişisel ne de toplumsal yararı dikkate almalıdır. Onun tek bir hedefi vardır, o da güzel biçimleri yaratmaktır. Başka bir amaca hizmet etmek, sanata yabancıdır.

Sanatta toplumsal faydayı öne çıkaran eğilim ise bu görüşe bütünüyle karşı çıkar: *Sanat da sanatçı da toplumla var olmuştur.* Toplumu olmayan bir sanattan söz etmek mümkün değildir. Toplumun bir parçası olan sanatçının bu sayede topluma hizmet etmesi ve onun için sanatını icra etmesi gerekir. Sanat, elbette toplum içindir. “Bilim için bilim” den, “felsefe için felsefe” den söz edilemeyeceği gibi “sanat için var olan bir sanat” tan da söz edilemez. Dünyada her şey insanlar için vardır ve var olmaktadır. Sanatın topluma faydası varsa değerinden söz edilmelidir. Topluma hizmet etmeyen bir sanatın değeri de yoktur. Sanat, durağan bir unsur değildir, uygulanan ve üretim veren bir faaliyettir. Zira o, üretim yöntemlerinden gelmektedir. Sanatı toplumdan tam anlamıyla ayrı tutmak mümkün değildir. Öyle ki o, toplumun bir parçasıdır. Sanat, yalnızca insan ilişkilerinin dayandığı iletişim unsurlarını olanaklı kılmaya yardım etmekle kalmaz; o, bu ilişkilerin niteliğinin de bir parçasıdır.

Sanatı yorumlayan bu farklı dünya görüşlerinin aslında özgün birer üretim olduğu düşünülmelidir. Çünkü bunlar her ne kadar savaşıyor izlenimi verse de sanatı yeniden biçimlendirip var etmektedir. Ayrıca bu üretim süreciyle sanatın çeşitli dalları birbirine ışık tutar. Elbette sanatçının da üstlendiği roller vardır. O, var olanı ortaya koyarken toplumu ve sanatı düşünür, bunların her türlü gelişimine katkı sağlar. Ürünlerin alıcısı olan birey ise bu çerçevede kendisini ve yaşadığı toplumu anlayarak, diğer toplum ve

bireyleri algılayarak zamanının dünyasını kavrar. Farklı ve yeni yaklaşımlarla yaşamını değiştirir. Böylece sanat, sanatçı, toplum ve birey; gelişimin, çağdaşlaşmanın, insan haklarının, özgürlüklerin verdiği sorumlukları yerine getirmiş olur.

Sanat, çağlar boyunca çeşitli gereksinimleri de karşılamak zorunda kalmıştır. Bu gereksinimler değişen algıyla birlikte bazen bir büyüme aracı, bazen bir süs, bazen de kalıcılığı sağlayan bir dilde var olmuştur. Kimi zaman da bunların ötesinde bir din, bir düşünce, bir iletişim aracı veya yalnızca bireysel gereksinimler sanatın odak noktasını oluşturmuş; iyinin, doğrunun, güzelin yanında yararlılık olgusu da sanatın işlevini oluşturmuştur. Sanatın topluma yarar sağlama işlevi hakkındaki bu görüşlerden yola çıkarak eğitimin, eğitim sorunlarının ve bunların çözümlerine ilişkin görüşlerin sanat eserlerinde ne denli yoğun işlendiğine tanık olunmaktadır. Sanatçı, eserlerinde özellikle dönemin eğitim kavramını tanımlar, sorunları tespit eder, çözümler üretir veya yalnızca görüneni kendi diliyle aksettirerek toplumu bilinçlendirir.

Toplum içerisinde yer alan bireyleri istenilen bir yaşam düzeyine ulaştırma çabasının en etkili araçlarından birisi eğitimidir (Sönmez, 1994). Eğitim, bireylere, toplumun istediği davranışları ve ihtiyaç duyduğu davranış değişikliklerini kazandırma ve onların, toplumun içerisinde bulunduğu şartlara uyum sağlamalarını kolaylaştırma ve bunu gerçekleştirme görevleriyle yükümlüdür. Bu sayede eğitim, toplumun sosyal gelişmesini güçlendirerek var olan sorunlara çözüm bulmaya çalışmaktadır. Eğitim toplumda gerçekleşir, toplum tarafından etkilenir ama aynı zamanda toplumu etkiler (Sağlam, 2008a).

Toplumsallaşma, bireylerin içinde bulunduğu sosyal grubun değer ve normlarını öğrenerek o toplumsal grupta kendine düşen toplumsal rolleri yerine getirmesini sağlayacak bilgi ve davranışlara sahip olması, dolayısıyla

ait olduğu sosyal grubun aktif bir üyesi haline gelmesi sürecidir (Dönmezer, 1994).

Toplumların sürekliliğini sağlayan en önemli süreçlerden biri eğitimidir. Her toplum, nesil, kültür ve medeniyetler arası iletişimi ancak eğitim sayesinde sağlayabilir. Her toplumun kendine özgü vicdanı, ahlak anlayışı, töre ve geleneği vardır. Bu farklılıklar da bir toplumu diğerinden ayırır. Toplumların büyük çoğunluğunun meydana getirdiği ortak değerler, onların ortak paydalarını yani “kültür normlarını” oluşturur. Toplumdaki bireylere bu kültür normlarının aktarılması o toplumun devamlılığı için önem arz etmektedir (Kongar, 1972).

Eğitimin, toplumsal, siyasal ve ekonomik olmak üzere üç işlevi vardır. Toplumsal işlevi, toplumun sürekliliğini ve gelişimini sağlayan, toplumla uyumlu bireyler yetiştirmektir. Bu da bireylere toplumun kültürel mirasını aktarmak, bireylerin toplumsallaşmasını sağlamak ve yenilikçi, toplumun kültürünü geliştirecek bireyler yetiştirmekle mümkün olur. Eğitimin siyasal işlevi, toplumdaki bireylere milli ideolojiyi, değerleri ve idealleri kazandırarak onları mevcut siyasal düzene bağlı vatandaşlar olarak yetiştirmektir (Sağlam, 2008a). Eğitimin ekonomik işlevi ise toplumdaki bireylere belli bir beceri kazandırarak onları üretici durumuna getirmek ve endüstri, tarım, hizmet alanlarında toplumun ihtiyacı olan insan gücünü yetiştirmektir (Lundberg, Schrag ve Larsen, 1970).

Kültür kelimesinin sosyolojik anlamı, bir topluluğun tüm yaşam biçiminin ifadesidir. Ralph Linton’a göre kültür, öğrenilmiş davranışlar ve bu davranışların sonuçlarından meydana gelen bir bileşimdir. Onu bir araya getiren öğeler, belli bir toplumun üyelerince paylaşılır ve aktarılır (Tezcan, 1981).

Kültür ve eğitim, birbirleriyle yakından ilişkili iki alandır. Eğitim, kişiliğin gelişmesiyle ilgili olduğundan içinde olduğu toplumun kültürüne bağlıdır. Toplumsal psikoloji ve toplumsal antropolojide yapılan son

incelemeler insan davranışının son derecede esneklik gösterdiğini ve yetişmiş olduğu kültürün, bireyin kişiliği üzerine damgasını vurduğunu göstermiştir. İnsan davranışları içinde yaşanan kültürde geçerli değerlere göre belirlenir (Yılmaz, 1973).

Bir toplumda yaşayan bireylerin davranışları ve bireyler arası ilişkiler içerisinde bulunan dönemde yaşanan toplumsal değişmeyi yansıtır. Bu nedenle toplumsal değişim aile, ekonomi, din, siyaset, hukuk ve eğitim gibi toplumsal kurumlarda kendini gösterir (Yılmaz, 2008). Toplumsal değişme özellikle 19. yüzyılda Avrupa’da başlayarak hızla yayılmıştır. Batı’da teknik ve endüstriyel anlamda gelişmeler yaşandığı gibi felsefe ve sanat alanında da birçok değişim hızla gerçekleşmiştir. Hangi açıdan ele alırsak alalım toplumsal değişim ve etkileşim beraberinde kültürel değişim ve etkileşimi getirecektir. Bu değişimi serbest, zorunlu ve kasıtlı olmak üzere üç başlık altında toplayabiliriz. Serbest kültür değişimi toplumların birbirleri ile olan ilişkilerinde kendiliklerinden yaptıkları kültür alışverişidir (Turhan, 2006, Çelikkaya, 1997). Bu bağlamdan ele alırsak, 19. yüzyıl Türk aydınları Batı da yaşanan hızlı değişim ve dönüşümün takip edilmesi gerektiğini ileri sürmüş, Batı ile sürekli iletişim halinde olmuşlardır. Özellikle Fransa’da yaşanan değişimler yazar ve aydınlarımızı yakından etkilemiş ve ülkemizde yeni bir edebi tür olarak Roman ortaya çıkmıştır (Tanpınar, 2001).

Romanların esas unsuru insandır. İnsanlar arası ilişkilerin ve değerlerin değişmesinin ve bunun sonucu olarak da toplumsal değişimin yaşandığı göz önüne alındığında, insanı konu alan romanlarda da dönemin toplumsal değişimini görmek mümkündür (Yılmaz, 2008).

Ülkemizde 19. Yüzyılda Batı’da yaşanan değişim ve dönüşüme uyum sağlama kolay olmamıştır. Uyum sağlama sürecinde “Batı-Osmanlı” ikilemi ortaya çıkmış ve bunun sonucu olarak medeniyet, kültür ve zihniyet farklılığı noktasında bir takım sosyal sorunlar doğmuştur. Değerler sistemi etkilenmiş ve yeni ahlak- eski ahlak, eski aile tipi-yeni aile tipi, eski terbiye-yeni terbiye

gibi ikilemler sık sık yaşanır olmuş, doğal olarak bu toplumsal değişimler bir çok edebi esere konu olmuştur (Güngör, 1988, Tanpınar, 2001) . O dönemin bir yazarı olan Yakup Kadri’de olaylardan etkilenmiş ve Balkan Savaşından Birinci Dünya Savaşına, Milli Mücadele’den yeni Türkiye Devleti’nin kuruluşuna ve 1950’li yılları kapsayan toplumsal hayatımızı, çeşitli yönleri ile eserlerinde kaleme almıştır.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, 1889-1974 yıllarında yaşamış Cumhuriyet Dönemi yazarlarından biridir. Birinci Dünya Savaşından sonra yazı hayatına atılmış olan Yakup Kadri, iyi bir Fransızca eğitimi almış ve Fransız edebiyatını da yakından takip etmiştir (Uç, 2005). Yakup Kadri önceleri Batı’ya hayran olmuş ve Fecr-i Ati topluluğuna katılarak “Sanat, sanat içindir” görüşünü benimsemiş, ancak sonraları ülkenin içinde bulunduğu durum, Balkan Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan olaylar karşısında gördüğü manzaradan rahatsız olmuş ve kendi ifadesiyle “İnsan için sanat-hayat için sanat” felsefesini benimsemiştir (Aktaş, 1987). Batıya nasıl bakılması gerektiği konusu üzerinde duan Yakup Kadri’nin Batı karşısında tenkitçi bir tavrı vardır. Ona göre önemli olan Batıdan bize yarayan yönleri almaktır. Bu düşüncesini ise “Kendimizi işlemek ve kendimiz gibi olmak. Bizi yükseltecek yol budur.” sözleri ile desteklemektedir (Argunşah, 1989). Yakup Kadri, eski yunan mitolojisine de merak duyarak Yahya Kemal ile birlikte “Nev Yunanilik” akımını başlatmıştır. Bu akımın etkileri Yakup Kadri’nin eserlerine de yansımıştır. Örneğin Nur Baba ve Sodom Gomore adlı romanlarında bu etkiler görülmektedir. Ancak bu açıdan birçok çağdaşları tarafından eleştirilmişlerdir (Aktaş,1987).

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, yazılarında uslûba önem vermiştir. İyi bir gözlemci ve aynı zamanda iyi bir okur olan Yakup Kadri, Mensur şiir, hikaye, tiyatro, roman, hatıra, anı, makale gibi çeşitli edebi türlerde eserler yazmıştır. Eserlerinde, Tanzimat ve sonrası yaşanan olaylar Batı medeniyeti ile karşılaşan insanımızın değişme çizgisi, nesillerin tartışmaları ve

çatışmaları trajik bir şekilde dile getirmiştir (Yılmaz, 2008, Aktaş, 1987, Argunşah,1989).

Tanzimat'tan bu yana Türkiye'nin yaşadığı toplumsal sorunları ve tarihi olayları birbirine bağlantılı bir şekilde eserlerinde kaleme almıştır. Örneğin, Kiralık Konak, Tanzimat'tan Birinci Dünya Savaşı'na kadar yetişen üç kuşak arasındaki fikir ayrılığını, Sodom ve Gomora ile İşgal altındaki İstanbul'un ahlaki bozukluğunu, Nur Baba ile Bektaşî Tekkelerinin meşrutiyet devrindeki durumunu, Hep O Şarkı ile Abdulaziz devri, Bir Sürgün ile II. Abdulhamit'e karşı mücadele veren ve Fransa'ya kaçan Jön Türkler, Hüküm Gecesi ile Meşrutiyet döneminin parti kavgaları, Yaban ile Kurtuluş Savaşı sırasında bir Anadolu köyü, Ankara ile yeni başkent'in üç dönemi anlatılmaktadır. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun yazdığı eserlerinde, Birinci Dünya savaşı ile siyasi, ahlaki, kültürel ve benzeri alanlarda değişen değerleri ele almasındaki en önemli sebeplerden birisi bu değişimleri bizzat gözlemlemiş olmasıdır .

Gerçekçi bir tablo çizen Yakup Kadri, eserlerinde içinde yaşadığı toplumun sorunlarını, sıkıntılarını, çıkmazlarını, toplumun bozulan, çöken yanlarını vurgulayarak, bu değişimler karşısında değer olguları değişen çağın insanını yansıtmaya çalışmıştır. Türk toplumunun aile, evlilik, kural dışı davranışlar, ahlaki çöküş, gelenekçilik ve değer kayıpları gibi sorunlarını yine toplum açısından ele alarak eserlerinde yansıtan Yakup Kadri, o dönemki ülke koşullarını, kuşaklar arası sorunları, büyük şehirlerde yaşayan insanların sosyal yönünü ve Batılılaşmanın etkisi ile yaşanan değer kaosunu, bir anlamda yozlaşmayı çok ustaca kaleme almıştır (Sağlam, 2008b).

Ahmet Kabaklı, Yakup Kadri'nin eserlerinde “Aydın İnsan” kavramı üzerinde durduğunu ifade ederken bu kişilerin özelliklerini de şöyle açıklamıştır (Kabaklı, 1983):

“Bunlar, bir fikrin, bir ülkünün veya ruh hâlinin sanki kişileştirilmiş örnekleridir. Hepsi tasarlanmış zihnî tiplerdir. Bunlar geniş bir zümreyi veya bir sınıfı âdeta özetleyerek, temsil ederler. Kadınlarının da çoğu okumuş

fakat arzu ve heveslerine daha düşkün olurlar. Aydın tiplerin yanında, köylü ve halk tipleri, ikinci derecede, silik ve sönük kalmaktadır.”

Bu kısa açıklamadan da anlaşılacağı gibi okumuş olmak, eğitilmiş olmak önemlidir. Ancak bu eğitimin, batıya hayran olarak kendi kültürünü yok saymak, ya da yozlaşmak olmadığını da Yazar'ın eserlerinden anlayabiliriz. O halde bir ülke için okumuş, eğitilmiş ve değerlerini yitirmemiş bireylerin çok önemli olduğunu ifade edebiliriz.

Yakup Kadri'nin, yaşadığı dönemde ülkenin içerisinde bulunduğu durumu eserlerinde anlattığından daha önce de bahsetmiştik. Toplumun sorunlarına duyarlı olan Yakup Kadri, özellikle önemini vurguladığımız eğitim konusunu eserlerinde acaba ne derecede yansıtmaktadır? Sorusundan yola çıkılarak hazırlanan çalışma ile bu sorunun cevabı aranmıştır.

Eserlerinde daha çok Tanzimat'tan 1950'li yıllara kadar ülkemizde yaşanan sorunları ve toplumsal değişmeyi dile getiren Yakup Kadri direk olarak eğitimle ilgili sorunlara eğilmemiştir. Ancak değişen değerler, aile yapısı, aydın insanlar, din ve inanç, gibi konular üzerinde durmuş ve bu açıdan eğitimin önemini vurgulamıştır.

YAKUP KADRİ KARAOSMANOĞLU'NUN HAYATI, SANATI VE ESERLERİ

Hayatı

Türk edebiyatımızın önemli isimlerinden birisi olan Yakup Kadri Karaosmanoğlu, 1889 yılında Kahire'de doğmuş ve çocukluğunun ilk yıllarını Mısır'da geçirmiştir. 17. yüzyıldan itibaren Manisa, Aydın, İzmir, Denizli ve Isparta çevresinde sözü geçen bir güç haline gelmiş ve sonradan Osmanlılaşmış Karaosmanoğulları ailesinden olan Yakup Kadri'nin babası Abdulkadir Bey, annesi İkbâl Hanım'dır.

Eğitim hayatına yedi yaşında iken ailesiyle birlikte gittiği Manisa'da, Fevziye Mekteb-i İptidaisi'nde başlamış, iki yıl sonra, 1903'te İzmir İdadisi'ne gitmiştir. Yaşı küçük olmasına rağmen edebiyata olan merakı sayesinde Ömer Seyfeddin, Şahabettin Süleyman ve Baha Tevfik ile tanışma imkanı bulmuştur. Ancak daha sonra babasının ölümü nedeniyle bu okuldan da ayrılmış ve annesiyle yeniden Mısır'a dönmüştür. Mısır'da İskenderiye'deki Frères' ler Fransız Okuluna girmiş ve bir yıl okumuştur. Fakat İzmir'i ve oradaki çevresini çok özlediği için tekrar İzmir'e geri dönerek yeniden İdadî eğitimine başlamış ancak bu eğitimi de uzun sürmemiştir. Çünkü tatil için döndüğü Mısır'da (1906) Jöntürkler'le tanışmış ve bu sefer de İzmir'e dönmekten vazgeçmiştir. Sınavla yeniden girdiği Frères' ler Fransız Okulunda iki yıl sonra sınavlarını vererek ortaöğrenimi tamamlamıştır. Jöntürklerin etkisinde kalarak siyasi fikirleri oluşmaya başlamış ve özgürlük, vatan sevgisi duyguları gelişmeye başlamıştır. 1908 yılında annesi ve ablası ile yurda dönüp, İstanbul'a yerleşmiştir.

Yakup Kadri, 1908 yılında İstanbul Hukuk Mektebi'ne girmiş, ancak eğitimini tamamlamadan üçüncü sınıftan ayrılmıştır. İzmir İdadî'sinde tanıştığı Şahabettin Süleyman aracılığıyla 1909 yılında Fecr-i Âti topluluğuna katılmış ve "Sanat sanat içindir" görüşünü benimsemiştir. Bu sırada İbsen'den

esinlenerek yazdığı *Nirvana* adlı tek perdelik oyunu yayınlanmıştır. Bu dönemde mensur şiirlerini de kaleme almış olan Yakup Kadri, o sıralarda Paris'ten yeni dönen Yahya Kemal'in de etkisi ile Yunan ve Latin kaynaklarına dayalı yeni bir sanat anlayışı olan “ Nev Yunanilik ” anlayışını savunmaya başlamıştır. Doğu mitolojisiyle de ilgilenen Yakup Kadri mistisizme yönelmiş ve bu eğilimi onu Bektaşî tekkesine itmiştir. İyi bir gözlemci olan Yakup Kadri yaptığı gözlemlerine dayanarak *Nur Baba* romanını yazmıştır fakat çok fazla tepki ile karşılaşmıştır. Tüberküloz'a yakalandığı için tedavi nedeniyle İsviçre'ye gitmek zorunda kalan Yakup Kadri, tüm bu yaşananlardan dolayı romanını yayımlama imkanı bulamamıştır. İsviçre'de ki tedavisi üç buçuk yıl sürmüştür.

Önce Balkan, ardından da I. Dünya Savaşları, bu savaşlarla gelen yıkım, Yakup Kadri'de bir değişime yol açmış ve 1918 yılında yurda döndüğünde karşılaştığı manzara onu derinden etkilemiştir. Yakup Kadri, Fecri Âticiler'le paylaştığı “*Sanat şahsî ve muhteremdir.*” düşüncesinden yavaş yavaş uzaklaşmış ve İkdâm gazetesindeki yazmaya başlamıştır. Yayımlanan yazılarından bazılarını Ergenekon adlı iki ciltlik kitapta toplamış ve Anadolu'da yaşanan Kurtuluş Savaşı'na yazıları ile destek olmaya çalışmıştır.

1921 yılında Ankara'nın çağrısı üzerine Anadolu'ya geçmiş ve görevli olarak Kütahya, Simav, Gediz, Eskişehir, Sakarya yörelerini dolaşmış, halkın acı durumunu gözlemlemiştir. Atatürk'ün ısrarı ile önce Mardin (1923 -1931), sonra Manisa milletvekili olmuştur (1931 - 1934). Bu dönemde, Mutasarrıf Asaf Beyin kızı, Burhan Asaf Belge'nin kız kardeşi Leman Hanımla evlenmiştir (11 Ekim 1923). Aynı dönemde *Kiralık Konak*, *Nur Baba* adlı romanlarını yayımlamış olan Yakup Kadri, Cumhuriyet ve Hakimiyet-i Milliye gazetelerinde makaleler yazmıştır (1923 - 25). Ancak hastalığı tekrar etmiş ve yeniden İsviçre'ye gitmiştir. Tedavi için ikinci kez gittiği (1926) İsviçre'de “*Alp Dağları'ndan*” başlığıyla izlenimlerini kaleme almıştır.

Yakup Kadri, 1932 yılında, Vedat Nedim Tör, Burhan Asaf Belge, İsmail Hüsrev Tökin ve Şevket Süreyya Aydemir'le birlikte kendisi için ayrı bir önem taşıyan Kadro dergisini Ocak 1932 yılında çıkarmaya başlamıştır. Büyük yankı uyandıran ve tartışmalara yol açan romanı *Yaban* da aynı yıl yayımlanmıştır. Başlangıçta ilgiyle karşılanan Kadro'da savunulan düşüncelere karşı görüşlerin artmasıyla derginin imtiyaz sahibi Yakup Kadri'nin, Tiran elçiliğine atanması uygun görülmüş ve böylece 1934 yılında Kadro dergisi kapatılmıştır. Daha sonra Prag (1935) La Heye (1939), Bern (1942) elçiliklerinde görev almış olan Yakup Kadri, bu yıllarda *Zoraki Diplomat* adlı anılarını yazmıştır. 1955 yılında emekli olunca yurda dönerek çeşitli dergi ve gazetelerde yazılarını sürdürmüş 1957 yılında Ulus gazetesinin başyazarlığını üstlenmiştir. 27 Mayıs 1960'tan sonra Kurucu Meclis üyeliğine seçilmiş ve 1961 – 1965 yılları arasında Manisa milletvekilliği yapmıştır. 1962 yılında Atatürk ilkelerine ters düşüldüğü düşüncesiyle CHP'den ayrılmış ve 1965 yılından sonra ise politikadan çekilmiştir. Son görevi Anadolu Ajansı Yönetim Kurulu Başkanlığı olan Yakup Kadri, 13 Aralık 1974'te Ankara'da vefat etmiş ve İstanbul'da, Beşiktaş'ta, Yahya Efendi Mezarlığı'nda annesinin yanına defnedilmiştir.

Sanatı

Tanzimat, Meşrutiyet, Millî Mücadele sonrası Cumhuriyet ve sonrası dönemleri yaşamış olan Yakup Kadri Karaosmanoğlu, yaşadığı olaylardan etkilenmiş ve yaşananlar karşısında hissettiklerini eserlerinde okuyucuları ile paylaşmıştır. Önceleri Fecr-i Âti topluluğunun etkisiyle sanatın şahsî ve muhterem olduğu görüşünü benimsemiştir. Daha sonra Yahya Kemal Beyatlı'nın etkisiyle Yunan ve Latin kaynaklarına dayalı yeni bir sanat anlayışı olan "Nev Yunanilik" anlayışını savunmaya başlamıştır. Ayrıca Doğu mitolojisiyle ilgilenmiş, mistisizme yönelmiştir.

İyi bir gözlemci olan Yakup Kadri, Balkan Savaşı ve I. Dünya Savaşı esnasında ülkenin içersinde bulunduğu durum karşısında kayıtsız kalmamış ve sanat anlayışını değiştirerek “Sanat toplum içindir” görüşünü benimsemiş ve bu görüş çerçevesinde eserlerini kaleme almaya başlamıştır.

Nihat Sami Banarlı, Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun tarzıyla ilgili şunları yazmıştır:

“Yakup Kadri, yeni Türk edebiyatında bir roman san’atkârı sıfatiyle tanınmaktadır. Edebiyatımızın birinci sınıf romancıları arasında bulunmakla beraber Yakub Kadri, hakikatte, yeni Türk edebiyatına varlıklar ötesi bir duygu ve düşünce aleminden esrarlı terennümler getiren bir artistik nesir san’atkârı’dır; ve bir bakından Fecr-i âtî nesline, Servet-i Fünun devrinden miras kalan san’atkârane nesir, hattâ mensur şiir tarzının Meşrutiyet yıllarındaki en kuvvetli mümessili sayılır. Cumhuriyet yıllarında ise, aynı muharrir daha ziyade hemen hemen böyle bir nesir anlayışıyla bir takım cemiyet romanları yazmayı tecrübe etmiştir.” (Banarlı, 2001).

Hikâyecilikten romancılığa geçiş yapan Yakup Kadri, sağlam gözlemciliği ile, toplumsal sorunları, tarihî olayları kronolojik olarak işler. Söz konusu tarihsel kronoloji sadece *Hep O Şarkı* ve *Bir Sürgün* romanları için geçerli değildir. Romanda tekniğe ve üslûba önem veren Yakup Kadri, en çok *Kıralık Konak* ve *Yaban* romanlarını beğenir.

Olca Öner, yazarın roman anlayışını, yazarın cümleleriyle şöyle aktarır:

“Roman bir hayat tecrübesinin ürünü... muayyen bir mizacın ve şahsî bir görüşün bir sanat eseri halinde tecellisidir... roman yaratıcı muhayyilenin yavrusudur.... romanlarım çocukluğumdan beri üzerimde tesir bırakmış vak’aların, insan tiplerinin kendi mizacıma ve kendi hayat telakkime göre hikâye ve tahlilidir. Fakat bundan bir sanat eserinin alelâde bir tabiat ve cemiyet kopyası olduğu manasını çıkarmamalıdır. Demin söylediğim gibi

romanın, iyi bir romanın, birinci vasfı, bir şahsiyetin, bir mizacın, bir hayat telakkisinin ifadesi olmaktır. İyi bir romanda tipler, vak'alar, tamamı tamamına hayatta oldukları gibi değil, sanatkârın kafasındaki kompozisyon hususiyetlerine göre sekil ve mahiyet alır... romancı insani unsurları hayattan alıp kendi benliğinin potasında bir nevi kimyevi tahlil ve terkipten geçirerek kalıplara döker.” (Önertoy, 1984).

Romanlarında hayatın heyecanını verebilmeyi ve canlı tipler yaratmayı amaçlayan Yakup Kadri'nin oluşturduğu tiplerinde değişme ve yenileşme arayışları sürekli karşımıza çıkmaktadır. Ancak yine de kendine has bir kişi ve tip kadrosu vardır. Yazar, kahramanlarının bilhassa iç yüzlerini tanıtmak için derinlemesine ruh çözümlemeleri yapar. Çeşitli devir, kıyafet ve sosyal durumların insanda farklı ruh hâlleri oluşturacağına inanır.

Yakup Kadri, romanlarının çoğunda kendine benzer tipleri işlemiştir. *Kıralık Konak'* taki Hakkı Celis, *Nur Baba'daki* Macit, *Yaban'daki* Ahmet Celâl'daki, *Bir Sürgün'* deki Doktor Hikmet v.b genellikle Yakup Kadri gibi duyar, düşünür ve hareket ederler. Bu gerçeği Ahmet Kabaklı yazarın cümleleriyle bize şöyle aktarır:

“Gerçi romanın kahramanı ben değilim... Onların başlarından geçen benim başımdan geçmemiştir. Fakat bu olay olarak değilse de duygu olarak ben o devirleri tâ içimde yaşadım ve romanda yaşatmağa çalıştım.” (Kabaklı, 1983).

Yine Ahmet Kabaklı, yazarın romanlarında aydın kişiler yaşattığını vurgularken, bu kişilerin özelliklerini şöyle açıklar:

“Bunlar, bir fikrin, bir ülkünün veya ruh hâlinin sanki kişileştirilmiş örnekleridir. Hepsi tasarlanmış zihnî tiplerdir. Bunlar geniş bir zümreyi veya bir sınıfı âdeta özetleyerek, temsil ederler. Kadınlarının da çoğu okumuş fakat arzu ve heveslerine daha düşkün olurlar. Aydın tiplerin yanında, köylü ve halk tipleri, ikinci derecede, silik ve sönük kalmaktadır.” (Kabaklı, 1983).

Yakup Kadri, pek çok eser okumuş, yerli yabancı birçok kişiden etkilenmiştir. Hikâye anlayışına Maupassant, dünya görüşüne Schopenhauer, Nietzsche gibi filozoflar tesir etmiştir. Yazar klasikleri incelemiş, İbsen, Barrés, Maeterlinck, Proust gibi çağdaşı yazarları da takip etmiştir. Edebiyat anlayışının gelişmesinde Türk halk şiirleri, Yunus Emre, Servet-i Fünûncular, Ziya Gökalp, Yahya Kemal katkıda bulunmuştur.

Değişimler, buhranlar yaşamış, pek çok eser incelemiş, eserler vermiş, pek çok görevde bulunmuş yazarımızın en önemli yönünü Şerif Aktaş su satırlarla dile getirmiştir:

“Gördüğü, okuduğu, beğendiği her şeyin çabucak tesiri altına giren bir mizacın adamı Yakup Kadri, ne bir filozof, ne bir sosyolog, ne de tam bir politikacıdır. O, edebiyatımızda mensur siir, hikâye, tiyatro, roman, hatıra, biyografi, makale gibi çeşitli nevilerde verdiği eserlerle yasayacak olan bir Türk büyüğüdür.”

Eserleri

Geniş bir edebî döneme imzasını atan Yakup Kadri Karaosmanoğlu, tipleriyle, konularıyla, üslûbuyla kendisini kanıtlamış bir yazarımızdır. Birçok eseri bulunan Yakup Kadri'nin yazmış olduğu tüm eserleri şu şekilde sıralamak mümkündür.

Mensur Şiirleri: *Erenlerin Bağından* (1922), *Okun Ucundan* (1940).

Anıları: *Zoraki Diplomat* (1955), *Anamın Kitabı* (1957), *Vatan Yolunda* (1958), *Politikada 45 Yıl* (1968), *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları* (1969).

Tiyatro Oyunları: *“Nirvana”* (Resimli Kitap, s. 9, 1909), *“Veda”* (Resimli Kitap, s. 11), *“Sağanak”* (İst. Sehir Tiy. Ktp.) *“Mağara”* (Varlık, s. 12-17, 1934).

Hikâyeleri: *Bir Serencam* (1913), *Rahmet* (1923), *Milli Savaş Hikayeleri* (1947).

Romanları: *Kıralık Konak* (1922), *Nur Baba* (1922), *Hüküm Gecesi* (1927), *Sodom ve Gomore* (1928), *Yaban* (1932), *Ankara* (1934), *Bir Sürgün* (1937), *Panorama* (2 Cilt, 1953-1954), *Hep O Şarkı* (1956)

Monografileri: *Ahmet Haşim* (1934), *Atatürk* (1946).

Çeşitli Makaleleri: “İzmir’den Bursa’ya”(H. Edip, F. Rıfki, M. Asım ile 1922), “Kadınlık ve Kadınlarımız” (1923), “Seçme Yazılar” (F. Rıfki, R. Esref ile, 1928), “Ergenekon” (2 cilt), “Alp Dağları’ndan ve Miss Chalfrin’in Albümünden” (1942).

Mensur Şiirleri

Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun yazmış olduğu mensur şiirler 1910-1914 yılları arasında yazılan ve 1917-1922 yılları arasında yazılanlar olmak üzere iki döneme ayrılır.

Birinci dönem denilen yıllar arasında yazmış olduğu ilk şiiri, ayrılık ana temalı, insanlar arasında hiçbir yakınlığın olmadığını, cismen yakın görünseler bile ruhların uzak olduğunu anlatan “Yıldızların Bîkesliği”dir. Yine aynı dönemde kaleme aldığı “Bâdıbânım Bir Mendil Oldu” ile “Eylül” şiirlerinde ise aşkın ve hatıraların ölümünü vurgulamıştır. “İstimdad” adlı şiirinde ise renklerde mücerret fikirlerin aranmasına dikkat çeken Yakup Kadri, “Bahara Dair Bir Hitabe” adlı şiirinde ise egzotizm sevgisini ön plana çıkartmıştır. Bu dönem içerisinde yer alan son şiiri ise “Siyah Saçlı Yabancı ile Berrak Gözlü Genç Kızın Sözleri” olmuştur. Son şiirinde ise Yahya Kemal’den etkilendiği “Nev Yunanilik” akımının etkilerini görmek mümkündür.

İkinci dönem denilen 1917 ve 1922’li yıllar arasında ise Erenlerin Bağından, Okun Ucundan ve ayrı birkaç parça daha yer almaktadır. “Erenlerin Bağından” adlı eserinde , Türk dilinin özünü oluşturan halk diline vurgu vardır. Yakup Kadri bu eseri ile ilgili şu yorumu yapar: “ aradığım Türkçenin menbaı olsa olsa bizim halk edebiyatımız ve folklorumuz olurdu. Bu düşünceyle tekke ve halk edebiyatlarına başvurarak, Yunus’u, Karacaoğlan’ı okudum; onların şivesine intibaka, onlar gibi düşünmeye, onlar gibi hissetmeye çalıştım... bu arada İncil’in tercümesini de okuyordum. İşte bir dil denemesi olan Erenlerin Bağından böyle bir niyetin ve böyle bir çalışmanın mahsulüdür.” Yakup Kadri, bu eserinde sadece Yunus Emre’den esinlenmekle kalmamış Platon’un da kainat görüşlerinden etkilenmiştir. Okun Ucundan adlı şiirinde ise aşkı konu edinmiş ve aşkı bir kader, kaçınılmaz bir olay olarak görmüştür (Aktaş, 1987).

Anıları

Diğer eserlerinin yanında Yakup Kadri kendi hayatını da çeşitli yönleri ile anlatan anılarını da kaleme almıştır. Kendi hayat hikayesinden yola çıkarak yayınlamış olduğu anı kitaplarının ilki 1957 de basılan Anamın Kitabı’dır. Bu kitapta Yakup Kadri ailesini, yani babası, annesi ve çocukluğuna ait anılarını bizlere aktarır. Yazarın 19 yaşına kadar yaşadığı olayları içeren bu kitapta aynı zamanda Yakup Kadri’nin, mizacı, yetişme tarzı ve aldığı kültüre dair bilgileri görmek mümkündür.

İkinci kitabı ise 1969 yılında basılan Gençlik ve Edebiyat hatıraları adlı kitabıdır. Yazar bu kitabında Türk edebiyatının on ismini, yani Mehmet Rauf, Şahabettin Süleyman, Refik Halid Karay, Ahmet Haşim, Yahya Kemal Beyatlı, Süleyman Nazif, Abdulhak Şinasi Hisar, Abdulhak Hamid Tarhan, Tevfik Fikret ve Halide Edip Adıvar’ı çeşitli yönleri ile yansıtır. Bu eserinde aynı zamanda o dönemin çeşitli fikri meseleleri ve edebi kuruluşları ile

düşüncelerini de ifade ederken, kendi mizacından ve arkadaşları ile olan diyalogundan da bahsetmiştir (Akı, 1960).

Milli Mücadele ve Kurtuluş Savaşı döneminde yapmış olduğu gözlemlerini kaleme aldığı bir diğer anı kitabı da 1958 de basılan Vatan Yolunda adlı eseridir. Kurtuluş Savaşı'na bazı yönleri ile ışık tutan bu eserde Yakup Kadri, 1918 ve 1921 yılları arasında halkın yaşamış olduğu acıları, sıkıntıları dile getirmiş ve Mustafa Kemal'in yapmış olduğu kahramanlıkları gözler önüne sermiştir.

Kurtuluş Savaşı sonrasında Atatürk'ün ısrarıyla politikaya atılmış olan Yakup Kadri 1968 yılında basılan Politikada 45 Yıl adlı eseri ile 1923 ve 1968 yılları arasında yaşanan Türk siyasi tarihini çeşitli yönleri ile bizlere aktarır.

Yayınlanmış olduğu Kadro Dergisi'nde yer alan yazılardan rahatsızlık duyulması sonucu diplomat olarak yurt dışına gönderilen Yakup Kadri 1934 ve 1955 yılları arasındaki bu hayatını 1955 de basılan Zoraki Diplomat adlı anı kitabında dile getirmiştir. Bu görevi istemeyerek yerine getiren Yakup Kadri bu eseri ile dış ülkeler hakkındaki görüşlerini ve ülkemizin dışarıdan bakıldığında görünen durumunu kaleme almıştır (Aktaş, 1987).

Tiyatro Eserleri

Yakup Kadri, Nirvana, Veda, Sağanak ve Mağara adlı dört tiyatro eseri yazmıştır. Bu eserlerden ilki olan Nirvana, aynı zamanda yazarın ilk yazısıdır. Tek perdelik mensur bir diyalog olan Nirvana'nın konusu gece yarısına kadar uyuyamamış kocasını bekleyen bir kadın ile eve sarhoş dönen bir koca arasında geçen münakaşadan oluşmaktadır. Bu eseri ile içkinin bir aileyi nasıl zor durumda bıraktığı ve sorumsuz koca ile mutsuz bir kadının durumunu bizlere yansıtmaya çalışmıştır.

İki perdelik küçük bir piyes olan Veda Yakup Kadri'nin ikinci tiyatro eseridir. Bu eserin konusunu ise müşterek gaye, fedakarlık ve samimiyete dayanmayan kadın-erkek ilişkisinin veya din dikkate alınmadan herhangi bir kadınla metres hayatı yaşamanın yuva kurmayı önlediği, bunun erkeği bedenen ve ruhen perişan etmesi oluşturur. Nirvana ve Veda eserlerine baktığımızda aile kurumu içerisinde meydana gelebilecek bir takım bozuklukların vurgulandığı görülmektedir.

Nirvana ve Veda eserlerini 1909 yılında yazan Yakup Kadri uzun bir aradan sonra 1929 yılında üçüncü tiyatro eseri olan Sağanak'ı yazar. Dört perdelik bir piyes olan Sağanak'ta eski ile yeninin, iki aynı nesle ait görüşlerin mücadelesi anlatılır.

Son olarak ise 1934 de üç perdelik bir piyes olan Mağara'yı yazar. Yine aile içi yaşanan konuları kaleme aldığı bu eserde kader düşüncesi etrafında yaşanan bazı olaylar aktarılmıştır (Aktaş, 1987).

Hikâyeleri

Yakup Kadri, hikâye yazmaya Edebiyat-ı Cedide'ye has edebi zevk ve anlayışla başlamış ve Fransız hikâyeci Maupassant'ı okuduktan sonra da Refik Halid Karay ile Maupassant tarzında hikayeler yazmaya başlamıştır. Bu açıdan değerlendirdiğimizde Yakup Kadri'nin hikâyeciliğini iki döneme ayırabiliriz.

Birinci dönem diyebileceğimiz Edebiyat-ı Cedide döneminde yazdığı hikayeleri Bir Serencam adlı kitapta bir araya getirilmiştir. Ferdîyetçi bir bakış açısı ile kaleme aldığı hikayelerinde, kitaplardan öğrendiklerini gözlemleri ile birleştirerek hikaye alanına uygulamaya çalışmıştır. Yazar bu dönemde henüz yaşanan hayatı bütün yönleri ile gözlemleyecek olgunluğa ulaşmamış

ve Bir Serencam'da yer alan öykülerinde bireyin toplumsal ortamdaki durumu, yaşadığı çelişkiler konu edinmiştir.

İkinci dönem dediğimiz dönemde yazmış olduğu hikayelerini Rahmet ve Milli Savaş Hikayeleri adlı eserlerinde bir araya getirmiştir. Milli Mücadele dönemi yaşananlar, ülkenin durumu, yazarın bilgi birikiminin artması ve gözlemlediği olaylar onun fikirlerinde değişimlere yol açmıştır. Toplumun içinde bulunduğu durumu ve yaşadığı olayları kendisine odak noktası edinen Yakup Kadri, Maupassant'ın da tesirinde kalarak hayatın, özellikle taşra hayatının sorunlarını hikayelerinde konu edinmiştir. Elliye aşkın hikâyelerinden otuzu tamamen Anadolu'ya aittir. Aynı zamanda Anadolu insanının misafirperverlik, memleket sevgisi, kahramanlık gibi duygularını da hikayelerine yansıtmıştır.

Milli Edebiyat akımı ve Yeni Lisan'cılarının etkisi altında kaldığı ikinci dönemde Yakup Kadri, Türk Hikayeciliğinin gelişmesine olduğu kadar aynı zamanda Türkçe'nin, kendi imkanları içerisinde gelişmesine de yardım etmiş bir yazarımızdır (Uç, 2005).

Romanları

Romanlarından önce hikâyeleriyle ismini duyurmuş bir yazar olan Yakup Kadri'nin ilk hikâyelerinde görülen dil ve hayat anlayışı, Mehmet Rauf'un diline ve hayatı bedbîn görüşüyle yakın özellikler taşır. Hikâyelerinde bir kişinin halini anlatmasına rağmen aslında o halde bulunan insanların durumunu anlatır. Aynı şekilde fertten sosyal durumlara geçişi romanlarında da görmekteyiz.

İlk romanını verdiği 1920 yılına kadar, his ve fikirleri üzerine tesir eden, şahsiyetini yoğuran büyük sosyal ve politik hadiselerle karşı karşıyadır; bunların basında, 1908 Meşrutiyeti'nin ve 31 Mart Vakası'nın heyecanı gelir;

1911'de Trablus, 1912'de Balkan ve 1914'te Birinci Dünya Savaşları büyük kayıplarla birbirini takip eder ve nihayet mütareke yılları bastırır. Bu hadiseler yazarın sanat telakkilerini kökünden sarsmasına ve istikamet değiştirmesine sebep olur. Yakup Kadri artık devrin hadiseleri karşısında kayıtsız kalmamış ve ferdi bunalımları anlatan bir yazar olmaktan çok sosyal olaylara ilgi duyan biri olmuş, bunları da romanlarında kaleme almıştır. Ona sosyal yazar unvanı kazandıran eserleri de romanlarıdır (Aktaş, 1987).

Yakup Kadri, romanlarında kendi devrindeki Türk insanını şekillendiren sosyal ve siyasi olayları, bu olayların ortaya çıkmasına sebep olan gücü edebi türün imkanları ölçüsünde yorumlamaya gayret göstermiştir. Bu nedenle Batı medeniyeti ile karşılaşan Türk insanının değişimini Yakup Kadri'nin romanlarında görmek mümkündür.

Tanzimat'tan 1950 yılına kadar olan geniş bir süreyi kapsayan süreçte yaşanan olayları ve Türk toplumunun sosyal hayatında meydana gelen değişimi bizlere romanları ile aktaran Yakup Kadri, bu dönemde birbirini tamamlayan on ayrı roman yazmıştır (Argunşah, 1989).

Kitap halinde çıkan ilk romanı *Kiralık Konak*'tır. Yazar, *Kiralık Konak*'ta, cemiyetin en küçük müessesesi olan aileyi ve aile hayatında yaşanan bazı problemleri ele alır. Romanın konusu 19. yüzyılın ortalarında toplumumuzun maruz kaldığı olaylar karşısında yaşanan değişiklik sonucu konak hayatının çöküşü ile apartman hayatının başlangıcı ve farklı hayat görüşlerine sahip kişiler arasında çıkan sorunlar çerçevesinde gelişen olaylar oluşturmaktadır (Uç, 2005).

Yazarın ikinci romanı ise *Nur Baba*'dır. *Kiralık Konak*'ta aileyi ele alan yazar bu romanda kapsamı genişletir ve daha geniş bir müesseseyi, *Nur Baba* tekkesini mevzu olarak seçer. 1921'de yayımlanan *Nur Baba* romanında imparatorluk dönemi kültür hayatımız içinde önemli bir yeri olan kuruluşların 21. yüzyıl başlarında, kendi içlerinde çözülmesi anlatılmaktadır. İlk eserinde aile yapısının bozulduğunu vurgulayan Yakup Kadri, bu romanı

ile sosyal hayatımızın bozulan bir başka yönünü yani din ve kültür müessesesindeki bozuluşu gözler önüne sermektedir.

Yazarın üçüncü romanı *Hüküm Geces’dir*. Diğer iki romanından daha geniş bir çerçevede ele aldığı sosyal hayatı kaleme alan Yakup Kadri, İttihat ve Terakki Partisi çevresinde, siyasi hayata dair gözlemlerini bu romanında yansıtır. Bu niteliği ile *Hüküm Gecesi* romanının siyasi bir niteliği olduğu söylenebilir. *Hüküm Gecesi* 1927 yılında yazılmıştır; fakat olayların geçtiği yıllara kısmen cumhuriyet devri fikirleri arasından bir bakış olduğunu görürüz.. Bu durum, eserin fikir mimarisinde zaman bakımından bir plan zaafı gibi görünüyor. Bununla beraber, daha önce aile ve hususi tekke muhitinde çalışan yazar bu kitapla sanatını çok geniş bir sahaya, cemiyete naklederek ve romanın esasını tarihî vakaya yükler.

Bir diğer romanı olan *Sodom ve Gomore* (1928) zaman bakımından *Hüküm Gecesi’nin* devamıdır. Daha *Hüküm Gecesi* içinde *Sodom ve Gomore* fikri belirir; bu evvela bir imajdır. Yakup Kadri, *Hüküm Gecesi’nde*, doğacak *Sodom ve Gomore’nin* sadece adını bulmuştur. Romanın ruhu ise tohum halinde önceden *Kıralık Konak’ta* hissedilir. Romanın konusunu işgal kuvvetleri tarafından ele geçirilen İstanbul’da, işgalci kuvvetlerle yakın ilişkiler kuran ve buna karşı olan kişiler arasında yaşanan olaylar oluşturmaktadır. Yakup Kadri’nin bu romanı, ülkesinin durumunun farkına bile varmayan, işgalci kuvvetlerle işbirliği yapma derecesine gelen, kendi kültürünü yitirmiş kişileri eleştirel bir bakış açısı ile yazdığı söylenebilir.

1942’de CHP Roman Armağanı’nda ikinciliği kazanmış olan *Yaban* romanı Yakup Kadri’nin en başarılı romanı sayılır. *Yaban* (1932), Yakup Kadri’nin 1921’de Tetkik-i Mezalim Heyeti ile Anadolu’da yaptığı tetkik gezisinin mahsulüdür. Köye ve köylüye yönelen en önemli eserlerden biri olan *Yaban’da* halk ve aydın çatışması anlatılmaktadır. I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele yılları aydınlarımızın ve yazarlarımızın dikkatini Anadolu’ya yöneltmiştir. Çünkü Milli Mücadele bir Anadolu hareketidir. Yakup Kadri de

Yaban romanı ile Anadolu coğrafyası ve insanını, I. Dünya Savaşı sonu ile Sakarya Savaşı'nın kazanılması arasındaki süreçte yaşamını ele alır. Aynı zamanda aydınların yalnızlığını da vurgular. Çünkü cehalet içerisinde bulunan köylü halk Milli Mücadele ruhunu tam olarak anlayamamış ve bu nedenle köye gelmiş olan aydın ile aralarında anlaşmazlık çıkar. Sonuç olarak köylü tarafından yalnız bırakılmış bir aydın portresi ortaya çıkar. Yakup Kadri'nin Yaban eserini diğer eserleri ile bağlantılı olarak değerlendirmek gerekir. Aksi takdirde sadece Yaban romanı ile değerlendirme yaparsak O'nun köylü düşmanı olduğu ya da köylüyü sevmediği sonucu ortaya çıkabilir. Ancak O'nun vurgulamak istediği mesaj bundan çok farklıdır. Çünkü *Yaban*, nüfusunun çoğu köylü olan bir memlekette bir kitlenin hayat şartlarını, manevî durumunu, zavallılığın sebeplerinin incelendiği bir romandır (Aktaş, 1987).

Yaban'ın ve diğer tüm romanların devamı kabul edilen *Ankara* romanı ile yazar, diğer romanlarında gözler önüne serilen problemlere cevap arama gayretindedir. Ankara romanı ile, İstanbul'dan Ankara'ya giden aydın zümrenin Atatürk etrafında Milli Mücadele ruhu ile hareket ettiği ve sonucunda Cumhuriyetin ilan edildiği, sonrasında ise oluşan yüksek sosyete hayatının çıkmazları gözler önüne serilerek Atatürk'ün önderliğinde kurulacak yeni hayat düzeni anlatılmaya çalışılmaktadır.

Yakup Kadri'nin romanlarındaki kronolojik sırayı *Bir Sürgün ve Hep O Şarkı romanları bozar*. Bu romanlar yazarın geriye bakışıdır. Bu bakışın maksadı daha önce yazdığı eserlere sağlam bir temel arama gayretidir. Otobiyografik münasebetlere fazla rastlanan roman, II. Abdülhamit devrinin yarattığı tipi canlandırır, aynı zamanda Jön Türklerin bazı hususiyetlerini aydınlatır. Siyasi bir roman olduğu söylenemez ancak konusu itibarıyla siyasi bir grubu meydana getiren bazı insanların özelliklerinin edebi türün verdiği imkanlar çerçevesinde açıklamaya çalıştığını ifade edebiliriz. Genel anlamda *Bir Sürgün* romanı ile batı imajına bağlı Türk aydınının dramı ve hem

kendisine yabancı, hem de batıyı gerçek anlamda anlamaktaki acziyeti vurgulanmaktadır.

Bir Sürgün romanından on iki sene sonra Yakup Kadri, Paorama adlı romanının birinci cildini yayınlar. Yazar'ı bu romanı yazmayan iten en büyük güç Cumhuriyet ilanından sonra, inkılâp mevzuunda ve millî mücadele ruhunda sezdiği gevşemedir. Bu romanda Atatürk inkılapları ve Cumhuriyetle beraber gelen değişik tipler ve memleketin karşı karşıya bulunduğu problemler bu tipler çerçevesinde kaleme alınmıştır. Kısaca Cumhuriyet'in ilk yıllarında ki türk toplumunun sosyal görünüşü, Türkiye'den çeşitli insan manzaraları ve bu insanlarla birlikte meydana gelen birçok olay Yakup Kadri tarafından edebi türle harmanlanarak bizlere aktarılır.

Hep O Şarkı, Yakup Kadri'nin son romanıdır ama romanlarının taşıdığı zamansal bütünlük bakımından zincir romanlarından ilki olarak düşünülmelidir. Romanın konusunu roman yazmak isteyen bir kadının yaşamış olduğu aşk hikayesi oluşturmaktadır. İlk bakışta bir aşk romanı gibi görünen *Hep O Şarkı*, aslında o devrin yaşayışını gözler önüne serer (Aktaş, 1987).

Romanların geneli dikkate alındığında Yakup Kadri'nin Tanzimat sonrası Türk toplumunun sosyal durumunu, aile yapısındaki değişimi ve toplumda yaşanan çatışmaları kendisine ana tema olarak belirlediğini söyleyebiliriz.

Niyazi Akı, Yakup Kadri'nin hikâyelerinde işlediği temaları şu şekilde gruplandırmıştır (Akı, 1960):

- Kadın, namus, din, kıyafet ve hurafe taassuplarıyla, cehalet yüzünden ferdin karşılaştığı baskı (taassupla alakalı temler)
- Harbin ve düşman mezaliminin Anadolu'da bıraktığı feci sahneleri anlatan temler.

- Aşk, cemiyet parazitleri, ruh sapıklıkları, dostluk altında düşmanlıklar, saadet ve vazife duyguları gibi daha ziyade beşerî tıynetle ve ferdî hususiyetlerle alâkalı temler.

Romanlarının hareket noktalarını genel olarak değerlendirecek olursak, kendi hayatı ve kendi yaşadığı toplum şeklinde özetleyebiliriz. Önceleri “Sanat sanat içindir” görüşünü benimseyen Yakup Kadri’nin görüşünü “Sanat toplum içindir” şeklinde değiştirmesi ile yazar toplumla ilgili konuları kaleme almaya başlamıştır. Bu açıdan Yakup Kadri’nin roman anlayışını incelediğimizde iki neticeye varabiliriz;

1. Romanın materyali hayattan alınacak.
2. Sanatkar romanını terkip kabiliyetine ve ifade vasıtalarına göre bu materyalle yaratacaktır.

Yazarın eserlerinde başarısını sağlayan diğer bir unsur da sağlam tekniğidir. Romanları bölümlere ayırması romanın yapısını sağlam temeller üzerine kurmasını sağlar. Bölümler roman zincirinin birbirine bağlı halkalarını oluşturur. Bölümler içinde sebep sonuç ilişkisinin daha rahat bir şekilde ortaya çıkmasını yazarın izlediği kronolojik düzen sağlar.

YAKUP KADRI KARAOSMANOĞLU'NUN ESERLERİNDE EĞİTİM DEĞERLERİ

Cumhuriyet döneminde yoğun olarak ele alınan konulardan birisi de eğitimidir. Özellikle Atatürk ve İnönü dönemlerini kapsayan devrede roman ve hikâye yazarları, şiirdekine benzer bir biçimde, ülkenin geçirdiği siyasi ve toplumsal değişmelerle yakından ilgilenmişlerdir. Bir taraftan yakın devrin tarihiyle bir hesaplaşma içine girerken bir yandan da devrimlerle şekillenen yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin çeşitli sorunlarına eğilmişlerdir. Bu nedenle çoğunun eserlerinde eski devrin tipleri, değişen tipler ve yeni devrin idealist tipleri yan yana bulunmaktadır. Özellikle batılı ve doğulu değerleri temsil eden kuşaklar arasındaki çatışma bunu gösterir niteliktedir. Dolayısıyla yeni gençlik fikrî, birçok romanın örgüsünü oluşturmaktadır.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Millî Mücadeleye fiilen katılması, mücadele döneminde yaşadığı ve şahit olduğu olayların etkileri, eserlerinde açıkça görülmektedir. Ancak bu olaylar eserlerindeki sanatsal kaygıyı geri plana atmamıştır. Romanlarının çoğunda II. Abdülhamit, Meşrutiyet ve Mütareke dönemlerini ve bu dönemlerin İstanbul'unu anlatan yazar, ilk hikâye kitabı olan *Bir Serencam* (1914) ile özellikle *Milli Savaş Hikâyeleri* (1947) ve *Hikâyeler* (1985) adlı eserlerde toplanan hikâyelerinde Milli Mücadeleyi, Milli Mücadele sonrasının Ankara'sını ve ülkedeki siyasi çekişmeleri, mesafeli ve zaman zaman da keskin ve kötümser bir bakış açısıyla gözler önüne sermiştir. Dolayısıyla eserlerini sanatkârane üslubuyla kaleme alırken mizacını yansıtmaktan da kaçınmamıştır.

Yazarın eserleri hakkında yapılan eleştirilerde onun derinlemesine analizler yapmadığı, eğitim sorunları ve bunların çözümüne yönelik görüş ve önerilerini pek dile getirmediği belirtilmektedir. Ancak eserleri dikkatle incelendiğinde, ideal insan ve ideal toplum hakkında endişeler taşıdığı açıkça görülmektedir.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun "bütün romanlarımın anahtarlarını verdiğim kitabım" olarak değerlendirdiği *Anamın Kitabı* adlı eseri, belki de onun en önemli eserlerinden birisidir. Yazar, bu romanda bilinçaltı

teknikinden yararlanarak çocukluk anılarından bahsetmekte; insanın alın yazısının çocuklukta yazıldığını ve hangi yaşa girilirse girilsin, bilinçaltında daima çocukluk evresinin kaldığını savunmaktadır. Eserde, yer yer yazarın kendi çocukluk dönemi anılarına da rastlanırken Osmanlı İmparatorluğunun son dönemine ait okul yaşantısı yüzeysel bir şekilde ele alınmıştır.

Yakup Kadri, Aydın ve Manisa'da hüküm sürmüş Karaosmanoğulları sülalesine mensuptur. Altı yaşından sonra babasının Mısır'daki İbrahim Paşa Konağı'na yerleşmiş ve İkbâl Hanım'la evlenene kadar burada yaşamıştır. İkbâl Hanım'la evlendikten sonra Kahire'ye, İbrahim Paşa'nın ölmesi üzerine de Manisa'ya yerleşmiştir.

Okul hayatı Yakup Kadri'nin ifadesiyle oldukça verimsiz geçmiştir. Okulun doksanlık kapıcısı onu teneffüslerde rahat bırakmamaktadır. Sınıf hocası Mustafa Efendi'nin daima çatık ve kızgın suratı, okulun müdürü Hüseyin Efendi'nin şimşir sopası da onu rahatsız etmektedir. Ama yazarı, mektepten asıl yıldıran unsur, okulun kirliliğidir. Bu nedenle okulun ağır kokusu yüzünden annesinin kendisine hazırladığı yemeği bile yiyememektedir. Bütün bunlar Yakup Kadri'yi eğitim kavramı üzerinde düşünmeye zorlamaktadır. Böylece o, çok iyi bir eğitim kurumunda yetişmenin bireye ne kazandırdığını, eğitilmiş olmakla olmamanın insan hayatındaki etkisini ve eğitmenin davranışlarını sorgular. Her sorgu *İyi ve doğru bir eğitim nasıl olmalıdır? Eğitimcide ne tür özellikler bulunmalıdır? İnsan olmanın ön koşulu nedir? Ailenin eğitimdeki rolü nedir?* gibi soruları da beraberinde getirmektedir. Böylece yazarın eğitim sistemi hakkındaki görüş ve önerileri de ortaya çıkmaktadır.

Yakup Kadri'ye Göre İyi Bir Eğitimde Bulunması Gereken Özellikler

İyi bir eğitim ortamı, çocuğun ufkunu genişletmeli, baskıcı fikirleri dayatmaktan kaçınmalıdır. Bu da ancak Tıbbiye veya Harbiye mektepleriyle

sağlanabilmektedir. Çünkü bunlar, dönemin en iyi eğitim kurumları olarak tanınmaktadır. Medreseler ise insan dimağındaki berraklığı yok etmektedir:

“... Fıkıh, Feraiz, Mecelle vesaire nev’inden birtakım skolastik dersler beyinlerimizi kötürümleştirmekte devam edip dururken müspet ilimler çoktan Tıbbiye ve Harbiye mekteplerimizin esas tedrisatını teşkil ediyordu. Mustafa Kemal tahsilini bunlardan birinde yapmayıp da bizim yetiştirdiğimiz medrese bozuntusu müesseselerde -veya bazı çocukluk arkadaşlarının bize naklettiğine göre- annesinin arzusuna uyarak doğrudan doğruya bir medresede yapmış olsaydı, acaba, dimağının-doğuştan harikulade olan-berraklığını muhafaza edebilecek miydi?” (Atatürk, 110).

Ülkede verilen eğitim, evrensel geçerliliğe sahip olmalı; Batı ülkelerine göre geride kalmamalıdır. Yakup Kadri, bu düşüncüyü Ali Kemal Bey karakteri ile ortaya koyarken, ülkede verilen eğitimi ciddi bir şekilde eleştirmektedir. Onun anlatımıyla ülkemizdeki üniversiteleri bitirmenin hiçbir önemi yoktur. Hem yabancı bir dili layıkıyla bilmek hem de yabancı bir okulun diplomasını almak gerekmektedir:

“... Ali Kemal Bey, lüzumsuz yere bir kahkahadır salıverdi. Hem gülüyor, hem kendi kendine söylenir gibi:

-“Ömürdür şu bizim Ragıp Bey, ömürdür”... diyordu.

Sonra birden sustu. Ciddi bir tavır takındı ve parmaklarının ucu ile burnunun üstündeki gözlüğünü düzelterek ilave etti:

“-Politika işlerine karışmak istemediğinizden dolayı sizi ansamim tebrik ederim, mirim.” dedi. “Burası her şeyden evvel bir diyar-ı irfandır. Mademki her ne suretle olursa olsun buraya gelmiş bulunuyorsunuz, size halisane tavsiyem, hemen müessesatı ilmiyeden birine kaydolunmaya bakın. Hukuk mu olur, Ekonomi Politik mi; her ne öğrenirseniz kardır.”

Ragıp Bey, nasihatçının sözünü kesti.

-“Yahu, Hikmet Bey doktordur, be; doktordur.” dedi.

-“Daha iyi ya mirim. Şu halde Tıp Fakültesi’ne yazılırlar...”

-“Amma da yaptın ha, diplomalı hekim yeniden mektebe mi girermiş?”

Ali Kemal yeniden bir uzun kahkaha salıverdi:

-“Diploma mı? A mirim, ne çocukça lakırdılar söylüyorsunuz? Bizim diplomalara burada, kim beş paralık ehemmiyet verir? Tanımıyorlar bile. Ben buraya hem mülkiyenin hem de Hukuk Mektebinin şahadetnamesiyle geldim. “Sciences Politiques” kurslarına gene yeni baştan başlattılar. Sciences Politiques ki adı üstünde “Ecole Libre” dir. Her isteyen girebilir. Nerede kalmış ki Tıbbiye gibi devlet darülfünununun bir mühim ihtisas şubesi, İstanbul’da Gülhane Mektebi’nden alınmış bir şahadetnameye istinaden her birimize doktor unvanını versin.”

Doktor Hikmet’e dönerek:

“Mirim, siz beni dinleyin.” dedi. “Öyle şahadetnameye filan bağlamayın, müsabakaya girip kazanmaya çalışın. Yarından tezi yok, Ecole De Medecine’e gidersiniz. Bir müfredat programı istersiniz. Ona göre hazırlanmaya başlarsınız. Fakat bilmem bu iş için Fransızcanız kafi derecede kuvvetli mi?”

Doktor Hikmet, Ali Kemal Bey’in bu nasihatları ve bu sualleri karşısında kendisini bir mektepli çocuk seviyesine inmiş hissediyordu. Mesleğiyle hayatını kazanmak teşebbüsüne gireceği bir sırada bu yeni baştan bir tahsile başlamak lüzumunu onun bütün cesaretini ve nefsine itimadını kırmıştı.

-“Aman beyefendi.” dedi. “Ben ki doktorluğuma güvenerek bura hastanelerinin kendime bir iş bulacağımı ümit ederken...” Sözünün sonu ağzında kaldı. Ali Kemal bir kahkaha daha koparmıştı.” (Bir Sürgün, 95-96).

“... Koyu kumral köpüklü kahveyi ağzına götürerek hafif hafif üfledi:

-“Şu Ali Kemal,” dedi. “Acayip adamdır vesselam. Acayip değil böylesine münasebetsiz derler. Nir kanaati vardır: Bizde hiçbir şey olmaz, hiçbir şey yetişmez. İlim, fen, ahlak, fazilet, ne varsa, hep Avrupa’da. Geçen gün size yaptığı muameleyi hatırlıyorum da adeta kafam dönüyor. Mübarek nerede ise, sizi iptidai mektebine yollayacaktı. Efendim dedim a, hiç kimseyi beğenmez; varsa kendisi yoksa kendisi. Çünkü Sorbon’da tahsil etmişler beyefendi hazretleri... Fakat söz aramızda, bu tahsilinin ne olduğunu ben

bilirim.” Dudaklarıyla bir küçük hortum sesi çıkararak fincanından bir yudum çekti.

-“Herkes gibi ara sıra diğer birkaç profesörün dersini dinledi. Sonra kahvede Sorel şöyle dedi. Morel böyle yaptı idi diye artık günlerce malumat satardı. Şahadetnamesi filan da yoktur, ha inanmayın. Onun için bütün şahadetnamelere karşı garezdir. Benim iyi kötü bahriyeden bir şahadetnamem vardır, onu bile çekemez. Geçen gün hani Bulevard St. Germaine’de size ‘Türk şahadetnamesinin de ne hükmü olurmuş.’ Derken aklınca bir taşla iki kuş vuruyordu ukala dümbeleği. Ondan zerre kadar akıl olsaydı, Mahmut Muhtar Paşa’nın yanında topladığı beş on kuruşu borsada pamuk üzerine oyun oynayacağım diye bir hamlede bitirmezdi.” (Bir Sürgün, 99-100).

Yakup Kadri, *Ergenekon* adlı eserinde de söz konusu eğitim ve ilim anlayışının değişmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Burada, bilginin hızla değiştiği bir asırda ülkenin eğitim sisteminin artık çağın ihtiyaçlarını karşılayamadığı, hâlâ medresenin kalıpları içerisinde bocalayan eğitim kurumlarının yok olmakla karşı karşıya olduğunu söylemektedir:

“... Bu kalıplar ne idi? Bu kalıplar düşünüşte Frenklerin “Esprit Scolastique” dedikleri medrese zihniyetini; duyuşta bir nevi bulanıklığı, yaşayıştta bir laubaliliği, siyasî varlıkta cihangirane devlet, büyük saltanat hırslarını temsil ederler. Öyle ki bugün asrın icaplarıyla asla bağdaşamazlar ve bağdaşmadıkları için birer birer yıkılmaya mahkûmdurlar. İşte etrafımızda yıkıldığını hissettiğimiz, bize de yıkıldığımızı hissettiren şeyler kendilerine uymayan bir hava içinde çoktan çürümüş, küflenmiş olan bu müesseselerdir. Yeni yetişen nesiler eski devir adamlarınca klasik kültürden sayılan Arap ve Acem dillerine ve kendi dillerinin bu kalıplara göre dökülmüş şekline yabancıdırlar. Dünkü hayat için elzem olan bu ilim ve bugünkü yarınki hayat için lüzumsuzdur. Yeni yetişen nesil ne manen, ne fikren hiçbir nizam ve hiçbir töreye bağlı değildir. Bu yüzden gayet anarşik bir manzara

göstermektedir. Zira bu nesil henüz yeni hayat ile eski hayatın ortasında, bir araf ve değişim devresi geçirmektedir.” (Ergenekon, 37-38).

Bir Serencam’da da benzer bir durumdan, yani okulsuz memleketin hâlinde yakınıldığı görülmektedir:

“Ah” etmişti. “Ah, azizim Necdet Efendi! Bütün bu felaketlere, bu haksızlıklara, bu zulüm ve itisafa sebep nedir bilir misin? Mektepsizlik! Mektepsizlik! Ve bundan mütevellit olan cehalet, cehalet-i umumiye... Eğer bugün şu memlekette, şu zavallı şu biçâr memlekette adamakıllı birkaç mektep olaydı, biz davamızı kazanır, hakkımızı alırdık; etrafımızda mehakimin şu zillet ve mezelletine karşı bizimle beraber bağırp çağırarak, isyan edecek birçok pak nasiyeler bulurduk. Muhitimizin belimizi büken tazyik-i ahenini kırıp hurdehaş edecek emin ve kavi eller bulurduk. Eğer mektep, eğer mektep olsaydı...”

Ve İhsan Bey’in şu sözleri, Necdet Efendi’nin elim bir sürü düşüncelerle uğuldayan beyninde böyle “Ah, mektep olmalıydı.” nakaratıyla o gece, geç vakitlere kadar devam eden mutantan, belîğ ve veciz bir hutbe şeklini almıştı.” (Bir Serencam, 139).

Yakup Kadri iyi bir öğrenci profilini ise eğitim sorumluluklarını layıkıyla yerine getiren, ailesinin gurur kaynağı olan bir öğrenci şeklinde çizmektedir:

“...Necdet mektepte fazla çalışkan, fazla muti ve fazla sessiz bir şakırttı. Arkadaşları, onu kıskanır ve aynı zamanda ondan çekinirdi. O bütün çocukluğunda nahif ve mariz bir bünye üstünde mütefekkir bir büyük adam başı gezdirirdi. Binaenaleyh peder oğlunu bir hayli zeki bulmakta haklı idi ve onun en derin kederlerinden birisi de hiç şüphesiz Necdet’e arzusuna mutabık bir tahsil ve terbiye verememektir.” (Bir Serencam, 121).

Yakup Kadri’ye göre iyi bir eğitimde ders programı doğru ve kusursuz olmalı; musikî, tegannî gibi güzel sanatlar ve beden eğitimi gibi psiko-motor beceriler bulunmalı, yabancı dil öğretimine de özen gösterilmelidir:

“... Elhac Necdet Efendi 1315 tarihinde, İhsan Bey’in fikri muavenetiyle ve o sene livaya tayin edilen münevver, genç bir mutasarrıfın manevi himayesi altında, hayli mühim masraflar ihya ederek, o zamana kadar, kendi

tabir-i veçhile “bir şulezar-ı cehil ve vahşet” olan zavallı livayı mükemmel bir mekteple süsledi ve resmi küşat batıl ile çıkmaz yollarda sendeleyerek nevresidegan-ı memlekete” küşat kılındı. Livada mutasarrıfı bu işte alakadar bulan mühim bir ekaliyet, teşebbüsü takdirler ve tasviplerle karşıladı ve mutasarrıfın sekiz yaşındaki mahdumunu, eşraf-ı beldenin bütün çocukları takip eyledi. İlk ay, defterine ancak altmış talebe kaydeden “Bedri- irfan”ın –bu mektebin ismidir- altı ay içinde üç yüzü mütecaviz talebesi oldu, memleketin dört köşesinden, çocuğunun emr-i tahsili için mahiye altmış kuruş feda edebilecek rençberden birçok babalar zuhur ediyordu. Elhac Necdet Efendi, bu gayr-i memul muvaffakiyete hayran kalıyor ve derin şevk ve imbisat ile birçok da mecanni talebe kaydına başlıyordu.

Bu mektep, doğrusu o havalide misli görülmemiş, yekta bir mektep olmuştu; hatta İhsan Bey’in iddiasına bakılırsa “Bedri-irfan” gibi bir ibtidaiye ve rüşdiye mektebine, ne merkez-i vilayette, ne de İstanbul’da güç tesadüf edilirdi. Filvaki vilayet gazetelerinde ders programının mükemmeliyeti bir hayli zamanlar mevzuubahs oldu. Programda bazılarının takdirini ve birçoklarının hayretini celbeden musiki, teganni, jimnastik gibi birçok da yeni şeyler vardı. Fakat bu dersler her talebe için mecburi olmadığından, musikiyi, teganniye ve jimnastiği lüzumsuz, hatta belki muzır bulan ebeveynin huzur-u kalbine hâlel iras etmemişti. Mamafih birçok valideler mecburi olan Fransızca dersi aleyhine zevçleriyle evde kıyametler koparıyor ve bunlar meyanında, ta mektep kapısına kadar gelip bar bar bağırırlar, bunda da muvaffak olamayınca, azim bir intikam hırsı ile evde çocuklarının ne kadar Latin hurufuyla yazılmış kitabı varsa parça parça edenler bulunuyordu. Fakat işin asıl en mühimmi bu asiler kfilesine yavaş yavaş memleketteki bütün başı sarıklıların da dahil olmaya başlamasıdır.” (Bir Serencam, 140-141).

Bir Eğitimci Nasıl Olmalıdır?

Okumuş olmak, beraberinde kültürlü olmayı ve orijinal fikirler üretmeyi de getirmektedir. Aksi takdirde bir uyumsuzluk söz konusudur. Öyle ki *Anamın Kitabı* adlı eserde yer alan baba figürünün çocuğuna anlattığı masallar belli bir süre sonra, çocuklar tarafından basit ve anlamsız olarak görülmektedir. Çünkü babaların, daha doğrusu okumuş ve kültür sahibi olan insanların, eğitirken modern ve seçkin anlatımlara sahip olması beklenmektedir:

“...İşte, babamın mucize ve keramet kıssalar olarak bize anlattığı şeyler bu çeşit gülünç ve çocukça masallardı. Bunları, acaba bizi eğlendirmek için mi söylerdi? Hiç zannetmiyorum. Zira Yassıkaya’ ya gittiğimiz günde Mevlevihane’nin biraz ötesindeki yıkık hamamı göstererek büyük bir ciddiyetle: “Burada yaz kış yalınayak başı kabak bir adam oturur. Ona deli Hamdi derler ama nice akıllı geçinenlerden daha akıllıdır. Her sözünde bir hikmet vardır.”dememiş miydi? Bununla beraber ben babamın bunlara inanacak kadar basit kafalı, kara cahil bir adam olduğuna hala bir türlü ihtimal veremiyorum. Bize bıraktığı sandıklar dolusu kitapları bir zamanlar herhalde, o getirtmiş, o satın almış, o okumuştur. Hem bunlar öyle “Hayber Kalesi’nin Fethi”, “Zaloğlu Rüstem” veya “Heft Peyker” gibi Acem uydurması, taş basması kitaplardan da değildi. Namık Kemal’in Muallim Naci’nin eserlerinden tutun da deste deste “Mecmua-i Ebüzziya”lara, cilt cilt “Kırk Ambar” lara ve Fransızcadan çevirme nice cinai ve hissi romanlara kadar o devrin en seçkin edebi yayınlarını, okuma yazma çağına erdiğim vakit ben hep babamdan bize miras kalan şu kütüphane döküntüleri içinden bulup çıkarmıştım.” (Anamın Kitabı, 64).

Bütün bunlardan başka Yakup Kadri’ye göre tek yönlü olduğu sürece eğitim, öğrenciye verim sağlamak yerine onu köreltmektedir:

“... Çaybaşı İlkokulu’na girdikten ve ders saatlerinde Mıstafendi Hoca’nın rahlesi önünde diz çöküp kafa sallayan, paydos saatlerinde mektep avlusunu çekirge istilasına uğramış bir tarlaya çeviren haşarı çağdaşlarımın

arasına katıldıktan beri değil midir ki farkına varmaksızın her gün biraz daha eğriliyor, bükülüyor, her gün biraz daha iki parçaya bölünüyordum.” (Anamın Kitabı,88).

Meslek sahibi bir kimse, mesleğinin ona verdiği kişilik ve davranış bütünlüğüne sahip olmalıdır. Aksi takdirde bu, toplum tarafından hoş karşılanmamaktadır. *Bir Serencam*’daki Müderris-zade Elhac Necdet Efendi’nin de mesleğine uygun görülmeyişi kişiliğindeki uyumsuzlukla ifade edilmektedir. O, ömründe namaz nedir bilmeyen, çapkın uğursuz bir heriftir:

“... Müderris-zade Elhac Necdet Efendi “Cami müderrisliğine tayin kılındı. Ekseriyeti halk bu hadiseyi açık bir hoşnutsuzlukla karşıladı. Hiç kimse, hacılığına ve icazet sahibi oluşuna rağmen, hiç kimse, Necdet Efendi’yi bu makama layık bulmadı. Kahvehaneler, çarşılar ve cami avluları gibi mecma-i nas olan yerlerde: “Yahu duydunuz mu? Hacı Müftünün oğlunu müderris yapmışlar!” “Amma ettin ha? Şu çapkın uğursuz herif mi? O, ömründe daha namaz, niyaz bilmez nedir be!”; “Daha geçen gün başının sarığıyla utanmadan, Apostol’un orada atıştırıp duruyordu!” “Sözde hacı da olacak!” “Biz daha onun nelerinin biliriz. Bu bir şey mi?” gibi sözler ve hasbıhaller dolaşmaya başladı.” (Bir Serencam, 132).

Eğitim ve öğretimin ilk basamağı olan ailede ise anne, adeta çocuğun ilk öğretmenidir. İstemediği bir şeyi çocuğunda görmek anneyi derinden etkiler. Bu sayede o, bir komutan edasıyla çocuğunu gözlemler, eksiklerini tamamlar, yanlışlarını düzeltir, abartılı davranışları karşısında tepkisini belli eder:

“... Meğer annem bana yalnız babamın silahlarıyla oynadığım için küsmemiş; meğer yukarıdan beri sayıp döktüğüm ne kadar suçlarım varsa- kalfamla geçen hadise de dahil olmak üzere- hep annemin işittiği, bildiği şeylermiş. Kaç zamandır, hal ve tavrımdaki değişiklikler, şivemde peydah olan kabalıklar, şuna buna savurduğum küfürler, güreş ve dövüş gibi vahşi oyunlara sardığım merak kızkardeşimin kısaca, “arsızlıklarım” sözünde topladığı hareketlerimin hiçbirisi onun gözünden kaçmamakta, onun gözüne batmakta, onun için üzülop durmaktaymış. Kızkardeşim: “Hatta, diyordu,

annemi “senin arsızlıkların “ yüzünden birkaç defa ağlarken gördüm.” “Benim yüzümden ağladığını nereden biliyorsun? Belki babam içindir....” (Anamın Kitabı, 90).

Eskinin sert ve eli sopalı eğitimcileri Yakup Kadri’nin sıkça eleştirdiği konular arasındadır. Didişen öğrencilere yanıt, yine eli sopalı eğitimcilerden gelir.

“... Gerçi ihtiyar bevvabın ahtapot pençesi dövüşenlerin enselerine yapışmakta veya hocalardan birinin değneği kafalarına inmekte gecikince bu çekişip didişmeler vahşi bir savaş halini almadan hali kalmıyordu; ama ne de olsa en sonunda tam manasıyla kan gövdeyi götürmeden, ufak tefek yaralar ve berelerle herkes yerli yerine dönüyordu.” (Anamın Kitabı, 90).

“... okula varınca zaten asık suratlı hocaların oruç keyfiyetiyle adeta zebanileştikleri ve ihtiyar bevvabın aynı sebeple bir Moloh heykeli haline girdiği de hesaba katılacak olursa o zavallı çocuğun çektiği azap tasavvuru büsbütün güç bir melodram mahiyetini alır sanırım.” (Anamın Kitabı, 90).

İnsan Olmanın Şartları Nelerdir?

İnsan, tarih boyunca daima diğer canlılardan farklı bir yere oturtulmuştur. Bunun başlıca nedeni şüphesiz ki düşünen bir varlık olarak insanın duygu, davranış ve olayları kendi öz iradesiyle yönlendirmesi olmuştur. Öz irade arttıkça insanların ortak yaşantıları, ortak insanî kurallarla düzene girmiş böylece bireyle toplum çatışması da sona ermiştir.

Yakup Kadri “insan olma” kavramını anlatırken kahramanlarının yaşantılarını kullanmış, sözlerini onlar aracılığıyla söylemiş, eleştirilerini yine onlar aracılığıyla iletmiştir. Örneğin sınıfsal bir ayrımdan söz eden Yakup Kadri, Paris’teki insan kitlesini Babil Kulesi’ne benzetmektedir. Kuledeki her kat, ayrı bir sınıfı temsil etmektedir. Ve her sınıfın kendisine özel kuralları, yaşantıları, konuşma biçimleri vardır. Zira insan olmak için öncelikle bu sınıfsal ayrımdan kurtulmak gerektiğinin mesajını verilmektedir:

“... Genç adam devam etti:

-“Paris bir acayip Babil Kulesidir. Kat kat bir bina ki her katına dili, tarihi, ananeleri ayrı bir başka millet oturur. Mesela diyelim ki bunun en üst katında sizin geçen gün aralarınıza katılmak betbahtlığına uğradığınız insanlar vardır. Bunların tantanası debdebesi vardır. Sonra (durunuz sıra daha burjuvaziye gelmedi). Yüksek ve aristokratik monda burjuvazi –yani küçük burjuvazi dediğimiz sınıf arasında daha ismi konulmamış, daha definition’u yapılmamış bir sınıf vardı ki bu adeta yüksek ve kibar alemin gübresi gibidir. Bu âlemin kökleri onun hayat ve bereket veren karnına saplanmış. Usaresini ondan almakta göz kamaştırıcı, ağız sulandırıcı yemişlerini onun kuvvetiyle meydana getirmektedir. Zira politikacılarla iş adamları olmazsa sömürücü ve müstehlik sınıf hortumunu küçük burjuvaziye emekçi yığınlarını bağrına doğru nasıl saldırabilir? Sersem küçük burjuvazi bu mahlûkatı, daima kendisinden ve kendisiyle beraber telakki eder. Ve boş yere alt kat komşularının karın gurultularından korkar. Bu bir dakika düşünmemiştir ki bu yerinden kımıldanamayacak kadar tabütuvandan kesilmiş proletarya haddi zatında onun en samimi dert ortağı olabilir.” (Bir Sürgün, 169).

Üst zümre ile alt zümre arasındaki farklar, zümreler arasında anlaşmazlıklara ve kargaşalara neden olmaktadır. Bu sınıflar arasındaki tepe noktasını oluşturan burjuva, sünepe ve miskin ifadeleriyle tanımlanmaktadır.

“Lakin muttasıl dış gıcırdatan bu densiz komşu ile uyuşmak ne mümkün... İşte yukarı katın akıllı, terbiyeli, namuslu sükkani da ona böyle diyor. Ona “Yün Çorap” larını aşağıdakilerden sakın diyor. Fakat yün çorabın içindeki bütün yuvarlak altınlar gözle görülmez bin bir türlü esrarengiz yollardan, durmaksızın kendilerine bu nasihatı veren insanların cebine akıyor. Kimbilir kaç yüz binlerce küçük burjuvanın mahvına sebep olan “Panama” dalaveresini de amele takımı icat etmedi ya? Fakat bunu o miskin, o sünepe, o burnundan ötesini görmeyen küçük burjuvaya nasıl anlatırsın? Albert sesine ağır, dokunaklı bir ton vermeye çalışarak:

-“Ben” dedi, “bizzat bu sınıftan olduğum için bilirim, onun hamakatinin derinliğini kimse benim kadar ölçemez. Ve düşünmeli ki bu mensup

olduğumuz cemiyetin temel direğidir. Bazıları bu kötü cemiyet binasını yıkıp yeniden yapmakta bir fayda umuyorlar. Yıkmaq? Pek ala. Fakat, tekrar yapmak ne için? Tekrar yapmak. Hangi malzemeyle? Gene bu insan denilen çamurla değil mi?" (Bir Sürgün, 170).

Aynı satırların takibinde yazar bu tabakalaşmadan duyduğu nefreti dile getirir. Sınıf çatışmasının özündeki nedeni ise sistemde değil insanın ta kendisinde bulur ve nihayetinde imkânsız olan çözümü de...

"Bence binanın hiçbir kabahati yok. Bence kabahat içinde oturanlarıdır. Kabahat, insan denilen mahlûkattır, planda ve sistemde değil... İnsanı değiştirebilir misiniz? Hiç inanmam. Bu olamayacak bir iştir. İnsan bana tarihin her devresinde şayan-ı nefret görünmüştür. Ben daha insandan daha hiç kimseyi tanımazken evde anamla babama baka baka nefret etmeyi öğrendim." (Bir Sürgün, 171).

Bir insan, nerede ve hangi konuda nasıl konuşacağını bilmeli, saygı ve merhamet hissini hiçbir zaman yitirmemelidir. Özellikle ölüm gibi kutsal bir kavramda olmadık şekillerde konuşulmamalıdır.

"... Bundan başka Necdet, yanında konuşanların sözlerini en ahlaksız bir adamı bile isyana götürecek derecede alçakça buluyordu. Ölümünden böyle mi bahsedilir? Ölen bir adam hakkında böyle şeyler mi söylenir?

-Lakin burada mukaddes mefhumlardan hangisinin yeri var ki ıstıraba, ölüme karşı saygı ve merhamet hissiyle çarpacak bir kalp bulunabilsin. Necdet kendi içinden "Ben hala ne kadar saf bir çocuğum!" diyordu ve hala böyle kaldığına kızılıyordu. Bütün bu yalan adi âleme karşı yanında konuşan şu adamlar gibi süfli bir hissilikle donanmış bulunmak ona birden bire adeta bir kuvvet gibi geldi." (Sodom ve Gomore, 187).

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Tiyatro Eserleri'nde; bir kimse, kötü hallerin de başına gelebileceğini düşünmeli böylece tedbirli bir yaşam sürdürmelidir demek ve düşenin dostu olmaz sözünü bir kez daha vurgulamaktadır:

"... İkbalde iken herkes kulun kölendir; fakat düşmüş bir adamın arkasından bir kişi yürümez, ağzından hikmetler dökülse, gözlerinden nur

saçılrsa kimse dönüp de yüzüne bakmaz bilakis ayağına bir çelme vurup bir kere daha düşürmek fırsatını arar... İşte bu hale göre ayağını denk al evladım...” (Tiyatro Eserleri, 53).

Lider Yetiştirme

Eğitim kurumları, toplumdaki bireylere millî bilinci kazandırmanın yanında ülkenin yönetiminde rol alacak liderlerin yetiştirilmesinde de önemli rol oynamaktadır. Ancak eğitimin lider yetiştirme işlevi, toplumdan topluma farklılıklar göstermektedir. Bu işlevin özellikle mutlak krallık dönemlerinde önem taşıdığı görülmektedir. Krallık döneminde, çoğunlukla yönetici ve liderler özel eğitim görmüşlerdir. Osmanlı imparatorluğunda da bu amaçla Enderun Mektepleri açılmıştır.

Günümüz demokratik toplumlarında ise eğitimin lider yetiştirme işlevi, genellikle tüm eğitim kurumları tarafından yerine getirilmektedir. Devlet yönetiminde ve çeşitli resmî kurumlarda lider statüsüne gelebilmek için çoğunlukla herhangi bir yükseköğretim kurumundan mezun olmak, yeterli koşuldur (Fidan ve Erden, 1993: 77).

Ülkemizde devlet yönetimi ile doğrudan ilişkisi olan cumhurbaşkanı, başbakan ve Bakanlar Kurulu üyeleri; yüksekokul ya da üniversite mezunları arasından seçilmektedir. Millet meclisi üyesi olabilmek için ise ilkokul mezunu olmak yeterlidir. Ancak meclisteki üyelerin eğitim düzeyleri giderek yükselmektedir.

Eğitimin en önemli siyasal işlevlerinden birisi de önderlerin seçimi ve eğitilmesi ile ilgilidir. Önderlerin seçimi ve eğitilmesinde okullar, birinci derecede rol oynamaktadır.

Bir demokraside “önderler” sözüyle iki tür önderden söz edilmektedir. Bunlar:

- Ulusal Önderler: parlamento üyeleri, hükümet üyeleri ve yüksek derecedeki devlet memurları,

- Yersel Önderler: parti örgütlerinin yersel önderleri ve önemli görevlerdeki yersel devlet memurlarıdır (Tezcan, 1981: 44).

Eski siyasal rejimlerde, mutlak krallıklarda, devleti yönetecek kimselerin özel olarak eğitime büyük bir önem verilmiştir. Prenslar, ilerde kral olacak biçimde yetiştirilmişlerdir. Bu konuda yani krala verilecek eğitimin niteliği konusunda Machiavelli'nin *Hükümdar* isimli yapıtı, önemli örnekler arasında yer almaktadır.

Demokratik rejimlerde siyasal önderlerin yetiştirilmesi ihmal edilen konular arasında yer almıştır. Ancak çeşitli eğitim kurumlarının önder yetiştirmedeki geniş rolleri göz ardı edilmemiş; hatta bu ülkelerdeki siyasi partilerin, gönüllü kuruluşların ve çeşitli mesleksel örgütlerin de siyasal önder yetiştirmedeki rolleri küçümsenmemiştir.

İngiltere'de önder yetiştirme görevini genellikle "public school" (özel okul) yerine getirmektedir. Hatta bu ülkede siyasal önderlerin çoğunun özel okullarda eğitim görmeleri, şu örnekle gülmece konusu olmuştur: "Özel hazırlık okulu, arkasından özel okul ve sonra da Oxford ve Cambridge". Bu özel okullara, sadakat, itaat ve önderlik alanında yeterli derecede ders verdikleri gözüyle bakılmaktadır. İngiltere'de 1951'de kabine üyelerinin % 82'si özel okullardan gelmiştir. On yıl sonra bu rakam % 76'dır. 1955 yılında bütün partilerin parlamento üyelerinin % 50'si özel okul mezunu olarak dikkati çekmiştir. Yine yüksek dereceli devlet memurlarının yarısı da özel okullardan gelmiştir. Hâlâ bu okullardan gelenlerin, ulusal politikada başarı şanslarının çok büyük olduğu görülmektedir (Musgrave, 1963: 148-150).

Ülkemizde de Cumhuriyetten sonra siyasal önder yetiştirmek amacıyla bir önderlik eğitimi görülmemiştir. Bizde eğitimin siyasal işlevi, ancak birinci anlamda, yani rejime sadakati sağlamak biçiminde anlaşılmış, siyasal önderlerin seçilip yetiştirilmesi ihmal edilmiştir (Bursalıoğlu, 1973:20). Siyasal önderlerimiz çoğu zaman rastlantılar yoluyla ortaya çıkmaktadırlar. Bununla beraber, ülkemizde bazı üniversitelerin çeşitli mesleksel ve teknik eğitim dallarında gerek parlamento üyeliği ve gerekse yüksek devlet memurluğu için önderler yetiştirdiği görülmektedir. Siyasal bilgiler, hukuk,

iktisat ve tıp fakülteleri ile harp akademileri bunların başındadır (Tan, 1972: 91-103).

Lider

Lider, bir grubu etkisi altına alan kişilik olarak tanımlanır. Yönetimsel, karizmatik, dönüştürücü ve koşulsal liderlik olmak üzere çeşitli liderlik türlerinden söz edilir. Lider, yöneten rolünü üstlenir, fikirleri ve davranışlarıyla mensup olduğu gruba öncülük eder. İşlerin ve olayların ne anlama geldiğini ifade etmek, karmaşık süreçlerden çıkmak öncelikle onun sorumluluğundadır. O, topluluğun amaçlarına yanıt verebilmeli, kendisinden çok grubu düşünmelidir. Uyumlu, sabırlı, etkili ve demokratik özelliklere sahip olmalıdır.

Tarih boyunca gerek askeri gerek siyasi anlamda çeşitli liderlerden söz edilmiş; kimi liderler iyi vasıflarıyla kimi liderlerse kötü vasıflarıyla ön plana çıkmıştır. Yakup Kadri de lider tipinden söz ederken iyi bir lider nasıl yetişir, lider

hangi özellikleri taşımalıdır hangi özellikleri taşımamalıdır, liderin sorumlulukları nelerdir sorularına yanıt aramaktadır.

İyi Bir Lider Hangi Özellikleri Taşımalıdır? Örnek Lider Tipi Kimdir?

İyi bir lider, mevkiinden ötürü hiçbir zaman kibirlenmemelidir:

“...Tam yirmi yıllık arkadaşım, Murat. Harbi Umumi'den beri izini kaybetmiştim. Meğer mebus olmuş. Ama doğrusu hiç kibirleşmemiş. Öyle babacan ki tıpkı mektepteki hali.” (Ankara, 40).

Lider, korkusuz ve güçlü olmalı, vatani için elinden geleni yapmalıdır. Bir savaş meydanındaki lider; kurşundan, şarapnel sağanağından kaçmamalı, düşmanın üstüne üstüne gitmelidir.

“...Bu kahraman bu genç kumandan -gene halkın söylediğine göre – yanında bir avuç süngülü askerle, yerden, gökten, denizden kopan sürekli bir gülle, kurşun ve şarapnel sağanağının ortasında durmadan ileriye doğru atılıyor ve kollarıyla kızgın boyunlarından yakalayıp denize yuvarlayacakmış düşmanın sıra sıra topları üzerine saldırıyordu. Bu insan, ateşte yanmıyordu. Vücuduna kurşun işlemiyordu ve zırhlıların attığı güller başının üstünden munisleşmiş yırtıcı kuşlar gibi geçip gidiyordu. Kimdi bu acayip adam? Nereden peydah olmuştu? Adını hiçbir gazetede, hiçbir resmi tebliğde görmedik, okumadık. Fakat, halk, onun adını da biliyordu: Mustafa Kemal! diyordu. Fakat ona, henüz “beklediğimiz kahraman işte budur!” diyemiyordum. O, Türk ordusuna yüz elli, belki iki yüz seneden beri mahrum olduğu bir “zafer”in gururunu ve Türk milletine bunun şevkini vermişti. O, yüz elli yıldan beri, bütün Osmanlı devletini korkudan titretmek için Şimal Denizi’ndeki adasının üstünden Saray ve Babıali’ye ufak bir tehdit işareti yapması kâfi gelen bir imparatorluğun –bütün manasıyla emperyal ordusunu bir çarıklı Anadolu çocuğu ile tepeleyivermişti. Beş kıtanın askerleri bu ordunun içindeydi ve buna diğer bir imparatorluğun kuvvetleri de yardım ediyordu. Boğa boyunca aylardan beri, her bir tanesi “Nibelungen”deki ejder gibi ateş kusup duran sıra sıra “dretnot”ların çelikten kale duvarı da bir an içinde eriyip, gitmiş “hak ile yeksan” olmuştu... Fakat ne yazık ki İstanbul’un fethinden ve Viyana muhasarasından beri Osmanlı saltanatının bütün harp tarihinin, belki bu kadar mühimini kaydetmediği bir askeri muvaffakiyeti bize izah edecek tek bir söz söylenmiyor, tek bir satır yazılmıyordu. Bir sabah resmi gazetelerde çıkan bir resmi tebliğ bize “düşmanın sisten bilistifade” toraklarımızdan çekilip gittiğini bildirmekle iktifa etmişti. İstanbul halkı hiç değilse kendini kurtaranın bir resmini görmek istiyordu. Heyhat bir yıl geçmeden onun ismi bile unutuldu. (Atatürk, 29, 30).

Karaosmanoğlu, örnek bir lider olarak sık sık Atatürk’ten söz eder. *Atatürk* adlı eserinde de onun milleti adına verdiği kararların, söylediği sözlerin etkisini anlatmaktadır. Yazara göre, o milletiyle öyle bütünleşmiştir ki adeta tüm halk, onda tek vücut olmuştur. Çünkü Mustafa Kemal,

emperyalizme karşı çıkmakta, millî iradenin yenilmez gücüne inanmakta, bir milleti varlığıyla, davranışlarıyla temsil edebilmektedir:

“...Mustafa Kemal: Hiçbir kuvvet mazlum Türk milletini kendi hakkını kendi eliyle istihalden menedemeyecektir.” diyordu. Mustafa Kemal: “Emperyalist devletler bilmelidirler ki...” diye başlıyordu. Mustafa Kemal: “İrade-i milliye'nin her müşgüle galebe çalacağı”ndan bahsediyordu. Bu sözlerde sanki millet, bütün Türk milleti onun ağzından konuşmaya başlamış gibiydi. Vatan müdafası için fertlerin kendi gönüllerinde ayrı ayrı besledikleri ümitler, verdikleri kararlar onun ifade ve iradesinde en kesin sentezini buluyordu. On dört milyonluk perişan bir insan sürüsü, dağınık dilekleri, müphem gayeleriyle tek bir adamın, bir idam mahkûmunun şuurunda ve iradesinde birleşiyordu. (Bir idam mahkûmu... Kader kendisini idama mahkûm bir millete münasip bir şef bağlamıştı! Ve bu vakıanın milli hayata ne kadar sembolik manası vardı!). Bir adam; nasıl bir millet haline girer? Bir millet, kendilerini bir tek adamda nasıl bulur? Fertle kollektivite arasındaki bu “eriyip meczoluş” hadisesi, ne gibi esrarlı cemiyet kanunlarını tesirleri altında vuku bulur? Bütün bu noktaların izahını bilgiç ve tahlil sever tarihçilere bırakırım. Böyle biri işi ancak gelecek nesillerin içinden yetişecek objektif bir zekâ başarabilir. Buraya kadar okuduğumuz sahifeleri yazan adamın ise böyle bir objektiviteden ne derece uzak olduğunu tahmin güç değildir. Bu uzun başlangıç ise herhangi tarihi etüde hazırlanış veya herhangi bir biyografiye girişten ziyade, birtakım milli kargaşalıklar içinde yetişmiş, birtakım fikir ve his buhranları arasında yolunu şaşırmış bir gencin itiraflarını ve acıklı dert yanmalarını andırdı. Gerçi bundan sonraki sahifelerde kendisinden bahsedeceğim harikulade insanın büyük gölgesi benim titrek hayaletimi büsbütün örtecek, hiç sevmediğim bu şahsi ifade şeklinden beni kurtaracaktır.” (Atatürk, 35-36).

Atatürk, lider insan olarak zorluklar karşısında kolay kolay yılmamakta; başarılı sonuçların gayretler sonucu elde edileceğini bilmektedir. O dönemler oldukça genç olan Mustafa Kemal, Harbiye mektebini yeni bitirmiş, Türk milletin makûs tarihini değiştirmek için yola çıkmıştır. Yıllarca bu millet için

emek veren genç komutan, inkılâbın ilk tohumlarını da ekmeye başarmıştır. Elbette bunca başarı, onu anlamayan insanların varlığıyla zaman zaman yanlış yorumlanmıştır:

“...genç Mustafa Kemal, Harbiye mektebinden çıktığı günden beri, Dumlupınar zaferini kazandığı güne hep o asi matryr Tanrı'nın çektiği azaplar ve ıstıraplar içinde yaşamıştır. Çürümüş ve karanlık bir cemiyetin taaffünleri arasında daha ilk adımlarını atmaya başladığı andan itibaren tehlike onun yegane arkadaşıydı. Tıpkı Promete gibi yüreğinin üstüne “ bir milleti kurtarmak” risaletini ilahi ihtirası, fakat ayaklarında esaretin ağır prangaları olduğu halde Türkiye denilen o zindanı aydınlatacak yıldırım ışığını çetin bahtın elinden kapmak için yola çıkmış bulunuyordu. Bu genç kahraman bu mehip teşebbüsün peşinde yıllarca yıllarca tek başına yürüyecektir. Kah kapanık dilsiz topraklardan ses almaya çalışacak, kah taş kesilmiş insanlara söz dinletmeye çabalayacaktır ve yıllarca hiç kimse ondan yana dönüp bakmayacaktır. Bakan olsa bile kimi bir serseri, kimi bir adi şarlatan zannedecektir. Bunun içindir ki 1908 inkılabının ilk temel taşını atanlardan biri olan Mustafa Kemal Meşrutiyet devrinin siyasi şereflerinden hiçbirini elde edememiştir. Ordunun resmi kadroları içinde, uzun müddet küçük rütbelerinin solgun şeritlerini taşımaya mahkum bir adsız zabıt olarak kalmıştır. Gerçi bu ordu erkanı arasında mahdut ve fakat seçkin bir zümrenin ondaki yüksek kumanda kabiliyetlerine pek erkenden inanmış olduğunu biliyoruz. Hatta gene bu zümre içinde bazıları vardı ki Çanakkale zaferinden evvel bile Mustafa Kemal'in askeri dehasına kani bulunuyordu. Lakin ona layık olduğu mevkiyi vermek bahsi açılınca en takdirkâr ağızlar bile kilitleniyor veya itiraf edilemeyen bir endişe ve tereddütle kekelemeye başlıyordu. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru, artık bütün mukavemet imkânlarının yok olduğu bir devirde bunlardan bir tanesi bana demiştir ki: “ Bizi muhakkak bir hezimetten kurtaracak tek bir adam var: Mustafa Kemal. Lakin ne çare ki bunun da ihtirasına payan yoktur. Bu gün eline bir fıkra verirsin, yarın bir kolordu ister, kolordu kumandanı yaparsın, grup kumandanı olacağım, der. Biraz sonra bunu az bulup Umumi Erkan-ı Harp reisliğine göz diker. Umumi

Erkan-ı Harp reisliğine geçtikten sonra da başkumandan vekilliğine el uzatır.” Mustafa Kemal’e bir çılgın bir serseri ve bir şarlatan nazarıyla bakmayanlar da onu ikbalperestlik ve bu sonsuz hırsıyla itham ederek kendi küçük ve dar görüşlerine mantıklı bir izah bulmak istiyorlardı.” (Atatürk,40-41).

“... Mustafa Kemal Paşa, Osmanlı hanedanının bu son ve soysuzlaşmış padişahına: “Bakınız, bu gemilerin topları ağızlarını sarayınızın duvarlarına nasıl çevirmiş duruyorlar. Bu vaziyette taç ve tahtınızdan emin olabilir misiniz?” diye sorduğu vakit VI. Mehmet ona yalnız göz kapaklarını indirmekle cevap vermişti. VI. Mehmet’in bu jesti o zaman payitahtta hakim olan ruh halinin bir ifadesi gibi telakki olunabilirdi. Mustafa Kemal’in sökülmüş harp cephelerinden İstanbul’a getirdiği acı hakikatler karşısında yalnızca gözler kapanıyor, kulaklar da tıkanıyordu. Sade Vahdettin nevinden namertlerin değil, yıkılan saltanatın enkazından ne kurtulursa kar saymayı düşünen bazı safderun vezirlerle kendi köşelerinde memleket yası ile için için ağlayan birçok iyi kalpli vatanperverlerin sinirlerinde bile artık herhangi bir katı mantığa herhangi bir şiddetli aydınlığa mukavemet gösterecek takat kalmamıştı. Mustafa Kemal Paşa, boş yere, bu saraydan çıkıp birtakım vezir konaklarına başvuruyor, bu vezirlerin konaklarından çıkıp o vatanperverlerin evlerine koşuyordu. Mustafa Kemal, bu manevi hezimetin önüne geçmek için gazete idarehanelerinin eşiklerine düşüyor. Hatta bir müddet kendisi de gazetecilik ediyor.” (Atatürk,45).

“...Fakat Mustafa Kemal, asla fütur getirmemiştir. Bu tımarhane curcunası arasında en zır delilere akıl ve mantık dersi vermekten ve en kötü ahlaklılara fazilet yolu göstermekten bıkip yorulmamıştır. Bu meyanda Sait Molla gibi bir leşin yanına kadar sokulmak ve onun efendisi papaz Frou serserisine el uzatmak fedakârlığını bile göstermiştir. Yine bu sırada Damat Ferit’in Dahiliye Nazırı Mehmet Ali ile ne sıkı temaslarda bulunduğunu ve günü birinde onun delaletiyle Damat Ferit hükümetini elinden Şark Ordusu müfettişliğini nasıl kopardığını biliyoruz.

Her büyük idealist gibi, O, gayesine varmak için bütün vasıtaları kendisine mubah telakki emektedir. Bu yol çamurlu, bu mıntıka bataklık

demeyecektir; yürüyecektir. İstanbul'a nüfuzlu bir İngiliz politikacısı mı gelmiştir? Günlerce onun arkasından koşacaktır. Beyoğlu otellerinden birine tanınmış bir Fransız muharriri mi inmiştir? Günlerce "Perra Palas" ın holünde veya Tokatlayan" lokantasında o adama birkaç söz söylemek fırsatını kollayacaktır." (Atatürk,46).

Yakup Kadri, Mustafa Kemal Atatürk'ten söz ederken ona olan hayranlığını sık sık ifade eder. Zira o, dağılan Türk ordusunu yeniden bir araya getirmiş, Türk devletini kurmuş, ülkeyi huzura kavuşturarak adeta sekteye uğrayan Türk devletinin kalbini tekrar atar hâle getirmiştir:

"... Mademki ondan bahsediyorum, niçin her şeyi bildiğim gibi söylemekten çekineceğim? Evet, Mustafa Kemal, dağılmış orduyu topladıktan, bütün milli müdafaa teşkilatını ikmal ettikten, milleti, devleti kurduktan ve Anadolu' yu hiç görülmemiş bir sükun ve asayişe kavuşturduktan sonra dahi hala "vatanın harimi ismetinde" bir barut fıçısı üstünde gibi oturuyordu. Bu itibarla Çankaya'nın yalçın Kafkas tepelerinden farkı yoktu ve Türk milletine yeniden can veren bu genç Titan'ın ciğerlerini, nifak, fesat, iftira ve haset kartallarının gagaları durmaksızın didikliyor ve o, tıpkı Promete gibi kahhar ve zalim bahtın ters ve asık suratına kahraman dehasının verdiği bir sükun ve emniyetle gülümseyerek bakıyordu." (Atatürk, 51).

"Büyük adam" olarak da nitelendirilen lider tipi; her zaman, her işte muvaffak olmaz elbette bu, başarılı bir durum kadar normal karşılanmalıdır:

"...Bundan başka, "büyük adam" mutlaka muvaffak olan ve yenen adam değildir. Napoleon Bonaparte'ın destani sergüzeşti bir hezimate nihayet buldu diye onu büyük adamlar sınıfından çıkaramayız. Nitekim beyhude fütuhatlarından dolayı hiçbir tarihçi, İskender'le Sezar' ın, Atilla ile Timur'un yüksek cihangirlik sıfatlarını nez'edemez. Eğer Mustafa Kemal Sakarya Harbi'nden sonra - hatta daha evvel- bir serseri kurşunla vurulup öldürülmüş olsaydı, onun adını, Türk milleti alelade kumandanlar arasında mı yad edecekti. Hayır. O bizim nazarımızda bir mübarek şehit mertebesine erecekti ve kanın aktığı noktadan taptaze bir milli enerji kaynağı fışkıracaktı.

Zira o hepimiz için mukaddes olan bir maksat yolunda ilk adımı atmış, millete muhtaç olduğu hamleyi ve milli kurtuluş cehdinin ateşini damarlarımıza geçirmiş bulunuyordu.” (Atatürk, 39-40).

Lider, gücünü aklından ve aklını kullandığın zekâsından almaktadır. O, temkinli, öngörü sahibi ve gösterişten uzak olmalıdır:

“... O, böyle zorlu mücadele anlarında, ne aslan gibi kükremeyi ne de boğa gibi saldırmayı severdi. Bütün kudretini “akıl”dan ve “zeka” dan alan insani kahramanlığı, hem hasmını kahretmek hem de kendisini korumak için o cinsten yırtıcı hayvan gösterişlerine tenezzül etmezdi. Cöngül prenslerinden onda yalnız havayı koklayıp tehlikeyi önceden sezmek içgüdüğü vardı. Buna göre tedbirlerini alır, azmini bilirdi ve neticede daima hikmet ve mantıkla mücehhez olduğu anlaşıldı.” (Atatürk, 55).

“...Türk zabitini, Türk kumandanının iş başında bana mucizeli bir mahlûk hâlinde gösteren şey yalnız onun mihnet ve meşakkate insanüstü tahammülü değil; yalnız kendisinden sayıca ve tezhizatça iki misli, üç misli düşmanlara karşı gösterdiği mukavemet ve kazandığı zaferler değil, belki en ziyade kafasını işleyiş düşünüş ve biliş tarzındaki hususiyettir. Bu kafa, bizim kafalarımız gibi nazariyat sahasında çok durmasını bilmez; daima müşahhasan mücerrete, mürekkepten basite hareket hâlinindedir. Onların zekâsına bu riyaî hamleyi veren şey nedir? Bizce bunu her yerden ziyade Harbiye Mektebinin programındaki teknik vasıfta aramak lazım gelir.” (Atatürk, 110-111).

Atatürk’ü pek çok liderden farklı kılan nedenlerden biri de hiçbir zaman diktatör bir kişiliğe bürünmemiş olmasıdır. O, kişisel arzulardan özellikle kaçınmış, milletin ne istediğine yoğunlaşmıştır. Hâkimiyetin bir liderde değil, özellikle milletin kendisinde olduğunu savunmuştur. Oysa o tarihe kadar varlığını hissettiren bütün liderler, bunun aksi bir tavır göstermiş; kendi çıkarlarına uymayan durumlarla karşılaştıklarında olumsuz tepkiler göstermişlerdir.

“... Hâlbuki Atatürk bir diktatör değildi. Bir inkılapçı devlet kurucusu idi ve o, hiçbir vakit, “ben böyle istiyorum; böyle olacak!” demedi. “Millet böyle

istiyor, böyle yapacağız!”dedi. Onun için ne Türkiye Cumhuriyeti ne ondan evvelki “Büyük Millet Meclisi Hükümeti” devrinde hiçbir inkılap olmadı ki bir meclisin tasvip ve tasdikinden geçmemiş ve hayata tatbik edilmezden evvel bir kanuniyet şekli almamış bulunsun. Mustafa Kemal, “Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir.” Prensibini koyarken kendisi başta olmak üzere diktatör olmak isteyecekler zaten bütün kapıları kapamış ve bütün “hükümlerlik” hakkını, otoritesini “Büyük Millet Meclisi”nde teksif etmiştir. Hâlbuki ta evvel zaman tiranlarından, ahır zaman liderlerine kadar bütün diktatörlerin hattı hareketi bunun tamamen zıttıdır. Bunlar, millet meclislerinden kendilerine mütemadiyen hak, salahiyet ve otorite koparmasını bilmişler ve bunu vermeyen meclisleri bir tekmede devirmişlerdir.” (Atatürk, 81).

Atatürk, tevazu sahibi kişiliğiyle millettten farklı görünmemek için elinden geleni yapmış, rütbeleriyle kendini özel ve farklı bir sınıfa dâhil etmemiştir. Askeri başarılarıyla övünmekten ısrarla kaçınan mütevazı kişiliğiyle dikkatleri çekmiştir. Gösterişli kostümler giyerek halktan ayrı bir kimlik olduğunu göstermekten kaçınmış bu nedenle onlar gibi giyinmeyi tercih etmiştir. İşte bu ince noktalar onun gerçek bir lider olduğunu fazlasıyla gösterir niteliktedir:

“...Hiç aklımdan gitmez Atatürk bu satırları okuduktan sonra “Şuna bakın! Biz fütuhat devrini kapatmak için harbettik. Bu şeref bize kafidir demişti. O, zaten, -tevazudan mı yoksa aksiyon adamı olduğu kadar fikir adamı olduğundan mı askeri zaferleri ile övünmeyi pek sevmezdi. Atatürk’ün Dumlupınar Meydan Muharebesinin birinci yıldönümünde ve tam savaşın en kanlı safhasının geçtiği noktada tertiplene törende sivil kıyafetiyle diğer hatipler arasında derme çatma bir kürsüye çıkarak bize düşmanı artık bir daha baş kaldıramayacak bir darbe ile nasıl ezdiğini anlatırken kullandığı şu cümleyi insanlığının ve ruh asaletinin bir belgesi olarak hala derin bir heyecan ve saygı ile hatırlarım. Kırk yedi yıl oluyor. Atatürk’ün Yunan ordusunu perişan eden ve harp tarihinde kim bilir ne kadar önemle değerlendirilen o darbeden sadece “Geçen burada bir ihtilal oldu.” diye bahsedışı hala kulaklarımda ve bunu söylerken rüzgârda yüzüne çarpan bir

bayrağı ucundan tutarak yavaşçacık geriye çekişi hala gözlerimin önündedir. Evet, Atatürk, Başkumandan, Mareşal, Gazi Mustafa Kemal kendi eseri olan bu en büyük zaferini kutlamaya çok defa nefti renkli bir avcı kostümü ile halktan biri gibi gelmiş, söylediği nutukta da bu zaferin şanını kendi şahsına mal etmekten çekinmiştir.” (Atatürk,134).

İyi bir lider ihtiyat sahibi ve ölçülü olmalı, konuşmalarını tedbirli bir şekilde yapmalıdır. Liderlik biraz da doğumla gelen karakteristik bir özelliktir. Bu karakter taktikli davranmanın da kapılarını aralamaktadır. İşte Mustafa Kemal tüm bu özellikleri barındırdığı için, başarısıyla, orijinal ve fevkalade eserleriyle Türk milletinin kalbinde daim olmuştur denilmektedir:

“...Büyük Milet Meclisi azarlarına verdiği bu tavizlerle Mustafa Kemal kendisindeki “teenni” ve “kiyaset” hassasını en yüksek bir hakimlik zirvesine çıkarmıştır. Şimdiden bir eski devlet reisi tedbirliği ile konuşuyor. Genç ve muzaffer bir generalde bu kadar bir ihtiyatlılık, bu kadar bir ölçülülük bizi hayrete düşürmesin. O, her şeyden evvel dünyaya bir devlet reisi olarak geldi. İnsanları sevk ve idare etmek hünerini o, bir kitaptan öğrenmedi. Bu bilgi ve hasletle doğdu. Onun içindir ki tasavvur ettiği bütün inkılapları, sokağa düşürmeksizin gayrı mesul yığınların kör kuvvetine kapılmaksızın bir damla kan dökmeden, bağırıp çağırmadan yıkıp yakmadan daima kanuni şekillere dayanarak, daima bir “devlet adamı”otoritesi bir devlet adamı mesuliyetiyle başarıp meydana getirecektir. Bu kadar insani bu kadar medeni bir inkılap hadisesine cihan tarihinde ilk defa rastgeliyoruz. Mustafa Kemal harp tekniğinde olduğu gibi ihtilala tekniğinde de emsalsiz bir taktikçiydi. Lenin de dahil olmak üzere bütün harp sonrası inkılapları liderinin hiçbirisi bu sahada onunla boy ölçüşemez.” (Atatürk, 78-79).

Aile Eğitimi

Aile çocuğun doğuştan üyesi olduğu en küçük toplumsal kurumdur. Çocuk ilk toplumsal davranışları aile üyeleri ile etkileşim kurarak ve onları

taklit ederek öğrenmektedir. Diğer bir anlatımla çocuk toplumsallaşmayı ilk önce aile içinde öğrenmeye başlamaktadır (Fidan ve Erden, 1993: 85).

Tüm toplumlarda, toplumun sürekliliğini sağlayan çocukların, bakımı ve eğitimi oldukça önem taşımaktadır. İlkel ya da ilkele yakın toplumlarda yeterli ekonomik birikimi olmayan toplumlarda yeni nesillere aktarılacak kültürel birikimler sınırlı olmuştur. Bu nedenle çocuğun eğitimi de aile içinde gerçekleşmiştir.

Ekonomik yönden kendi kendine yeterli ailelerde ekonomik faaliyetler aile üyeleri arasındaki işbölümü ile yürütüldüğünden bu tip ailelerde çocuklar küçük yaştan itibaren aile içi faaliyetlerde üstlerine düşen görevleri yapmaya başlamaktadır. Erkek çocuklar, babaları ile ava giderek ya da tarım faaliyetlerine katılarak, kız çocukları ise ev içindeki faaliyetlerde, kardeşlerinin bakımında annelerine yardım ederek, aile ve toplum içindeki rollerini öğrenmektedirler. Bu tür toplumlarda bilgi ve teknolojik birikim sınırlı olduğu için çocuk sadece toplumsal ve ekonomik faaliyetlere katılarak ve bu faaliyetler sırasında büyüklerini gözlemleyerek toplumun kültürel özelliklerini kazanabilmektedir (Fidan ve Erden, 1993: 86).

Ekonomik birim niteliğindeki aileler endüstrileşme ile birlikte yavaş yavaş ortadan kalkmakla birlikte, günümüzde ekonomisi büyük ölçüde tarıma dayalı, gelişmekte olan ülkelerde halen varlığını sürdürmektedir. Ülkemizde de bu tip ailelere rastlamak mümkündür (Yasa, 1973: 147). Geniş aile olarak da isimlendirilen bu aileler anne-baba-çocuklar, çocukların eş ve çocukları, anne veya babanın kardeşlerinin eş ve çocuklarını içine almaktadır (Güvenç, 1984: 273). Bu ailelerde erkek çocuklar küçük yaştan itibaren tarım işlerini babalarından öğrenerek, çalışmaya başlamaktadır. Çocuk, ekonomik bir güç olduğu için aile üyeleri çocuğun eğitim kurumlarına devam etmesini istememekte ve çocuğun eğitimi kendileri gerçekleştirmektedirler.

Eğitim kurumlarının yaygınlaşması ve çocuğun eğitim işlevinin aileden eğitim kurumlarına geçmesi, teknolojinin gelişmesi ve endüstrileşme ile birlikte zorunlu hâle gelmiştir. Endüstrileşme sonucu ailelerdeki yetişkinler topraktan koparak fabrikalarda çalışmaya başlayınca, aile ekonomik birim

olmaktan çıkmış, geniş aileler anne-baba ve çocuklardan oluşan çekirdek ailelere dönüşmüştür. Ekonomik faaliyetlerin ev dışında yürütülmesi, toplumda birçok yeni mesleğin ortaya çıkması ve bu mesleklerin özel bilgi ve beceri gerektirmesi ailelerin çocuğun eğitim işlevini istenilen şekilde yerine getiremez duruma gelmesine neden olmuştur (Fidan ve Erden, 1993: 86).

Günümüzde çocuğun eğitim işlevi büyük ölçüde eğitim kurumları tarafından yürütülmektedir. Hatta birçok ülkede çocuğun 6-7 yaşından itibaren eğitim kurumlarına devamı zorunlu duruma getirilmiştir. Bu gelişmelere karşın, ailenin çocuğun eğitim işlevini tamamıyla bıraktığı söylenemez. Çocuk aile içinde okulda öğrenemediği pek çok bilgi, beceri, yetenek ve tutumu kazanabilmektedir. Aile çocuğa özellikle ailenin bağlı olduğu değerleri, tutumları ve ailenin ait olduğu alt kültürün özelliklerini öğretmektedir. Her aile, çocuğuna aile üyeleri tarafından benimsenen değerleri, tutumları çoğunlukla bilinçli bir biçimde kazandırmaya çalışmaktadır. Bu nedenle aile içinde çocuğa verilen eğitim, yarı formal eğitim olarak kabul edilmektedir.

Çocuğun eğitiminde eğitim kurumlarının yanı sıra aile de önemli rol oynadığı için, aile ile eğitim kurumlarının sürekli işbirliği yapması gerekmektedir. Çocuğun aile içinde geçirdiği yaşantılar sonucu elde ettiği bilgi ve beceriler onun okuldaki başarısını etkilemektedir. Örneğin çocuğun aile içinde öğrendiği bilgi, tutum ve beceriler, okulda öğrendiklerini destekler nitelikteyse çocuk okulda daha başarılı olmaktadır. Okul ile ailenin öğrettikleri arasında çelişki olursa, bu durum çocuğun başarısını olumsuz yönde etkilemektedir. Bunun yanı sıra aile içindeki huzursuzluklar, ailenin ait olduğu alt kültürün özellikleri, aile başarısını etkileyen etkenlerden bazıları arasında yer almaktadır (Fidan ve Erden, 1993: 87).

Aile, yüz yüze ve samimî ilişkilerin en güçlü olduğu birincil gruplar arasında sayılmaktadır. Bu nedenle, bireyin tutum ve değerlerinin oluşumunda birincil etkileşimi sağlaması yönünden ayrı bir öneme sahiptir. Onun temel kurumlar arasında yer almasının nedenlerinden birisi de budur denilmektedir (Tezcan, 1981: 143).

Sosyolojideki tanımıyla aileye bakıldığında en küçük; fakat en sürekli bir toplum çeşidi olduğu görülmektedir. Ailedeki eğitim ilk ve temel eğitim olarak ifade edilir. Çocuğun davranışları ilk önce burada şekillenmektedir. Bu konuda en etkili varlık da şüphesiz annedir. Çocuğun ömrünün ilk yıllarını geceli-gündüzlü yanında geçirdiği, sütünü emdiği, şefkatini bol bol görebildiği, yani maddi doyum kadar, manevi duygusal doyumunu da sağlayabildiği annedir (Çelikkaya, 1997: 187).

Yapılan araştırmalarda ailenin bıraktığı izlerin, daha kalıcı olduğu adeta taşa yazılan yazılara benzetildiği görülmektedir. Bu nedenle aile eğitimi küçümsenecek bir eğitim değil, aksine son derece önem verilecek bir eğitim olarak görülmelidir (Çelikkaya, 1997: 187).

Yakup Kadri de bu bilinçle eserlerinde aile eğitimine fazlasıyla yer vermiş, pek çok romanının ana temasını bu kavramla şekillendirmiştir. Anamın Kitabı'nda okuldan sonra babasının ona sure ezberletmesinden rahatsız olan bir çocuğun yakınmaları dikkati çekmektedir:

"Evin içinde bundan en çok telaşa düşen de bendim. Zira, bu saat bir parataner gibi beni "Süre" ezberleme derslerinin fırtınalarından korumaktaydı. Ya şimdi, babam, yeniden bana hocalık etmek merakına düşerse halim nice olacaktı? Bu korkuyla ondan köşe bucak kaçmağa başlamıştım. Akşamları mektepten dönünce kimseye görünmeden bir hırsız kedi gibi mutbağa sokuluyor ve Siyah! bacımın himayesine sığınıyordum. O, beni vaktinden evvel acıkmış zannederek akşam yemeği için kotarabildiklerinin bir kısmını yarı çiğ yarı pişmiş önüme sürüyor ve bu suretle bilmiyerek beni sofraya oturtmak, yani babamla karşı karşıya gelmek tehlikesinden esirgemiş oluyordu" (Anamın Kitabı, 69-70).

Öğrenciler Arası Şiddet

Yakup Kadri'nin çocukluğunda eleştiriyile anlattığı okul ve çevresindeki ortam dikkat çekicidir. Çünkü okulda öğrenciler arasında yaşanan şiddet

örnekleri verilmekte ve bunun nedeni tamamen denetimsizlikle ortaya konmaktadır. Ne eğitim yoluyla öğrencilere içsel denetim-disiplin verilebilmekte ne de dışsal disiplin yoluyla kısa dönemli de olsa disiplin ortamı sağlanabilmektedir. Okul yönetiminin ve öğretmenlerin katı görünüşleri dahi disiplini sağlayamamaktadır.

Eserde Çayırbaşı İlkokulu'na devam eden bir öğrenci merkeze alınmıştır. Ancak öğrenci, hiçbir şekilde kendi öz iradesini kullanamamaktadır. Okula kendi gidememekte, teneffüse bile tek başına çıkamamaktadır. Kalfası onu, bir gölge gibi takip etmektedir. Ondaki bu esaret ve aşırı denetim durumu diğer çocukların hiçbirisinde yoktur. İlerleyen satırlar bu aşırı denetim durumunun nedenini açıklar niteliktedir. Kalfa, çocuklar arasında görülen didişmelerden, küçük çaplı yaralanmalardan rahatsız olmakta ve çocuğu bu didişmelerin arka mahallelere taşan büyük sonuçlarından sakınmaktadır:

Çayırbaşı İlkokulu'na kalfamın nezareti altında gidip gelirdim. Lakin o, beni yalnız okula götürüp getirmekle kalmıyor, sınıfta olsun, teneffüs saatlerinde olsun bütün gün yanımdan ayrılmıyordu. Sanki, ben yeni dinlemeye, yeni emeklemeye başlamışım da ne meramımı anlatmasını, ne oturup kalkmasını bilmiyormuşum gibi benim namıma hep o konuşuyor ve elimden tutup beni hep o oturtup kaldırıyor, o yürütüp dolaştırıyordu. Bu vaziyet de ayrıca ağırıma gidiyordu doğrusu. Zira, sınıf arkadaşlarım arasında yaşça benden daha küçük, vücutça benden daha çelimsiz nice çocuklar vardı ki, böyle bir himayeye hiç muhtaç görünmemekte ve benim için bir Gayya kuyusu kadar korkunç bir yerde, eski bahçemizin havuzundaki minicik balıklar gibi, kocamanlardan hiç ürkmeksizin rahat rahat dolaşıp zıplamaktaydılar. Gerçi, aralarında birtakım çekişmeler ve didişmeler olmuyor değildi. Gerçi, ihtiyar bevvabın ahtapot pençesi döğüşenlerin enselerine yapışmakta veya hocalardan birinin değneği kafalarına inmekte gecikince bu çekişip didişmeler vahşi bir savaş halini almadan hali kalmıyordu; ama ne de olsa, en sonunda tam manasıyla kan gövdeyi götürmeden, ufak tefek yaralar ve berelerle herkes yerli yerine dönüyordu.

Lakin, bu kavgaların ateşi, çok defa kendiliğinden tavsar görünmekle beraber, bazı günler akşam paydosunda, ard sokaklarda yeni baştan alevleniyor ve o vakit iş silahlı bir çatışmaya dayanarak adeta bir zabıta vak'ası şekline giriyordu. Zira, küçük döğüşkenler kucaklarının arasında saklı duran türlü türlü yaralama aletlerini kullanmak fırsatına ancak mekteple ev arasındaki bu kısa azatlık devrinde kavuşabiliyorlardı. Onun içindir ki, tabur dağılıp köşeler dönülür dönülmez, hiç vakit kaybetmeden Cüz keseleri hemen koyunlara takılır; tahta saplı çakılar, ucu sivri demir parçaları, kenarları yontula yontula bıçak sırtı gibi keskinleşmiş bileyi taşları hep birden meydana çıkarılır ve tuzlu biberli bir döğüşmeyi müteakip bazen iki kişi, bazen iki saf arasında kıyasıya bir boğuşmadır başlardı. (Anamın Kitabı, 90).

Sokak kavgaları, çocuklar arasında yalnızca bir güç gösterisi değil aynı zamanda onların sonraki yıllara aktarılacak kişilik biçimini de belirlemektedir. Kavgadaki mağlubiyet yalnızca bedeni bir incinmeyle sonuçlanmaz. Her yenilgi beraberinde şahsi bir yıkımı da getirmektedir:

“Burada, artık ne bevvabın pençesi, ne hocanın sopası, ne de ana babanın tokadı, yumruğu vardır ve ard sokaklar, o sularda dağ başları gibi tenhadır. Tek tük geçen olsa bile çocuk işine karışmayı erlik şanına yedirmez, ya başını çevirmeden yürür gider, yahut da ara sıra kalfamla benim yaptığımız gibi bu kavgalara uzaktan seyirci kalırdı. Böyle durumlarda ise, bizim Çaybaşı kızanlarının savaş şevki büsbütün artardı. Neden mi diyeceksiniz? Çünkü, o zaman kavga hakem önünde bir maç halini alırdı. Yenilenin yalnız vücudu zedelenip berelenmekle kalmaz, şerefi, haysiyeti de yarananırdı. Yenen ise bir nevi kahramanlık mertebesine erecek bütün arkadaşlarının saygı ve itibarını kazanırdı” (Anamın Kitabı, 90-91).

Öğrencilere Şiddet: Dayak-Falaka

Eğitim sistemindeki aksaklıkların başında eğitimin öğrencilere sevdirememesi gelmektedir. Söz konusu eserde öğrenci okul hayatından

keyif almamaktadır. Çünkü başta eğitim ortamı olmak üzere koşullar oldukça kötüdür. Öğretmen, şiltesinde eğitim vermek yerine uyuklarken öğrenciler kuru tahtalar üzerinde huzursuz olmaktadır. Sınıfı ısıtan mangal, hocanın yakınına alınmakta, çocuklar üşümeye terk edilmektedir. Ayrıca öğretmen merkezli bu eğitimde tek bir yanlışlık dahi affedilmemekte; öğrenciler, sopaların azizliğine ve hocanın merhametsizliğine maruz kalmaktadırlar:

“Evet ama buradaki mektebim bir türlü bitip tükeneyeceğe benzemiyordu. İki yıldır ben hala aynı sınıfta pinekleyip duruyordum. Yalnız pinekleyip dursam neyse. Zaten Mustafendi hocamızın da bundan başka yaptığı bir şey yoktu. Yalnız şu farkla ki, o ikide bir günlükle tütsülediği saç mangalının başında bir kalın şilteye rahatça bağdaş kurup tatlı tatlı uyuklarken biz kuru tahtalar üstünde diz çökerek ve kah soğuktan, kah korkudan tirtir titreyerek avaz avaz Kur'an okur dururduk. Soğuktan; çünkü Hocaefendi'nin mangalındaki ateş ancak kendi dar çevresini ısıtabiliyordu. Korkudan; çünkü Hocaefendi sürekli şekerlemeleri esnasında -nasıl oluyor bilmiyorduk- yaptığımız en hafif bir tecvîd yanlışının, yahut da birbirimizi güldürmek için bazı Arapça ibareleri en mükemmel tecvîd makamıyla cinaslı Türkçe sözlerle çevirişimizin derhal farkına varıyor ve yanibaşından hiç eksik etmediği uzun değneğini kafamıza indirmekte gecikmiyordu. Hatta bir defasında -yerimiz ayrılmazdan evvel- Mutasarrıf Paşa'nın torununu oldukça laübalı bir tarzda rahlenin arkılığına yaslanarak elinde bir mızrap gibi dolaştırıp sazendelik taklidi yaparken görmüştü ve tütsü dumanlarını yararak zavallı çocuğun üzerine öyle bir hışımla atılmıştı ki, biz, ondan meydanda bir tutam kemikten başka bir şey kalmıyacak sanmıştık. Hoca Mustafendi kendinden geçmiş bir hâlde:

"- Yıkın tabanını; yıkın bu habisin tabanını!" diye bağıırıyordu.” (Anamın Kitabı, 136-137).

Günümüzde eğitim-psikologları tarafından da belirtildiği gibi dayak, acizliğin sembolü olarak nitelendirilmektedir. Eski eğitim algısında dayanın ya da o günün tabiriyle falakanın etkileri edebi eserlere konu edinmiş ve dönemin eleştirilen disiplin anlayışının başında gelmiştir. Otoriteyi sağlayan

öğretmen; elindeki sopayla yalnızca cezalı çocuğu cezalandırılmasını sağlamamış; aynı zamanda sınıfın en güçlü, en kuvvetli öğrencilerini de korku unsuru olarak tanımlamayı başarmıştır. Falaka adı verilen ceza sistemi uygulama aşamalarıyla birlikte eleştirel bir anlatımla sunulmaya devam eder:

“Bunun manası bizim tatlı Manisa ağzında "Falakaya yatır" demeğe gelir. Hoca bu nidayı salar salmaz sınıfın en büyüklerinden veya en güçlü kuvvetlilerinden birkaçı, hemen, ceza göreceğ çocuğun başına üşüşür; onu hocanın önüne sürükleyip yere serer; ikisi kollarından tutup diğer ikisi bacaklarını havaya kaldırarak falaka denilen işkence aletinin ayak bileklerini sınıksı kavramasına yardım ederdi. Fakat bu sefer, ortaya bir de kundura meselesi çıkmıştı.

Hoca: “- Sıyrın ayağındaki potinleri!” diye bir nida daha salıverdi ve bu ameliye, işkence hazırlığının en güç tarafını teşkil etti. Zira, bütün sınıf ta yalnız mutasarrıf torunuyla benim ayaklarımıza mahsus olan bağı potinlerin nasıl çözümlüp çıkarılacağını, hocanın kendisi de dâhil olmak üzere hiç kimse bilmiyordu. Çocukların yarıdan fazlası yalınayak, öbürleri de ya mestle ya çorapla dolaşırdı.

Mutasarrıf Paşa'nın torunu, iş bu kundura çıkarma safhasına gelince pek şaşalamış, benzi kül gibi olmuştu. Zirâ, cezası hakkında hiçbir şahsi tecrübesi olmamakla beraber -sanırım bu onun ilk ve son falakaya yatırılışı idi- kundurasız tabanlarına indirilecek sopaların canını daha ziyade acıtacağını anlıyamıyacak kadar da safderun değildi. Hatta bu mektep çevresinin birçok hususiyetlerini benden iyi bilirdi. Mesela son sınıfa hocalık eden mektep müdürü Anbarcı Hüseyin Efendi'nin şimşir sopasından bana ilk defa o bahsetmişti. Mektep arkadaşlarımız arasında kabadayılığıyla ün alanları o gösterip tanıtmıştı ve bu gibiler dışındaki yahut da bu gibilerin himayesi altında bulunmayan çocuklarla nasıl dövüşebileceğimi o öğretmişti. Bundan başka, bir hastalık bahanesiyle izin alıp sıvışma usullerini, -ki bunların başlıcası parmağı dilin köküne bastırmak suretiyle kusmak, alnı bir şap parçası sürte sürte beyaz bir kor haline sokmak gibi şeylerdi- hep ondan talim etmiştim.” (Anamın Kitabı, 137-138).

Takip eden cümlelerde söz konusu eğitim sisteminden kaytarma biçimleri anlatılmaktadır. Çünkü zorlu eğitim sistemi, öğrencilerin çeşitli bahaneler üreterek okuldan uzaklaşmasına neden olmaktadır:

“Birinci usulün tatbikinde hocaya, "Ben hastayım" demeye bile lüzum kalmazdı. O, hemen kendiliğinden bize izin verirdi: "Haydi oğlum, eve git. Sana bir sinameki çayı içirsinler" derdi. Öbüründe ise hastalık alameti bu kadar belli olmadığından mutlaka bir muayeneden geçmemiz lazım gelirdi. Bu muayeneyi yapan da mahut şimşir sopanın sahibi baş hocaydı. Yanına ürke ürke girerdik: "Hocaefendi başım çok ağrıyor" derdik ve hocaefendi, gözlük camlarının üstünden bizi bir iyi süzdükten sonra ta yanına çağırırdı. Elini alnımızın üstüne koyardı ve birdenbire bir hanım nine gibi müşfikleşerek: "Cayır cayır yanıyorsun ateşin var evladım!" der bazan da bizi kendi eliyle sarıp sarmalayıp eve gönderirdi. Halbuki biz mektebin köşesini ağır ağır nazlı nazlı dönüp de gözden kaybolduk mu tabana kuvvet soluğu ya Çaybaşı'nda, ya istasyon boyunda alırdık. Mektebin paydos saatına kadar, Manisa kazan biz kepçe dolaşıp dururduk.” (Anamın Kitabı, 138-139).

Dayağın eğitime herhangi bir katkısının olmadığını, hatta kişilik problemlerine yol açtığını gören Karaosmanoğlu, bunu açıkça yazmaktan geri kalmamıştır:

“Kısaca, Mehmet Ali köyde kaldığı sürece kendisinden bir şey öğrenmek kabil olmadı ve öylece geldiği gibi gitti. Geldiği gibi mi? Hayır; kasaturasının tersiyle, İsmail'i, bir iyice dövüp öyle gitti. Lakin eğitimde dayağın hiçbir rol oynamadığını belki, daima olumsuz bir etkisi olduğunu, bana, bu vaka kadar kesinlikle ispat eden bir şey yoktur. İsmail, dayaktan sonra bir kat daha ahlaksızlaştı. Evin içinde, köyün içinde, adeta, muzır bir yaratık halini aldı.” (Yaban, 93).

Romanlarında Aile

Şüphesiz ki toplumu var eden, onu temelden yetiştiren en önemli yapı ailedir. Çocuk, yaşama dair ilk deneyimlerini aile içinde yaşar, anne ve babadan aldığı eğitimi kendi kişiliğiyle yoğurarak hayatının hemen her dönemine yayar. Özellikle ilk çocukluk döneminde birey; aileyle alışkanlıklar, duygusal tepkiler, görgü kuralları ve davranışlar edinir. Bu nedenle aileyi bireyin dışında değerlendirmek mümkün değildir.

Yakup Kadri'de aile, ayrı bir öneme sahiptir. Hemen her eserinde bireyden çok, bireyle bir bütün olan aileye yer verir. Ailesini yok sayan ve onlardan uzaklaşmak isteyen insanların pişmanlıkları, yaşadıkları sıkıntılar bir bir gözler önüne serilir; iyi bir ailenin nasıl olması gerektiği anlatılır; ailenin eğitim ve çocuk üzerindeki etkisi uzun uzun sorgulanır:

İyi Bir Aile Nasıl Olmalıdır?

Aile, çocuğunun özgürlük alanını sınırlamadan onun ne yaptığını, nelerle ilgilendiğini ve kimlerle arkadaşlık ettiğini bilmelidir. Elbette çocuklar da aile içerisinde üzerlerine düşen görevleri-sorumluluk bilincini-yerine getirmelidir:

“...Beğendiniz mi bana yaptığınız işi!” dedi. “Beni akıbet yeminimi bozmaya mecbur ettiniz; kefaretin vereceğim; günahı kalırsa boynunuza olsun! Evinize geldim; çünkü gelmeseydim beni hafakanlar boğacaktı. Haber haber üstüne gönderdim. Bir cevap vermezsiniz. Yanınızda sözümün o kadar da mı hükmü kalmadı., bilmem ki ... Ayol, rezaletiniz ayyuka çıktı. İstanbul çalkalanıyor, sizin vazifenizde değil... Ne yapmalı? Ne demeli? Sizi ikaz için... Söleyiniz. Ta boğazınıza kadar çamur içine batmışsınız, neredeyse boğulacaksınız. Size haber veriyorum, haykırıyorum. Başınızı döndürüp bu kadın da ne diyor diye bir kere bakmıyorsunuz bile. Günün birinde şıppadak gözünüz açılacak ama iş işten geçmiş olacak.

Müthiş gözlerini Sekine Hanım'a çevirerek:

— “Yine nerede o? Nereye kaçtı? Nereye gitti? Kiminle söyle bakayım!

Sekine Hanım kıpkırmızı kesildi. Selma Hanımefendi:

“Neye kızarıyorsun? Cevap versene. Kızın nerede?” diye sordu. “Bari akşama dönecek mi? Onu da bilmiyorsunuz? Maşallah ne ana ne baba... Ne büyükbaba!” (Kıralık Konak, 121-122).

Aile; çocuğa karşı üstlendiği görevleri yerine getirirken ona huzur vermeli, kendisinden uzaklaştırmamalıdır. Çünkü kimi zaman aileye yanlış gelen davranışlar çağın algısıyla farklı anlamlar kazanabilmektedir.

“... Eğer sen bu vaziyetin devamını uygun buluyorsan ne iyi! dedi. Fakat ben hiç sanmam. Düşün ki bu yüzden benim hayatım evde bir cehennemdir; dışarıda başka bir cehennem... Bütün anormallikler, bütün karasızlıklarıyla bu hali korumada çektiğim güçlüğü bilemezsin. Her gün, her gün ve her saat babamı bir vakit annemi bir masalla idare etmekten her gün alemin dedikodularına, iftiralarına karşı koymaktan, durmadan kendimi savunmaktan, seni savunmaktan bıktım usandım. Daha doğrusu yoruldum, Neciciğim. Vallahi artık gücüm kuvvetim kalmadı. Bu bir hayat değil bu bir boğuşma, didişme... Lakin bilsem ki ne vakte kadar... Haydi sabredeyim, bekleyeyim. İşte onu bilmiyorum, budalaca, hayvanca, körü körüne gidiyorum. Ama nereye, ama nereye?

Necdet, Leyla ile evlenmenin bütün garipliklerini bir an içinde sıra sıra zihninden geçirdi. Şu her tarafından çürüyüp dökülen, şu bütün cinsten olmayan unsurları kaotik bir dans halinde birbirinin içine girip çıkan, şu bir sarhoş yazarın yazıp da birtakım delirmiş aktörlerin karanlık bir sahnede oynadıkları bir piyesi andıran iğrenç, gülünç ve korkunç alemin ortasında bir aile kurmak... Hem de kiminle? İngiliz işgal kuvvetleri zabitlerinden Captain Jackson Read'in sevgilisi Leyla ile... Yok canım, yok canım! Bu da olacak şey mi?” (Sodom ve Gomore, 162).

Anne ve babanın birbirine karşı davranışları genç nesiller için örnek teşkil etmektedir. Bu nedenle ebeveynler, birçok sorumluluklarının yanında sadakat bilinçlerini de yitirmemelidirler.

“... İşte Necdet’le Leyla’nın kuracakları evde bu hadiseler ufak tefek değişikliklerle hep böyle birbirini takip edip gidecektir ve Necdet yavaş yavaş Madam Jimson’un kocası gibi... Genç adam kendisinin gelecekteki örneğini bu zavallı, bu iğrenç, bu garip adamın şahsında görür görmez, sanki kalbine bir hançer saplanmış gibi yerinden kalktı ve odanın içinde bir aşağı beş yukarı dolaşmaya başladı. Leyla kirpiklerinin altından eğri bir bakışla onu süzüyordu. Necdet artık onun varlığını bile hissetmiyor. Madam Jimson’un kocasının hayaliyle uğraşıyordu. Bu kaba ve acayip hayal, insanı maskaraya çeviren fena dikilmiş bir elbise gibi onun vücuduna geçmiş bulunuyordu. Bu biçimsiz kılığın içinde bütün uzuvlarına bir palyaço mekanikliği geliyor ve Necdet bundan kurtulmaya çalışıyor. Zavallı Madam Jimson’un kocası!.. Kim bilir belki o da nişanlısına “Evet!” diyeceği gün tıpkı böyle bir buhranın esiri olmuştu. O da saatlerce günlerce bir başka Mösyö Jimson’un hayalinden ürkmüştü. Onun şimdiki acıklı esirliğe düşmesi, o dayak yemiş köpek haline girmesi için kim bilir ne kadar acıklı isyanlardan, çetin imtihanlardan geçmesi lazım geldi. Nihayet artık işte, gözleri beynine hiçbir şey aksettirmeyen birer buğulu cam parçası gibi dondu kaldı; burnu uzadı uzadı. Saçları bir büyük bilardo bilyasına dönen kafatasının üstünde bir siyah ıstırap çizgisi gibi tel tel dolandı ve bu baş, bu yüz sanki utançtan saklanacak bir yer arıyormuş gibi karısını her ihanetinden sonra bir parça daha kabaran omuzlarının sırtının içine yavaş yavaş gömülmeye başladı.” (Sodom ve Gomore, 165-166).

İyi bir anne baba, çocukları zor durumdayken onlara karşı hassasiyetlerini artırmalıdır. Aşağıda Sodom ve Gomore’den alınan metinde; Sami beyin, eşinin, ve büyükbabanın kızlarıyla alakası dikkate değer niteliktedir.

“... Biraz sonra gözlerini açıp kendine gelince anasını bir tarafında, babasını bir tarafında, birini bileklerini kolonya suyu ile uğuştururken ötekini şakaklarına ve göğsüne soğuk kompresler koyarken gördü. Acayip ve ıstıraplı bir gevşeklik içindeydi. Bütün vücudu sanki bir yüksek yerden düşmüş gibi sızlıyordu. Bir hasta çocuk sesiyle sordu:

- Ne oldu bani, ne oldu!

Sami Bey, kızının saçlarını okşuyor:

-Hiç yavrum, bir sinir buhranı, bir sinir buhranı... diyordu.

Geniş yatağın içinde, örtülerin altında vücudu insana merhamet verecek kadar küçük, küçücük görünüyordu.” (Sodom ve Gomore, 223).

“... Soluk soluğa yatağına yatırdılar. Büyük baba, o gece torunu uyanıncaya kadar bekledi. İki bir mendilini kolonya suyu ile ıslatıyor. Ve çocuğun alnına koyuyordu. Onda bu gibi işlere çoktan alışmış mahir bir hastabakıcı hali vardı. Halbuki şimdiye kadar ne bir hastaya bakmış ne de bir sarhoşa bu kadar yaklaşmıştı. İşte o gece ilk defa olarak bu çocuk, ona bir şeyin kurbanı gibi göründü; kendi kendine:

-Acaba bir derdi mi var? Acaba birini mi seviyor? Kim bilir, kim bilir! Zaman o kadar acayip, zamane kadınları o kadar fena ki!...” (Kiralık Konak, 85).

Sağlam bir ailede, eşlerin birbirine karşı sevgi, saygı ve sadakati yok olmamalıdır. Eşler birbirine karşı sorumludur, bu ikili ilişkiye kimse müdahale etmemelidir.

“...Namiye: -Demek istiyorum ki koca karıdan, karı kocadan sorulur... Eğer gelinin sana karşı bir terbiyesizlikte bulundu ise ona haddini bildirecek kocasıdır... Bizim onların işine karışmaya hiçbir salahiyetimiz yok.

Afif: -Hanım... hanım... Lütfi senin kendi evladın olsaydı, böyle demezdin... Hele bir Eşref evlensin bakalım, görürüz, bütün bu hükümler, bu mantıklar nasıl iflas edecektir. Demin burada Lütfi'yi bir dinlemiş olsaydın, yüreğin parçalanırdı.

Namiye: - Lütfi Bey haksızdır, pırlanta gibi bir karısı var.

Afif: -Pırlanta, eve, ama sahte bir pırlanta... neşvesi sahte, muhabbeti sahte, sadakat ve...

Namiye: -Oo... bey!

Afif: -Evet, evet, ben hissetmiyor muyum, ben görmüyor muyum, sanıyorsun? Bu kadın kocasının zerre kadar sevmiyor, onu istihfaf ediyor. Onu eski tarz, hayide, bayat ve ahmak buluyor... Bunu, bakışlarından,

gölüşlerinden, konuşuşlarından anlıyorum, bütün mevcudiyeti küçüğe doğru gidiyor.” (Tiyatro Eserleri, 55-56).

Ailenin Çocuklardan Beklentileri Nelerdir?

Belli bir olgunluğa ulaşan çocuklar; ekonomik özgürlüklerini elde etmeli, eğitimini tamamlamalıdır. Aksi takdirde çocuğun kendisine olan güveni eksilmekte ve kendisini adeta bir fazlalık olarak görmektedir:

“... Küçük bir gelir ve günü gününe birtakım küçük kazançlarla geçinen, orta halliden biraz daha aşağı bir Fransız ailesi içinde yirmisine basmış ve henüz ekonomik vaziyeti taayyün etmemiş bir evlat, kız olsun erkek olsun ana ile babanın omzunda bir ağır yüküdür ve Lavalieri’ler, tam böyle bir aile tipi idi; Albert’le Arlette de tam bu vaziyette çocuklardı. Diyelim ki Albert, tahsilini bitirdikten sonra bir baltaya sap olacaktır. Fakat elinden hiçbir iş gelmeyen, tahsili de yarım kalmış olan Arlette’in bağıını kurtarması keyfiyeti son derece müphem bir mesele idi. Bir işe mi girecekti? (Bir Sürgün, 217).

Kız çocukları için durum biraz daha farklı anlatılmaktadır. Evlenmek için belli bir sanata temayülü olmayan Madame Lavalieri’in kızı, yeteri kadar güzel değildir. Bu nedenle genç kızın o dönemde evliliği sıkıntılı görülmektedir. Ayrıca genç kızın oldukça gereksiz harcamalarda bulunması da dikkati çekmektedir:

Madame Lavalieri kızında hiçbir sanata istidat görmüyordu. Evlenecek miydi? Heyhat, drahomatsız bir kız için bu muhitte ve böyle bir zamanda bunu ümit etmek bir hayali hamdı. Çok da güzel değildi ki büyük aşkın nihayet imdada yetişmesi beklenebilsin.

Madame Lavalieri bunları düşündükçe aklı başından çıkacak gibi oluyordu. Arlette, bütün kusurlarından başka bir de giyinip süslenmeye, gezip eğlenmeye düşkün bir kızdı. Ara sıra babasından çarptığı cep harçlıklarını gidip bir kahvede veya herhangi bir eğlence yerinde sarf etmekten

çekinmiyordu veyahut da bu para ile çok defa beş paralık kıymeti olmayan birtakım cici biciler alıveriyordu.” (Bir Sürgün, 217).

Çocuk, zamanı geldiğinde bir hayat arkadaşı bulup onunla evlenmeli ve aileye yük olmaktan kurtulmalıdır. Ancak metinde, çocuğunu evlilik yaşına geldiği zaman başından atmak için çırpınan aile bireyleri eleştirel bir üslupla anlatılmaktadır:

“...Madame Lavalieri bu boockmaker macerasını bilmiyor değildi. Fakat bilmemezlikten geliyordu. Hatta icap ederse kızının bu adamla münasebetini kendi himayesi altına almaktan bile çekinmeyecekti. Zira ortada Arlette’in başından defolup gitmesi için bundan başka bir ümit göremiyordu. Sözün kısası onun bir büyük bankere metreslik edecek ve yahut bir nazırın karısı olacak hali yoktu ya!

Evet, ihtiyar şairin karısı elinden gelse kızına o gizli münasebetinde yardım bile edecekti. Lakin yüreğinde hiç tanımadığı o herife karşı derin bir ehemmiyetsizlik, bir şüphe taşıyordu. Kendi kendine “bu tip herifler kabil değil evlenemez ”diyordu ve günün birinde, Arlette’in karnında bir piçle, hüngür hüngür ağlayarak ayaklarına kapanmasından korkuyordu. Ve işte, Madame Lavalieri böyle bir akıbet karşısında günahkar kızına sokak kapısını gösterebilmek hakkını kendisinde bulmak için onun gece gezintilerinden, gizli kapaklı mülakatlarından bihaber görünmek istiyordu. Zira bundan haberdar görüldüğü takdirde mesuliyetin yarısını üzerine almış olacaktı. Gerçi Madame Lavalieri istediği vakit bu tehlikeli sergüzeştin önüne geçebilirdi. Fakat yüzde beş bir ümit, boockmaker’in kızıyla yüzde beş evlenmesi ümidi onu bu meselede kati bir kara vermekten alıkoyuyordu. (Bir Sürgün, 218)

Evlilik için seçilen erkeklerin nazik, ağırbaşlı, çalışkan ve yakışıklı olması tercih edilmektedir:

“...Doktor Hikmet’in şahsı ise her türlü şüphe ve tereddütün fevkinde idi. Ağırbaşlı, nazik ve vakur bir gençti. Hayatını alnının teriyle kazanmak zaruretinde bulunmadığı ve çoktan Docteur en Medecine olduğu halde gene çalışmasında devam ediyordu. Madame Lavalieri Doktor Hikmet’i bir erkek olarak da kusursuz buluyordu ve içinden bu esmer, kara gözlü, kartal

burunlu, narin ve uzun boylu delikanlıya kızının hala gönül vermemiş olmasına şaşıyordu (Bir Sürgün, 219).

Evlatlar, eve ait kurallara uymalı, eğlencenin dozunu kaçırmamalı ve belli bir düzene göre yaşamalıdır. Elbette gençler, çağdaşları gibi yeteri düzeyde eğlenmelidir, ancak bu eğlence algısının gençlerin sağlığını bozacak düzeyde olmaması gerektiği vurgulanmaktadır:

“...Ben demiyorum ki gezmesin, eğlenemesin.” diyordu. “Gençtir, taperaman sahibidir. Asri modern hayata göre yetişecektir. Tabii bu hayatın her türlü safahatının göreceği. Bu hayatın her türlü safahatını yaşayacak. Fakat bu yaşayış hiçbir zaman sıhhatini ihlal edecek bir dereceye varmamalıdır. Ben demiyorum ki İstanbul halkı gibi akşama gurup ile beraber evine sokulsun ve yemeğini yer yemez uyusun. Hayır, hayır... Hiç değilse gece yarısı ve kabil olmadığı takdirde sabaha karşı mutlaka evinde bulunmalı ve mutlaka yatağına girmiş olmalıdır.” (Kiralık Konak,16).

Aile büyükleri, bozulan aile düzeni karşısında gerekli uyarılardan kaçınmamalı, çocuklarının vurdumduymaz tavırlarına karşı sessiz kalmamalıdır:

“... Büyükbaba, çok sefalet düştük, değil mi? Sefalet mi? Hayır kızım, hayır, rezalet demeliydiniz. Öyle bir rezalet ki Karun’un hazinesi olsa örtemez, İstanbul’un dört bir köşesinde çın çın ötüyor. Ağabey, ağabey, kuzum, sizin kulaklarınız tıkanıp mı? Gözlerinize perde mi indi? Bir defa etrafınızı dinlesenize, bir defa etrafınıza baksanıza! Daha şimdiden torununuz olacak yumurcakların şöhreti afakı tuttu. Damadınız delinin biri... Kızınıza gelince, o soylu soplulu budala, fakat şaşıyorum, size ne oldu? Siz ki o kadar ince fikirli, arif, zarif, kılı kırk yarar adamsınız, doğrusu ya, bazı günler size bir sihir ettiklerine inanacağım geliyor, çünkü sizin etrafınızdan bu derece vurdumduymazlığa başka mana veremiyorum.” (Kiralık Konak, 33).

Ebeveynler, çocukları için gerektiğinde pek çok kimliği ifade edebilmelidir:

“... Naim Efendi, Cemil ve Seniha için yalnız bir büyükbaba değil, bir nine, bir birader ve bir hemşireydi.” (Kiralık Konak, 36).

Aile büyükleri, herhangi bir kaygı durumunda çocuklarıyla açıkça konuşabilmeli, onlara gerekli uyarılarda bulunabilmelidirler:

“... Afif Molla: Ben adamı kıyafetinden değil hal ve tavrından anlarım... Bunlar fena giyinmiş fakir insanlar olabilir... Fakat cevheri paçavralar altında olsa da yine bellidir. Bunların cevheri bozuk evladım. (Uzunca bir sükût) Bugün seninle açık konuşmaya geldim... Ben her şeye vakıfım, her şeye, aylardan beri nelerle meşgul olduğumu biliyorum. Bu evin içinde, bu odada neler konuşulduğundan haberdarım, benden hiçbir şey saklayamazsın! Lütfi Bey oğlum, bu yolda devam edersen, sana hakkımı helal etmem... Her şeyden ziyade beni senin ahvalin tazib ediyor... Geceleri uykumu kaçırıyorsun! Gündüzleri her kapı çalışında seni tevkife geliyorlar, diye, yüreğim hopluyor.

Lütfi: -(Zoraki güler) Yüreğiniz hoplamasın, beni niçin tevkife gelecekler?

Afif: -Gazetelerde her gün bir tanıdığın ismini okuyorum; İstiklal Mahkemesine sevk edilmiş diye... Bunların içinde seninle bir zamanlar ahbablık edenler de yok değildir... Allah saklasın... Allah saklasın!

Lütfi: -Hay zalimler hay... Bütün yüreklere dehşet saldılar!

Afif: -(Kendi muhakemelerinde devam eder) Neyine gerek oğlum... dünyayı ıslah edecek bir sen mi kaldın? Allah bir lokma ekmek vermiş... bin şükret, yerli yerinde otur! Böyle zamanlarda, hatta sık sık sokağa çıkmaya bile gelmez.” (Tiyatro Eserleri, 64-65).

Erkeğin Kutsal Bir Kimliği: Babalık. İyi Bir Baba Hangi Özellikleri Taşımalıdır?

Bir Sürgün'de Nietzsche gibi düşünen kahraman, babasından nefret etmek zorunda kaldığını anlatır. Ona göre babasına duygusal açıdan yaklaşmak yalnızca iki yolla olur: Ya nefret ya da sevmekle. Seçeneklerden birisi olan “sevgi duygusu” ona birçok şeye mal olacağından o, diğer yolu

seçer. Nefret, acıma duygusunu ortadan kaldırmakta, merhameti yok etmektedir. Acıma duygusu, davranışlarda da bir değişim oluşturmakta, hatta insanı belli kalıplara sıkıştırmaktadır.

“İstirap mı? Bilakis nefret benim kuvvetimdir.” dedi. “Bu bakımdan ben kendimi biraz Nietzscheen addediyorum. İnsanlardan nefret etmesem, onlara acımam lazım gelirdi. Acımak; kuvvetli bir karakteri uçurumlara sürükleyebilir. Düşününüz bir kere eğer ben babamdan nefret etmesem, ona merhamet etmeğe mecbur kalacaktım. Yani onu sevecektim. Onu severken onun miskin ve zavallı mukadderatına iştirak edecektim. Yavaş yavaş onun gibi bir rate olacaktım ve cimri titiz sabah akşam bir şefkat iksiri gibi teneffüs etmeye katlanacaktım. Çünkü o, her kapıdan çıkışımda daima tatlılaştırmaya çalıştığı ekşi ev kadını sesi ile bana akşama erken dönmemi söylediği vakit, yüreğim dayanamayacak, dönecektim. Aile sofrası denilen o işkence trapezesinin önüne oturacaktım. Çocukluğumdan beri, her gün aynı saatte ve aynı şekilde tekrar edilen sözlere karışacaktım. Babamın hayat zırlıklarını dinleyecektim ve kız kardeşimin uslu, itaatli, şefkatli bir kızı maymunlarını seyredecektim.” (Bir Sürgün, 172).

Bir baba, aile reisi rolünü daima muhafaza etmeli, olaylar karşısında çözüm üretmeyi bilmelidir:

“...Servet Bey, karışık işleri, müşkülâtli anları, hele helecanlı, facialı şeyleri hiç sevmezdi: Ruhu vücudundan daha tembeldi. Onun içindir ki ne vakit başı sıkıya gelse, etrafındakilerden imdat istemek, başkalarının gayret ve muavenetine sığınmak, huyunun önünde yalnız başına kaldığı vakit, fazla düşünmekten, fazla sıkılmaktan kurtulmak için daima çarelerin ilk hatıra gelenine müracaat ederdi. Bununu içindir ki karısı Sekine Hanım: “Aman, babam duymasın!” diye ağlamaya başlar başlamaz, adeta öfkelenirdi:

“Amma da yaptınız, hanım!” dedi. “Bu işi babandan nasıl saklayabiliriz? Bugünkü günde ailenin reisidir, meseleyi halletmek bizden ziyade ona düşer.” (Kıralık Konak,101).

Genel Eğitim Sistemi

Yakup Kadri'nin gözüyle dönemin eğitim sistemini tanımlamak için özellikle Yaban adlı romana bakmak gerekmektedir. Bu romanda Mehmet Ali'nin erkek kardeşi dikkatleri çekmektedir. O, henüz on dört yaşında olmasına rağmen evin ve hayatın neredeyse bütün yükünü omuzlarında taşımaktadır. Tabii bunun bir neticesi olarak da okul hayatını sürdürmemektedir. Savaş sonrası yıkımın etkileri, eğitim sorunuyla devam etmektedir.

“Demin, kendisiyle beraber eşyaları taşıyan küçük adam, on, on bir yaşlarında bir erkek çocuğu, şimdi odanın ortasında durmuş dikkatli dikkatli bana bakıyor. Mehmet Ali, bavullarımı sıra sıra duvarın dibine koydu ve sonra dışarıya çıktı. Çocuk, aynı noktadan gene bana bakıyor. Bu; çocuktan ziyade bir cüceye benziyor. Bakışlarının bir büyük adam bakışlarından farklı olmaması şöyle dursun, yüzü şimdiden yıpranmış, vücudu katılaşmış, hareketleri ağırlaşmıştı.

Soruyorum:

- *Sen Mehmet Ali'nin kardeşi misin? Başıyla, "Evet" işareti yapıyor.*
- *Kaç yaşındasın sen bakayım?*
- *On dört.*
- *Adın ne?*
- *İsmail.*
- *Okula gidiyor musun?*

Yarı öfke, yarı hayretle omuzlarını kaldırıyor:

- *Ne okulu be. Ben okula gideyim de burada işe kim baksın? Hem bu köyde okul yok. Dee, imamın evinde okurlar.”* (Yaban, 24).

Türkçe

Türkçe, aile içerisinde belli bir dönem konuşulmadığı için Türk ailelerinin Türk çocukları bile kendi dillerini doğru dürüst kullanamamaktadır. Çocukların öğrendiği dil dini unsurların da etkisiyle öncelikle Arapçadır.

Ancak Türkçeye aileler tarafından gereken önem verilmekte, çocukların kendi dilleriyle konuşmaya teşvik edildiği görülmektedir.

*“Ben ise o zamanlar, pek iyi Türkçe bilmediğimden midir, yoksa babamın lehçesini hiç anlamadığımdan mıdır nedir, bu sözlere kulak bile asmaz, biraz sonra “Özbekiye Bahçesi”nde kavuşacağım türlü türlü zevklerin neşvesiyle kendimden geçerek ve hatta babamın bana, kaç defa, kendi yanında Türkçeden gayrı bir dille konuşmayı ne kadar şiddetle yasak ettiğini unutarak bir Arapça şarkıdır tutturur ve ancak böğrümde tutan elin kaburga kemiklerimi kırarcasına sıkması üzerinedir ki aklım başıma gelip suspus olur-
dum. Ama yine neşemden bir şey kaybetmezdim (Anamın Kitabı, 21).*

Türkçeye verilen önem, dönemin gazetelerine de konu edilmiştir. Artık Türk diline tercümeler yapılmakta, Arapça ve Farsçanın kullanım alanı daraltılmaktadır:

“Maarif vekaleti “telif ve tercüme encümeni” memleketin kalem erbabını iş başına davet etti. Bu encümen ilim ve fende ve felsefede garp kişihanelerinin ana kitaplarını; sanat ve edebiyatta keza garbın muhalledatlarını lisanımıza naklettirmek istiyor. Bu meyanda şarkın muhalledatlarını da unutmamak lazım gelir; zannederim ki; “telif ve tercüme encümeni”nin yarı gayesi de Arapça ve Acemce’de bazı mühim eserleri tercüme ettirmektir. Bunu unutmak epeyce büyük bir ihmal olurdu. Zira, bir çoklarımız dini ve harsi ve hatta milli rabıtarımıza rağmen, kadim şark ulumunu füyüzatından Frenkçe yazılmış kitaplar vasıtasıyla istifade etmekteyiz. Nasıl ki Osmanlı Türk’lerinin tarihini de bir Macar müverrihin eserinden öğrenmekteyiz. Bu oldukça acı bir itirafıdır. Fakat kendimizi bu hususta mazur göstermek için diyebiliriz ki, eğer şimdiye kadar Arapça ve acemce muhalledatları Türkçe’ye nakletmedikse, bunun yegane sebebi, düne kadar aldığımız tehzibin, bize, bunları asıllarında okuyacak imkanı vermemiş olmasıdır. Filvaki bundan otuz kırk sene evveline kadar bizde “okur yazar” ünvanını ihraz eden her adam mutlaka Arabi ve Farisi’ye vakıf bulunurdu ve mutlaka Şeyh Ekber ile Mevlana’yı kendi dillerinde okurdu. Vaktaki yeni mektep son nesilleri bu iki lisandan ayırdı, Arabi ile Farisi bize her hangi bir

yabancı lisandan daha yabancı gelmeye başladı ve şark aleminin kapısı bize ilelebet kapandı. İlelebet diyorum. Çünkü bundan sonra eskisi gibi çocuklarımıza Arabi ve Farisi öğretmemizin ihtimali yoktur; bu iki lisan yalnız bazı ihtisas ve merak erbabından müteşekkil mahdut bir zümrenin elinde eski bir mütalaa ve tettebbu aleti hükmünde kalacaktır (İkdam, 8 Temmuz 1923, no:9450).

Tedrisat

Eğitim ortamı, dönemin zorluklarından paydasını almıştır. Sınıflar oldukça kalabalıktır. Günümüzdeki gibi masa sandalye sistemi henüz yoktur, bu nedenle çocuklar dizlerinin üstünde sıkışık bir halde oturmaktadırlar.

-"Yerleştin mi gayrı yerine?" diye sesleninceye kadar bu tedirginliğim devam ederdi. Hele, bu kinayeli sual aynı sıramdaki çocuklar gülüşmeye ve beni sağdan soldan dürtüştürmeye başlar başlamaz can havliyle büsbütün kendime gelip, iki diz üstü doğrularak Amme Cüzümü açar, kafamı sallıya sallıya okumağa koyulurdum (Anamın Kitabı, 30).

Çocuklar, yokluk içerisinde büyüdüleri için çoğunlukla çarıksız ve pantolonsuzdur. Ezberci bir okuma becerisi kazandırmanın ısrarı yazar tarafından eleştirel bir dille ifade edilmektedir. Ayrıca bazı öğrencilere ayrıcalıklı davranıldığıının belirtilmesi de eğitimdeki eşitlik ilkesine uygun düşmemektedir.

Mutasarrıf Paşa'nın torunu Refik'le sıkı arkadaşlığımız şöyle başlamıştı: O ve ben, biraz yukarıda da söylediğim gibi, sınıfımızın yegane kunduralı ve pantolonlu iki öğrencisi olduğumuz için, yerde diz çökerken çektiğimiz zorlukları hele diz kapaklarımızın sık sık aşınıp delinmelerini gören hoca Mustafendi, -bu hususta annemin teşebbüsü de inzımam eder etmez-bizi yüksek sınıflardan indirttiği bir sıra üzerine oturtmuştu (Anamın Kitabı, 139).

Çocukların gelişim özelliklerine aykırı bir şekilde çok erken saatlerde, kahvaltı yapmadan okulda olmaları onların okula olan isteklerini ve verimlerini düşürmektedir.

“Şimdi ise ben neydim? Altı aşınmış bir çift kundurası, yenleri kısalmış bir tek ceket ve dizleri çıkmış pantolonuyla fıkara bir mektep çocuğuydum. Ne oynucağım, ne de oyuna sarfedecek vaktim vardı. Beni sabah karanlığında uyandırıyorlar; bir teneke musluk başında yüzümü yıkayıp dürtme kaka giydirdikten ve bir elime sefer tasımı, öbür elime "Amme Cüzümü" tutuşturduktan sonra, hemen sokak kapısından dışarı bırakıveriyorlardı. Bu uyku sersemi kalkışlar, bu acele çıkıp gidişler arasında çok defa kahvaltı tayınım olan bir dilim kuru ekmekle bir topak tulum peynirini bile tıkmaya imkan bulamıyordum. Şaşkın şaşkın yola düşüyordum.” (Anamın Kitabı, 28).

Ülkede sınırlı sayıda batılı tarzda eğitim veren kurumlar, gözde okullar arasında sayılmaktadır. Daha küçücük yaşlarına rağmen pek çok çocuk, bu okulları hayal ederek büyümektedir. Ancak bu ilginin kaynağı, eğitim sistemindeki farklılıktan ziyade kılık-kıyafetteki ihtişamdandır.

“Evet, Mevlevilikten büsbütün ümidimi kestiğim bir sırada, bizim mahallede peydah olan sarı bıyıklı, ince endamlı bir Erkan-ı Harb mektebi talebesi, yakasının sırma işlemeleri, kollarının ta omuz başlarına kadar uzanan kırmızı şeritleri, şıkır şıkır mahmuzlariyle bana yeni bir geleceğin göz kamaştırıcı ufkunu açıvermişti. Bu genç adam, babamın sadık dostu, kapı komşumuz ve evsahibimiz Hulüsi Bey’in yeğeniydi. Onun içindir ki, bütün mahallenin belki de bütün Manisalıların ancak uzaktan uzağa hayranlıkla seyredebildikleri ve kiminin "Yüzbaşı", kiminin "Binbaşı" diyerek dillerini yuttukları bu müstesna insan örneğine hemen yaklaşmak fırsatını elde etmiş, hatta çok geçmeden ahbablığıma, kollarındaki şeritlerle yakasındaki sırmalara parmağımla dokunacak kadar ileri götürmüştüm. Ona bu kırmızı kırmızı şeritlerin neyi ifade ettiğini, bu pırlıl pırlıl sırmaların neye alamet olduğunu soruyordum. Hulusi Bey’in yeğeni bir genç amca veya bir büyük kardeş şefkatiyle gülümseyerek en manasızlarına kadar her sualıma cevap

veriyordu: "Osman ağabey,* diyordum, neden buradaki zabıtlerin sizinki gibi güzel ünıformaları yok?". "Çünkü onlar erkan-ı harb değil." Bunun üzerine derin bir düşünceye dalıyordum. Gözümün önüne, Manisa'nın en büyük askeri otoritesi olarak tanınan palabıyıklı binbaşı geliyordu. Bütün heybetine rağmen kılık kıyafet bakımından öyle külüstür bir hali vardı ki, bu pırıl pırıl mekteplinin eline su dökemezdi. "Osman ağabey siz kışladaki binbaşidan daha büyüksünüz değil mi?" derdim. Osman Bey kıs kıs gülerdi: "Şimdilik hayır, lakin yarın onu geçeceğim. Erkan-ı Harb zabıtları çabuk ilerlerler. Hem bizim mesleğimiz büsbütün başkadır" derdi. Ne kadar başka olduğunu görüyordum ve onun için, Osman ağabeyime beni de Erkan-ı Harb mektebine koysun diye yalvarmaya başlamıştım. o: "Hele dur bakalım; diye cevap verirdi bana her yalvarışmda. Bir defa buradaki mektebini bitir, sonra düşünürüz." (Anamın Kitabı, 135-136).

Dönemin gazetelerine göre, ülkedeki eğitimin yetersizliği ve eğitimdeki pek çok sıkıntının temeli, maddi imkânların azlığı bahane gösterilerek aksatılmaktadır.

"İbrahim Hakkı Bey işte asıl buradadır ki "Türkiye'de maarif" meselesinin en nazik bir noktasına dokunuyor. O noktada gerek İstanbul'da olsun gerek Anadolu'da olsun maarif bütçesinin darlığıdır; hasseten son senelerde bizde her şey bir para meselesi olmağa başladı: Şehir emanetine "Falan şey niçin yapılmıyor? "diye sorarsanız" Para yok!" cevabını alırsınız; evkaf nezaretine "Falan iş neden olmadı?" sualini irad edince "Para yok!" cevabını alırsınız. Bu memlekette her hak itiraza verilen cevap budur. "muhakkak cevap" dedim, fakat bu yanıltır "zahiren muhakkak görünen cevap " diyecektim; zira iş başına gelen herhangi bir reis-i umurun vazifelerinden biri de kendisine lazım olan parayı bulmasıdır. Yapacağı vaad ettiği işleri (vesaitim yok) mazeretiyle ifa edemeyen bir adam ancak bir köşeye çekilip oturmaya layık bir zavallıdır ve bu gibilerin sözleriyle özleri ya merhamete ya istihzaya layıktır (İkdâm, 28 Aralık 1921, no:8903).

Ancak diğer bir gazetede yine maddi imkânsızlığın pek çok olumsuzluğa neden olması söz konusu edilmektedir:

Mekteplerimizin hali yamandır. Maarif nezareti hükümetinin her şubesi gibi müthiş bir dert içindedir. Muallimler aldıkları yarım yamalak maaşla geçinmiyorlar, bunların arasında en iyileri birer birer mesleklerini terk ettiler. Mevcut mekteplerde çalışanlar ise canından bezmiş kimselerdir. İhtiyarız ki, bazı leyli mektepler devair-i hükümette olduğu gibi talebelerinin bir kısmına şu veya bu sebepten dolayı yol vermek ıstırasında kalmakta imiş. Zira bunların imkân ve iaşeleri, gittikçe imkan haricine çıkıyor. Bunlardan bazıları bize geliyorlar, gözlerinin içi yaşla dolu, ne yapacağız? diye soruyorlar. Sanki matbuat bir merci imiş, sanki matbuatın elinden bir şey gelirmiş gibi “amm” bize bir çare bulun” diyorlar. Bunlar için istikbal muzlim, hal tehlikeli, ve mazi madumdur. Hepsi de “Dante”nin cehenneminde muallakta duran mahluklar gibidir. Ha düşecekler, ha düşüyorlar, altlarında hayatın nihayetsiz ve karanlık uçurumu ağızını açmış onları bekliyor. Kim bunlara el uzatabilecek? Biliyoruz ki kısm-ı azamı fakir ailelere mensuptur. Kiminin tahsil ve terbiyesiyle meşgul olmak şöyle dursun, hatta ancak boğazlarını doyurabiliyor. Ancak sırtlarına bir gömlek alabiliyor. Kitap, kalem, defter masrafına yetiştirmek ihtimali yoktur.

Lakin tedrisat âleminde her mektep müdürü her muallim Cemil Bey değildir. Suyu çekilmiş çeşmeleri andıran bu mekteplerde talebeler kadar muallimler de çaresizdir. Esasen bunlar tedrisata nasıl devam ediyorlar. Nereden kitap ve levazım-ı tedrisiye buluyorlar? Şaşılacak şeydir. Zira bunlardan en yüksek maaş alanların eline ayda yirmi beş otuz liradan fazla para girmiyor. Bu ise onlar için ancak yol masrafına tekabül edebilir (İkdam, 14 Temmuz 1922, no:9097).

İstanbul’daki öğretmenlerin, öğrencilerin ihtiyaçlarını karşıladığı; ancak onlar hakkında yapılacak bir kongrenin sonuçlarının ciddi huzursuzluklar yaratacağı da ifade edilmektedir.

Geçen gün Ankara’dan gelen bir haber bize İstanbul muallimler kadrosunun yettiğini bildiriyordu; biraz aşağıda zikredeceğimiz neticelere nazaran yeten kadrolar değil bizzat muallimlerdir. Tahminime göre bugün şehrimiz muallimin cemiyeti binasında bir kongre akd olunacak ve bütün

İstanbul muallimleri haklarında verilen son kararı münakaşa edecektir. Tanzim ve tespit edildiği bildirilen kadro her cihetten münakaşaya tenkite ve hatta ret ve iptala muhtaçtır. Maarif vekâleti bu münakaşayı nazarı itibare alacak mı, almayacak mı bilmiyoruz. Zira bu vekâletin ittihaz ettiği tarzı hareket Fransızların “dragonyan” namını verdikleri bir tarz-ı harekettir. Kadim Atina’da “dragon” ismindeki vazih kanuna atfedilen bu usul mucibince her kabahat idam cezasına müstahaktır; bunun gibi maarif vekâleti son tespitinde İstanbul mekteplerini bila-sebep alt üst etmek ve bu mekteplerdeki muallimlerden her birine zarar vermek usulünü ittihaz etmiştir. Bu usul bir körün değiştiği gibi her önüne rast gelen şeyi deviriyor ve bütün geçtiği yerlerde acayip bir perişanlık bırakıp gidiyor (İkdam, 10 Şubat 1923, no:9305).

Öğretmen eksikliğini gidermek için branş öğretmenlerinin kendi branşlarının dışında da ders vermek durumunda kalacağından yakınılmaktadır. Çünkü o döneme kadar başta sultani mektepleri olmak üzere okullarda, her ders ayrı ayrı öğretilmekte ve öğrenilmektedir.

Maarif vekaletinin yaptığı hatalar karşısında insan teessüfden ziyade hayrete düşüyor. Mesela öteden beri cari olan bir usule göre İstanbul sultanilerinde hikmet, kimya, ulumu tabiye, tarih ve coğrafya dersleri ayrı ayrı muallimler tarafından tedris edilirken bunlardan hikmet kimya ve ulumu tabiye'nin tevhiidiyle bir muallime verilmesi ve keza tarih ve coğrafyanın da aynı surette birleştirilerek bir muallimin daire-i ihtisafına hasr edilmesi o nev hatalardan biridir ki insanı hayretten başka hiçbir his alaka edemez. Zira bu derslerin her biri başka bir ilim şubesine mensuptur ve asri tedris usüllerine göre her birinin başka bir alim tarafından tedris edilmesi lazım gelir. Nitekim bizde de Daru'l Fünundan, Sultaniler'de muallimlik etmek üzere yetişen gençlere bu dersleri ayrı ayrı tedris ederler. Kimi kimya da kimi hikmette kimi ulumu tabiyede ihtisas sahibi olurlar. İlimi ulumu tabiyede sahibi ihtisas olan bir muallimin mutlaka kimya bilmesi ve hikmet şubesinden müezzin bir Daru'l Fünunlunun mutlaka ulumu tabiyeye vakıf olması lazım gelir (İkdam, 10 Şubat 1923, no:9305).

Şikâyet edilen diğer bir unsur da öğretmenlerin kademe ve emek farkları dikkate alınmaksızın eşit düzeyde ve daha düşük maaşlar almak zorunda kalmalarıdır.

Tensikatın diğer safhası ise, böyle bir vukufsuzluktan ziyade doğrudan doğruya açık bir idaresizlik numunesidir: yegane terfileri, maaşlarının kademelerine tezayüdden ibaret olan İstanbul sultani, Daru'l Muallimin ve Daru'l Muallimat muallimleri son kadrolarda başkalarının imalini (2000) kuruşa indirdiğini görmüşlerdir. Diğer taraftan, bu hususta iktidar, ehliyet ve kademe gibi şeyler katiyyen nazar-ı itibare alınmamış ve bir takım yeni, tecrübesiz muallimler eski muktedir muallimlerle bir tutulmuştur. Burada isim zikrine imkan olsaydı maaş meselesinde ifa edilen haksızlıklara dair bir çok şayan-ı dikkat misaller gösterebilirdik. Bunlar meyanında bazı acıklı hatta feci vakıalara bile tesadüf etmek mümkündür. Ahiren sultanilerden birinde müdürlük eden 41 senelik muhterem bir muallimin ve meşhur bir alimin hakkı olduğu maaşının birden bire (4000) kuruştan (2000) ne tenzili ve ehliyet ve liyakatı onu 33 senelik sayı ve hizmetiyle mücerret bir lisan mualliminin (3800) kuruş maaşında kırpa kırpa nihayet son miktar olan (2000) e indirilmesi insanın gözlerinden yaşlar getirici bir muameledir. Buna müteakib birçok haksız terfilerde nazar-ı dikkate çarpmaktadır. Bunların hiç biri ne mantık, ne zaruret ne de hak ve hakikatiyle kabil-i tevfikdir ve bu yüzden bir çok muktedir muallimlerimiz meslekten el çekip maarif sahasını birtakım yabani ellere terk etmek mecburiyetinde kalıyorlar (İkdam, 10 Şubat 1923 no:9305).

Anadolu'nun yeterli sayıda okulu ve kendini yetiştirmiş öğretmenin olması durumunda milli mücadele dönemindeki pek çok facianın engellenebileceği belirtilir.

Dünkü makalemde ihsas ettiğim gibi, pek eminim ki, eğer Anadolu'nun her köyünde bir mektep ve her mektepte bir münevver muallim olsaydı, Sakarya havalisinde cereyan eden facialardan hiç olmazsa yüzde sekseninin önü alınabilirdi. Kim ne derse desin, düşman (sansür edilmiş) fırsatını ancak bu köylerde müstevli olan cehalet zulmetinde buldu. (Bir çok satır sansür

edilmiştir.) Bu fırsattan azami derecede istifade etti.(sansür) (İkdâm 29 Ağustos 1922 no:9140).

İlim; pek çok sorunun çözümü için de oldukça gerekli sayılmaktadır.

Bu yolun en müstakimi ve en kestirmesi maariftir. Eğer şimdiye kadar birçok isyan ve iğtişâşları bastırmak için topa, baruta sarf ettiğimiz paranın nısfını ve belki dörtte birini, her türlü irfan nurundan mahrum olan o mazlum cehalet ocaklarında mektepler tesisine tahsis etse idik, bugün hiç değilse birkaç milyon Türk gencinin canını millet hesabına tasarruf etmiş olurduk (Hakimiyet-i Milliye 3 Mart 1925).

Öğrencilerin Genel Kültürü

Okullarda ve mahallelerde kavganın hâkim olduğu bir çocukluk ortamı söz konusudur. Yazar, bu tür arkadaşlıklardan ve ortamlardan uzak durduğunu şu cümleleriyle dile getirmektedir:

"- Neden yimiyon?" "- Neden ağlıyon?" "- Hasta mısın?"

"- Kursağından zorun mu var?"

Ve benden ses çıkmayınca kolumu dürtmeye, yenimi çekmeye, fesimin püskülüyle oynamağa, (hepsinin fesi püskülsüzdü) sözün kısası, benim ilk işim, açılmış saçılmış sefer tasımı, bütün el sürülmemiş yiyecekleriyle yaramaz arkadaşlarımın iştahına bırakıp soluğu avluda almak olurdu. Zaten, elimden başka ne gelebilirdi ki? Uslu ve çekingen huyum ne kendimi, ne nafakamı herhangi bir sert hareketle savunmağa asla müsâit değildi. Gerek mektepte, gerek bizim sokakta her gün birçok sahnelerine şahit olduğum mahalle çocuğu kavgalarının uzaktan seyri bile bana eza verirdi. Gözüm yılıp korktuğumdan mı? Zannetmiyorum. Ben yalnız uslu ve çekingen değil aynı zamanda son derece utangaçtım da. Söğüşüp döğüşmek bana, her şeyden evvel, pek ayıp bir hareket gibi geliyordu ve bu ayıbı işleyenlerle birlik olmayı bir türlü kibrime yediremiyordum (Anamın Kitabı, 27-28).

Dönemin algısında büyük çocuklar, kendilerinden daha küçük olan çocuklara olumsuz davranışlar sergilemektedirler. Henüz çocuk yaştaki bireylerin hırsızlık kavramıyla tanışmasına dikkat çekilmektedir.

Vaktiyle Feyziye Mektebi'nin son sınıfında bulunduğunu hatırladığım on üç on dört yaşlarında bir çocuk, sanki benimle şakalaşıyormuş gibi sırita sırita gözlerimin içine bakarak çantamı kapıyor ve sıritkan suratı hala dönük olarak bir gölge sessizliğiyle yavaş yavaş kalabalığın içinde uzaklaşıp gidiyor. Ben donakalmıştım. Yoksa bu küçük yankesiciden herhalde daha büyük ve daha kuvvetli olan Cemal ağabeyime "aman, paramı çaldı işte bu çocuk," diye seslenivermem beni bu felaketten hemen kurtarabilirdi. Bunu yapmayışım da pekala ispat eder ki, ben o anda ne korkaklığımın, ne de aczimin kurbanı olmuştum. Evet, o anda ve buna benzer durumlarda benim elimi ayağımı kesen şey hiç şüphesiz korkaklıktan, acizlikten büsbütün başka bir histi. Bunun adına ben, şimdi, yalnız utangaçlık diyebiliyorum (Anamın Kitabı, 32-33).

Öğrencilerin eğitimlerindeki eksiklik ve modern toplumsal düzene olan uzaklık da eleştiriler arasında yer almaktadır.

Zira dehrin [dünyanın] her türlü cilvesini kanıksamış olmam lazım gelen şu yaşta bile hala kaba bir söz, çirkin bir hareket karşısındaki kızarıp bozarışlarımda, başımı önüme eğip suspus oluşlarımda, birçok merhametsizce nefis muhasebelerinden sonra, ancak böyle bir huyun tesirini keşfedebilmekteyim (Anamın Kitabı, 33).

Okulun Fiziksel Koşulları ve Temizlik Anlayışı

Okulun fiziksel ortamının uygun koşullarda olması sağlıklı bir eğitimin ön koşulu sayılmaktadır. Ortamdaki aksaklık, eğitimdeki aksaklığı da beraberinde getirmektedir. Söz konusu edilen okulun adı Feyziye Mektebidir. Okul sayısı az olduğundan evi okula uzak olan öğrenciler güçlüklerle karşılaşmaktadırlar. Yazar, pek çok dolambaçlı yolun ardından okula

ulaştığından söz etmektedir. Okulun yazın oldukça kuru, kışın da tozdan, çamurdan geçilmeyişi bahsi geçen şikayetler arsındadır. Kapıda öğrencileri bekleyen görevlinin sert yaklaşımı ve temizlik anlayışından uzak olması hoş karşılanmamaktadır.

“Feyziye” adını taşıyan mektebim daha birkaç mahalle ötede, Çaybaşı denilen bir semttedir. Oraya varmak için birbirinden dolambaçlı, birbirinden dar iki üç sokağa daha dalıp çıkmam ve yazın bir çöl gibi kurak, kışın bir bataklık gibi ıslak bir meydanlığın tozları veya çamurları içinden yürümem lazım gelmektedir. Bu tatsız yolculuk sona erip de nihayet mektep kapısından girdiğim vakit ise, derin bir soluk alacağım yerde, yüreğimin büsbütün başka bir sıkıntı ile bunaldığını hissettim. Mektebin doksanlık, bunak bevvabı [kapıcı], eğer o anda avlunun ta öbür ucundaki ayak yollarını temizlemeye gitmemişse kapı önünde mutlaka benimle karşılaşacak ve bana yaklaşıp bir müddet dalgın dalgın yüzüme baktıktan sonra -eğer kim olduğumu hatırlarsa- yanağımı okşayarak; (zira bu adam vaktiyle büyük dedelerimden birinin, sanırım, Hacı Eyüp Ağanın uşaklarından biriymiş) hatırlamazsa sebepsiz yere, kulağımı büke büke bir ciğer parçasına çevirecektir. Hoş; benim için ihtiyar bevvabın yanağımı okşayıp gönlümü almak istemesiyle kulağımı büküp acıtması arasında hiç bir fark yoktu ya ... Bizim umumi: abdeshanenin kokusu onun üstüne öyle bir sinmişti ve her vakit ıslak duran ellerinde öyle tiksindirici bir yapışkanlık vardı ki, dostça da olsa düşmanca da olsa, bana yaklaşıp yüzümün herhangi bir noktasına dokunması beni çileden çıkarmak için yeter artardı (Anamın Kitabı, 29).

Yazar; okulunda öğretmenlerinden çok ortamın kirli olmasından şikayet etmektedir.

Zaten, ilk zamanlar, bu mektepte beni en çok yıldıran şey ne bizim sınıfın hocası Hafız Mıstafendi'nin daima çatık ve kızgın suratı, ne de müdürümüz Ambarcı Hüseyin Efendi'nin şimşir sopasıydı. Ben buranın yalnız pisliğinden, mundarlığından mustarıptım. Her sabah, -belki doğdukları günden beri vücutları sabun ve su yüzü görmemiş- üstleri başları pejmürde ayakları çıplak bir alay çocukla tıklım tıklım dolu sınıftan içeri girince bir

boğucu gazla tıkanır gibi olarak kendimi yere düşmekten güç tutar ve sendeliye sendeliye sırama geçip oturduktan sonra da uzun bir müddet gönül bulantılarımı bastırmak, baş dönmelerimin önünü almak gayretiyle kıvrım kıvrım kıvranırdım (Anamın Kitabı, 29-30).

Yemekhanede de durum farklı değildir; söz konusu şikayetin merkezinde yine temizlik kurallarına uyulmayışı vardır. Ayrıca burada da masa ve sıra olmadığı için çocuklar, yere bağdaş kurarak yemek yemeye çalışmaktadır.

Lakin, öğle paydosu gelip de mektep binasının bodrum katındaki yemekhaneye indiğim zaman gönül bulantılarım yeniden tepirdi. Bir geniş ahır andıran bu yerde, çok defa, gübre kokusuna rahmet okutur, mahiyeti şüpheli bir acayip taaffün [pis koku] vardı. O kadar inatçı ve sinsi bir taaffün ki, sefertasının sımsıkı kapalı madeni: kaplarından içeri sızarak kuru köftelerimi söğüş etlerimi veya zeytin yağlı dolmalarımı birer kurumuş fare leşine çevirirdi. O vakit, ben, bütün açlığımı rağmen bunların hiç birine el süremez, melul melul önüme bakar kalır, bazan da gözyaşlarımı tutamıyarak sessiz sessiz ağlardım (Anamın Kitabı, 30).

Bu esnada, öbür çocuklar yemekhanenin ortasında cıvı cıvı kaynaşmakta, kimi toprağa bağdaş kurarak, kimi tahta sıraların üstünde ata biner gibi oturarak nevale çıkınlarını açıp yaymakta ve birer dilim ekmekle ne olduğu belirsiz katıklarını kemirmeğe başlamaktadırlar (Anamın Kitabı, 30-31).

Eğitim Mekânları

Yakup Kadri'nin hayatında İstanbul'un önemli bir yeri vardır. Onun eğitim mekânları genellikle İstanbul'da yer almaktadır. O dönemde, insanların çocuklarını eğitim için İstanbul'a göndermeleri Kadri'nin eserlerinde sıkça geçmektedir. Çünkü büyük bir şehir olan İstanbul, beraberinde imkânların da çokluğunu getirmektedir.

İstanbul'daki eğitimin iyi vaziyette olduğu şu ifadeyle de somutlaştırılmaktadır:

İstanbul mekteplerinden, bunlar kadar müterakki ve münevver olan diğer vilayetlerimiz maarifinden kısmalı ve bütün terbiye, tedris faaliyetini, maarif masarif atın en mühim bir kısmını, şimdiye kadar irfan nuru namına hafif bir ziya huzmesinden bile mahrum kalmış bu mazlum, yabis ve uzak vatan köşelerinde teksif etmelidir (Hâkimiyet-i Milliye, 3 Mart 1925).

Hatta şu cümlelerden de anlaşıldığı üzere İstanbul'daki eğitim düzeyinin Anadolu'daki diğer eğitim kurumları seviyesine indirilmesinden tedirginlik duyulmaktadır:

“Maarif vekili bir tesviye ameliyesi yapıyor. İstanbul mekteplerini Anadolu'daki mektepler derecesine indirmek istiyor” Vakıa İstanbul bir merkez-i hükümet olmak sıfatını kaybettiği günden itibaren tabiatıyla bir merkez-i irfan olmak ricatini gayp edecektir. Fakat, biz bu neticenin, yeni merkez-i hükümete tesiri esnasında kuvvet ve ehemmiyetlerinden hiçbir şeyi gayp etmemeli ve bu nakil ameliyesi hiçbir sarsıntıya meydan vermeden vuku bulmalıdır (İkdam, 27 Ocak 1923, no:9291).

Ancak son dönemlerde İstanbul başta olmak üzere pek çok okulun temel probleminin maddi imkânsızlık olduğu belirtilmektedir.

İstanbul daru'l-fünunu kendi kendisini manen toplamış oluyor. Fakat maddeten muhtaç bulunduğumuz nizam ve intizama nail olmaktan henüz çok uzaktır. Hatta diyebiliriz ki, bu zavallı müessese günden güne perişan bir hale gelmekte ve idaresi gittikçe tezebzübe uğramaktadır. Arada bir gençlerimizden buna dair şikâyetnameler alıyoruz. Bu şikâyetnamelerden anlaşıldığına göre daru'l-fünun kürsülerinin ekserisi dört beş aydan beri sahipsizdir ve kısmen vekâlet suretiyle elde edilmekte, kısmen de tamamıyla boş bir halde bulunmaktadır (İkdam, 20 Şubat 1923, no:9315).

Ülkedeki maddi imkânsızlık; İstanbul'da gece eğitimine dâhil olan memur çocukları da etkilemiştir. Çünkü yalnızca bir sınıf halk çocuklarını öğrenim için İstanbul'a göndermektedir ve bunların çoğunluğunu memur ailelerin çocukları oluşturmaktadır.

Şimdiye kadar mekteplerimizde leyli olarak tahsilde bulunan memur çocuklarının tedris ücreti babalarının mütedahil maaşlarına mahsub edilmekte idi. Son günlerde bu usul râm edilmiş yani İstanbul mekteplerindeki leyli talebenin kısm-ı azamı için artık Maarif müessesesinde barınacak bir yer bulmak imkanı ortadan kaldırılmıştır. Kısm-ı azamı diyoruz, belki hepsi için böyledir. Zira pek eminiz ki İstanbul'da çocuğunu okutan yalnız bir sınıf halk vardır. O da ekseriyetle memurlardan müteşekkil olan sınıftır. Memur ise, elyevm ancak ekmeğine para verebilir bir haldedir. Geçen gün gazetelerde Galatasaray Sultanisinin neşr ettiği bir ilanın iş bu maddesini okur okumaz memlekette yeni bir yaranın daha açıldığını his ettim. Bu madde “ucurat-ı ba'de ma cari olmadığını” söylüyor. Bu maddenin ifade ettiği en hakiki mana “Mektebimizde kafi olarak bulunan memur çocuklarını sokağa atıyoruz” dan başka bir şey değildir. Zira bu kararı veren encümen gibi, bu ilanı neşre eden mektep müdüriyeti de pekâlâ bilirler ki, herhangi bir memur için bu karara boyun eğmek maddeten imkan haricindedir. Vakıa bunlar içinde “evlatlarının tahsilden geri kalmaması için tedris ücretlerinin hiç olmazsa aydan aya veyahut iki taksit yerine altı taksitle ödenmesine” razı olanlar ve bu rızalarını bir rica şeklinde bana mektuplarla bildiren memurlar az değildir. Vakıa lüzumundan fazla uysal ve munsif olan bu gibi memurların adedi son karara karşı adeta bir his-i isyan ile mütehassis olanlara nispeten pek mahdut olsa gerektir. Zira bu karara dair memurlarımızdan aldığımız mütalaalar ekseriyetle acı bir şikâyet tavrıyla yazılmaktadır (İkdam, 29 Ocak 1923, no:9293).

Burada çeşitli eğitim düzeylerinde okulların varlığı söz konusu edilmiştir. Bunlardan mekteb-i ibtidai ilkokul; rüşdiye ortaokul; mekteb-i i'dadi, ve sultani lise düzeyinde sayılan önemli okullardır. Ayrıca medreselerin de eğitimdeki yeri büyüktür.

Mekteb-i İbtidai (İlkokul)

İlköğretim okulları yazara göre, o dönemde sadece devlet tarafından yapılmamakta, gerektiğinde devlet ve vatandaşın işbirliğiyle de okullar açmaktadır. Hikâyelerde özellikle Bedr-i İrfan adında bir okulun ismi geçmektedir: *“Bu mektep, doğrusu, o havalide misli görülmemiş yekta bir mektep olmuştu; hatta İhsan Bey’in iddiasına bakılırsa Bedri-İrfan gibi bir iptidaiye ve rüşdiye mektebine, ne merkez-i vilayette ne de İstanbul’da güç tesadüf edilirdi.”* (Bir Serencam, 148-149). Bedr-i İrfan, daha önceki pek çok okuldan ayrı ve özel bir konumda tutulmaktadır.

Rüşdiye (Ortaokul)

Bu dönemde rüşdiyelerin (eskiden iptidai ile i’dâdî arasında –üçü ilk, üçü orta olmak üzere – altı sınıflık bir mektep idi) eğitim – öğretimde önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Çocuklar, ilkokuldan sonra rüşdiyelere gönderilmektedir: *“Necdet 12 yaşına vasil olmuştu: Bir gün pederi onu çok ciddi bir tavırla yanına çağırdı: - Oğlum, dedi, -Bugünden itibaren sana sarık sarıp, cübbe giydireceğim. İster misin? Razi mısın? Çocuk memnuniyetle başını salladı. Öteki ilave etti: - Senin için artık rüşdiye tahsilini kâfi buluyorum.”* (Bir Serencam, 130)

Metinde de görüldüğü gibi rüştiyelerdeki üniforma sistemi sarık ve cüppeden oluşmaktadır. Kıyafetteki tek tipliliğin o dönemde de varlığı dikkat çekmektedir.

Mekteb-i İ’dâdî

Bu okullar, rüşdiye denilen ortaokuldan sonra yüksek okullara hazırlayıcı okullardır. Bu okullarda Arapça ve diğer dersler okutulmaktadır.

“Meselâ, vilâyete naklinin üçüncü ayı ora mekteb-i idadiyesine lisani Arabi ve ulûm-u diniye muallimi tayin olundu ve aynı zamanda “Hilâfet ve İslâmiyet” namı altında haylice mühim bir eser telifine çalıştı.” (Bir Serencam, 140). Bu düzeydeki okullarda öğrenciler tarafından kitap yazılabilmesi oldukça önemli sayılmaktadır.

Yazarın eserlerinde mekteb-i idâdî olarak Mercan İdâdisinden söz edilmektedir. “Fakat bu memnuniyet ben Mercan İdâdisi’nde bulunduğum müddetçe devam edebilirdi; vaktaki Mülkiye-i Şahane’ye girdim ve yaşıım on sekizi geçti...” (Perili Köşk, 139). İdadideki yaşıın on sekizin üzerinde olduğu böylece anlaşılmaktadır.

“Neden Mercan İdadi’sinden çıktıktan sonra o kadar arzu ettiği halde Mülkiye Mektebi’ne giremedi de zar zor hiç sevmediği, istemediği tababate (tıp okulu) intisaba mecbur oldu.” (Milli Savaş ve Hikâyeleri/Talih, 158). Hikâyedeki alıntıdan, günümüzde oldukça rağbet edilen tıp fakültelerinin o dönemde pek de istenen okullar olmadığı ortaya çıkmaktadır.

İzmir idadisi de bu düzeyde adı geçen okullar arasındadır.

“İzmir İdâdîsi’nden karibülâlâ (en üstün dereceye yakın) bir şehadetnâme ile çıkıp İstanbul’a mekâtib-i âliye (yüksek okul) kapılarında utanç verici inhizamlara (bozgunlara) uğramasına ve sonraları artık kendisine para yetiştirememeye başlayan ihtiyar anasıyla, sokak ortasında aç ve harap kalmak tehlikelerine maruz olarak, bütün gençlik hülyalarının hilâfına bilinemez nasıl iyi veya fena bir tesadüfün sevkiyle Aydın vilâyetinin hiç de neşeli olmayan bu sıkıntılı köşesine sürüklenip, hayatı müddetince artık, burada çürümeye mahkum olmasına sebep ne idi.” (Bir Serencam, 70).

Sultânî (Lise)

Hikâyelerde iki ayrı yerde Galatasaray Sultânîsinden bahsedilmektedir. Galatasaray Sultânîsi dönemin en gözde okulu konumundadır. İdadide okuyan hemen her genç Galatasaray Sultânîsine

girmeyi istemektedir. Zira, orada verilen eğitim, ülkedeki en iyi eğitim olarak görülmektedir. Medeniyet, mektebin kapılarından içeriye girmiş, öğrencilerine tesir etmeyi başarmıştır. *“Galatasaray Sultânîsinin sıralarından bugüne kadar, on beş senedir, kana kana içtiğim medeniyet iksiriyle, dudaklarım merareten buruşuk, beynimde ağır, kurşunî, bir türlü erimeyen bir mahmurlukla bu şehrin en uzak bir sayfiyesi olan Yakacık’a çekilmiş, hatta orada bile köyden ayrı rüstai (kırsal) bir evde münzevi, yalnız kendim için yaşıyorum. Bedbin bir felsefeyle yıllarca bedmest kafam bu yalnızlıktan bir büyüklük hazzı duyuyordu.”* (Hikâyeler/Dokunma Belki Bir Kahramandır, 79).

Galatasaray Sultânîsinde okumak, Hukuk Fakültesi’ne gitmek veya yurt dışında eğitim görmek gibi imkanlar da sunabilmektedir.

“...Birkaç sene Galatasaray Sultânîsi’ne neharî (gündüzlü) devam etmiş ve günün birinde, Mekteb-i Hukuk’a girmekle Fransa’da ikmal-i tahsile gitmek arasında müteredditken ve hatır ve hayalinde, askerlik nedir, zabît olmak, harbe gitmek nasıl şeydir? Nasıl silâh atılır?” (Hikâyeler/Küçük Zabit, 85)

Eğitimdeki kararsızlıklardan birisinin de ibtidaiden mi sultanilerden mi başlamak olduğu belirtilmektedir:

Maarif meselesinde bir müşkül de işe ibtidai mekteplerinden mi yoksa Sultani’lerden mi başlamak lazım geldiği hususundaki şek ve tereddüttür (İkdâm, 18 Aralık 1921, no:8893).

Medreseler

Medreseler Osmanlı eğitim sisteminde önemli bir yere sahip olmuştur. Ancak; cumhuriyetle birlikte, değişen eğitim algısı bu eğitim kurumlarının kapanmasına neden olmuştur. Yazar döneminde, medrese eğitimi için şehir merkezlerine gidilmekte, eğitim için çoğu kez aileden ayrı bir yaşam sürülmektedir. *“Mamafih, gelen hediyelerin, hüküm ve nüfuzu zail olmağa başlayınca Zühtü Efendi’de misafirini ağırlamak arzusu kalmadı ve Necdet,*

İstanbul'a gittiğinin ilk senesi hem medreseye muntazaman devam edebilmek, hem de ağyara minnet etmemek fikriyle Fatih semtlerinde küçük bir hanede ikamete mecbur oldu.” (Bir Serencam, 138).

Şehir hayatı, altı yıl süren bir medrese hayatıyla bütünleşmektedir.

“Bu altı senelik yeknesak tahsil hayatı, ...” (Bir Serencam, 139).

Medreselerde eğitim gören din adamları da dolayısıyla köylünün gözünde farklı bir konumda olmaktadır. Köylünün okuma yazma işlerinde imamlar, kendilerine ilk danışılan kimselerdir. *“Hiçbir şey yok, dedi, Osman Efendi gelmiş, mektup var, diyor. Şimdi mescide kadar gidip imam efendiye okutacağız.”* (Hikâyeler/Zeynep Kadın, 113).

Kız ve Erkek Sanayii Nefise Mektepleri

Kız ve erkek sanayii nefise mektepleri hakkındaki pek çok bilgi ikdam gazetesinde yer almaktadır. Bu okulların modern, başarılı, seçkin nitelikte oldukları belirtilmektedir.

Kız ve Erkek Sanayii Nefise Mektepleri, memleketimizin yegane asri müesseselerinden biridir ve tesis ettiği günden beri bir çok vakar aşına ellerde, mütemadiyen tekamül etmekte idi. Son senelerde İstanbul'daki resim sergilerini gezenler Sanayii Nefise Mektebinin verdiği semereyi hayret ve taktirle müşahade etmişlerdir. Bu sergilere en çok cereyan cereyan uyandırdı. [silik] ve şeref veren güzide eserlerin gerek muallim ve gerek talebe sıfatıyla Sanayii Nefise Mektebine mensup bulunanlar ait olduğu bedii işlerle meşgul olanların hemen hepsi teslim ederler. Esasen bizde resmin ve heykeltraşın tarihi az çok bu mektebin tarihiyle beraber başlar. Ondan evvel Sanayii Nefise namına vuku bulan hareketler hep bu münferit, kısır ve ekseriya menfi neticeler veren yarım yamalak teşebbüslerden ibaretti. Bu müessese yalnız bir çok yeni iktidarla inkişafa yardım etmeye kalmadı, aynı zamanda memleketimizde bediiyat lehine bir cereyan uyandırdı. Bütün manasıyla bedii heyecanlarla ra'şedar bir sanatkâr muhiti yarattı ve halka

Sanayii Nefisenin kıymet ve ehemmiyetini öğrendi. Elyevm erkek ve kız yüzlerce Türk genci kalplerinde sanat meşkini, bu yegane menba'dan tatmin ediyor ve iyiliğin hemşiresi olan güzelliğin esrarını buradan öğreniyor ve ne büyük bir vecd ve şeref ile!.. (İkdam, 27 Ocak 1923, no:9291).

Dil Encümenleri

Dil encümenleri bir eğitim kurumu olmasa da eğitimle alakalı bir görev üstlenmektedir. Örneğin sağlıkla alakalı bir kelimeyi Tıp Fakültesine, hukuki bir tabiri de Hukuk medresesine göndermektedirler.

“Dil Encümeninin bütün ihtisas şubelerini temsil eden elemanları kendi bünyesinde toplamış bir heyet olmadığı için mesaisine hariçteki ilim ve ihtisas erbabından bir takım yardımcıları aramak mecburiyetinde kalır, denilmektedir.” (Milliyet, 25 Nisan 1929).

Encümenin görevleri belirtilirken, sözlük yazma hazırlıkları içerisinde olduğundan söz edilmektedir.

Yarısı Maarif vekaleti memurlarından bir kısmı mebus ve muallimlerden müteşekkil bir Dil Encümeninin, bir büyük kamus tertip etmek için çalışmakta olduğunda sanırım ki herkes haberdar bulunuyor. Ben de bu heyetin azasından olduğum için mesaisini yakından görüp takip etmekteyim. Bu cihetle diyebilirim ki, Dil Encümeni Türk milletinin muhtaç olduğu bu büyük eseri yetiştirmek uğrunda geceyi gündüze katmaktadır (Milliyet, 25 Nisan 1929).

Türk dili ile ilgilenen bir kurumun oluşturulması gereği üzerinde de durulmaktadır:

Esasen bir milletin dil işini üzerine almış bir heyetin ebedi olması ilk şarttır. Çünkü dilin bizzat kendisi ebedidir ve canlı bir uzviyet olduğu için mütemadiyen değişmeye, kamusu her elli senede bir yoklanıp, muayeneye edilmeğe mahkumdur (Milliyet, 25 Nisan 1929).

Eğitim Kadrosu

Öğretmenler

Yakup Kadri'nin hikâyelerinde eğitim kadrosu sınırlı sayıda yer almıştır. Bahis konusu olan şahısların da sadece isimleri anılmakla kalınmış, mesleki kimliklerine ait özellikler pek anlatılmamıştır.

Bir Serencam'da Fransızca öğretmenin nezaretinde yapılan törenler söz konusu edilmiştir.

“Alanda Mülâzim Hüseyin Bey'in nezareti altında idman talimleri yaptırıldılar. Fransızca muallimi Hayim Efendi'nin muavenetile şivesi düzgün bir talebeye – tuhaf olduğu melhuz (düşünülebilecek) bulunan – bir monolog söylediler.” (Bir Serencam, 150).

Aynı eserde Müderris Kazım Efendi'ye duyulan saygı da dikkat çekicidir. Zira o, alim kişiliğiyle, ilim ve faziletiyle örnek alınması gereken bir kişi olarak görülmektedir.

“Seni Müderris Kâzım Efendi'nin yanına vereceğim. O, âlim bir zattır. Dikkat et: İlim ve fazlından istifadeye çalış! Göreyim seni.” (Bir Serencam, 130-131). Yine rüşdiyede bir öğretmenden bahsedilmiştir.

İkdam gazetesinde ise dönemin eğitmenleri hakkında yazılan yazı dikkate değer niteliktedir. Özellikle öğretmen yetiştirmek için bugünkü öğretmen okullarının karşılığı olan Darül Muallimlerin gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Ancak bu okullarda öğretmenlerin yetişmesi zaman alacağından Büyük Millet Meclisinin yenilikçi fikirlerine ihtiyaç duyulmaktadır.

Vehbi Bey, memleketine muallim yetiştirmek için Anadolu'da Darül Muallimlerin ikmal-i teksiri lazım geldiğini söylüyor, fakat bu Darül muallimler açılıncaya ve oradan yeni muallimler çıkıncaya kadar, Ankara maarif vekilinin tabiri vechile “Nur-i Maariften mahrum” binlerce köy ve bilmem ne kadar kaza merkezi zulmet içinde beklemeğe mi mahkûm kalacak? Bu, insanı acaip bir surette telaşa düşüren bir meseledir. Ben hassaten maarif işlerinde hiç tedrici tekâmül “évoluton” taraftarı değilim; lazım gelmez mi ki her hususta o kadar inkılapçı olan Büyük Millet Meclisi Hükümeti maarif hususunda da inkılapçı

bir zihniyet ile hareket etsin, eski teşkilatı, eski idare usullerini, eski teamülleri sözün kısası eski sistemi ve onun icabatını şöyle bir tarafa atıp kendisine tamamıyla yeni bir hatt-ı hareket çizsin. Muallimleri hala meslekten yetişmişler arasında aramaktaki hikmet nedir? Memleketin muhtelif mesleklere mensup veya mesleksiz kalmış bütün gençleri okumayanları talim ve tedrise mecbur değil midir? Vakıa vatani bir vazifedir. Vatani vazifelerin en büyüğü, en mukaddesidir (İkdâm, 18 Aralık 1921, 8893).

Yazının devamında alanında uzman öğretmenler yetiştirilinceye kadar okuryazar gençlerin görev alması önerilmektedir. Çünkü eğitim her zaman, her durumda gereklidir ve ihmale gelmez, denilmektedir.

Çocuklarımızı pek iyi okutamayacağız diye bir müddet için büsbütün okutmaktan vazgeçmek inkılapkar zihniyete hiç uymayan bir hareket olur. Anadolu'da cephe arkasında kalmış okur-yazar gençlerin köylere hoca olarak dağıtılması bir taraftan da Darü'l mallimler açmağa ve buralardan mesleki mürebbiler yetiştirmeye mani değildir. Sağ kol tamamiyle yapıncaya kadar, sol kol vazifesine mehma-emken devam eder. Sağ kol şüphesiz ki daha iyi ve daha mükemmel yapacaktır, fakat geç yapacaktır; ben ise mukaddes inkılap fikrinin şeyda bir taraftarı olduğum için kendime “ Geç olsun da güç olmasın!” düsturuna iktifa etmek sabır ve tahammülünü bulamıyorum ve maarif hususunda bütün medeni milletlerden bir asır, hatta iki asır geride olduğumuzu düşünür düşünmez tüylerim ürperiyor, “Hayır hayır güç olsun da geç olmasın !” diyorum (İkdâm, 18 Aralık 1921, no:8893).

Ayrıca iyi bir öğretmenin başka öğretmenler tarafından yetiştirildiği ve öğretmen okullarının bir binadan ibaret olmadığı ifade edilmektedir.

“Makalesi dünkü İkdâm'da intişar eden genç muallim esas itibariyle benimle hemfikirdir, o da maariftir ki elim Anadolu köylerini tedris ve terbiye etmek için elde bulunan muallimlerin adedi ihtiyacın ancak beşte birini tatmin ediyor; binaenaleyh muallim yetiştirelim diyor lakin bunu söylerken unutup ki muallimi muallim yetiştirir, Anadolu'nun birçok merkezinde Darü'l mualliminler açmağa teşebbüs eden Ankara maarif vekili bir Darü'l

mualliminin bir binadan ibaret olmadığını bilir zannederiz. Darü'l muallimler açacağız, fakat muallimler nerede?" (İkdâm, 18 Aralık 1921, no:8893)

YAKUP KADRI KARAOSMANOĞLU'NUN ESERLERİNDE KADIN

Bir Kadında Bulunmaması Gereken Özellikler Nelerdir?

Yakup Kadri'nin romanlarında kadın, nasıl olması gerektiğinden çok nasıl olmaması gerektiği yönüyle anlatılır. Ona göre bir kadın; yanlış arkadaşlıklar kurmamalı, evine girip çıktığı saati bilmeli, karşısındaki insan özellikle de eşiyse onun sözünü kesmeden dinlemelidir:

"... Sonra Belkıs, mebusun karısı Belkıs Hanım... Nişantaşı'nda kiminle görüştüysen, bana, Seniha'nın bu kadınla düşüp kalkmasına hayret ettiğini söyledi. Meğer yapmadığı yokmuş. Diyorlar ki nerede ise büyük bir rezaletle kocasından boşanacakmış. Evine girip çıktığı saatler bile belli değilmiş Adamcağız ağzını açıp bir şey söyleyecek olsa:"A ne yapayım, ruhumu besliyorum. İnsan yalnız vücuduyla yaşamaz ya!' diyormuş." (Kiralık Konak, 79).

Sodom ve Gomore'nin şu satırları, bazı erkeklerin bir kadında hoş karşılamadığı şakalaşmaları örnekler niteliktedir:

"Lakin Necdet oralarda mı? Locanın, bir yatak odası ışığını andıran koyu kızıl aydınlığı içinde Leyla'nın küçük İngiliz zabitleriyle laubalice şakalaşmalarını seyrediyor. Necdet'in arkadaşlarından biri:

-Yahu bu kız Türk mü Allah aşkına? diye sordu. Necdet suçunu itiraf eden bir maznun tavırla başını eğdi:

-Evet!...

Sonra birden bire sanki içinden bir şey boşanmış gibi ilave etti:

Ve bu benim nişanlımdı. Bu benim akrabamdır. Düşününüz bir kere, düşününüz bir kere... Şu anda ne haldeyim, ne halde olabilirim? Ve kendisini hemen ağlamaya hazır hissedip sustu." (Sodom ve Gomore, 175-176).

Kadın, beyninin farkına varmalı ve iffetini yok pahasına satmamalıdır, denmektedir:

“... Nişantaşı’nın ve Şişli’nin çoğu şuh ve genç kadınları, hanım ninelerin bol ve siyah çarşafları içinde yüzleri kalın peçelerle örtülü, sarılmış, bohçalanmış birer gümrükten kaçırılan eşya haline giriverdiler. En hafif hareket, en ehemmiyetsiz gürültü onlara kalp çarpıntısı veriyor. Umacından korkan küçük çocuklar gibi kulaklarını tıkayıp, gözlerini yumup hepsi bir köşeye sinmiş, kalmıştırlar. Sanki kafataslarının içinde bir tehlikenin gelişini haber veren bir çan ara vermeden çalıp durmaktadır. İşte bunların bir kısmı kendi ruhlarının selametinden emin olmayan şüphelilerdir. Bir kısmı cezayı muhakkak bilen günahlılardır. Bu kadınlar da mukaddes vatan kapısının anahtarlarıyla oyuncak gibi oynayan ve namuslarını yok pahasına yabancılara satan birtakım beyinsiz mahlûklardır.” (Sodom ve Gomore, 271).

Geçmiş, bir kadın için tam anlamıyla silinmemeli ya da en azından kadını var eden onu “gün”e ulaştıran kimlikler onun benliğinde hiçe sayılmamalıdır:

Leyla ise Captain’ın bu yüzünü tanıdıktan sonra hala onun huzuruna rahat ve huzurlarını feda eden hala onun için bir birleriyle saç saça baş başa giren kadınlara şaşmaktan da kendini alamıyordu. Bir vakitler oda bu kadınlardan biri değil miydi? O da Captain Jackson Read uğruna her şeyi fedaya hazırlanmamış mıydı? Captain Jackson Read... Bu isim söylenince onun başında da bir tehlikeli dönüş olmuyor muydu? Fakat işte, uzaktan bitmez bir ihtiras ve heyecan kaynağı halinde görünen ve her yerde güneş gibi parıl parıl parlayan bu adam yarısı koltukta, yarısı iskemlede dayalı duran şu ağır, şu cansız ve tembel heyuladan başka bir şey değildi” (Sodom ve Gomore, 141).

Tiyatro Eserleri’nde Afif’le Belkıs’ın konuşmaları, evin gelininin ne tür davranışlarla hoş görülmediğini açıkça beyan eder: Gelin, kocasına karılık etmesini bilmeli, züppeliklerden uzak durarak ağırlığını korumalıdır:

“... Afif: (Oturduğu yerden kendi kendine) Ne çare, zayıf koca! Zayıf koca! (Belkıs kocasını kapıdan geçirip dönerken) Baksana bana kızım!

Belkıs: -Efendim!

Afif: -Yine misafirlerin erkekli dişili mi?

Belkıs: -Efendim?

Afif: -Kocan senin ahvalinden müştekidir. O büsbütün başka bir terbiye aldı. Bu züppeliklerinize karşı tahammülü yoktur. Eğer tahammül eder görünüyorsa inanma! Günün birinde mutlaka taşacaktır.

Belkıs: -Ben ne yapıyorum efendim?

Afif: -Ne mi yapıyorsunuz? Bir de bu sual eksikti... ne mi yapıyorsunuz? Eşref'le el ele vermişsiniz bu evi alt üst edip duruyorsunuz... Bu evi yıkmaya çalışıyorsunuz?

Belkıs: -Biz mi?

Afif: -Evet, siz, siz... bütün züppeliklerinizi burada tatbik ediyorsunuz. Bu kadınlı erkekli çay ziyafetleri, bu kıyafetler, bu çıkıp girişler, bu tavırlar, bu oturup kalkışlar... ve bu... ve bu oda döşeyişler... Demin buraya girdiğim zaman sandım ki göç ediyorsunuz. Her şey alt üst idi. Kıza sordum, bana gelin hanım öyle emretti, dedi. Eğer bu sahi ise bir parça haddini tecavüz etmişsin... Kızım bak, aklını başına devşir!

İki çocuğun anasısın, fakat beş yıldan beri Lütfi'ye hala karılık etmesini öğrenemedin... Çocuğun birinci izdivaçta ağzı yandı, ikincisinin de cılk çıkmasını istemem, oğlumun saadeti benim saadetimdir... Eğer o bunu müdafaa etmesini bilmiyorsa ben edeceğim" (Tiyatro Eserleri, 54-55)

Sarhoşluk bir kadına yakıştırılmadığı gibi, uydurma ve aldatıcı davranışlar da onda iğreti bulunmaktadır:

"... Miss Fanny Moore o kadar sarhoş olmuştu ki ayaküstünde bir kimsenin omzuna yaslanmadan duramıyor ve etrafına hususiyle kendi cinsinden olanlara hareketsiz ve esrarlı gözlerle adeta yiyecek gibi bakıyordu." (Sodom ve Gomore, 110).

"Evet, bu hayat bize pek yapma, pek uydurma geliyordu. "Joli" mağazasının camekânlarındaki mücevherler gibi, Peşte kızlarının gülümsemeleri, göz kırpmaları gibi yapma ve aldatıcı..."(Zoraki Diplomat, 264).

Nur Baba'daki Nigâr'ın bir keyif meclisinde oldukça rahat davranması da hoş karşılanmayan unsurlar arasında yer almıştır: Nigâr Hanım, yanındaki derviş(!)le gittikçe yakınlaşmakta, derin sohbetlere dalmaktadır. Bu tavır, Nigâr Hanım'da daha öncesinde görülmediği için hayretle karşılanmaktadır:

“Nigâr hakkında bu gecenin pek hayırlı olmadığını hissediyorum. O bu gece, bu yarım sefahat sofrasında hayatının pek mühim bir köşesini dönüyor. Yanındaki siyaha sakallı adam gittikçe kabaran bir ihtiras dalgası halinde onu her an biraz daha kendine doğru çekiyor, yavaşça kaplıyor, sessiz sedasız sarıyor. Bunu yalnız ben seziyorum; Ziba Hala bile kaç defa gözünün ucu ile bana onları işaret etti. Her ikisi de meclisten ayrılmış ve yekdiğerine münhasır kalmış görünüyorlar. Nur Baba mütemadiyen gülüyor. Ekseriya Alhotoz Afife Hanım'ın da onların mükâlemelerine karıştığı oluyor, sonra yine baş başa kalıyorlar. Bu beyaz entarili laubali derviş, Nigâr'a ne anlatabilir! Nigâr onu saatlerce nasıl dinleyebilir? Bu iki zıttı yekdiğerine birleştiren şey nedir? Kadının gerdanını nasıl bir neşedir ki bu şuh kahkahalarla dolduruyor? Bir saat geldi ki ağır başlı beyaz muhibbemi artık hiç tanıyamaz oldum. Bu, bu tavırlarıyla sarhoş, şuh ve aşüfte kadın... Acaba her kadının böyle doğmak için fırsat bekleyen rüşeym halinde bir fahişe mi saklıdır?” (Nur Baba, 103).

Bir Kadın Hangi Özelliklere Sahip Olmalıdır?

Karaosmanoğlu, kadının olumlu kimliğinden söz ederken öncelikle onun aileye verdiği önemi dile getirmektedir. Söz konusu kadın, bir felaket durumunda, ailesini en çok bulunduğu toplumun ahlakına terk etmekten korkar:

“O, yetmiş yaşında öldü ve son nefesini verinceye dek bin dert ve elemle yüklü hayatı boyunca hassasiyetinin en müdafaasız, en zayıf noktası, hep ayıp telakki ettiği keyfiyetlerin dokunduğu yer olmuştu. Onun lehçesinde “felaket” kelimesi “ayıp”la eş manada idi. İmdi, günün birinde kocasının

borçları yüzünden Mısır'daki konağının kıymetli eşyasına haciz mi koymaya gelmişlerdir? Annem “Aman malım elimden gidiyor!” diye telaşa düşmemiş; Eyvah, bu ne rezalet!” diye dizlerini dövmüştür. Babam genç yaşında inmeli olup şuurunu kaybetmemiştir. Annemin ilk aldığı tedbir bu hastalığı herkesten saklamak olacaktır. Hekimler onu gizlice tedaviye gelecek ve hastanın odasına emektar bir kalfayla kendisinden başka hiç kimse girip çıkmayacaktır. Çünkü Kadri Bey'in elaleme o halde görünmesi, onu belki itibardan düşürebilirdi. Bir gün gelip de kocasını maddi ve manevi düşkünlüğü Kahire denilen bu saltanat ve şatafat merkezinde artık kimseden saklanamaz bir mahiyet alınca annem, yaralanmış erkeğini kapıp kaçırarak bir dişi kurt gibi onu, hiç değilse, ağyar sisteminden kurtarmak için her türlü ayıbının örtbas olacağını sandığı bir uzak diyara, Karaosmanoğullarının hala tüter sandığı ocağına alıp götürmüştür.” (Anamın Kitabı, 33-34).

Aile, daha çok anne ve babanın birbirine karşı tutumuyla kendi öz yapısını oluşturur. Burada her tavır, her söz oldukça önemlidir ve özenle seçilmelidir. Özellikle “anne” rolünü üstlenen birey, yani kadın, bambaşka bir yere oturtulur ve daima idealize edilerek anlatılır. *Anamın Kitabı*'nda bir annenin eşi için tüm kibrinden sıyrılışı şöyle ifade edilmektedir:

“Babam, daha sokak kapısından içeri girerken o ipek yakalı redingotunu düğmelerini çözmeye başlar ve geniş bir avluyu geçip taşlığa varır varmaz da ayaklarından, iki yanı lastikli potinlerini sıyrıp atardı. Bu sırada, bir hizmetçi veya doğrudan doğruya annem terliklerini onun önüne çevirirdi. Nasıl annem mi? O kibar, kibirli, o, kendisine “sen” diye hitap edildiği vakit en ağır bir hakarete uğramış gibi yüzü kıpkırmızı kesilen teşrifatlı Hanımefendi, kocası için bu fedakarlığa da mı katlanırdı? Heyhat, evet... Hatta Kadri Bey'i soyup giydiren de Hanımefendiydi.” (Anamın Kitabı, 18).

Kadın ve Liderlik

Lider olarak bir kadının toplumdaki etkisi, erkeğe oranla farklı olmalıdır. Bunun en belirgin örneği Milli Mücadele yıllarında topluma katkısı yadsınamayan isim, Halide Edip Adivar'dır. O, bir taraftan camilerin minaresinde yaptığı konuşmalarıyla insanlara Milli Mücadele ruhunu aşılar, bir taraftan da hemşirelik yaparak Türk askerlerinin yaralarına merhem olur. Bu özellikleriyle Adivar, adeta kadınların kalbinde ayrı bir yer edinir:

“... Kadın veya erkek Ankara'ya giden kimseler İstanbullulara Milli Hareket kahramanları mertebesine ermiş gibi geliyordu. Halide Edip Hanım'ın menkıbeleri kadınların kalbinde yenilmez bir imreniş bir tatlı üzüntü veya kesin bir kıskançlık ateşi alevlendiriyordu ve hepsi ona benzemek, onun yerini almak için can atıyordu.” (Ankara, 26).

Yakup Kadri, lider konumundaki bir kadını anlatırken onun şöhret tutkusundan ve ihtirastan uzak durması gerektiğini de söylemektedir:

“Gerçi Selma Hanım bu şöhret düşkünlerinden, bu ihtiraslı politikacı kadınlardan biri değildi. İyi bir tahsil görmüş olmasına ve fikir davalarını çok iyi anlayabilecek bir seviyede bulunmasına rağmen memleket işlerine karışmak emeli gönlünden hiç geçmemişti.” (Ankara, 26).

Kadınların Düşünce Farkı

Köylü ile kentli arasındaki fark kimi zaman eğitim-eğitimsizlik, maddi imkân-imkânsızlık kavramlarıyla ilintili olarak açıklanmaya çalışılmıştır. Yakup Kadri, bu konuyu *Ankara* adlı eserinde Halime ve Selma Hanım tiplerleriyle anlatır. İsimlerden de anlaşılacağı gibi Selma, adının yanındaki Hanım ibaresi ile bize kentli sınıfını temsil ettiğini açıkça göstermektedir. Kentli kadın; kısa fistanı, çorapsız ayakları ve başı açık duruşuyla anlatılmaktadır.

“Ona Etlik’te bir bağa gittiklerini anlattığı bir vakit Halime’nin gözlerinde tuhaf bir şimşek çaktı:

-Ayol, o yamaçlarda yarısı erkek yarısı kadın biri atla dolaşmış. Hiç gördün mü?

-Hayır, ne gördüm ne de işittim. O nasıl şeymiş öyle?

-İstanbul’dan gelmiş kuzum. Belinden yukarısı erkekmış, belinden yukarısı dişi. Kalaba köylüleri söyleye söyleye bitiremiyorlar. Bağlarda daha çok acayip şeyler oluyormuş. Biz iki yıldır ne Çankaya’ya ne Keçiören’e varamıyoruz. Yalnız erkeklerimiz gidip gelir. Bizimki görse de bir şey söylemez ki... Ara sıra şundan bundan işitiyoruz. Çankaya’da kısa fistanlı, çorapsız karılar, saç baş açık dolaşırlarmış... Gece oldu mu erkeklerle bir arada oturup ahenk ederlermiş. Bizim burada bir Ermeni karısı var, her hafta oraya çamaşır yıkamaya gider, o söylüyor. Hani, hepsinin de kolları bacakları cılbahmış.

Selma Hanım:

-“Ne dedin, ne dedin? diyor, gülmekten katılıyordu.” (Ankara, 52).

Kadınların Vatan Kurtuluşunda Alabileceği Sorumluluklar

Türk kadını tarih boyunca yalnızca evinin kadını olmamış yeri geldiğinde vatan konusunda kendisine düşen görevleri de layıkıyla yerine getirmiştir:

“Genç kadın dişi bir gülüşle:

-Hah, bir bu eksikti... dedi.

-Bu gidişle siz beni yavaş yavaş harp meydanlarına doğru sürükleyeceksiniz.

-Neden olmasın? Anadolu ordusunda asker kadınlar yok mu? Vatan hizmeti Türk kadını yalnız evlerin çatısı altında mı bekliyor? (Ankara, 65).

Sodom ve Gomore’de Nuriye Hanım’ın vatan konusuna yaklaşımı ise farklıdır:

“Nuriye Hanım, ötekiler gibi işin yalnız alayında ve “modanite”sinde olanlardan değildi. Mütarekeden sonra vatan ve istiklal davalarına karışan bazı Türk kadınları arasında kendi ismini de geçmesine çalışıyordu. Bundan başka gerek samimi, gerek yapma İngiliz düşmanlığını da kendince gaye edinmişti. Onun için salonunda Pierre Lotici birkaç Fransız ağabeyiyle Amerikalılardan başka hiçbir yabancıya tesadüf tehlikesi yoktu.” (Sodom ve Gomore, 55).

Erkeklerin Kadına Karşı Davranışları

Karaosmanoğlu, kadın dövmeğe karşı tepkisini Hakkı Bey’in söylemiyle “*hafsalamın alacağı bir şey değildir.*” şeklinde dile getirmektedir:

“Hakkı Bey öfkeden dudaklarını ısırmağa başladı:

-“Vay insafsız herif, vay...” diye söyleniyordu. “Kadın dövmek, kadın dövmek... İşte, bu hafsalamın alacağı bir şey değildir. İçimden ne geliyor, bilir misiniz? Şimdi bizim neferi çağırarak, bu adamı bir ağaca bağlatıp kalın bir sopa ile canını çıkarıncaya kadar pataklamak...” (Ankara, 73).

Şiddet, ne kadar kötü bir şey olsa da buna alışan kadınlar, bu durumu çok da garip karşılamamaktadır. Çünkü “Haftada en az bir kez bu davranışla karşılaşmaktadırlar.” denerek dayanın ne denli yaygın bir eylem olduğu belirtilmektedir:

“Selma Hanım:

-Merak etmeyin beyefendi,” dedi. “Kadınlar bu dayaktan o kadar şikâyetçi değildirler. Haftada en az bir defa bu rejime tabidirler. Artık alışmış olacaklar. Bu sırada derinden derine gene Ömer Efendi’nin sesi duyuluyordu:

-“Deyivirin, bakalım, ha... Deyivirin, bakalım, elin evinde ne işiniz vardı? (Ankara,74).

Anne Kimliğiyle Kadın

Anne için çocuğu bambaşka bir yerdedir. Gerektiğinde yavrusu için uykusuz kalmayı göze alan anne, merhametini ve kaygısını da hiçbir zaman gizleyemez. *Nur Baba*'da Nigâr Hanım'ın annesi, yaşının geçkin olmasına aldırmayarak kızını gece yarısına kadar beklemektedir:

-“O gece çok içildi? Saz olmadığı için Nur Baba şarkı söyledi. Nigâr Hanım o gece sarhoş oldu. Ki ertesi gün akşama kadar kendini toplayamadı ve yalıya ancak son vapurla dönebildi. Çocuklar yatmıştı, annesi merdiven başında merak ve hiddetle bekliyordu; İhtiyar Kadın, kızını küskün bir çehre ile karşıladı:

-Vallahi bu olur şey değil, Nigâr! dedi. Haydi bizi düşünemedin, fakat kendini... Korkmadan nasıl oldu da bu zamanlara kadar...” (Nur Baba, 116).

Milli Savaş Hikâyeleri'nde bir annenin savaş döneminde çocuğu için yaptığı fedakârlıklar anlatılmaktadır. Anne; savaştan yaralı dönen oğlunun başucunda günlerce beklemiş ve yaralarını sarıp sarmalamıştır:

“Günün birinde oradan yaralı döndü. Hastanede her gün saatlerce başının ucunda bekleyen ben değil mi idim. Yaranı ellerim titremeden ben sarıp ben bağlamaz mı idim? Sen humma ateşi içinde ben telaş ve endişe ile birbirimize bakardık. Hatırlıyorum; mutlaka ben asıl o vakit kadın oldum ve bir kadın için ana olmak, emzirmek vazifesi kadar harpten yaralı dönen erkeklere bakmak ve onların yarasını sarmak vazifesinin de aynı derecede ulvi ve mukaddes olduğumu hissettim. Benim elimde yavaş yavaş iyileştin. Ve çok geçmeden tekrar başka cephelere dövüşmeye gittin?” (Millî Savaş Hikâyeleri, 149).

Sodom ve Gomora'da Türkiye'yi lanetli ülkeler arasında gören anne, oğlunu buraya gönderirken ülkeyi ve ülkenin değerlerini yasaklamakla dikkati çekmektedir:

“Jackson Read ateşli bir Mukaddes Kitap okuyucusu olan annesinin hayalinde Türkiye’nin ifade edebileceği manayı düşünüyor: Annesinin gözünde Türkiye’nin bir Sodom ve Gomore’den, bir Babil’den, bir Ninova’dan farkı olmasa gerekti. Zira Mukaddes Kitap’ta isyanları ve günahları dolayısıyla Allah’ın gazabına uğramış lanetli ülkelerin her bahsi geçtikçe ihtiyar kadın başını ukalaca sallar:

-“Mutlaka şimdiki Türkiye de böyle bir şey olacak!” derdi. Captain Jackson Read birden bire sabahın durgun aydınlığı içinde annesinin bu garip telakisini ilk defa olarak şaşılacak bir açıklıkla hatırladı. Hatta kendisini buraya hareket edeceği gün ihtiyar kadın iki elini oğlunun omzuna dayayarak mahzun mahzun yüzüne bakmış ve:

-“Git Allah yardımcın olsun! Fakat temiz olarak dönmeye çalış!” dememiş miydi? Bu, o demekti ki Türk kızlarına dokunmayacaksın! Bir Türk sofrasına oturmayacaksın! Gözlerinin herhangi bir Türk’ün yüzüne çevirmeyeceksin!” (Sodom ve Gomore, 124).

Bir Sürgün’de ise annelerle kızların her zaman birbirine benzemediği üzerinde durulur. Anne; nazlı, tatlı ve yumuşak kimliğiyle bilinirken kızı küstahlığı ve bayağılığı ile aksi bir duruş sergilemektedir:

“Kendi anası ve bu kadın... Hay yarabbim, aradaki fark ne müthişti... Kendi anası ne kadar nazlı, tatlı ve yumuşak idiyse bu kadın o kadar sert ve carizdi. Kendi anasında tevazula vekâr ne kadar birbirine karışmış iki fazilet ise, bunda küstahlık ve bayağılık o kadar göze çarpan bir hususiyetti. Ve “Jeanot, git, bak, mutfakta musluğu bırakmış olmayayım!” Bu öyle bir cümle idi ki anasının ağzından, hiçbir zaman ne aynının ne de benzerinin çıkmasına imkân verebilirdi. Bu yalnız Ruşeni Bey’in haremi Pakize Hanımefendi ömründe bir defa mutfığa ayağını basmamış veya mutfığın musluğuna elini uzatmamış bir kibar kadın olmak itibarıyla değil, olsa olsa bir yabancı misafir önünde böyle bir söz söylemek kalabalığından çekineceği için imkânsızdı.” (Bir Sürgün, 225).

Aynı metnin devamında iyi bir annenin aynı zamanda, iyi bir ev hanımı olması gerektiği üzerinde durulmaktadır. Ayrıca çocuklara göre de, ev hanımı

rolünü en iyi şekilde yerine getiren “anne” kimliğidir. Anne; sabah erkenden kalkan, düzeni ve intizamıyla dikkatleri üzerine çekendir. Ondaki temizlik kokusu hiçbir kokuyla değiştirilemeyecek kadar güzeldir:

“...Yoksa Doktor Hikmet, ev kadını denince gözünün önüne, hala kendi anasından başka bir kimseyi getiremiyordu. Fakat bu sessiz ve nazlı kadın evin işleriyle ne vakit meşgul olur, ne vakit her şeyi yoluna koyar hizmetçileri nasıl sevk ve idare eder, koca konağın içinde bundan kimsenin haberi olmazdı. Sanki bir ruh gibi konağın her köşesinde, daima varlığı sezilir ve her yapılan işte onun izi görülürdü. Küçük Hikmet her sabah gözlerini, bütün odaları silip süpürülmüş; bütün eşyanın tozları alınmış, hizmetçileri tertemiz giyinmiş ve kahvaltı masası hazırlanmış pırıl pırıl bir evin içinde açardı ve mektebe giderken elini öpmek için anasını yanına her girişinde, onu çoktan gündüzlük entarisini giymiş, saçlarını sımsıkı tarayıp örmüş ve başına oyalı ince yemenisini bağlamış bulurdu. Doktor Hikmet’in anasında en çok sevdiği şey kullandığı eşyadaki tabi lavanta çiçeği aromasıyla, tenindeki daimi beyaz sabun kokusu idi. Babası menkubiyete uğradığından ve bütün konak üç hizmetçi ile bir aşçı ve bir uşak eline kaldıktan sonra da evin bu düzeni bozulmadı. Gene teni beyaz sabun ve çamaşırları lavanta çiçeği kokan bu hanım, sabahleyin erkenden her işi tamam olmuş pırıl pırıl bir evi içinde mütebessim sessiz oturuyordu.” (Bir Sürgün, 225, 226).

YAKUP KADRİ KARAOSMANOĞLU'NUN ESERLERİNDE DİNİ UNSURLAR

Eğitim ve Din

Tarih boyunca tüm toplumların temelinde yer alan unsurlardan birisi de dindir. Din, toplumların ekonomik, politik ve sosyal faaliyetlerinin düzenlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Eğitimin gelişimi incelendiğinde de ilk formal eğitimin dini kurumlarda verilmeye başlandığı görülmektedir. Sümer, Mısır, Elam, Eti gibi eski çağlarda kurulmuş devletlerde, tapınakların çoğunun birer okul hâline getirildiğini gösteren izlere rastlanmıştır (Baltacı, 1976: 1). Müslümanlık ve Hristiyanlık gibi tek tanrılı dinlerin ortaya çıkması ve güçlenmesiyle birlikte eğitim kurumları cami ve kiliselerin yanında yer almaya başlamıştır (Fidan ve Erden, 1993: 84). Dini kurumların yanında yer alan eğitim kurumlarının kuruluş amacı, din adamı yetiştirmektir. Ayrıca devlet yönetiminde dini kurumların etkin rol oynadığı toplumlarda yöneticilerin ve yüksek düzeydeki devlet memurlarının yetiştirilmesi işlevi de bu kurumlarca üstlenilmiştir. Halka açık olmayan bu kurumlarda, öğrenciler, toplumdaki seçkin ailelerin çocukları arasından seçilmiştir.

Dini kurumlardan ayrı olarak laik eğitim kurumlarının kurulması ticaretin gelişmesi ve endüstrileşme sonucu, ekonomik kurumların güçlenmesi ve laik devletlerin kurulmasıyla mümkün olmuştur. Dini eğitim kurumlarının; gelişen ekonomik ve politik kurumların ihtiyacı olan sayıda ve nitelikte insan gücü yetiştirmede yetersiz kalması ve değişen ekonomik ve politik koşullara uyum sağlayamaması sonucu yeni laik eğitim kurumları açılmaya başlanmıştır. Laik eğitim kurumları yoluyla eğitimin yaygınlaşması da artmıştır (Fidan ve Erden, 1993: 85).

Özellikle gelişmiş Avrupa ülkelerinde eğitimin yaygınlaşıp gelişmesi politik kurumların etkisi ile gerçekleşmiştir. Ülkemizde ise din ile devlet işlerinin birlikte yürütüldüğü Osmanlı İmparatorluğu döneminde eğitim

kurumları dini kurumların etkisi altında kalmıştır. Orduda yenileşme hareketleri ile birlikte batıdan model alınarak laik askeri okullar açılmasına karşın, eğitimin gerçek anlamda laikleşmesi Cumhuriyetin kuruluşundan sonra politik güçlerin etkisiyle 3 Mart 1924 yılında çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile sağlanmıştır.

Günümüzde devlet yönetiminde dinin başta olduğu bazı ülkeler dışında eğitim kurumları dini kurumlardan bağımsız olarak varlıklarını sürdürmektedir. Ancak laik eğitim kurumlarının yaygınlaştığı birçok ülkede, laik eğitim kurumlarının yanı sıra dini kurumların idaresi altında olan okullara da rastlamak mümkündür (Fidan ve Erden, 1993: 85).

Din eğitimi genel eğitimin bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu eğitiminin konularının oluşmasında İlâhiyat Bilimi öncü rol üstlenmektedir. Çünkü din çeşitleri ve bunların özellikleri ilahiyat ile öğretilmektedir (Çelikkaya, 1997: 189).

Milli kültürün temel unsuru olarak da adlandırılan din, bir toplumun milli eğitim felsefesini de şekillendirmektedir. Veya bir toplumun eğitim felsefesi kendi kültürüne göre şekillenmek zorundadır. Çünkü eğitim, sosyal bir kurumdur. Yani toplumun her türlü ihtiyacını karşılamak için kurulmuştur. Bu nedenle eğitim felsefesi; eğitim ve dini, milli kültürünün ayrılmaz parçaları olarak kabul eder (Çelikkaya, 1998: 170).

Eğitimde, toplumun dini ihtiyaçlarının karşılanması için din eğitimi yapılmaktadır. Dini bir devlette bu görev devletin zorunlu görevi sayılmaktayken laik bir devlette kültürünün bir parçası kabul edilmektedir. (Çelikkaya, 1998: 170-171).

İnancın İnsan Dünyasındaki Yeri

İnsanın duyguları ve inançları arasında yaşadığı çatışma, bir iç konuşmayla ve sorgulayıcı bir dille ifade edilmektedir:

“... Son yirmi dört saat zarfında sanki yüz senelik bir macera yaşamış gibi ta mevcudiyetimin kökünden yorgunum. Başımda yığın yığın, ağır ağır,

siyah birçok hatıra yükü var. Ben nerde idim? Nereden geliyorum? Sefih bir Acem emirinin sarayına mı girmiştım? Hoppa bir Türk prensinin eğlencelerine mi iştirak etmişim? Tarihin hangi faslında, dünyanın hangi kıtasında idim? Bununla beraber bir taraftan da dünkü müsamerede beni böyle büyük bir tesire salıverecek ne harikulade kerih, ne harikulade feci bir şey olmadığını düşünüyorum. Filvaki yarı mabede benzeyen o yerde ve yarım bir zulmet içinde, her ferdi coşkun bir ihtiras içinde, her ferdi coşkun bir ihtiras dalgası haline girmiş haykıran, gülen, ağlıyan, bayılan, kıvrılıp sızan bir yığın insanın manzarası benim için hayatın nadir görülen sahnelerinden biriydi. Bunda, adeta tekemmül ermeden çürümüş, sakat, küçük bir beşeriyetin fecaat dolu ifadesi vardı ve Nur Baba denilen adam büyüdüğüm memleketin ilk gördüğüm hususi ve tuhaf bir mahsulü idi. Baştan Başa ihtiras, baştan başa iştiha olan bu adam İstanbul'un Sakin bir köşesinde, orta zaman masallarındaki gibi, ateşi hiç sönmeyen bir ocak üstünde, birçok ruhların kaynadığı şeytani bir kazanı, fasılasız karıştırmakla meşgul oluyor.

-“Nigâr'ı artık hiç görmeyeceğim.” (Nur Baba, 106-107),

Yine *Nur Baba*'da *Yanlışı inançlar insanlara nelerini kaybettirebilir? ve İnsanlar din tacirleri karşısında nelerini feda edebilir?* sorularının yanıtı verilmektedir. Uygun şartlar olmadığı için kışlık bir dergâh alınamaz ve Nakip Paşa haremi tüm kahrına rağmen çekilmek zorunda kalınır:

“Ben bunu keyfimden yapmıyorum. Hangi insan hangi nefis tasavvur olunur ki Nakip Paşa haremi gibi kanıksamış bir acuzenin kahrını isteyerek, severek çeksin. Ortada mecburi birtakım sebepler olmasa pirim hakkı için bir dakika dönüp de yüzüne bakmağa tahammül edemem. Fakat ne yapayım? Talih müsaade etmedi ki kendimize bir kışlık dergâh alalım. Nasıl? İçinizde bu fedakârlığı yapacak olan var mı? İşte susuyorsunuz. Halbûki o beğenmediğiniz kadın bunu bana vaat etti; vadini icra edeceğinden de eminim. Zira cömertliği ve fedakârlığı da ortada... Bütün kış kendi yurdumuzda bulamadığımız rahatı onun evinde buluyoruz. (Celile Bacı şile dergâhının yerli mihmanlarını göstererek)

-İşte yüzleri; bu lûtfunu bana hasretmiyor, bunların hepsi için de ayrı kul köle oluyor. Çinari'ye de ne dersiniz? O bile kışın tekkede kalmakla beraber yine bu hanımın nimetile mütenaim. Hele Celile Bacı' ya gelince onun hiç şikâyet hakkı yok. O orsada adeta konağın sahibesi kesiliyor; bir istediği iki olmuyor. Hepiniz bilirsiniz ki ben kendi başıma nerede ve nasıl olsa olurum, fakat... Neyse sözün kısası: Bu işte büyük, pek büyük bir menfaatin var, bütün bu saydığın şeyler teferruat kabilinden! ...”(Nur Baba, 137-138).

Yakup Kadri, inanç konusundaki fikirlerini daha çok *Nur Baba* adlı eserinde işlemiştir. Burada Nur Baba, bir dergâhın pirini temsil etmektedir. Ancak söz konusu pir, insanları inançlarıyla kandırmakta ve onların servetlerinden yararlanmaktadır. Eserde, Nigâr Hanım'ın mürşidin tek bir bakışı, tek bir sözü uğruna neredeyse tüm servetini ortaya koyması dikkat çekicidir:

“Zira kendi buraya gedikli mihman olarak geldiği zaman yıkılmaya yüz tutmuş bir viraneden ibaret olan Nur Baba dergâhının bu şimdiki muazzam konak haline girişi onun sayesinde onun serveti sayesinde. Bütün tekke, meydan yerindeki halılarına kadar tekkenin bütün eşyası onundur. Gerçi gururla beraber bütün görgüsünü ve kibarlığını muhafaza eden Nigâr Hanım, bunları asla hatırına getirmez ve Baba'nın muhabbetinden başka hiçbir şeye güvenmezdi. Onu altı yıldır bu dergâhta tutan şey kendi malı olduğunu bildiği bu çatı ile bu eşyalar değildir. Ancak mürşidin bir nigâhı, bir tebessümü, bir sözüdür.” (Nur Baba,151).

Nuray Hanım, hayatına ait hemen her şeyi Nur Baba'nın dergâhı sayesinde unuttuğunu düşünmektedir. O, dergâhla hayatını öyle doldurmaktadır ki eşi, çocukları, annesi ve hatta annesinin ölümü aklına dahi gelmemektedir. Geçmiş onun için tüm varlığıyla yok olmakta, hayatı tamamen dergâhın merkezinde şekillenmektedir:

“Her şeyini bunun için terk etmedi mi? Hani kocası? Hani çocukları? Hani annesi nerede? Bunların sonuncusu kendi yüzünden öldüğü vakit kaç gün yas tuttu? Çocukları kendini bir daha görmemek üzere babalarını yanına

gittiği zaman kaç saat gözyaşı döktü? Nur Baba gözlerinin içine bakar bakmaz sanki birden bire bütün varlığı kamaşmış gibi bir saniyede kendi hayatına ait her şeyi unutmuyor muydu?

Evet, Safa Efendi'nin torunu her şeyi unuttu. Mazisine ait hiçbir vakayı hatırlamıyor. Sanki hep burada yaşamış, burada doğup büyümüştür. Biçare kadını akıbetini uzaktan tetkik edenler onun alkole düşkünlük neticesi olarak bir nevi hastalıklı hâle duçar olduğunu söylüyorlar.

Alkol mü? Hâlbuki Nigâr Hanım şimdi o kadar çok içiyor da asabına zerre kadar sarhoşluk hissetmiyor, keşke sarhoş olabilse keşke eskisi gibi beş on kadeh rakı ile asabında hiç durmayan bu ihtilacı biraz dindirebilse...” (Nur Baba, 152).

Nigâr Hanım'ın inanma biçimi, okuyucuya adeta *Nasıl bir inanma tarzı olmalıdır?* sorusunu sordurmaktadır. İnanç, her şeyi terk edip tek bir mürşidin yolunda ölmek ve ruhani bir zirve için nefsi bütünüyle terk etmek midir? İnanç, aslında körü körüne bağlandığımız, savunduğumuz birtakım değerlerin dışında bir şey mi olmalıdır? Nigâr Hanım'a göre tüm bu soruların yanıtı nefsi terk etmekte saklıdır:

“Eyvallah! Bektaşiliğin felsefesi bu değil mi? Hep bu kelimenin ifade ettiği manadan çıkmıyor mu eli kalbin üzerine koymak, başı öne eğmek; tevazuun, mahiyetin ruhani zevkine nefsini terk etmek; hakarete, eza ve cefaya, küfre karşı: “Eyvallah, eyvallah!” demek! Tabiatın bütün sırrı, bu yüksek gayeye ermekten başka ne olabilir? Nigâr Hanım, bu ruhi haletin haricinde diğer bütün haletleri tehlikeli, meşum ve tahammül edilmez buluyordu. Nedir, o birtakım nefis sevgisi haysiyet, şeref kaygıları içinde çırpınanlar? Kimdir, ne zavallıdır o bedbahtlar ki Ziba Hala gibi bütün hayatları gururun sarsıntılarıyla geçmiştir? Sevmek yerine sevilme sevilme istemişlerdir. Kıskanmışlardır, bağırılmışlardır ve mağlup olmak, galebe çalmak gibi birtakım boş şeylere inanmışlardır!” (Nur Baba, 157-158).

Dini Ortamlarda Hangi Olumsuz Özellikler Olmamalıdır?

Her ortamda olduğu gibi dini konuların merkezde olduğu yerlerde de toplumun bütününe göre davranılmalı, diğer insanlar rahatsız edilmemelidir. Eserde Bacı; Nur Baba'nın kendinden geçmiş bir vaziyette olmasından, talebelerin dağınıklığından, düzensiz bir yeme içme ortamından şikâyet etmektedir:

“...Bunu, yalnız, Bacı'nın ta yanı başında bulunan Nesimi Bey işitti ve yavaşça eğilip dedi ki:

-Neden, yine niye sıkıldınız efendim?

-Allah'ı severseniz, siz bari böyle demeyin beyefendi. Siz ki dergâh nedir bilirsiniz, tarikatın erkânına benden ziyade vakıfsınız. Bana söyleyin; böyle meydan böyle muhabbet nerede gördünüz? Baba kendinden geçmiş, evlatlar her istediğini yapar. Rapt yok, zapt yok, lokma zamanı ise hiç belli değil. Bunun sonu neye varır böyle?

-Hakkınız var, anne Bacı! Bu akşam muhabbeti, cidden biraz şirazesinden çıkmış görüyorum. Bacı, ağzını muhatabının kulağına yaklaştırdı ve gözünün ucu ile Ziba Hanımefendi'yi göstererek:

-Ah, dedi, hep bu kadın, Beyefendi, hep bu kadın!...

Nesimi Bey yarı tasdik yarı itiraz eder bir tavırla başını salladı:

-Yok amma, anne Bacı! dedi; doğrusu kabahati hep ona yüklemek de reva değil. Şu haline bakın: Raif Bey'le Nasip Hanım nerede ise, kucak kucağa dudak dudağa gelecekler.

-Ben onları mazur görürüm; erenler bu derece suistimal olduktan sonra...” (Nur Baba, 23-24).

Yakup Kadri, dini bir gruptan söz ederken Bektaşiliği vurgulamaktadır. Nur Baba, Bektaşî dergâhının temsilcisi niteliğindedir. Ancak ne Baba'nın ne de dergâha mensup olan diğer insanların tavırları onaylanır nitelikte değildir. Çünkü dergâhta sabahlara kadar şarkılar söylenip oyunlar oynanmakta, kadehlerce içki tüketilmektedir. Bütün bunlar, bilinen dergâh kültürüne fazlasıyla ters düşmektedir:

“Buna hiç şüphe etme kızım! dedi. Sesi hayli yumuşamıştı.

-Buna hiç şüphe etme kızım! diye tekrar etti.

-Evet bu sade sözden... Evet Nasip Hanım'ın başı altından... Zaten bu çılgın kadın Bektaşiliği bir çocuk eğlencesine çevirdi; yalnız çocuk eğlencesi olsa iyi... O, dergâhları adeta birer randevu mahalli sanıyor. Kabahatin büyüğü bende; zaten bütün hatalarımın cezası yine döner dolaşır benim başıma gelir. Yalnız bu Nasip için söylemiyorum, daha neleri var. Hepsini insan zannettim de koca bir Mürşidin postu etrafına topladım; heyhat, mürşit postu nerede, bunlar nerede?.. İlk gecedен şarkı söylemeğe, köçekler gibi oyun oynamağa başladılar. İki kadeh fazla içince akılları başlarından gidiyor. Hele mürşit bir kere yüzlerine baktı mı artık zaptedebilirsen et! Hâlbuki bizim bildiğimiz Mürşidin nazarı irşat eder, ifsat etmez. Dem alınır, fakat, göbek atmak, şakır şakır oynamak için değil (Nur Baba, 49-50).

İlerleyen satırlarda aslında Bektaşiliğin asıl manasının ne olması gerektiği anlatılmaktadır: Bektaşilik; sırları içinde barındıran bir tarikattır. Sanıldığı kadar kolay değildir, yıllarca mürşitler önünde diz çökülerek ilmine vakıf olunmaya çalışılan bir dergâhtır. Bu dergâhta her şey o kadar derin, o kadar esrarlıdır ki bilinmezlikler büyülemektedir insanı.

“Dem dergâhların mihenk taşıdır. Bunların hepsi bir yana, bari her yaptıkları, her görüp işittikleri yerinde kalsa! Hayır; bu akşam dergâha mı gidildi? Kimler gitti? Ne oldu? Bunlar ertesi gün muhakkak her taraftan işitilecek, bilinecek; ağızdan ağza gezecek, dolaşacak. Yalnız bu hal başlı başına tarikatın esasına, ruhuna aykırıdır; niçin Bektaşi sırrı demişler? Çünkü muhiplerden zahirlere hiçbir şey belli olmayacak; erkan esrar içinde kalacak...Zaten tarikatın asıl manası bunda saklı değil mi? Bektaşiliği kolay zannediyorlar; ben ki yirmi senedir mürşitler önünde diz çöküyorum., boyun eğiyorum; şimdi, bana sorsan ki Bektaşilik nedir, vallahi cevap vermekten aciz kalırım. Bu, ruhu tasfiye eden, bu insandaki cevheri eleyen, süzen bir şey... O kadar ulvi o kadar derin... O kadar...” (Nur Baba, 50).

Nur Baba tiplmesi eserde dikkat çekici örneklerle eleştirilmeye devam etmektedir. Bir dervişte bulunması gereken saflık, berraklık, karşıdaki insana huzur veren bakışlar Nur Baba'da aksi niteliktedir:

“düşük, siyah bıyıklarının tamamiyle örtemediği müteharik ince dudaklı ağzında şeytanca bir tebessüm vardı. Esasen ince bir hatla yekdiğerine bitişik duran kaşlarını daha çok çatıyor, gözleri ise her zamanki şehvet dolu süzgünlüğü ile o daimi muammalı bakışını muhafaza ediyordu.” (Nur Baba, 27).

Elbette bir toplumda aksak giden durumlar hemen herkes tarafından kabul edilmemektedir. Ters giden duruma müdahale etmek, bu insanlar tarafından kişisel göreve dönüşmektedir. Eserde Nur Baba'nın karşısında Ziba Hanım yer almaya başlamaktadır. O, Baba'daki olumsuzlukları fark etmekte, böylece dergâhtan uzaklaşmaktadır. Ancak eylemleri bununla da kalmaz, dergâhtaki olumsuzluklardan diğer insanları da haberdar etmeye başlar.

-“Canlar! Deminden beri Hanımefendi ile ne kadar harareti, hatta belki ne kadar sinirli bir tarzda konuştuğumuzun tabii farkına varmışsınızdır. Zaten o kadar gizli de konuşmuyorduk. Çünkü sizi nasıl olsa meseleden haberdar etmek istiyordum. Buna, her cihetten mecburum; zannetmeyiniz ki ağzımı Hanımefendi'nin kalkıp gitmek istemesi üzerine açıyorum; hayır... Aramızda gizli tutulacak bir şey yok. Münakaşamıza siz de iştirak edebilirsiniz. Çünkü meselenin dergâha, umuma, siz de aidiyeti vardır. Bakınız nasıl!-Ziba Hanımefendi'yi göstererek- bu Hanımefendi, dergâhın en eski evlatlarından olmasına ve aramızdaki hukukun samimiyetine rağmen birçok zamandır semtimize uğramaz olmuştu. Kendisine evvela bunun için gücendik. Fakat bir şey diyemezdik. Gelip gelmemek kâmilten ona ait bir haktı. Fakat Hanımefendi, bununla da kalmadı. Yavaş yavaş buraya gelmek isteyenlere de mani olmağa başladı ve kendi evini bir dergâha çevirip bu suretle, dergâh ehlinin چراğını söndürmek istedi. Nitekim kaç zamandır, işitiyorum, biliyorum ki bir hanımcağız var. Kendisini küçükken tanıdığım bir hanım... Buraya gelmek, nasip olmak istiyor. Ziba Hanımefendi ise, bu hanıma olan

karabetinden istifade ederek işini gücünü bırakmış, her türlü vasıtaya müracat ediyor, zavallıyı bu fikrinden vazgeçirmeye çabalıyor...”

Eserde; Baba, Ziba Hanım’ın dergâha ve kendisine karşı tavrını fark edecek kadar kurnazdır. Ziba Hanım’ı bulduğu bir yerde sıkıştırmaya çalışır; ancak Ziba Hanım’ın Baba’nın her sözüne verecek bir yanıtı vardır ve açıklamalarıyla onun sözlerinde bir çelişki yaratır:

“Herkes birbirinin yüzüne baktı. Ziba Hanımefendi oturduğu yerden iki dizi üstüne yükselip boğuk bir sesle:

-Erenler iftira ediyor inanmayın, diye bağırdı; buraya gelmek isteyen bir hanım yok, buraya gelmesi, buraya getirilmesi istenen bir genç kadın var.

Ve müteakiben hiç kimsenin men’nine cesaret edemediği şiddetli bir süratle kalkarak, dışarı çıktı. Nur Baba, onu bir müddet gözleri ile takip etti. Sonra zevcesine doğru eğilip kulağına birkaç kelime fısıldadı ve bacı derhal çıkanın arkasından yürüdü.” (Nur Baba, 27-28).

Takip eden bölümlerde, dini duygularıyla birlikte para ve malları da sömürülen insanlar anlatılmaktadır. Nur Baba, anlatımlarıyla insanları kolayca etkilemekte ve dergâhın selameti ve refahı için gelen altınları gözü kapalı bir şekilde kabul etmektedir:

“Zira onun için dergâha hizmeti dokunmayanlar insandan sayılmaz ve dergâha hizmet ancak paraca kabildir. Bedenen vuku bulacak hizmetler, ona göre hiç yok hükmündedir; çünkü o da meşhur bir Bektaşî fırkasındaki derviş gibi altına “yuvarlak olmasaydı Allah” diyeceklerden biridir! Hem onun için altının Cenab-ı Hakk’a iki cihetten benzerliği vardır: Biri elle tutulmaz, gözle görülmez oluşu, ikincisi de füsün ve kudretini her şeyde belli edişi...(Nur Baba, 78).

-“Sen nursun! Nur-u İlahisin. Nur Baba, nur nur! Diyerek haykırdı ve sesinden daha hayret verici, daha çılgın bir hareketle parmaklarından yüzüklerini, kulaklarından küpelerini sıyırdı. İnce bir zincirle boynuna asılı duran altın saat ile altın örgülü para kesesini kopardı ve bunları avuç dolusu mürşidin kucağına attı.

-Bu andan itibaren canım da malım gibi, şu makama feda olsun! Dedi, eğildi, derin bir hürmet ile niyaz etti.

Nuri Baba, -işte bu geceden sonradır ki herkes tarafından Nur Baba diye şöhret buldu- kucağına düşen o pırıltılı maden külçesini eline aldı ve gayet hususi bir tebessümle, yavaşça sofranın üstünde boş kalan meze tabaklarından birinin içine bıraktı. Yanı başında Celile Bacı'nın kızgın ve asabi eli eteğinden çekiyor, dirseğile dürtüyor ve ona yüzünün bütün hareketleriyle bu yersiz hediye reddetmesi lüzumunu ihtar ediyordu. Fakat Nur Baba hiçbir şeyi görmüyor ve duymuyormuşçasına sakın, sanki dini bir murakabeye dalmış gibi gözünü kapadı ve dudakları arasından yalnız Bacı'nın işitip anlayabileceği bir sesle şu sözleri mırıldandı:

-Dergâhın selamet ve... refahı için!" (Nur Baba, 43-44).

Bir tarikata dâhil olmak isteyen insanlara karşılaşılabilecek zorluklar anlatılmakta ve hemen her şeyden fedakârlık edilebileceği belirtilmektedir. Ancak söz konusu dergâhta dikkat edilecek unsur, insanların manen değişimler (ruhani tatminler, nefsin terbiyesi, dünya zevklerinden uzak durma) geçirmesi beklenirken daha çok madden değişimler (eşini, çocuklarını, ailesini, para ve altınlarını yitirmek; dünya zevklerine dalarak dergâhı bir eğlence makamına çevirmek) geçirmesi dikkat çekicidir:

"Eğer hakikaten öyle bir niyetin varsa, bana söyle yavrum! Böyle şeylerde kimseye açılmağa gelmez. Sen evli çoluk çocuklu bir kadınsın, gençsin, tecrübesizsin. Bizim yolumuz kolay yol değil... Düşün ki çok da fedakâr olmak lazım... Mal, can, rahat bunların hepsini, hepsini..." (Nur Baba, 52).

"Ziba Hala'ya:

-“Rica ederim; söyleyin bana, diyordum; ne göreceğim, ne olacağım?” Diz çökmek, yer öpmek, bir şeyhin önünde saatlerce eğilmek gibi o zaman kadar alışmadığım bir sürü hareketlerde bulunmağa mecbur kalacağımı biliyordum. Fakat her nedense Bektaşî erkanında, hemen umumiyetle bütün Şark müttakilerine has bu gibi tavır ve hareketlerden daha manasız, daha gülünç, daha adi ve daha zahmetli birçok mecburiyetlere katlanmak ihtimalini

düşündükçe kararımdan dönmek derecelerine varıyor ve karşımda Nigâr'ı temiz, zarif ve kıyafetiyle mutena ve taze gördükçe kalbim onun hesabına da ayrı endişelerle doluyordu. Ona kaç defa bu yaptığımızın makul bir hareket olduğuna emin misin?" diye sordum. Anlamıyor gibi yüzüme baktı. O zaten kaç zamandır bu dalgınlığı kendine adet edindi. Berrak gözlerinin eski ifadesi silindi. Eskiden, pek eskiden değil, birkaç ay evvel benim için beyaz ruha beyaz bir ayna olan şeffaf çehresini müz'îç bir muamma bulutu kapladı. O vakitten beri doğrusu bu kadının hiçbir hareketine mana veremiyorum." (Nur Baba, 83-84).

Tarikatlarda insan-ı kâmile uzanan sınıfsal ayrım, çoğunlukla renkler aracılığıyla ifade edilmektedir. Bu, bazı tarikatlarda mor renkle, bazılarında siyahla, bazılarında da renksizlikle anlatılmaktadır. Ayrıca bu makamlara geçiş, çoğunlukla dervişin sırtındaki postla ya da belindeki kuşakla sembolize edilmektedir. Ancak Nur Baba'da topluluğun sınıfsal ayrımı sofradaki sırayla belirlenmektedir: Nur Baba başta, sağında Ziba Hanım ve yeri belli olan diğer insanlardan sonra beyler, hanımlar... Hanımlarla beylerin aynı sofrada bulunabilmesi, belli renkteki gereçlerin belli insanlara has olması dikkat çeken unsurlar arasındadır:

"Nigâr bu öfkemi pek manasız ve yersiz buldu, hakaretle omuzlarını silkti, sadece şöyle dedi:

-Çocuk!

Gittikçe ondan nefret ediyordum, hayatsa yeni ve geniş bir ufka doğru yürüdüğüne ve beni o kadar geride bıraktığına kani ki adeta gururundan içi içine sığmıyor; her şeyinde halasını taklit ediyor ve her taklitçi gibi bu iğreti benliğini bin güçlük ve bin muvaffakiyetsizlikle taşıyor. Nitekim sofraya oturduğumuz zaman heyhat!

–Evet her şeye rağmen nihayet bende oturdum- Nur Baba, Ziba Hala'yı sağına, onu soluna aldı. Ben Ziba Hala ile Necati Bey isminde birinin aralarında sıkıştım. Sonra sırasıyla diğer Beyler ve Hanımlar geliyor; Alhotoz Afife Hanım burada da Nigâr'ın yanından ayrılmadı. Nasip Hanım Rauf Bey'le diz dize karşımda oturuyorlar. Böylece kadın erkek on beş kişi kadar varız ve

meydanı kaplayan dört sofranın en belli başlısını biz teşkil ediyoruz. Diğerlerinde tekkenin mevki ve itibarca ikinci ve üçüncü tabakasının teşkil eden dervişleri oturuyorlar. Birbirine bitişik duran bu sofraların hepsine birden Nur Baba'nın zevcesi reislik ediyor. Doğrusu bu sınıf teşkilatı hiç dervişlik adetlerine uygun değil. Yekdiğerine “kardeş” diyen bu adamlar acaba kardeşliği ne gibi hususlarda kullanırlar? Hiç şüphesiz Bektaşî dergâhlarının kapılarına “Ekremünnasi ala kaderi derecatihüm” tarzında birer levha asılması çok muvafık olacak. Böyle düşünürken baktım ki bizim sofraya bile birtakım sınıflara ayrılmış. Mesela mürşidin kendine mahsus al renkli bir rakı takımı ile yine o renkte tabakalara konulmuş ayrı mezeleri var ki bunlardan istifade etmek imtiyazı yalnız Ziba Hanım ile Nigâra verilmiş. Biz zavallılar sofranın ta köşesinde oturan Nuriye Hanım isminde yaşlıca ve düzgünlü bir kadının elinden ve tek beyaz bir kadehten nöbetleşe içiyoruz: Heyhat, evet; artık kendimi akıntıya bıraktım. Bir an evvel sarhoş olmak ve sızmak istiyordum. Hayatımda bu tuhaf ihtiyacı birçok defalar hissettiğim oldu; sarhoşlukta kendi kendimi tahkir ve tezlil etmek lezzetini bulurum.” (Nur Baba, 97-98).

Nur Baba'da yanlış inançların peşine sürüklenen insanlar özellikle Nigâr Hanım karakteriyle anlatılmaktadır.

“Kanlıca'daki yalı adeta bu acayip kimselerin ikinci bir içtima yeri şekline girdi ve Nigâr Hanım günün birinde eski dostlarının birer birer etrafından çekilip tek başına bunların içinde kaldığını hissetti. Tabiatı munis, kalbi vücudu gibi Nermin olduğu için mahremiyetinin maruz kaldığı bu istilayı mukadder ve dayanılması imkânsız buldu ve kendini herhangi bir cereyana bırakıverdi. Bereket versin ki hayatının bu ani değişikliğine yabancı kalmayan annesine onu sessizce kıskanan muhibbi genç Macit, yalının havasının büsbütün fesada uğramaktan ve gitgide boğucu bir şekil almaktan hiç olmazsa bir müddet için menetmediği kendilerine bir vazife bildiler. Aksi takdirde Nigâr Hanım'ın salonu bir sene zarfında adeta Ziba Hanımefendi'nin Çamlıca'daki sofalarına ve taraçalarına dönecekti; o kadar altüst olacaktı.” (Nur Baba, 79-80).

Nigâr Hanım'ın Bektaşî tarikatına girdikten sonra güvenilir bulunmayan birtakım insanlarla vakit geçirmesi ve kendisine ait bazı alışkanlıkları değiştirmesi şaşkınlıkla birlikte hayal kırıklığı yaratmaktadır:

“Bu köşkün üst katında, tahta direkler üzerine dayalı bir balkondan pembeler giyinmiş bir adam bize el sallıyordu. Nigâr ile Ziba Hala mukabele ettiler... Böyle taltifleri hiç sevmem; ne ayrılırken ne buluşurken hissettiklerimi bu gibi işaretlerle izhar etmek adetim değildir. Nigâr da eskiden buna benzer hareketlerden hiç hoşlanmazdı; o, şimdi her şeye bilhassa bu girdiğimiz yere pek alışmış görünüyor; Bu yerdekilerin hepsini de ayrı ayrı pek iyi tanıyor. Ezcümle biz yürürken bahçenin bilmem hangi köşesinden birden bire önümüze çıkıveren yarı deli, kolları sıvalı, kulakları küpeli, bir acayip adeta şakalaşır gibi konuştu, Biraz sonra bizi karşılamak için dergâhın kapısı önündeki taşlığa toplanmış irili, ufaklı, genç ve ihtiyar birçok kadınla Bektaşîlere mahsus tavırla selamlaştı ve merdiven başında duran, saçları beyaz fakat gözleri sürmeli bir hanımla –bu, şeyhin karısı- imiş- adeta bir ana kız gibi şefkatle öpüştüler, sarıştılar. Ben ise onu biraz arkasında, kazara bir başka dünyanın mahlukatı arasına düşmüş gibi sözümü, bakışımı, yürüyüşümü, hareketlerimi şaşırmış sersem, perişan bir halde idim. Nigâr hiç olmazsa kendisinden çok aşağı kimseler içine girdiğini hissetmeliydi. Çünkü ilk nazarda ve şaşkınlığım arasında görebildiğim simaların hiçbirisi, bana-muhabbet şöyle dursun- emniyet bile vermedi.” (Nur Baba, 85).

“...Bütün bu yüzler, bu sözler, bütün bu insanlar, oturduğum odanın havası beni gittikçe daha ziyade bunaltıyordu. Ve Nigâr'ı yanı başımda rahat rahat nefes alır gördükçe adeta öfkeleniyordum. Yüzüne en belîğ manasını veren ve ağzının bir ucunu şöyle hafifçe yana doğru çevirirken o daimi, berrak tebessümü ile mukabele ediyor. Meğer senelerce onu anlamaktan ne kadar uzak kalmışım.” (Nur Baba, 89).

“Macit, Nigâr Abla'yı artık tanıyamıyordu. . Birden bire hissetti ki onda değişmiş olan şey yalnız sesi, bakışı, yüzü, saçlarını rengi ve kıyafeti değildi, aynı zamanda kalbi de bir zamanlar o kadar nermin ve berrak olan kalbi de kıyafeti gibi bayağılaşmış ve sesi gibi eskimişti ve sesi gibi tiftik tiftik, diken

diken olmuştu. Biçare Macit bu hal karşısında kızmak mı acımak mı lazım geldiğin bir türlü tayin edemiyordu.” (Nur Baba, 177).

Özellikle dergâhtaki kadınların kendilerini kalabalık bir topluluğun önünde dans eder halde bulması ve sonrasında bunu sorgulamaları dikkat çekici niteliktedir. Ancak Nigâr Hanım’ın rahat tavırları daha da gülünç bulunmaktadır.

“Hakikaten ben bu gece ne çirkin, ne manasız şeyler yaptım! Şüphesiz ki hayatımın bu safhası benim için ister istemez itirafı güç bir macera olacak; bu tuhaf merasimin sonunda hissettiğim zillet, beni kendime karşı işlenmiş bir günahın mücazâtı gibi daima tazip eyleyecek. Ben biraz evvel bu elli kişiden mürekkep seyirci halkası ortasında ne idim? Ne vaziyette idim? Hiç şüphesiz bilmeyerek bir sirk ortasında takla atan bir “clown” kadar gülünç idim. Bendeki bu kuruntu, sıra Nigâr’a gelince büsbütün kuvvet buldu. Onu da meydanın ortasında, boynunda ince bir iple kırçıl sakallı bir adam bağlanmış, ayakları çıplak, saçları perişan, kâh sekerek, kâh yerlere kapanarak kımıldanır gördükçe başımın bilaihtiyar önüme doğru eğildiğini ve yüzümün kıpkırmızı kesildiğin hissediyordum. Genç ve güzel kadınlara gülünç hareketler hiç yakışmıyor, böyle kadınların gülünç olmasında nihayetsiz bir fecaat var. Anlaşılan Bektaşî uhuvveti bu gibi vesaitle temin olunuyor. Filvaki o kadar titiz bildiğim Nigâr’ın bile kendini, bu iğrenç mecburiyete tereddüt etmeden katlanacak derecede bir ulvi cenap göstermekten menedemeyişi bu usulün ne derece isabetli ve tesirli olduğunu bana kâfi derecede ispat etti.” (Nur Baba, 95-96).

Nihayetinde dergâhtaki rahatlık, pek çok insanı rahatsız etmekte ve bu durum gruptan ayrılmak isteyen insanların sayısını artırmaktadır.

-“Nasıl mı olur? dedi. Oh, Nigâr Abla; biliyorum ki, seni kurtaracak bir kula muhtaçsın. Öteden beri ne kadar iradesiz olduğunu bilirim... Bir takıma karanlık sebepler seni kendi arzusuna mugayir olarak istedikleri yerlere sürüklerler, boşluktan boşluğa düşersin. Fakat ne kendini kurtarmak için ufak bir harekette bulunursun, ne etrafındakilere “gelin beni kurtarın!” demek zahmetini ihtiyar edersin... Seni bilirim Nigâr Abla; bunun içindir ki bu sefer

zahmete sokmaksızın ve icap eden bütün yorgunlukları ben kendi üzerime alarak...” (Nur Baba, 176).

Dini Liderde Bulunmaması Gereken Nitelikler

Eserde Nur Baba, mürşit kimliği ile dini bir lideri temsil eder. Ancak davranışlar hiç de dini bir liderin tavırlarıyla bağdaştırılamamaktadır. Nigâr Hanım, kendisine Nur Baba tarafından sunulan kadehi garipsemekte ve buna anlam verememektedir. Ancak dergâhtaki diğer bireyler bunun bir lütuf olduğu konusunda ısrar etmekte Nigâr Hanım’ı sakinleştirmektedirler. O, kadehin bir merasim gibi elden ele dolaştığını görünce durumu iyiden iyiye garipsemektedir:

“Ve bunları söyleyerek yarıya kadar dolmuş kadehini tarikat erkânına mahsus bir eda ile Nigâr Hanım’a uzattı. Genç kadın sıkıldı, kızardı, itiraz etmek istedi; fakat mümkün değildi; hepsi birden ısrar ediyor ve yanı başında Nasip Hanım ona kemali telaşla ve yavaş yavaş diyordu ki:

-Aman, reddetmeyiniz. Mürşit size kendi eliyle ve kendi kadehinden dem veriyor, bu lütuf herkese müyesser olmaz, ne yapıyorsunuz? Dikkat edin! Nigâr Hanım kadehini aldı. Ve dudaklarına kadar götürüp önüne bıraktı; Nur Baba muamma dolu tebessümle Ziba Hanım’a şöyle dedi:

-Birader zâdeniz hem kendi kısmetini tepti hem de benim kısmetime mani olmak istiyor, bu ne zulüm! Nigâr Hanım, bu nüktedeki manayı anlayamadı ve bir halasının bir de Nur Baba’nın yüzüne baktı; bereket versin ki diğer taraftan Celile Bacı imdadına yetişti ki:

-Hanımefendi, dedi; vakıa zahirsiniz, erkânımıza uymaya mecbur değilsiniz; fakat her şeyi bilmek ve öğrenmek hiçbir zaman zarar vermez. Biz de mürşidin verdiği dem reddolunmaz, muhakkak alınır ve alındıktan sonra da son cur’asına kadar içmek ve kadehini verene iade etmek mecburidir. Nigâr Hanım cebri bir kahkaha ile güldü:

-Vakıa, ne ince merasim! dedi. Ve dudaklarının temas ettiği kadehi Nur Baba'ya uzattı; perişan sakallı genç şeyh, oturduğu yerden gövdesini eğdi; bir elini göğsüne koydu ve bir yudumda kadehin bütün içindekini içti. Nigâr Hanım bundan sonra aynı kadehin, yine aynı adam tarafından doldurulup halasına uzatıldığını gördü. Diğerleri Celile Bacı'nın doldurup uzattığı bir başka kadehi nöbetle boşaltıyorlardı. Genç kadın bu merasimi iğrenç ve adi buldu; hele mürşidin kendi kadehine kendi eliyle doldurduğu bir kadehe bu kadar büyük bir kıymet vermeye gayret edişindeki kabalık ona nihayetsiz göründü ve muhiplerin en yenisi olduğu için dudaktan dudağa dolaşmış kadehi en son boşaltmak felaketinde maruz Nasip Hanım'a doğru eğildi ve gülerek:

-Gerçekten Bektaşî olmak pek güç bir şeymiş... dedi.

Bu söz nasılsa o anda Nigâr Hanım'ın önündeki bir meze tabağına uzanan Nur Baba'nın kulağına çarptı. Genç derviş çatalını ucunda iri bir zeytin tanesi tutarak, genç kadına döndü ve şöyle dedi:

-O kadar güç değil efendim; ancak kibir ve gururdan, hükmü masivadan biraz ayırmak lazım." (Nur Baba, 60-61).

Metnin devamında Nur Baba'nın tavrı daha da anlam kazanmaktadır. O, Nigâr Hanım'a duyduğu hissi yakınlık itibariyle ona biraz daha farklı davrandığını belli etmektedir. Ancak duygusal yakınlık ve bunların dergâhta vuku bulması gerçek bir şeyhte bulunmayan özellikler arasında bilinmektedir. Elbette tüm bunların farkında olan Yakup Kadri, yanlış bir derviş tipinde yanlış gördüğü örnekleri Nur Baba karakterinde sıralamaya devam etmektedir.

Nigâr Hanım, Nur Baba'daki bu hissi duyguları öğrenmekte ve bu durumdan pek hoşlanmamaktadır; ancak şeyhin cazibesi kadınlar tarafından imrenilecek bir şekilde anlatılmaya devam etmektedir:

"Yok nafile yere günahıma girme Nigâr! Vallahi sebep ben değilim. Meseleyi bu hale sokan Nur Baba'nın sana karşı hissettiği temayül ve halanın o delice kıskançlığıdır.

-Neler söylüyorsun kuzum Nasip?

-Gördüğümü işittiğimi bildiğim söylüyorum. Evet, Nur Baba seni seviyor Nigâr! Bir gün halanla beraber, sana bilmem nerede tesadüf etmiş. Peçen açılmış, yüzünü görmüş. O günden beri dergâhta hep sen, hep sen, hep senin ismin. Hatta bir defa yalnızdık; o mest idi, yana yakıla bana açıldı. Senin ismini söylerken vallahi, yüzünün her bir kılı ayrı ayrı titriyordu. İşte o zaman söyledim; Merak etmeyin, dedim. Birgün olur onu evlatlarınız arasında görmek saadetine erersiniz. Çünkü Nigâr Hanım, nasip olmak emelindedir. Öz bu söz oldu. Derhal Ziba Hanım'a haberler gitti, teşebbüs, teşebbüs üstüne... Fakat hiçbirini kar etmedi. Hatta halan o zamandan sonra tekkeye uğramaz oldu. Her hali her tavrı ile senin içimize girmene mumanaat ve muhalefet ediyordu. Ortada fol yok yumurta yokken işte bu işler çıktı...

-Tuhaf şey... Sizin bu şeyhiniz bana ne hakla musallat oluyor? Anlaşılan siz onu çok şımartmışsınız.

-Öyle deme Nigâr. Vakıa, içimizde onun yoluna hayatını fedaya hazır birçok kişi var. Zaten mürşitler sevilmez olmaz. Hele Ülker Hanım isminde bir zavallı kadın vardı ki bir gece onun fena bir muamelesi üzerine kendini tekkenin penceresinde aşağıya attı. İntihar etmek istedi. Şimdi iki ayağı kötürüm evinde oturuyor.

- Ne diyorsun Nasip? Bu herif için mi?

-Bu herif deyip de geçiverme! O, bütün aşk, bütün ateştir. Bir kere gözlerine dikkatle baksan eridiğini hissedersin. Gönlü pek yükseklindedir; fakat, sevince, müthiş sever. Bilirsin ki bu hususta ben pek bitarafım. Hiçbir zaman onunla aramızda bir şey vuku bulmadı. Rauf'un derdi başımdan aşkın bile... İşte buna rağmen yine açıkça derim ki eğer Nur Baba isterse...

-Nasip olur şey değilsin!

-A, doğru söylüyorum, kardeş! Benim içim ne ise, dışımda odur! Hiç riyadan yalandan, gizli kapaklı işlerden hazzetmem. Halan gibi...

-Aman ondan bahsetme...

-Bilakis asıl ondan bahsedelim. Zira görüyorum ki henüz halanın ne mal olduğundan haberin yok. Öğren de bari bundan sonra ona göre hareket et! Dünyada bunun kadar hile ve yalanla yaşayan bir kadın görmedim. O

yalan için yalan söyler, hile için hile yapar. Dikkat et, her şeyi bir gösteriştir. O hep gösteriş için yaşar, gösteriş için sever. Ağlaması, gülmesi her şeyi bir gösteriştir. Bugün seni buraya çağırışı, Baba ile seni bir odada yalnız bırakışı... Bütün bunlar herkese karşı muhakkar, yüksek ve civanmert görünmek için... Bugün bu işler arasında bana da ayrıca yapacağını yaptı. Güya Rauf bu akşam bu arada bulunacaktı, beni çağırırken öyle dedi şimdi “Haber gönderdim de gelmedi.” diyor. Vallahi yalan! Ne haber gönderen ne de gelmem diyen var. Bunun mahsus beni muazzep etmek için böyle yaptı. Bilir ki kocamdan uzak geçirdiğim zamanları Rauf’a hasretmek benim için şiddetli bir ihtiyaçtır. Allah iyilik versin, bir fena huyu daha vardır; ister ki, bütün dünya hep kendisi, hep Ziba Hanımefendi ile meşgul olsun... O da mümkün mü ya! Yüzü bir çürük şeftaliye dönmüş... Bunu kendi de hissetmiyor değil... Onun içindir ki daima gençlere karşı cehennemi bir kin ve hasetle yanar... Hele seni Nigâr; Hele seni hiç çekemiyor.” (Nur Baba, 66-67).

Genç kadın, önceleri Baba’nın tavırlarını garipse de daha sonra onun bir ilahisini dinler ve ondan çok etkilenir. Bu etki, Nigâr Hanım’ı ilahiyi bir daha okutma isteğine götürür. Ancak ondaki etkiyi fark eden Nur Baba, fırsatı değerlendirmek ister ve Nigâr Hanım’dan kendi elleriyle bir kadeh içki vermesini ister:

“Buna rağmen epeyce bir müddet yarı küskün, yarı hırıltılı ve yarı manalı bir sükût kapladı. Neden sonra Nur Baba okumaya başladı. Hep birden ona peyreb oldular. Seslerde garip bir coşkunluk vardı. Nigâr Hanım dikkatle dinledi; Bu dini, tasavvufi ve aynı zamanda garami ve rubai bir ilahi idi. Genç kadın şimdiye kadar hiç bu kadar şaikâne bir ibadet sesi duymamıştı; öyle ki onlar sustukları zaman faslın tekrarını rica etti. Daha büyük bir şevkle tekrar okudular. Bunun üzerine Nur Baba da Nigâr Hanım’dan iki şey rica eti: Biri kendi eliyle ona bir kadeh dem vermek; diğeri onun elinden bir damla dem içmek... Genç kadın perişan sakallı şeyhin bu yalvarışına şuh bir tebessümle cevap verdi. Ziba Hanımefendi çığırından çıkmış bir kahkaha ile gülerek, Nur Baba’ya:

-Nihayet irşada muvaffak oldunuz; ne kadar olsa benim kanımdan, benim kanımdan diye bağırdı.” (Nur Baba, 70).

Nur Baba'nın tanımlandığı bölümde onun kimliği açıkça ifade edilmektedir: aslında onun aile kavramını hiç bilmediği, aşkı hiç tatmadığı, daima sarhoş bir halde dergâhın asıl manasından bihaber olduğu söylenmektedir:

“Ta on sekiz yaşından beri- işte nerede ise kırk beş senedir- kulağında mücerretlere Mahsus iri halkalı bekâret küpesini taşımaktan bir ana hali kalmayan bu adam, ömründe ne baba muhabbeti, ne evlat şefkati ne de kadın aşkı tanıdı; bütün gençliği sarhoş ve kayıtsız behimiyet içinde geçti. Ömründe bir kerecik olsun ayılmadı ki etrafını görmüş ve işitmiş olabilsin. Çünkü onun dem şişesinden ayrıldığı zamanlar ancak uyku saatleridir; bu şiddetli alışma yüzünden derviş Çinari senelerce uyanmayan bir uyku hastası haline girmişti. Her hareketi bitmez tükenmez bir rüyanın saiklerinde doğmuş gibiydi. Hayatında açık kalplilikle ve doğrulukla yaptığı şeyler yalnız tekkenin onda hayvani birer alışkanlık halini almış ağır işlerinden ibarettir...” (Nur Baba, 78).

Bir lider, her şeyden önce bulunduğu grubun temsilcisi olmalıdır ve o, gerek ahlakıyla, gerek yaşam felsefesiyle örnek tavırlar sergilemelidir, denilmektedir. Aşağıdaki bölümde cübbenin rengi ve Baba'nın görüntüsüne dikkat çekilmektedir:

“Yalnız bizi merdivenin üst başında karşılayan şeyhi, üstündeki pembe cübbeye başındaki külaha ve karmakarışık sakalına rağmen oldukça cana yakın buldum. Bu genç dervişin her şeyi anlar gibi bakan, hassas ve tanıdık gözleri var. Beni samimiyet ve hararetle kabul etti, gıyaben tanıdığını söyledi ve geniş bir odaya aldı.” (Nur Baba, 85-86).

İbadet Yerleri Nasıl Olmalıdır?

Tekke, daima insanların uğrak yeri olduğu için hiç boş kalmamakta, sabah akşam misafirlerine kapısını açmaktadır. Nur Baba, tekkesini ziyaret eden misafirlerden memnuniyet duymaktadır:

“Genç mürşit, kendisini, gözleri sevinçle dolu ta bahçe kapısında istikbal etti. Muhibbeler pencerelerden beyaz mendiller salladılar. Genç kadın tekkeyi pek kalabalık hisseder etmek müsterih oldu. Ve Nur Baba’ya dedi ki:

-Ah, ne iyi! Sizde hiç misafir eksik olmuyor! Hâlbuki ben bu akşam pek yalnız kalacağımıza hükmetmişim. Genç mürşit bu sözleri memnun ve pek manalı bir tebessümle dinledi ve:

-Neçare efendim; tekkeler hep böyledir, hep böyle, dedi.” (Nur Baba, 115).

Nasıl Bir İnanma Biçimi Olmalıdır?

Yazar, örnek bir inanma biçimini anlatırken Mevlevi tarikatından söz etmektedir. Böylece eserde dini anlamda bir çatışma söz konusu olmaya başlamaktadır: Bektaşilik ve Mevlevilik çatışması. Bektaşilik; ruhuyla, mürşidiyle, gruba dâhil olan insanlarıyla, dergâhının ortamıyla sert bir şekilde eleştirilmektedir. Oysa Mevlevilik, semazenlerin rakedişleriyle bile anlam derinliklerine gark olmuştur: semazenlerin bir kelebek gibi transa geçişleri, nahif adımlarıyla sonsuzluğa uzanırcasına dönüşleri Yakup Kadri’de büyük bir hayranlık uyandırmaktadır:

“Çelebi Efendi’nin sema başlamadan evvel postundan kalkarak yavaş yavaş, nazlı nazlı semahenin ortasına doğru yürüyüşü; bu esnada bir halka teşkil edip oturan dervişlerin hep birden selama duruşları; sonra birbirlerine boyun kırarak Meydanı çepeçevre dolaşıp dolanmaları ve Çelebi orta yerde söylediği güzel sözleri bitirip de tekrar makamına döndüğü vakit, yine hep birden, kollarını havaya kaldırarak dönmeye başlayışları bana insan

kudretinin üstünde birtakım hareketler gibi geliyordu. Hele bu hareketlerde her dervişin kendine mahsus bir tavır ve eda takınışını; kiminin boynunu yana büküp başını koluna dayayışını; kiminin yüzünü tavana doğru çevirip havaya bakışını; birinin ellerini dua eder gibi yukarılara açışını; öbürünün, dalından koparmak üzere olan birer lale gibi aşağıya sarkışını, hala şimdi bile herhangi bir “Mistik Balet” artistinin başaramayacağı yüksek bir sanat işi telakki etmekteyim.” (Anamın Kitabı, 57-58).

Sema başladığı andan itibaren o, bambaşka bir dünyaya dalmakta ve kendisini müziğin ritmine bırakmaktadır, dervişlerin insan-ı kâmil olma yolunda büründükleri renklerle Karaosmanoğlu’nu adeta büyülemektedir... ve o, artık inancın ötelerinde deruni bir büyüde kaybolmaya başlamaktadır:

“Bu neyler, bu tamburlar, bu kudümler çalmaya başlayınca sanki gözlerimin üstünden bir perde kalkar, sanki, beş duyguma beş duygu daha katılır ve bu âlemle benim aramda büsbütün başka bir anlaşma hâsıl olurdu Hayran hayran seyretmekte bulunduğum pembe, beyaz, mor ve yeşil tennureli dervişler ki bana kah esrarlı bir bahçenin canlanmış, insan şekline girmiş kocaman, salkım salkım çiçekleri; kah yerlerde serilip dalgalanan bir gökkuşağı gibi gözüküyordu ve böyle gözüksükleri için de benden erişilmeyecek kadar uzaktaydılar. İşte, matrıptan gelen sesler beni, bir rüzgar gibi alıp bunların arasına atar, beni bunlarla haşır neşir ederdi. Neden böyle elvan elvan giyinmişler, neden böyle dönüp dururlar? Bu, kollarını havaya kaldırışları, bu yukarılara doğru bakışları nedendir? O vakit anlar gibi olurdum ve o vakit postunun önünde durup kimseye belli etrafı süzen Çelebi Efendi’nin gözlerinden sanki bir ışık tas bana kadar erişip içerime tatlı bir aydınlık serperdi. Kaç defa, ben, bu ışığın içerime vurmasıyla deruni dünyanın henüz işlenmemiş topraklarında mucizeli bir yeşerme ve filizlenmenin baş gösterdiğini hissetmişimdir. Kaç defa, bence o zamana kadar meçhul birtakım duygular, teesürler, sevgiler, emeller, işitiyaklar (evimizdeki küçük avlunun saksılarında her akşam seyrettiğimiz ve adlarına ezan çiçeği) ruhumun bahçesinde birbiri ardı sıra veya hep birden açılıp serpilivermişlerdi.” (Anamın Kitabı, 58-59).

Din Eğitimi Nasıl Olmamalıdır?

Yakup Kadri'nin eserlerinde din eğitimindeki sert ve zorlayıcı üslup, çocuğun ifadesiyle uzun uzun anlatılmaktadır. Tek bir duyu organıyla bireyi göz ardı eden ezbere öğretim eleştirilmekte, zorlayıcı ve korkutarak öğrenmeye mecbur ediliş canlı sahnelerle bir kez daha okur kitlesine yansıtılmaktadır: Eli sopalı hocaların şiddete başvurarak sureler ezberletmeye çalışması, çocuğun gelişim özelliklerini göz ardı ederek onlardan performanslarının üstünde bir başarı beklmeleri, tek bir öğretim metoduyla bir şeyleri öğretmedeki çabaları, gündelik hayatta kullanılmayan bilgilerin empoze etmedeki ısrarları dikkat çekici niteliktedir:

“Hele günün birinde bana namaz seccadesinin bir köşesinde diz çöktürüp mektepteki değnekli hocalarıma taş çıkartacak bir şiddet ve hiddetle birtakım sureler ezberletmeye kalkışınca ondan adeta ürkmeye ve kaçacak yer aramaya başlamıştım. Ben ki ilkokulun öğrenci rahlelerinde bir yıldan beri diz ve dirsek çürütmekte bulunduğum halde henüz elifbe'nin “sağdan”, “soldan”, “ortadan” tabir edilen harflerini bile seçip okuyamıyordum, nasıl olur da bu kadar zor bir dersin üstesinden gelebilirdim? Gerçi babam bana Kur'an surelerini kör hafızalara yapıldığı gibi ağızdan öğretiyordu. Lakin anlaşılan benim kafam böyle bir öğrenme usulüne de yaratılıştan müsait değildi. Bu yaşa geldim, hala gözümle görüp okumadığım herhangi bir adı veya bir rakamı yalnız işitme yoluyla hafızamda tuttuğumu hiç bilmem. Kaldı ki babamın bana ezberletmek istediği sözlerin ana dilimle hatta eskiden konuştuğum Arapça ile en uzak bir münasebeti yoktu ve bütün o “kulhuvallahu”lar o “inna fetahnaleke”ler, o “iza zül zületi”l arz ve zülzaleha”lar kulaklarımdan rüzgar uğultusuyla karışık bir yağmur şakırtısı halinde geçip giderdi ve babam beni bunları tekrara zorlayınca kulaklarımdaki uğultu büsbütün artar; artık hiçbir şey anlamaz olur, sersem sersem tavana duvarlara bakardım. O zaman babam gürlmeye başlardı: “Ülen tavanda ne arıyorsun? Benim ağzımdan nasıl çıktığına dikkat etsene!” Ben bütün gayretimi bir araya toplayıp birkaç defa üst üste “ kul kul” diye kekeler, fakat

bir türlü arkasını getiremezdim. İnsafsız hocam, yerinden fırlayarak üzerime yürür:”Al sana birinci “kul” için al sana, ikinci “kul” için...”naralarıyla sağ ve sol yanağıma iki tokat atardı.” (Anamın Kitabı, 82).

Ailede yanlış eğitim veren bireylerin çocuk yaşamındaki izleri, korkutucu bir şekilde devam etmekte; çocuk, sert disiplin sorunlarıyla karşılaşmamak için çareyi sığınılacak başka bireylerde aramaktadır:

“Ya şimdi babam yeniden bana hocalık etmek merakına düşerse halim nice olacaktı? Bu korkuyla ondan köşe bucak kaçmaya başlamıştım. Akşamları mektepten dönünce kimseye görünmeden bir hırsız kedi gibi mutfağa sokuluyor ve Siyahi bacımın himayesine sığınıyordum.” (Anamın Kitabı, 84).

Aileler, kimi zaman çocukta yapmak istediklerinin tersi izlenimler uyandırabilmektedirler. Özellikle dini yüceltmek, çocukta etkili kılmak için söylenen sözler aslında onun zihninde korkutucu bir hal alabilmektedir.

“Eşref:

-Zira onun inandığı şeyler hep ‘gazap’tır. “Gaza-yı İlahi, Gaza-yı Rabbani”, “Zülcelalin gazabı seni çarpsın!” “Allah”ın gazabından korkarım.” İşte küçükten beri onun ağzından daima işitmeye alıştığım büyük sözler. Onun içindir ki kendimi bilinceye kadar “Allah”ı daima mütehevvir, gazup bir yüz, bir şimşekli bulut halinde tasavvur ederdim. Gerçi sonradan, bu bulut dağıldı, arkasından tatlı bir nur gözlerimim kamaştırdı, ruhumu kamaştırdı. Gerçi sonradan anladım ki “Allah” kelimesi korkudan ziyade sevgiye âlemdir ve ona giden yegane yol sevgi yoludur. Lakin (Babasının gittiği tarafı gösterir.) O zavallı ihtiyara bunu anlatmak kabil olmayacaktır. (Yeis ile başını sallar.) Haydi anne, haydi! Sen de hazırlan da bu evden beraber gidelim.” (Tiyatro Eserleri, 86-87).

Batıl İnançların Etkileri Nelerdir?

Batıl inançlarda mantıksal açıklamalar pek aranmamaktadır. Birey, söylemlerden veya içsel yaptırımlardan etkilenmekte ve bunu olabildiğince

uygulamaktadır; aksi takdirde olumsuz bir enerjinin onu etkisi altına alacağından çekinmektedir. Anamın Kitabı'nda ninenin söylemi, çocuğu o kadar etkilemektedir ki çocuk, bunun etkisinden uzun süre kurtulamamaktadır. Nine, çocuğa akşam saatlerinde hamamların güvenilir olmadığını söylemiş, çocuksa bunu dinlemediği bir günde şeytanın hışmına uğradığını düşünmüştür:

“ninemin hamamlara dair söylediği bir sözü hatırlayarak dehşetten yüreğim adeta duracak gibi olmuştu. Ninemin “ Akşam saatlerinde hamamlar tekin değildir. İnsanı şeytan çarpar.” demişti. İşte ben bu sözü dinlememiş, hamam tasına bir akşam saatinde girmiş ve mutlaka biri şeytanın hışmına uğramıştım. Ne annemin tatlı tesellisi, ne babamın sert müdahaleleri zihnime saplanan bu korkunç kanaati söküp atamıyor ve “Beni şeytan çarptı.” feryatlarıyla tir tir titreyip duruyordum.” (Anamın Kitabı, 62-63).

Dergâh-Tekke

Yazarın çocukluğu cumhuriyet öncesi dönemde geçtiğinden o devirde yaygın olan tekke ve dergâhlar eserlerinde sıklıkla yer almaktadır. Yakup Kadri, Mevleviliğe gönül verişini Abdülhalim Çelebi'yi ve dervişlerini gördüğü andaki ihtişama bağlamaktadır. Henüz çocuk yaştaki yazar; o andan sonra sema ayinini de izleme fırsatı bulur ve adeta hayatı diğer çocuklardan farklı bir yöne kayar. Artık o, diğer çocuklar gibi “Ne uçurtma uçuruyor, ne topaç çeviriyor, ne bilya tokuşturuyor, ne kaydırak kaydırıyor, ne de sokak kapısının kol demirinde cambazlık ediyor” dur:

“Babamı görünce gülümseyerek selam verdi ve bize yaklaşp yanaklarımızı okşadı. Babam, şişeyi tutan elini arkasına götürmüş, kayanın önünde bir nöbetçi asker gibi dimdik duruyordu. Mavi gözlüklü adam, halden anlamıştı sanırım; -çünkü sonradan işittiğime göre o da zevk ve sefanın her çeşidine düşküdü- babama, yarence gülerek:

"- Rahatsız olmayın beyefendi; rahatsız olmayın." dedi ve yürüdü, gitti.

O gitti ama, babam bir türlü kendine gelememi. Hala bir eli arkasında ayakta duruyordu. Tıpkı, kendisini Özbekiye Bahçesi'nin mağarasında bir fellah kadınla başbaşa yakaladığım andaki gibi bir utanç ve şaşkınlık içindeydi. Neden sonra, bize dönüp dedi ki:

"İşte, bu zat demin önünden geçtiğimiz Mevlevihane'nin postnişini Abdülhalim Çelebi'dir." Ben de, zaten bundan aşağı birine ihtimal vermemiştim. "

- Ya arkasından yürüyenler kimlerdi?" diye sordum.

"Onlar dervişleri, dedi. Artık dedelik mertebesine erişmiş dervişler!"

Ve bunun üzerine, benim yüreğimi bir "Mevlana dergâhında derviş olmak" sevdasıdır sarmıştı. Bu sevda ile en az birkaç yıl yanıp tutuşacaktım. Hele cumalardan bir cuma, beni ilk defa olarak "Sema' Ayini"ne götürdükleri zaman aklım büsbütün yerinden oynamış, evimizin taban tahtaları üstünde, saatlerce, yalınayak fırıl fırıl dönmeye başlamıştım. Artık Manisa'ya geldiğimizden beri merak sardığım oyunlarla oyuncakların hepsi gözümünden düşmüştü. Ne uçurtma uçuruyor, ne topaç çeviriyor, ne bilya tokuşturuyor, ne kaydırak kaydırıyor, ne de sokak kapısının kol demirinde cambazlık ediyordum (Anamın Kitabı, 45).

Yazarın Mevlevi dergâhına ilgisinde, yalnızca görüp büyülediği dervişlerin ve sema ayinin etkisi yoktur. Dergâhın şeyhi ve Yakup Kadri'nin aileleri arasında bir dostluk bağı da söz konusudur. O, dergâhla ilgili tanıdığı hemen herkesin sevgi ve şefkatini görmüştür. Ayrıca yazar, cumhuriyet öncesi dönemde okul müdürü ve öğretmenlerinin aynı zamanda birer din adamı olmalarına da tanıklık etmiştir.

"Ben her şeyden evvel evdekilerin "An-Tekke" ünvanını taktığı bu dergâha şeyhin ailesiyle bizim aile arasındaki eski dostluk münasebetiyle bağlıydım. Bu dostluk, Velioğlu Mahallesi'ndeki konağı "An-Tekke"lilere duvar komşusu olan babaannem zamanından başlamış ve o günlere kadar hep aynı samimiyetle devam ediyordu. Öyle ki, ya annem ve ninemle, yahut mahalle arkadaşlarımla oraya her gidişimizde önce harem dairesinde, sonra bizzat şeyh ve dervişler muhitinde bize yapılmadık izzet ikram kalmıyordu.

Bundan başka, Ramazan günlerinde burada nöbetleşe vaaz eden her iki vaiz de benim pek yakın aşinalarımdı: Feyziye mektebinin müdürü Anbarcı Hoca ile şeyhin damadı Vehbi Efendi. Evet, iki yıldır, göre göre yüzüne adeta ninemin yüzü kadar alıştığım tombul müdürümüz Anbarcı Hoca'yla beni, her rastgeldiği yerde, durup çenemden okşayan An-Tekkelilerin damadı o beyaz sarığı kara sakalından, kara sakalı beyaz sarığından daha heybetli, daha çalımlı Vehbi Efendi buranın gedikli vaizleriydiler ve biri tıpış tıpış, öbürü ağır ağır kürsüye çıkıp da vaaz vermeye koyuldu mu, bütün cemaat arasında yalnız benimle konuşuyorlarmış gibi gelirdi bana. Gerçi, Anbarcı Hoca'nın neler söylediğini pek anlamazdım ama, Vehbi Efendi'nin naklettiği bazı evliya ve enbiya kıssalarından oldukça hoşlanırdım. Hele bu enbiya ve evliyaları kendi aralarında konuştururken sık sık kullandığı "Eyetti, din kardaşlarım" sözü kulağımda öyle bir gıdıklanma hasıl ederdi ki, adeta gülesim gelirdi. Yıllar geçip eski Türk efsanelerini okuduğum zaman bunun, folklor hikâye dilimizde sadece "Dedi, din kardeşlerim" manasına geldiğini öğrendikten sonra dahi o sözü her (Anamın Kitabı, 122).

Mevlevilik ile Bektaşiliği karşılaştıran yazar takip eden cümlelerde Rûfai tekkesini de eleştirmektedir. Bu tekke de davranış biçimleri, Mevlevi tekkesine ters düşmektedir. Zikircilerin zikir ayinleri çocuk yaştaki Yakup Kadri'yi korkutmaktadır.

Zira, bu Rûfai tekkesinde olan işler hikayenin başında size anlattığım Mevlevihane Sema'larından büsbütün başka bir şeydi. O tatlılık, o nazlılık, o ahenk ve erkan nerede? bu haşinlik, bu sertlik ve haşaralık neredeydi? (Anamın Kitabı, 124).

Lakin, o testere sesleri birtakım korkunç ulumalarla karışmağa ve zikirciler arasından bazıları tımarhanede gördüğüm delilerin atlayış ve hoplayışlarını andıran bozuk düzen birtakım hareketlerle saflarından fırlayıp şeyhin üstüne yürümeğe başlar başlamaz bütün iradem elden gider, ne edip ne işleyeceğimi bilmez bir hale girerdim (Anamın Kitabı, 125).

Yazar; Mevlevihane'deki huzuru hiçbir yerde bulamamaktadır. Dervişlerin duruşu, tamburdaki ses özlemle anlatılmaktadır. Oradaki

samimiyeti hiçbir yerde bulamamaktan yakınmakta, günün birinde Çelebi'nin dervişleri arasında sayılmayı hayal etmektedir:

“Ah, bu hengâmenin ortasında, bizim Mevlevihane'nin her şeyi nasıl gözümde tüterdi. O şık ve yakışıklı genç Çelebi, elvan elvan tennureleriyle o nazlı nazlı dervişler, o ney ve tanbur sesleri bana ne kadar cazibeli gelirdi, bu korkunç ve haşin kargaşalığın içinden! Bir kuş olsam da uçup gitsem oraya derdim kendi kendime. Sanki birdenbire kabuslu bir rüyadan uyanmış, sanki birdenbire gözlerimi bir sevgi ve şefkat kucağında açmış gibi olacaktım o zaman ... (Anamın Kitabı, 126-127).

Beni böyle bir gayrete, böyle bir şevke sevkeden hissin yalnız Mevlevi tekkesindeki tatlılık ve samimilik havasından doğduğunu sanmıyorum. Kimbilir b belki o bin taneli dev tesbihi çekmek cefasına bir ikbale ermek hırsiyle katılıyordum. Geçmiş gün şimdi, niye saklıyayım? Evet, belki de bu gayreti, bu şevki göstermekten asıl maksadım dedelerden birinin gözüne girerek Mevlana ocağına kapılanmanın yolunu bulmak ve günün birinde bu meydana böyle manasız bir iş için, böyle adsız bir sığıntı gibi değil, Çelebi Efendi'nin dervişleri arasında adlı sanlı bir derviş olarak sikkem ve tennuremle, ellerim göklerde, başım havalarda girebilmektir. (Anamın Kitabı, 127-128)

Çocuk yaştaki Kadri, Mevlevi dergâhındaki dervişleri taklit ettiği bir günde, annesinin tepkisiyle karşılaşmış ve yavaş yavaş içi buruk bir şekilde tekkeden uzaklaşmaya başlamıştır.

“Zira, benim bu gizli tarikatçiliğimi zaten sezip üzülmekte olan annem, günün birinde, beni karşısında bu uzun derviş külahıyla görür görmez öyle bir kaşlarını çatmış, dudağını bükmüştü ki, yapıp ettiklerime bin pişman olarak, yüreğimi hala kavurmakta devam eden aşka rağmen, Mevlevi tekkesinden yavaş yavaş elimi eteğimi çekmeye başlamıştım. Bu suretle, o, benim çocukluğumun ilk “İspanya'da Şato”su oldu. Ondan sonra, gerçi, İspanya'da daha birçok şatolar kuracak ve hiçbirinde oturmak saadetine eremiyecektim. Hatta bunlardan en mühimi, planını annemle beraber çizdiğimiz Erkan-ı Harb

zabitliği ve dolayısıyla kumandanlık, paşalık gibi- bir şatafatlı hayat binası da böylece çöküp gidecekti. (Anamın Kitabı,129).

Dini Hikâyeler

Yazar, babasının keyifli dönemlerinde ondan hikâyeler öğrenerek büyüdüklerini anlatmaktadır. Bu hikâyelerin içeriğini büyüyünce okuduğu kısas-ı enbiyalarla bağdaştırmaktadır. Bir taraftan pek çok tekkenin varlığı, dervişlerin aileye yakınlığı; bir taraftan da dini içerikli hikâyelerle büyüyen bir kimlikle karşılaşılmaktadır. Dolayısıyla din, Yakup Kadri'nin hayatının temelinde yer almaya başlar:

Babam, biraz keyfi yerinde olduğu günler, ikindi namazıyla akşam namazı arasında, beni ve kız kardeşimi yanına çağırıp birtakım mucize ve keramet kıssaları anlatmayı da severdi. O yaşımda bize herhangi bir masaldan farklı görünmeyen bu hikayelerin bazılarıyla çok zaman sonra okuduğum "Kısas-ı Enbiya" arasında şöyle böyle bir münasebet bulmuştum ama, diğer bir çoğunu halk dilinde dolaşan hurafelerden hala ayırt edemiyorum. Hele bunlardan bir tanesi vardı ki, babamın, kendi çocukluğuna ait bir vaka olarak anlatmasına rağmen, bana o yaşımda bile pek uydurma bir hikaye gibi görünmüştü (Anamın Kitabı, 58).

Kur'an Eğitimi

Yazar, ister evde ister okulda olsun öğretimde korkunun egemen olduğu durumlarda, çocuk psikolojisinin olumsuz etkilendiğini vurgulamaktadır. Nitekim baba modeli dönemin eğitim algısıyla çocuğu yetiştirmekte, çocuğun eğitime olan ilgisini azaltmaktadır:

"Lakin, bu karanlık hayat bilmecesini ben çok zaman sonra çözmek merakına düşmüştüm. Babam yaşarken, babam evin içinde başında fes, ayaklarında terlikleri, hırkası ve gecelik entarisiyle derbeder dolaşır, orada bir

minderin üstünde bağdaş kurup bize keramet kıssalarını anlatırken, ben onu sadece yadırgıyor, ben ondan sadece irkiliyordum: Hele, günün birinde bana, namaz seccadesinin bir köşesinde diz çöktürüp mektepteki değnekli hocalarıma taş çıkartacak bir şiddet ve hiddetle birtakım süreler ezberletmeye kalkışınca ondan adeta ürkmeye ve kaçacak yer aramağa başlamıştım. Ben ki, ilkokulun öğrenci rahlelerinde bir yıldan beri diz ve dirsek çürütmekte bulunduğum halde, henüz elifbe'nin "sağdan" "soldan" "ortadan" tabir edilen harflerini bile seçip sökemiordum, nasıl olur da bu kadar zor bir dersin üstesinden gelebilirdim? Gerçi, babam bana, Kur'an surelerini kör hafızlara yapıldığı gibi ağızdan öğretiyordu. Lakin, anlaşılan, benim kafam böyle bir öğrenme usulüne de yaradılıştan müsait değildi. Bu yaşa geldim, hala gözümle görüp okumadığım herhangi bir adı veya bir rakamı yalnız işitme yoluyla hafızamda tuttuğumu hiç bilmem. Kaldı ki, babamın bana ezberletmek istediği sözlerin ana dilimle, hatta eskiden konuştuğum Arapça ile en uzak bir münasebeti yoktu ve bütün o "kulhüvallahü"ler, o "inna fetahnaleke"ler, o "iza zülzületi"arz ve zülzaleha"lar kulakla-rımdan rüzgar uğultusuyla karışık bir yağmur şakırtısı halinde geçip giderdi ve babam beni, bunları tekrara zorlayınca kulaklarımdaki uğultu büsbütün artar; artık hiçbir şey anlamaz olur, sersem sersem tavana, duvarlara bakardım. O zaman, babam gürlmeye başlardı: "Ülen, tavanda ne arıyorsun? Benim ağızımdan çıkana dikkat etsene!" Ben, bütün gayretimi bir araya toplayıp birkaç defa üstüste "kul, kul" diye kekeler, fakat bir türlü arkasını getiremezdim. İnsafsız hocam, yerinden fırlayarak üzerime yürür: "Al sana, birinci 'kul' için, al sana, ikinci 'kul' için ... " naralariyle sağ ve sol yanağıma iki tokat atardı (Anamın Kitabı, 62-63).

Özel Günler

Çocuk dilinde bayramlar, gerek coşkusuyla gerek anılarıyla hep farklı ve özel olmuştur. Uzun yıllar anlatıla anlatıla bitirilemeyen bayramlar, aslında eskiye olan özleminden çok çocukluğa veya çocuk dünyasındaki bayramlara

olan özlemi dile getirmektedir. *Anamın Kitabı*’nda Yakup Kadri, Nevruz’un çocuk yaşamındaki önemini anlatırken adeta çocukluğunu yeniden hatırlamaktadır:

“Nevruz bayramı bir gün içinde geçip giderdi. Ama onun bizim eve- daha doğrusu bana- getirdiği bayram havası aylarca sürerdi. Ve ben bu havanın verdiği yaşama şevki içinde artık mektep sefaletlerinin kabusunu hissetmez; hocalarımın haşinliğinden ürkmez ve haydi haydi annemin yumuşak disiplinine aldırılmaz olurdum. Tam manasıyla çocuklaşıp, daha doğrusu çocukluğumu yeniden bulurdum.” (*Anamın Kitabı*, 127).

Dinî Sömürü

Yakup Kadri, dini kullanarak insanları sömürmeye çalışan insan tipini *Yaban* adlı kitabındaki Şeyh Yusuf’la ifade eder. Buna göre Şeyh Yusuf yılın belli dönemlerinde köye gelen, köylüye göre mübarek ve büyük bir adam olduğuna inanılan bir kimsedir. Çünkü o, hastaları okuyup üflemede, köylüye güzel öğütler vermektedir. Ahmet Celal’in Şeyh’i ziyaret etmesiyle ona olan ilgi azalır, böylece şeyh, köyden ayrılmak zorunda kalır. Ancak, Şeyh’i seven köylülere onun köyden ayrılışını anlatmak kolay değildir:

“Benim için bu bunak Türk Şeyhinin, İstanbul’daki İngiliz subayında farkı nedir? Her ikisinin ruhu ile benim ruhum arasındaki uçurum aynı derecede derin ve karanlıktır. Bu da onun gibi beni kamçı ile dövecek ya da etimi bir zindan da çürütmekten zevk duyacak.” (*Yaban*, 48).

Bektaşilik

Bektaşî Abdesti

Bektaşî tarikatına has nitelikler sayılırken Bektaşî abdestine değinilmektedir. Abdestin hükmü hayatın sonuna kadar geçerli sayılmakta ve okunan dualar Türkçe söylenmektedir:

“Bu Bektaşî abdesti büsbütün başka bir şey: Su vücudun malum olan kısmına beş vakit alınan abdestlerden daha az temas ettiği halde, yine hükmü hayatın sonuna kadar devam ediyormuş. Bu ne dereceye kadar doğrudur bilemiyorum. Çünkü rehberimiz bu malumatı bize yarı şakacı yarı ciddi bir tavırla bize verdi. Evvela Nigâr abdest aldı. Rehber bir taraftan elindeki ibrikle ona su döküyor ve diğer taraftan söylenecek duaları öğretiyordu. Bu dua gayet basit ve Türkçe olarak söyleniyor; mesela kulaklar ıslanırken: “Bu kulaklar badema kötü söze, dedikoduya karşı kapalı kalacak”, gözler ıslanırken: “Bu gözler gördüğünü görmemiş gibi olacak” ve sıra ayaklara gelince: “bu ayaklar hak yolundan şaşmayacak,” vs... mealinde cümleler tekrar ediliyor. Nigâr bütün bunları titrek bir sesle ve adeta ciddi bir şey yapıyormuşçasına dikkat ve ihtimamla söyledi...” (Nur Baba, 91).

Eşiğe Yüz Sürmek Ve Diğer Ritüeller

Bektaşilerde abdest merasiminden sonra dergâhın eşiğine yüz sürülmekte, mürşide selam verilmektedir. Eşiğine yüz sürülen mekân, mescide benzetilmektedir. Mekâna oturmadan önce üzerinde yakılmamış mumları duran beyaz mermeri öpmek gerekmektedir. Mürşid işte bu yerde trans halinde oturmaktadır. Beyaz mermeri öpmekteki amaç aslında müşidin makamına ve ona duyulan saygıyı, selamı temsil etmektedir. Ayrıca selam merasimi mürşide en yakından uzağa doğru sıralanmıştır: başta mürşidin zevcesi, sonrasında erkekler ve kadınlar:

“Abdest merasimi bittikten sonra bizi, yalın ayak, başı kabak, meydanın kapısı önüne götürdüler. Bu, meydan denilen şey tekkenin alt katında bir tarafı camekanlı, mescit tarzında, genişçe mustatil bir yerdir. Duvarları baştan aşağı mezhebe ait yazılarla örtülü ve zemini çepçevre beyaz siyah ve kırmızı renkli postlarla döşelidir. Meydanın şimal ciheti “mevkii reşadeti” yahut eğer tabir caizse muhabbanın kiblegahını teşkil ediyor. Orada her içeri girenin yerine oturmazdan evvel, birçok tazim ve tabut merasimiyle yanına yaklaşıp öptüğü lait biçiminde bir beyaz mermer var ki her köşesinde birer metre uzunluğunda kalın mumlar yanıyor ve üzerinde henüz mumları

yakılmamış kırk kollu mücessem bir gümüş şamdan duruyor. Mürşid, başında siyah sarık, dilim dilim bir külah, sırtında beyaz ve geniş bir aba ile bu taşın yanında kendi postunun üstüne diz çökmüş, ellerini abasının yenlerine sokmuş, gözleri kapalı bir ölü gibi hareketsiz oturuyor, bu dini dekor içinde Asyalı bir ilah tasvirini andırıyordu. İçeriye evvela zevcesi girdi. Elleri çaprazvari, göğsü üzerinde, her üç adımda bir ani duruşla seri birer rükû hareketi yaparak meydan boyunca o beyaz taşla doğru yürüdü, eğilip taşı öptükten sonra ayağa kalktı ve hep o yürüyüş ile sağdan sola bir yarım daire çizip mürşidin dizlerine kapandı ve nihayet kendi postuna da aynı hürmeti göstererek, yerine oturdu. Onun arkasından sıra sıra erkekler girdiler... Nitekim ben de meydana Nigâr'dan evvel girdim; daha doğrusu ikimizden evvel rehberimiz girdi (Nur Baba, 91-92).

Dergâhta mürşide sırtını dönmeden çıkmak da duyulan saygının bir diğer örneğidir. Ayrıca burada da İslamiyet'te ve halk arasında farklı bir öneme sahip olan kırk sayısı dikkati çekmektedir. Kırk kollu şamdandan kırk kollu mum yavaş yavaş yakılmaktadır.

Bu adam şişmanlık ve sarhoşluk gibi birtakım vücut arızalarına rağmen diğerlerininkinden daha güç bazı fazla merasime tabi oldu. Mesela girerken kapının eşiğini öptü. Sonra yürürken her üç adımda bir kâh Arapça, kâh Farsça, kâh Türkçe hitabelerde bulundu; mürşidin cevaplarını bekledi, sonra gitti; o kalın, uzun mumlardan aldığı bir miktar alevle kırk kollu şamdanın kırk tane mumunu birer birer yaktı. Bu iş sırasında dudakları fasılasız bir sürü dualar mırıldamaktan hali kalmadı, birçok defa şeyhin önünde yerlere kapandı, sonra geri geri dışarı çıktı. Nigâr'la ben onu dehlizin yarım karanlığında yan yana bekliyorduk. Meydanda kadın erkek, elli kişiden fazla bir cemaat var; bunlar sıra sıra, çepçevre postlarının üstünde diz çökmüş oturuyorlar (Nur Baba, 92-93).

Dergâhtaki kimselerin birbirine bağlılığını somutlamak için ince, beyaz bir ip kullanılmaktadır. Ayrıca dergâhın eşiğine saygı göstermek için eşiğe basmadan geçmek gerekmektedir:

“Rehberimiz elinde ince, beyaz bir ip, yanıma yaklaştı ve bu ipi yavaşça belime bağladı, bir kısmını boynumdan geçirdi ve bir ucunu elimin başparmağına sardı, diğer ucunu da kendi eline aldı. Biz böylece birbirimize bağlanmış bir halde sendeliye sendeliye kapının eşiğine doğru yürüdük. Rehberim eşiğin önünde durdu ve gür bir sesle şöyle bağıdı:

-Ya müfettihül ebvab.

İçeriden mürşid aynı sesle ona cevap verdi:

-Fetahnaleke baben mubina.

Bunun üzerine ikimiz birden eğilip eşiği öptük; rehberim kulağıma yavaşça:

-Basmadan geç, evlad; dedi.

Ben birden bire anlayamadım:

- Nereye basmadan geçeyim? diye sordum.

-Eşiğe evlad, eşiğe, dedi.

Eşiğe basmadan geçtik. İçeriye atılan birkaç adımı müteakip yüzümüzü yanan mumlarla mürşide doğru çevirdik ve tekrar yere kapandık. Mamafi ayağa kalkıp eşik öpmelerimizden atlamalarımızdan ve bu yere kapanışımızdan daha müşkül oldu; meğer o her üç adımda bir durarak yürüyüşlerde ne gizli bir hüner varmış; bir saniye bile sürmiyen bu birdenbire duruş esnasında sağ ayağın başparmağı süratle sol ayağın parmağına dokunduruluyor, bel hafifçe öne doğru eğiliyor ve el göğse bastırılıp gözler bir lahza için münhasıran şeyhe matul kalıyor ve bu kadar süratle, o kadar çok yapılıyor ki insan yürüdüğü müddetçe adeta ellerinin, kollarının, yüzünün ve bilhassa ayaklarının idaresini şaşıyor; bütün görüşleriyle bir saralı haline giriyor (Nur Baba, 93-94).

Mürşidin dergâhına bir kimseyi kabul etme töreni şu cümlelerle ifade edilmektedir:

Mürşide beş on adım kala birden durduk. Rehberim yine yüksek sesle o karmakarışık hitabelerine başladı. Bu hitabeler birçok evliya ve enbiya isimleriyle örülmüş, adeta, Tarih-i Mukaddes'ten bir sahife gibi... Sözleri

ancak nihayete doğru kâmilan merasim mevzuuna girdi ve takbiren şu manada birtakım cümleler ihtiva etti:

-“Gözü görmez, kulağı işitmez bir can, anadan yeni doğmuş boynu bağlı bir kurbanlık kuzu dara geldi. Hacı Bektaş Veli ocağında yanmak diler. Getirdim kabul eder misin? Sual ettim.”...vs. Bu kurbanlık koyun bendim. Mürşid rehberin bu sözlerini kelimesi kelimesine tekrar etmek şartıyla cemiyete tebliğ ve fazla olarak şöyle dedi:

-Bu canın elinden, dilinden, sıdkı hulusundan emin misin?

Hep bir ağızdan: (Eyvallah! Erenler!) cevabı verildi ve bunu heyecanlı tekbir sadaları takip etti. Arkamda bazı kadınların ağladığını duyuyordum.” (Nur Baba, 94).

Yazar; eline, beline bağlanan iplerin de etkisiyle kendisini kesilmeğe giden bir mahlûka benzetmektedir:

Ben hakikaten kesilmeğe giden bir mahlûk gibi elimde olmadan boynumu büktüm. Çobanım beni yavaş yavaş boynumdan çekerek şeyhin önüne götürdü; diz çökdüm; başımı uzattım. (Bektaşiler buna baş teslim etmek diyorlar.) Sağ elimde tenbihleri üzerine cübbesinin eteğini tuttum ve sol elimle başparmaklarımız yekdiğerine muttasıl olmak üzere eline bıraktım. Siyah sakallı adam, mühim bir sır söyleyeceklerle mahsus endişeli bir samimiyet ile ağzını kulağıma yaklaştırdı. İçimden kendi kendime : “İşte Bektaşî sırrına şimdi vakıf olacağım!” diyordum ve tekkeye girdiğim saatten beri ilk defa çocukça bir merakla titriyordum. Çok geçmedi, merakımın boşa çıktığını hissettim. Ancak beş dakika süren bu gizli telkini müteakip, mürşidin önünden kalktığım zaman başımda fazla olarak yalnız kalın keçe bir külah vardı (Nur Baba, 94-95).

Yakup Kadri, takip eden cümlelerde Bektaşiliğin hikmetinin aslında şu cümleden ibaret olduğunu belirtmektedir: Eline, beline, diline hâkim olmak.

-Oramda bundan başka hiçbir şeyin ağırlığını duymuyor, kulaklarımda şeyhin ilk ve son sözlerini teşkil eden iki müphem cümleden başka hiçbir hikmetin izini taşı mıyordum: “Eline, beline, diline sağlam olacak mısın?”,

“Gelme, gelme! Dönme, dönme! Gelenin malı, dönenin canı.” İşte bence, belki bütün esrar bundan ibaret! (Nur Baba, 95).

Törenin sonuna doğru tüm bu işlemlerin aslında ne denli yorucu olduğu özetlenmektedir:

Bunu müteakip yine rehberin refakatinde, sahipleri görünmiyen birçok boş postları öpmek sırası geliyor: Evvela o beyaz taş, Balım Sultan taşı öpülüyor, sonra Hacı Bektaş Veli postu, sonra Horasan postu, daha sonra Ahçı Baba postu ve nihayet... Ve nihayet zannederim, artık, yeni Bektaşî yorgun, sersem bir halde kendine tahsis edilen postun üzerine yığılıyor...” (Nur Baba, 95).

İçki

İçki içmek, dergâhtaki ayinin bir parçası kabul edilmenin yanında dergâhın rutin günlerinde de var olan bir özelliktir:

“...rehberin ve sakahum...”duasiyle mürşidden itibarenelden ele uzatmağa başladığı bir büyük sürahinin içindeki kırmızı mayiden içildi.” (Nur Baba, 96).

Özellikle Nur Baba’da içki çokça sözü edilen unsurlar arasındadır. Tekkede; kadınından erkeğine hemen herkes sabahlara kadar içip eğlenmektedir:

Nitekim sofraya oturduğumuz zaman heyhat!

–Evet her şeye rağmen nihayet bende oturdum- Nur Baba, Ziba Hala’yı sağına, onu soluna aldı. Ben Ziba Hala ile Necati Bey isminde birinin aralarında sıkıştım. Sonra sırasıyla diğer Beyler ve Hanımlar geliyor; Alhotoz Afife Hanım burada da Nigâr’ın yanından ayrılmadı. Nasip Hanım Rauf Bey’le diz dize karşımda oturuyorlar. Böylece kadın erkek on beş kişi kadar varız ve meydana kaplayan dört sofranın en belli başlısını biz teşkil ediyoruz. Diğerlerinde tekkenin mevki ve itibarca ikinci ve üçüncü tabakasının teşkil eden dervişleri oturuyorlar. Birbirine bitişik duran bu sofraların hepsine birden Nur Baba’nın zevcesi reislik ediyor. Doğrusu bu sınıf teşkilatı hiç dervişlik adetlerine uygun değil. Yekdiğerine “kardeş” diyen bu adamlar acaba

kardeşliği ne gibi hususlarda kullanırlar? Hiç şüphesiz Bektaşî dergâhlarının kapılarına “Ekremünnasi ala kaderi derecatihüm” tarzında birer levha asılması çok muvafık olacak. Böyle düşünürken baktım ki bizim sofraya bile birtakım sınıflara ayrılmış. Mesela mürşidin kendine mahsus al renkli bir rakı takımı ile yine o renkte tabakalara konulmuş ayrı mezeleri var ki bunlardan istifade etmek imtiyazı yalnız Ziba Hanım ile Nigâra verilmiş. Biz zavallılar sofranın ta köşesinde oturan Nuriye Hanım isminde yaşlıca ve düzgünlü bir kadının elinden ve tek beyaz bir kadehten nöbetleşe içiyoruz: Heyhat, evet; artık kendimi akıntıya bıraktım. Bir an evvel sarhoş olmak ve sızmak istiyordum. Hayatımda bu tuhaf ihtiyacı birçok defalar hissettiğim oldu; sarhoşlukta kendi kendimi tahkir ve tezlil etmek lezzetini bulurum.” (Nur Baba, 97-98).

“Muhabbet, Bektaşî tabirince, içmek, çalgı çalmak, ilah... olacak. Filvaki gelenler pek çok içmişe benziyorlar. İçlerinde ceketini sırtına, yakalığını eline alanlar, gürültü ile gülüşenler şakalaşanlar var. Bunların biraz gerisinde ya fazla sarhoş veya alil bir adam külâhını eline almış, uzun kırçıl sakallı bir dervişe dayanarak yürüyor.” (Nur Baba, 89).

Bektaşilikte Değerler

Bektaşî geleneğinde iki önemli değer her şeyin önüne geçtiğinden söz edilmektedir. Güzellik ve zenginliğin her şeyin önüne geçebilmesi dikkat çekicidir. Yani bu iki değer söz konusu olduğunda insanlık, ahlak ve kişisel değerler gibi unsurlar da hiçe sayılmaktadır, denilmeye çalışılır.

“Belki biraz da kesesinin kuvvet ve ehemmiyetidir ki ona bu yekta mevkii verdi. Bektaşî dergâhlarında güzellik ve zenginlik, önünde her başın eğildiği iki büyük kudrettir.” (Nur Baba, 107).

YAKUP KADRI'NİN ESERLERİNDE AYDIN TİPİ VE EĞİTİM MEKÂNLARI

Eğitim ve Siyaset

Politik kurumlar; millet bilincinin gelişmesi ve devlet sisteminin oluşmasıyla toplumsal yapıda etkin rol oynamaya başlamıştır. Devlet yönetimini üstlenen politik kurumlar eğitimin gelişmesine ve değişmesine en çok etkide bulunan kurumlar arasındadır (Fidan ve Erden, 1993:83).

Her toplumda devlet yönetimini üstlenen politik kurumlar, toplumdaki bireylerin kendi politik ideolojilerini benimseyerek mevcut düzeni koruyan ve milli bütünleşmeye katkıda bulunan vatandaşlar biçiminde yetişmelerini istemektedir. Bunu sağlamak için de büyük ölçüde eğitim kurumlarından yararlanılmaktadır. Toplumdaki bireylerin yetiştirilmesi ve biçimlendirilmesinde önemli rol oynayan eğitim kurumları, çeşitli faaliyetler ve derslerle öğrencilere milli değer ve sembolleri öğreterek onlarda millet bilincinin gelişmesine ve temel politik ideolojiyi benimsemelerine katkıda bulunmaktadır. Bu işlevinden ötürü, ülkelerin çoğu eğitim kurumlarının yönetiminden merkezîyetçi yaklaşımı tercih etmektedir. Eğitim kurumlarının milli bir nitelik taşıdığı bu ülkelerde politik kurumlar eğitimin temel amaçlarının belirlenmesinde ve eğitim faaliyetlerinin denetlenmesinde etkin rol oynamaktadır. Ayrıca nerede, hangi nitelikte, kaç okulun açılacağı gibi kararlar da politik kurumlar tarafından alınmaktadır. (Fidan ve Erden, 1993:83).

Eğitimin politik kurumlar üzerindeki etkisi özellikle gelişmekte olan ülkelerde daha fazla gözlenmektedir. Bu ülkelerde eğitim kurumlarındaki köklü değişiklikler ve hızlı gelişmeler politik kurumların etkisi ile gerçekleşmektedir. Politik kurumlarda yer alan gruplar hem milli bütünleşmenin sağlanması hem de ekonomik kalkınma için gerekli olan insan gücünün yetiştirilmesi için eğitim kurumlarının gelişmesine önem vermektedirler. Ülkemizde de eğitim alanında yapılan köklü değişiklikler ve eğitimin yaygınlaştırılması için gösterilen çabalar büyük ölçüde politik kurumların etkisiyle gerçekleşmiştir.

Politik kurumlar eğitim kurumlarının gelişmesini sağlarken, eğitim kurumları da toplumdaki bireylerde millet bilincini geliştirerek ve toplumun temel politik ideolojisini benimseyen vatandaşlar yetiştirerek, politik kurumların güçlenmesine yardımcı olmaktadır. Ayrıca, politik kurumların ihtiyacı olan yöneticilerin ve bürokratik işleri yürüten bireylerin yetiştirilmesi de eğitim kurumları tarafından gerçekleştirilmektedir.

Eğitim kurumları bir yandan toplumun mevcut düzenini koruyan vatandaşlar yetiştirirken diğer taraftan yenilikçi elemanlar yetiştirerek toplumun politik yapısında değişikliklere de neden olabilmektedir. Özellikle mutlakıyetçi yönetim biçiminden demokrasiye geçişlerde ve bağımsızlık hareketlerinde toplumdaki iyi eğitim görmüş aydınlar önemli rol oynamıştır (Fidan ve Erden, 1993:84)

Aydın

İlk olarak Rönesans döneminde ortaya çıkan aydın; evrensel bakış açısıyla bakan bulunduğu durumu sorgulayan, araştıran yalnızca bilen değil bildiğini etrafa yayan insandır. Aydın insan herkese eşit davranmakla kalmayıp olaylara objektif yaklaşmakta ve tüketmeyi değil üretmeyi seçmektedirler. Bu nedenle aydınların sorumlulukları üzerine çok yorum yapılmış, yer yer eleştirilerde bulunulmuştur. Yakup Kadri, aydın üzerinde düşünürken birçok farklı konuya değinmektedir:

Aydın Tipi Nasıl Olmalıdır? Aydınla Hangi Özellikler Bulunmalıdır?

Gerçek aydın; Yakup Kadri'nin tarifiyle yeşil gözleriyle, dimdik duruşuyla, Türk milletine önderlik eden Mustafa Kemal Atatürk'tür. Aydın onun gibi cesur olmalı, daima başaracağı duygusuyla bir işe koyulmalıdır.

Milletini temsil eden lider; milletin geleceği için tüm varlığıyla çalışmalı, girdiği yolda emin adımlarla ilerlemelidir.

“Avrupa’nın namert politikacıları Osmanlı İmparatorluğu en çok nasıl parçalanabilir diye haritalarının üstüne eğiledursunlar; askerleri, kalelerimizi içinden ve dışından zaptededursunlar; basınları bizi sövüp saymaktan ve amme efkârları bize lanet okumaktan bıkip usansınlar. Varsın, padişah, payitahtını işgal eden düşman kumandanlarının ellerine ayaklarına sarılsın. Varsın onun vezirleri enternasyonel konferans kapılarında el pençe divan dursunlar ve bazı gafil Türk entelektüelleri kendilerini bir hakiki adalet divanı karşısında sanıp Türk milletin teorik müdafaasına savaşınsınlar. Ben, gideceğim yeri ve yapacağım işi biliyorum. Bu emniyet ve cüret bana nereden geliyordu? Şimdiden bir zafere inandığım için mi? Hayır, zafer ümidi o anda benden hayalimin erişemeyeceği kadar uzak bir mıntıkada; adı bilinip de kendileri teleskopla bile görünmeyen yıldızlar kadar abstrait bir şeydi. Fakat milli kurtuluş savaşının mukadder ve mubarek yolu gözlerimin önünde, yakın ve aşına serilmiş duruyordu. Hiç şüphesiz bu yol, yeşil gölgeleriyle dümdüz uzanan bir hıyaban değildi. Tersine yalçın kayalıklar arasından baş döndürücü tepelere doğru kıvrılan alinyazısının sert ve yılankavi çizgilerini görüyordum. Bundan geri dönmek ne mümkündür? Bu benim kaderimdi. Bu bizim kaderimizdi ve ta orada o baş döndürücü tepelerin ardında yığın yığın bulutlar arasından, bir ışık, boralı bir denizde bir mora aydınlığı gibi bize işaret veriyor. Bu, Türk milletin burcudur. Batan geminin içinde son duasını mırıldanan kazazede gibi kendi kendime, durmadan, onun adını tekrar ediyorum: Mustafa Kemal, Mustafa Kemal, Mustafa Kemal. Ve batan bir gemide son duasını mırıldanan kazazede gibi yüreğimde derin bir emniyet, derin bir sukünet hasıl oluyordu. İşte ben, ona doğru, bu ruh hali içinde kendi kadrime kendi elimle bir ayna gibi tutarak böylece yürüdüm.” (Atatürk, 33-34)

Aydın tipine örnek olarak verilen isimlerden birisi de Ziya Gökalp’tir. Ancak Gökalp, o döneme kadar henüz tek bir şey bile kaleme almamıştır. Osmancılık ve Türkçülük arasında kendisine has bir sentez kurmuştur. Onun

varlığı, hiçbir şekilde alışıldık bir fikir üstadına benzetilememektedir. Adeta döneminin gerisinde yaşamakta, arkadaşları arasında daha çok bir dervişe benzetilmekte ve mistik bir havası olduğuna inanılmaktadır:

“Ziya Gökalp, o zaman henüz bir mısra da yazmış değildi. Fakat bir zaman kadar, bir nevi Tanzimat Osmanlıcılığı ile Ahmet Vefik Paşa Türkçülüğü arasında sallanan milliyet şuuru bu ıstırapla artık kendi sentesini bulur gibi olmuştu. Vatan viranesinin yıkıntıları arasında sendeleyerek, düşe kalka yürürken içimizde ilk defa olarak muayyen bir hedefe doğru ilerleyen insanların kuvvet ve metanetini hissetmeye başlamıştık. Hatta ara sıra çatısı altına iltica ettiğimiz bir “mabet” bile bulmuştuk: Türk Ocağı. Lakin içerisinde adam bize muttasıl gelecek olan bir kurtarıcıdan ve bir kurtuluş gününden bahseder dururdu. Bu adam ne şekil ne ruh itibarıyla o güne kadar tanıdığımız fikir üstadlarından hiçbirine benzemiyordu... Onu pekâla Tanzimattan evvelki Türkler arasına sokabilirdik. Hareketlerindeki ağırlık, nutkundaki tutukluk ve gülümseme nedir hiç bilmeyen dudakları da on ayrıca o devrin erleri sınıfına layık gösteriyordu. Yoksa bu Hacı Bektaş ocağının türelerini alttan alta gütmekte olan tebdili kıyafet bir Yeniçeri miydi? Hayır o, daha ziyade Horasan illerinden gelmiş bir gizli, tarikat şeyhine benziyordu. Memlekette işgal ettiği siyasi mevkiin şevket ve azametine rağmen hususi hayatı bir “tariki dünya”nın maişet tarzından farksızdı. Bütün gösterişlerden çekiniyordu. Dünya nimetleri nedir bilmiyordu ve yaşama pratiğinde ise bir masum çocuk kadar acemi idi. Meşrutiyetin ilk yıllarındaki kuru inançsızlığımızı müteakip şimdi içinde yaşadığımız trajik devrenin sıtmaları bizi hastalıklı bir mistisizme atmış olduğundan, onda bir derviş hüviyeti bulmak daha ziyade işimize geliyordu. Ara sıra yazdığı tasavvufi şiirlerle oda bizim bu meylimizi kuvvetlendirmekte idi. Bu dörtlükte veya aşağıdaki bir Yunus Emre’nin nefesini bulamamak ne mümkündü. Lakin o bunlarla övünmez, bunları benimsemezdi. Bize, sıkça bahsettiği üstat, Yunus Emre’den büsbütün başka biri tasavvufla taban tabana zıt Durkheim isminde Frenk âlimiydi. O zaman göre Durkheim cemiyet ilmini, Karl Marx’tan sonra matematiğe en çok yaklaştırmış olan bir sosyolog sayılabilirdi. “İş bölümü” ve

“mesleki temsil” sistemleri, ahlaki hadiseleri içtimai kanunlarla tarif usulü ve tarihi, Marx’ın ekonomik materyalizmasına muvazi olarak bir nevi sosyolojik determinizma ile tefsir edilmiş cereyanı gene sanıyorum ki, bu âlimin nazariyalarıyla başlamış bir fikir hareketiydi. Türk Ocağı’ nın şeyhi, işte bize en çok bu nazariyeleri izah ve telkin etmeyi severdi. Fakat sol elin baş parmağını sağ avucunun içine alarak ve gözleri ilahi rüyaya dalmış gibi kapanarak cebir düsturlarını andıran bu sosyoloji formüllerini anlatırken gene üzerimizdeki o arkaik, mistik tesirini kaybetmezdi. Aksine Durkheim nazariyeleri onun ağzında eski şark felsefesi gibi ampirik bir şekle girerdi.”

Ferdiyetçiliği değil cemiyetçi olmayı yeğleyen Ziya Gökalp, mistik kişiliğinin yanında milliyetçi bir kimliği de benimsemektedir:

“Fert yok, cemiyet var.” Onca bütün antropolojik hadislerin izahı ancak bu formülden çıkarılır ve bu formüle irca edilebilirdi. Fert yok. Lakin bir taraftan da bize Türk milletini kurtaracak destâni kahramanla, Türk kültürünü kuracak destan şairinin hayali tasvirini yapan, hasretiyle şiirler yazan gene o değil midir? O da beraber bu mabedin boş mihrabı karşısında önümüzde geçecek imamı beklemiyor muydu? Nihayet her Türk idealisti gibi o da bütün noksanını Mesih’siz bir havari oluşunda hissetmiyor muydu? Günün birinde ondan bu tezaadın izahını dilediğimiz zaman, gözlerini büsbütün kapamış ve: “Milli kahraman bir fert değil, milletin müşahhas timsalidir. “demişti. Fakat bunu söyleyen şair üç ay sonra, tam Sarıkamış faciasını ertesi Enver Paşa’ya “milli kahraman” unvanı veriyordu. ... Lakin biz “İttihat ve Terakki” ideologunun bu hareketi karşısında yeni bir hayal kırıklığına daha uğramış ve onun fikri samimiyetine inancımızın yarısını kaybetmiştik.” (Atatürk, 25- 27).

Yakup Kadri, Atatürk adlı eserinde aydına ulaşabilmenin, onu anlayabilmenin bir zamanlar ne denli zor olduğunu şöyle ifade etmektedir:

“İşte biz o zamanın entelektüelleri, hep böyle yükseklerden böyle bir fildişi kulesinden seyrettik.” (Atatürk, 22).

Aydının öncüsü olduğu inkılâp, birtakım gösterişe dayalı kalıptan çok yenilik ruhunun özümsemişiyle mümkündür, denilmektedir. Ankara adlı

eserde inkılâbın asıl manası üzerinde durulmakta, yeniliğin görünüşten çok içerikle alakalı bir durum olduğundan söz edilmektedir:

“Genç kadın:

-Ankara’nın içi hala o eski zamanlardaki gibi mi? diye sordu. Aynen... Sizin oturduğunuz Taceddin Mahallesi’nde de değişmiş hiçbir şey yok. Onun için ben hayatımda hiçbir şeyin değişmemiş olmasından sıkılıyorum. Mili Mücadele devrindeki mahrumiyetlerimizden bir şikâyetimiz olur muydu? Bilakis... Herkesle beraber mihnet çekmekten bir zevk bile duyardık değil mi? İşte aynı hal benim için de devam edip gidiyor demektir. Çünkü dediğim gibi, benim muhitimde Milli Mücadele şartları hala hâkimdir. Hep muvazene meselesi... Mutlaka muhite uymak ve âdeti muhite uymakta bulmak!

Öyle ise siz hiç inkılâpçı değilsiniz. Bilmem; belki de sizin anladığınız tarzda inkılâpçı değilim. Ben, hiçbir zaman hayatın dış şekli değiştirmek manasına almadım. Hele bir konfor ihtiyacı, bir konfora eriş cehti manasına hiç alamıyorum. Şüphesiz içimizde yeni bir hayat hamlesiyle çatlayan şey yeni bir şekle vücut verir, yani yeni bir kabuk bağlar. Fakat artık bu safhada inkılâptan bahsedilemez. Burada artık muayyen bir çeşit hayatın kalıplanışı vardır. Biz, sanki inkılâbımızın böyle bir safhasına mı geldik sanıyordunuz? Yok canım, bu gördüğünüz şeyler, bu balo, bu otel, sizin Yenişehir evleriniz, bunlar hep birer hayat kalıbıdır ama bizim kendi inkılabımızın ateşinde dökülmüş kalıplar değil. Bizim ruhumuzdaki yeni hayat prensibinin, yeni hayat özünün tomurcuğu da çatlamadı. Çatlamış olsaydı, memlekette hayat şartlarının yalnız küçük bir ekalliyet lehine değil bütün millet için değişmiş olması gerekirdi.” (Ankara, 117-118).

Yazar, Avrupa’yı nitelerken kullanılan medeniyet sözcüğünü doğru bulmamaktadır. Ona göre Avrupa, yırtıcı kuşları barındıran bir yuvaya benzemektedir. Bu kuşlar yuvasının karşısına ancak silahlanmış bir şekilde çıkılmalıdır ki kuşlar tarafından parçalanılmasın. Birçok belanın arka planı olarak da Amerika gösterilmektedir:

“Avrupa medeniyeti. Bu Avrupalının uydurduğu yüz bin yalandan biridir. Yuf bize ki kendimizi bildiğimiz günden beri bu yalana bir nas gibi

inanmışız. Yalan, yalan, yalan... Avrupa bir yırtıcı kuşlar yuvasıdır. Ve onun karşısına ancak tepeden tırnağa kadar silahlanmış olarak çıkılır. Geçen gün bir gazetede okumuştum. İtalyan şairi D' Anuncio'nun bir sözünü... Diyor ki "İtalya sulh konferansına, hakkını istemek için dişlerini arasında hançer ve elinde mızrakla girmelidir." Bir İtalyan için iş böyleyse bir Türk oraya silahlanmış olarak bile gidemez. Hakkını ancak bu tepelerin arkasından, bu çölün ortasından müdafaa edebilir. Murat Bey, gene heyecana geldi:

-Binbaşı sizi meclise almalı; ne güzel, ne doğru söylüyorsunuz? Evet, Avrupa şuymuş, Avrupa buymuş... Hala bizim arkadaşlar Temps'den, Times'den ahkâm çıkarmaya çalışırlar. Wilson'un 14 maddelik teklifi hala nice vatanperverin koynunda muska gibi saklıdır. Köpekoğlu köpek bu belalar o bunak Amerikalının yüzünden çıkmadı mı?"(Ankara, 46-47).

Yazar, metinde bir dönemler Türk'ün çok az olduğunu, zamanla çoğaldığını; ancak çoğaldıkça itibardan düşüldüğünü ifade etmektedir. Bunun nedeni olarak da herkesin birbirinin kuyusunu kazılamakla meşgul olup fitne, fesatla dolduğunu göstermektedir. söylemektedir. Gerçek Türk aydınının, fikir farklılığına yumruklarıyla değil sözleriyle yanıt verebilmesi, ülkesine sahip çıkması, fedakâr davranışlar sergilemesi gerekmektedir, denilmektedir:

"Çoktan beri de laf mı a birader! Tam 12 senedir, şu kaldırımları çiğneyip duruyoruz. Memleketi 1308'de terk ettim. Şimdi 20'de miyiz? İşte tastamam on iki yıl... Buraya geldiğim vakit hemen hemen benden başka Türk yoktu. Sonradan üremeye başladılar, maşallah! Fakat ne hikmettir bilmem, üredikçe itibarımız azalıyor. Çünkü yavaş yavaş ne mal olduğumuz ortaya çıkıyor. Yalan, iftira, fitne, desise mi istersin; her adım başında birbirimizin kuyusunu kazma mı istersin; gırla... Geçenlerde sözüm ona bir Jeune Turc konferansı yapalım, dediler, ağızlarına yüzlerine bulaştırdılar. Az kalsın tokat tokada, yumruk yumruğa geleceklerdi. Ne imiş o? Sen Prens Sabahattin taraftarı imişsin; ben Ahmet Bey taraftarı imişim. A efendim, aramızda hiç de vatan, millet taraftarı olan yok mu? Her gün vatan, millet diye tan tan öterseniz, vatan, millet yolundaki fedakârlığınızı, feragatinizi ne vakit

göstereceksiniz? Şimdiden yer kavgası. Günün birinde bunlar bir de iş başına gelirlerse tasavvur edin, artık siz bir kere curcunayı...”(Bir Sürgün, 81-82).

Jön Türklerden söz edilirken, onların Batı hayranlığına karşı Batılılarla ne kadar az yakınlık kurdukları eleştirilmektedir. Dolayısıyla; uzaktan bir Batı hayranlığına eleştiriler yapılmaktadır.

“Bundan başka Jeune Turc’ler, o kadar kendi aralarında, o kadar kendi muhitlerinde yaşamaktadırlar ve bütün Frenkperestliklerine rağmen Frenklerle o kadar az ülfet etmek istemektedirler ki bunların adet ve seciyelerine, daha umumi surette garp aleminin strüktürüne dair bir fikir ve malumat edinmiş olmalarının ihtimali yoktur. Gözü kapalı bir Avrupa medeniyeti hayranlığı, bu medeniyete dair kalıplaşmış birtakım kanaatler... İşte Doktor Hikmet’in Türk arkadaşlarıyla her konuşmasında, kendi şüphelerine, kendi suallerine karşı cevap olarak bulduğu şeyler bunlardan ibaretti. Halbuki onun bu hayranlığında yavaş yavaş rahatsız edici, endişe verici bir şuur uyanıyor ve kalıp kanaatler nevrallik ağrılarla ötesinden berisinden çatlamağa başlıyordu.” (Bir Sürgün, 156-157).

Batı’ya olan hayranlığın abartılması da sıkça eleştirilen konular arasındadır. Başta Hüseyin Cahit Bey olmak üzere pek çok Osmanlı aydınının bile her zaman adalette, hakta Batılıları yüceltmesi dikkat çekmektedir. Tanin Gazetesinin başka devletlerden maddi yardım görebilmek için onların tüm isteklerini karşılamak istenmesi de yazar tarafından sertçe eleştirilmektedir:

“Bundan başka, Hüseyin Cahit Bey ne de olsa bir Osmanlı aydınıydı. Çağdaşlarının çoğu gibi onda da hakkın, adaletin daima batılılar tarafında olduğu kanısı yer etmiş bulunuyordu. Bu delaletten mütareke devrinde kendi başından geçen acı tecrübelerden sonra bile kurtulamamıştı. Hatta yaptığı polemikte ileri sürdüğü mütalaa ve delillerden anlaşıldığına göre daha ziyade kuvvet bulmuştu. Tanin başyazarı “eğer” diyordu, “alacaklı devletlerin taleplerini yerine getirmezsek bundan böyle onlardan hiçbir mali yardım bekleyemeyiz. Kendi yağımızla kavrulmak gibi açıkli bir duruma düşeriz. Gerçi şu satırları yazdığım sırada buna benzer mali ve iktisadi düşünceler

hala devlet adamlarımızın resmi beyanlarında yer bulup durmaktadır. İstiklal aşkının bütün düşüncelerimize hakim olduğu o devirde bu çeşit mülahazalar bizde ancak bir isyan duygusu uyandırabilirdi. İşte ben de bu duyguya kapılarak Tanin gazetesine ve başyazarına pek şiddetli bir dille çatmaktan kendimi alamamıştım.” (Politikada Kırk Beş Yıl, 27).

Bir Sürgün’de bulunduğu durumun boğucu, sıkıcı yönünden ve Paris gibi bir mekâna rağmen iç sıkıntısından kurtulamayan bir bireyin ruhsal yalnızlığından söz edilmektedir:

“Kaçmak? Fakat nereye? İzmir’de sürgün iken kafasının içinde sonsuz bir hayal ikliminin cazibeli seyahat planları vardı ve zindanının penceresinde gökyüzünün engin maviliklerine bakarken omuz başlarının ucundan, tatlı kaşıntılarla iki kanadın çıktığını hissedirdi. Şimdi onda kaşıntılarla iki kanadın çıktığını hissedirdi. Şimdi onda ne bu hızdan, ne o ümitten artık hiçbir eser kalmamıştır. Ve onun etrafında dünyanın ufukları daraldıkça daralmıştır.

-“Bilmezsiniz ne kadar içim sıkılıyor, Ragıp Bey...”

-“İçin mi sıkılıyor? Amma yaptın ha... Bari kimseye söyleme, birader Paris’te insanın içi mi sıkılmış? Ben en bunalmış zamanımda bile olsa Rue de La Paix’ten Opera Meydanı’na, Opera Meydanı’ndan Boulevard des Italiens’e doğru bir inip çıktım mı yüreğimde ne gamdan ne kasvetten eser kalır. Adeta yirmi yaş daha gençleşirim. Fakat bu ablak yüzlü Metistofeles, ne yazık ki bu gençliğin ve bu yaşama şevkinin sırrını ona bir türlü telkin edemiyordu”. (Bir Sürgün, 158-159).

Aydın tipi olarak söz konusu edilen Doktor Hikmet Bey’in hayatına dair pek çok şeyden soyutlandığı anlatılmaktadır. Cinsel tutkulardan uzaklaşan Doktor, hayatını düşünsel bir yöne çevirmektedir. Onun hayatı adeta mekteple kütüphane arasında sıkışmıştır. Ancak o, bütün bunlardan büyük keyif duymaktadır. Marx’tan Engels’e, Hegel’e kadar hemen herkesi tanımaya başlamaktadır. Entelektüel algısı gittikçe zenginleşmektedir:

Doktor Hikmet aynı zamanda cinsi buhranlarından da kurtulmuştu. Kadınlar, onun mevcudiyetini artık o eski sıtmanın ateşiyle kavurmuyordu. Arlette’yi bile unuttur gibi olmuş ve kendini büsbütün dimağı heyecanlara, fikri

zevklerle vermişti. Öğleye kadar mektepte çalışıyor ve ondan sonra kütüphane, kütüphane dolaşıyordu. Tarihe, sosyolojiye, felsefeye, edebiyata dair ne bulursa okuyordu. Okudukça zihnine, şimdiye kadar duymadığı bir ferahlık ve açıklık geliyordu. Bu gidişle artık Quartier Latin kahvelerinin edebi münakaşalarında şaşkın bir dinleyici vaziyetinde kalmaktan, Montparnasse ihtilalcileriyle, Albert;’e kafa sallamaktan kurtulacaktır. Zira devam ettiği kütüphanelerde bu entellektüel gençlerin ağzından eksik olmayan müellif, kitap, meslek ve doktrin isimlerini birer birer keşfetmişti. Artık yavaş yavaş Parnassien’lerin kimler olduğunu, klasik etiketinin ne mana ifade ettiğini biliyordu. Artık Prudhon’un Marx’ın, Engels’in ve bunların karşısında sisli bir dağ gibi yükselen Hegel’in ne dediklerini öğreniyordu.

Doktor, aydın adam olma yolunda ilerlerken pek çok edebi akımla da tanışmaktadır. Artık, realistleri, pozitivistleri, sosyologları bilen bir dünyaya hâkim olmaktadır. Okumak, onu her tülü hakikatten uzaklaştırırsa da o, okumakla büyük bir avunma duygusu da duymaktadır:

On dokuzuncu asrın bu büyük fikir nehirlerinin yanı başında birtakım ırmaklar da keşfediyordu. Bunlar bir taraftan sosyalist ve liberal okullara mensup ekonomistlerle, Hippolyte Taine nevinden realist mütefekkir ve münekkittler ve nihayet Auguste Comte gibi pozitivist sosyologlardı. Doktor Hikmet hatta bir aralık adını Sabahattin Bey’in “Terakki” gazetesinde gördüğü Edmond Demoulin adında bir müellifin eserini de okudu ve ondan biraz sonra Gustave Lebon isminde orijinal bir muharririn belli başlı sosyal ve politik meselelere dair kitaplarını gözden geçirdi. Her nevi metottan mahrum olan bu karmakarışık mütalaalar, bu fantezist etütler neticesinde Doktor Hikmet’in dimağı biraz işba haline geldi ve “hakikat” denilen şey ondan uzaklaştı. Zaten Doktor Hikmet, bir “hakikat” aramaya çıkmış değildi. Yalnız bedbahtların kendilerini kumarla teselliye çalışışları veya dertlerini içkide unutmaya çabalayışları gibi o da okumak, mütemadiyen okumakla avunmak istiyordu.” (Bir Sürgün, 192-193).

Ergenekon’da olumsuz söylemlerin davranışa dönüştürülmesi eleştirilmektedir. Halk; yıllarca ölüm, tükenme ve yok olma sözleriyle

avutulduğu için artık bu, onları gerçeğine dönüşmüştür. Aksini iddia edenler yani olumlu ve umut verici konuşmalar yapanlarsa ne yazık ki gerçeği gizleyenler olarak nitelendirilmeye başlamaktadır. Bu durum, biraz da aydın kesimin yani yazarların, şairlerin, düşünürlerin ürünü olarak görülmektedir:

“Biz doğduğumuz günden beri babalarından, babalarımız doğdukları günden beri kendi babalarından hep bunu dinlemişlerdir. Yıllardan beri ne görsek batmak belirtisidir, ne işitse ölüm haberidir. Başta memleketi idare edenler olmak üzere herkes endişelidir. “Biteceğiz, bitiyoruz, bittik.” Nakaratı bizim milli marşımızın yegâne güftesidir ve büyük söz bizde meşum sükûnetin eşitidir. Eski ve yeni bütün şairlerimize, yazarlarımıza bakınız, saçtıkları şeyler gittikçe şiddeti artan birer zehirdir. Esasen dikkat edecek olursanız, bizden, hele son zamanlarda iyimser görünmek adeta bir kabalık ve bir bayağılık telakki edilmeye, fikir ve soy yüksekliği kötümserlikte aranmaya başlandı. Somurtkan mısınız, mutlaka doğruyu görüyor ve doğruyu söylüyorsunuz, ümitsiz ve hiddetli misiniz mutlaka en akıllı adam sizsiniz. Hele ikide bir “Adam sen de, bu millet kurtulamaz, bu millet bitti” demek cesaretini gösterdiniz mi artık sizden büyük, sizden kahraman kişi düşünülemez.

En çok okuryazar takımımızda görünen bu zihniyet tabi, yani normal bir şey midir? Kötümser olmakta bir fayda var mıdır? Bu hakikate veya bir zafere ermenin en kolay, en doğru yolu daima her olayın fena yönlerini görmekte midir, değil midir? Burasını bilmiyoruz; fakat harp sırasında bu gibi kimseleri her memlekette de faitiste, yani bozguncu diye kurşuna diziıyorlar.

Gerçekten millet işlerinde hele aşırı buhranlar sırasında kötümser olmak bir nevi hezimetçilik, bir nevi mızıkçılıktır. Hatta diyebiliriz ki bir nevi şuursuz hainliktir.” (Ergenekon 19-20).

Aydın, yılmamalı ve yazmaktan da asla vazgeçmemelidir; çünkü bugün devletin bir savunucusu varsa o da kalem üstatlarından başkası değildir, denilmektedir.

“Eğer hepimiz kalemlerimizi kırıp bir tarafa çekilmiş olsaydık bugün Türk Devleti’nin merkezinde Türklerin bir tek savunucusu kalmayacaktı. Ve

söz köprünün öbür tarafındakilere, o şirret, hain ve iftiracı sürüsüne düşecekti. Biz Anadolu basını bazı mevzularda tatlı bir iftira sarhoşluğuna tutuşmuş gibi görünüyoruz.” (Ergenekon, 30).

“Bizi mahveden kahraman Türk serdarlarının kılıcı; evet, bizi ebedi bir zillet ve esarete mahkûm eyleyen ve Türk tarihini delik deşik eden Türk askerlerinin mahmuz ve süngüleridir. Eğer işimiz kalemle siyasete kalsaydı, hiç bu hale gelir miydik? Kalem ve siyaset! Fakat hangi kalem, hangi siyaset? Taraf taraf kışlalar açan, daha doğrusu bütün dünyayı geniş bir kışla haline sokan düşmanın önünde kendi kışlalarının birer birer kapandığına ve kendi askerlerinin birer birer ortadan kaybolduğuna sevinen yazarın kalemi mi? Hakkını müdafaaya, varlığını korumaya azmetmiş bir milletin ağzını yumruğu ile tıkayıp ve göğsüne tekmesini basıp kendi hakkında verilen bir idam kararını öperek başına koyan devlet adamlarının siyaseti mi? Şüphesiz biz de bütün gönlümüzce isterdik ki harp ve darpten –ne çirkin bir lakırdı!- bıkmış olan bir millet hiç değilse elli yıllık bir huzur ve sükûn devresine girsin ve sınırlarını koruyan kuvvetler, fikir ve söz olsun. Fikir ve söz... Biz bu meselenin kişilerinden değil miyiz? İsteriz ki kalem kılıçtan daha kuvvetli olsun. Fakat yukarıdan beri söylediğimiz gibi bizde kalem kılıca rekabet edebilecek durumdan henüz pek uzaktır. Tarihimizi yapan ve mukadderatımızın hatlarını çizen, bizi kurtarıp batıran biricik kuvvet olarak- hatta bugünkü günde bile- kılıcı görüyoruz. Zira tarihimizin hiçbir sayfasında kalemin verimli bir rol oynadığını görmedik ve aramızda söz eri kahramanlara hiç tesadüf etmedik. Şu içinde bulunduğumuz çıkmazda kalem sahiplerimizden bazılarının vatani vazifelerini görmek şöyle dursun gerek bilerek, gerek bilmeyerek daima vatanın menfaatleri zıttına hareket günahından kurtulamadıkları aşikârdır. Bu milletin silahlı kısmı tam yüzyıldan beri durmadan aydın olduğunu iddia eden bir zümrenin isyan ve hatalarını kendi bileğin kuvveti ve kendi göğsünü kanıyla düzeltip temizlemekten başka bir şey yapmıyor.” (Ergenekon, 41-42).

Düzgün, iyi ve münevver zümrelerin mensubu olan aydınların gerektiğinde sıkıntılara katlanabilmesi, huzur ve eğlencelerinden feragat edebilmesi gerektiği belirtilmektedir:

“Gediz kaymakamı da bu çaresiz gençlerden biridir. Bu gençtir ki bana Gediz’e vardığım akşam viraneliklerde yan yana dolaşırken iyi, temiz, düzgün ve mantıklı şeylere alışmış münevver zümrenin henüz uyanmamış bir halk elinden neler çektiğini öğretti. Bu zümreye mensup nice gençler Anadolu’nun çeşitli yerlerinde her adımda bir başka türlü işkenceye mahkûm fedailer gibi dolaşmaktadır. Bunlar için ne zevk ne eğlence, ne huzur, ne rahat var. Bütün sevmek, hatta gülmek çağları bin türlü yoksunluk, elem ve cefa içinde geçiyor. Hele Gediz, Simav, Demirci, Gördes gibi her dakika yeni bir düşman hücumuna maruz bu ücra yerlerde daima millet ve hükümet işleriyle meşgul olmak ne büyük bir kahramanlıktır. Gediz kaymakamı yanı başımda konuştukça ben kendimi onun önünde her dakika biraz daha küçük görüyordum.” (Ergenekon, 74-75).

Aydınların inandıkları değerler uğruna, daima faziletli olmaları istenmektedir. İdeale ulaşmak için, vakti geldiğinde hemen her şeyden vazgeçilebilmesi söz konusu edilmektedir.

“Eşref: Bizim neslimiz her nesilden ziyade faziletli olmak ve daima her şeyden feragatın mücessem timsali kesilmek mecburiyetindedir. Bir inkılâp nesli bir fedai alayı demektir. Fedaiye gülmek, mesut olmak, bu hayatın maddi zevklerinden, maddi rahatlarından istifadeye kalkışmak kadar büyük tehlike olur mu? O vakit ruhumuzun bütün hızını kaybederiz. Bin bir türlü zincirle bu toprağın vahi vaatlerine bağlanır kalırız. O vakit ideal denilen mukaddes rüyamıza veda etmemiz lazım gelir.” (Tiyatro Eserleri, 90).

Halkın geri kalmışlığı karşısında entelektüel bir insan; üzüntü duyabilmeli ve olumsuzluklar karşısında birtakım çareler aranmalıdır, denilmektedir. Panorama’da da Fuat’ın birçok meseleye karşı yazdığı yazılara karşılık bulamayışı onun sinirlerini bozmaktadır. Ancak o, bu durumdan kendini sorumlu tutmakta, halka ulaşan dili yakalayamadığından yakınmaktadır.

“... Eğer bu halk, anakronik ve geri bir yığın halinde kalmışsa, samimi bir entelektüel için buna gülmekten ziyade ağlamak lazım gelmez miydi? Düşünen ve bilen kafalar, ellerinde bulunan en modern yayım vasıtalarından faydalanıp bu halka, yaşamakta olduğumuz tarihi günler hakkında hiçbir fikir vermemişlerse, yazarlarımız ammenin ruhunda bu devrin heyecanını uyandıramamışlarsa suç kimdeydi?” (Panorama, 473).

“Bu memleketin geniş dünya meselelerine kapalı kaldığını, bu memleket amme efkarının geniş dünya meseleleri karşısında herhangi bir refleks ve tepkiden ne derece mahrum olduğunu Fuat, hiç şüphesiz ki şu felsefe doçentinden daha iyi görüp öğrenmişti. Zira, bir buçuk iki yıldan beri bu meseleler dair yazıp yaydıklarının nasıl bir boş ses verdiğini kendi sinirlerinin antenleriyle kendi ruhunda hissetmekteydi. Hatta bu hale çok defa öfkelenip isyan ettiği, bazen de çölde bağırarak bir kimse gibi, ümitsizliğe düştüğü oluyordu. Fakat en son kabahati gene kendinde buluyordu: “Muhakkak, bu halkın şuuruna giden yolu bulamadım ya da anlayacağı dilde konuşamıyorum,” diyordu.”(Panorama, 473).

Sodom ve Gomore’de aydın tipini temsil eden Necdet; İstanbul’u adeta can çekişmekte olan bir hayvan silüetinde görmektedir. Bu hayvan, ölmek için ölü rolünü oynamaktadır. Ancak o, Sakarya Zaferinden sonra zincirlere bağlı bir deveyi andırmaktadır. Sakarya Zaferi, İstanbul’u sakinleştirmiş; ancak onu aynı zamanda zincire bağlı esir bir hale de sokmuştur denilmektedir:

“Genç adam, soluk bir karanlığın içinde bir şeyi bekliyormuş gibi duran İstanbul’a baktı. Tak tük ışıkların ancak yerini tespit edebildiği bu koyu kara şehir silüetinde hem akıcı hem de katı bir hal vardı. Daha doğrusu sinsi sinsi yatan kocaman bir hayvana benziyordu. Öyle bir hayvan ki başına ağır bir darbe indirilmiş de bir daha indirilmesin diye cansız rolünü oynamaktadır. Bu şehir 16 Mart işgali günü Necdet’e gene böyle bir canlı mahluk manzarası göstermişti. O gün İstanbul, kendisine zorla ve açıkça alçakça bir iş yapılmış ve utançtan yüzükoyun yere yatmış bir adamı hatırlatıyordu. Bu adam aylarca başını kaldırmaksızın hep aynı durumda sessiz ve hareketsiz kaldı.

Lakin Sakarya zaferinden sonra ortadan siliniverdi ve yerine, zincirlere bağı bir dev geçti. Bu da öbürü gibi hiç kımıldamıyor; fakat sağlam ve tehdit eder gibi durmasını biliyor ve hiçbir tavrında yüz kızartıcı bir ayıp hissetmiyordu.” (Sodom ve Gomore, 192).

Necdet; İstanbul’u bu durumda görünce onunla adeta gizli gizli dertleşmek istemektedir. Şehrin ne denli zengin bir dünyaya sahip olduğunu belirtir ve hiçbir şeyi buradaki güzelliklerle eş göremeyeceğini vurgular. İstanbul’da pek temiz gördüğü insanlara öbür tarafın ne kadar boğucu bir yer olduğunu anlatmak ister:

“Necdet sessiz karanlığın içinden kolunu uzatıp onun esmer sırtını okşamak, onunla bir gizli dertleşmeye girişmek istiyordu. Orada bu ev gibi evlerden eser yoktu. Orada buranın Madam Jimson’larına, Leyla’larına, Major Willer’ine, de Rochepierre’lerine, Azize Hanım’larına, Nermin’lerine, Fanny Moore’larına, Orhan Bey’lerine, Captain Marlow’larına karşılık babaları savaşa gitmiş yavrularının beşiğini sallayan temiz ve sabırlı kadınlar, vücutlarını Allah tarafından kendilerine teslim edilmiş bir kutsal emanet gibi saklayan genç kızlar, bunların üstüne şefkatle titreyen nur yüzlü nineler ve Anadolu’ya dair iyi haberleri bildiren gazeteyi bir muska gibi devşirip cebine yerleştirdikten sonra sanki kendisini bütün dünyanın hazinelerine sahip bir adam kadar mesut hisseden fakir vatandaşlar vardı. Necdet hemen onlara doğru gitmek için yüreğinde ateşli bir arzu duydu. Tıpkı günahlarını, kefaretinin malıyla, canıyla ödemeye giden ilkçağın tövbelileri gibi yalınayak, başı kabak, arkasında bir kısa gömlekle, dizlerin taştan taş vurarak, dizlerini taştan taş vurarak, dirseklerine dayanıp yerlerde sürünerek, onlara, onlara gitmek istedi. Onlara gidip diyecekti ki: “ Öbür tarafta neler oluyor bilmiyorsunuz! Garp medeniyetinin bütün lağını öbür tarafa boşandı. Bir parça temizliğe düşkün, titiz bir adam için orada bir damla soluk almaya imkan kalmadı. Tıkanıyorum. Bana biraz temiz hava, biraz temiz hava veriniz. Derdim büyüktür. Size söyleyeceklerim var.” (Sodom ve Gomore, 192-193).

Necdet’in İstanbul’la konuşmasında savaşın yıpratıcı etkisi söz konusudur. O, adeta Batı ülkeleriyle bir hesaplaşma içine girmektedir. Öbür

tarafı İstanbul Necdet tarafından karşılaştırılmaya çalışılır. Savaş, tüm vehametini öbür tarafta göstermiş, tüm çirkinliğini orada ortaya çıkarmıştır. Kadınlar, kızlar düşman askerlerinin tüm kötülüklerine maruz kalmış, evler zapt olunmuş, kaleler kuşatılmıştır. Öbür tarafın yalnızca itibarı değil aynı zamanda gururu da yok olmuştur. Böylece Necdet'in sorularındaki yorgunluğun nedeni de ortaya çıkmaktadır:

“Siz bilmiyorsunuz, asıl işgal, asıl istila öbür tarafta oldu. Düşman çamurlu çizmeleriyle bizim evlerimize kadar girdi; ne diyorum-bizim yataklarımıza kadar!- Halbuki sizin yalnız sokaklarınızda dolaşabiliyorlar. Sizin evleriniz sarılmış kalelerdir. Fakat henüz zaptolunmamıştır. Öbür taraftakilerin ise hepsi birer birer düştü!” “Kızlarımızı, kadınlarımızı ve dudak yüzü görmemiş nazlı sevgililerimizi ellerimizden aldılar ve onlara gözümüzün önünde istediklerini yaptırdılar ve kızı kızla erkeği erkekle kızıştırdılar ve bütün tabii zevklere tabi olmayan zevklerin zehrini, ıstırabını, azabını kattılar. Her birimizi bir ayrı çırpınıyla oynatmaya başladılar.” “Dün bizim önümüzde göz kaldırmayan tayfalar şimdi etrafımızı almışlar, bizi seyrediyorlar. Bize el çırpıyorlar ve içimizden her yuvarlanana kahkahalarla gülüyorlar.” “ Ben işte bu utanılacak ve yüz kızartıcı meydandan geliyorum. Bu meydanın ben en gülünç, en maskara oyuncularından biri idim. Başlangıçta bana alkış tutanlar şimdi bıyık altından gülmeye başladılar. ‘Ve bize azap verenler bizden meserret talep ettiler. Ve yüreğimiz kan ağlarken bizden tatlı muhabbet sözleri ve neşe verici şarkılar istediler. Biz bunları bir ecnebi diyarında nasıl okuyalım? Ey Orşilim, seni unutursam sağ elim hünerini unutsun. Eğer seni tezekkür etmezsem dilim damağım yapışsın.’ Ey harap olunacak Babil kızı, senin bize ettiğin cezaya mukabil sana eda eden ne mubarektir.”(Sodom ve Gomore, 194).

Necdet'in takip eden cümleleri daha etkileyici durumdadır. O, bulundukları yerde yas tutma hürriyetlerinin bile ellerinden alındığını, adeta insanlık dışı her şeye maruz kaldıklarını belirtmektedir. Çirkinlikler, esaret boyutuna kadar gitmektedir. Esaretin boyutu ve sınırı bilinmediği için insanların sıkıntısı katbekat artmaktadır.

Ve Mezamir'in bu parçasını okuduktan sonra gene diyecekti ki:

-“Siz hiç değilse köşelerinizde yas tutmak hürriyetinize maliksiniz! Hâlbuki bizi öbür tarafta ağlamaktan da men ettiler ve feryatları cümbüş seslerine boğdular ve boğazımızdan içimize doğru akan seslerin kahkahayla örtülmüş bir hıçkırık olduğunu anlamadılar. Onun içindir ki yavaş yavaş kanlarımızı şarap diye içmeye ve gözyaşlarımızın tuzundan yapılmış yemekleri lezzetle yemeğe biz alıştık ve Mezamir’de okunduğu gibi:’ Civanlarını ateş telef etti. Ve bakirleri yeis çekmediler. Kâhinleri kılıçla dövüştü ve dul karıları ağlamadılar.’ Sözü yerine geldi.”

Ve daha diyecekti:

-İşte biz bir pula satılmış kıymetsiz esirleriz. Ve bizi pula satın alanların zevkine gülerek hizmet etmekteyiz. Lakin siz bana söyleyebilir misiniz ki azatlık saati ne vakit çalacaktır? Bunu bilmeniz lazım gelir. Zira siz katakomb’larda yaşayanlarsınız ve Tanrı’nın müjdesi size gönderildi. ‘Ne mubarek ol adam ki şerirlerin meşveretinde gezmez ve günahkârların yolunda durmaz ve müstehzilerin meclisinde oturmaz” denildi. İşte gerçek bunlarla belli olur. Gerçek bunların yürüdüğü yoldadır. Yani size belli olur. Yani sizin yolunuzdadır. Şu halde söyleyin bana, azatlık saati ne zaman çalacaktır? Şu yan tarafta şu mor dağların öte yakasında görür gibi, olduğum kızılık bir yangın başlangıcı mıdır? Yoksa orada bir şafak mı sökmeye başladı? Size bahsettiğim şu çağdaş Sodom’un üzerine Allah’ın ateşi orada mı yağacak? Ne vakit ol yerden külhan dumanı gibi bir duman çıktığını göreceğiz. Bu kutsal ateşin Sodom üzerine yağdığı anın içinde olsam da gam yemeyeceğim ve Lut’un karısı gibi bir tuz heykeli olacağımı bilsem de gene bunun nasıl yandığını görmek için dönüp bakacağım. (Sodom ve Gomore, 195).

İçi isyanla dolan Necdet, zamanı geldiğinde kendi elleriyle yaşanan tüm sıkıntıların bedelini bir gün sorumlulara ödeteceğini söylemektedir. Ancak onun bu sözleri sarf ettiği zamanlarda henüz savaş varlığını göstermektedir. Onu en çok yıpratan durum da savaşın ne zaman sona ereceğidir:

“Bunları düşünürken birden bire içi isyanla doldu. Yalnız Leyla’ya karşı değil, içinde yaşadığı bu şehre, etrafını saran bu halka ve kendine karşı bir öfke duydu. Şer kuvvetlerinin altında ne vakte kadar bütün iyi, güzel ve asil şeyler ezilip durmakta devam edecekti? Bu dünyanın bir sahibi yok muydu; bir sahibi mi? “Lakin işte o benim; o benim! Fakat kötürüm bir sahip! Eli ayağı işlemiyor. Dili söylemiyor. Bir türlü hiçbir harekete geçemiyor!” Bu aczinden tiksiniyor, kendini tırmalamak, yumruklamak, kendi boğazını sıkamak istiyordu. “Şu anda herhangi bir düşman zabitiyle karşı karşıya gelecek olsam, mutlaka gırtlığına yapışır gebertirim.” diyordu. Fakat bu sırada sağından solundan birçok yabancı askerlerin geçmekte olduğunun farkına varamıyordu. Necdet her başı sıkıya gelince veya içindeki isyan duygusu her taşıtıkça Anadolu’yu düşünürdü. Bu onda ezeli adaleti bekleyişi, ezeli adaleti çağırışı gibi bir şeydi. “Bir gün, bir gün mutlaka gelecekler, bu çamuru, bu kokuşmayı, silip süpürecekler.”derdi. Mutlaka bir gün zalimlere cezalarını, mazlumlara tesellilerini verecekler, fakat ne vakit? Bir ay sonra mı? Bir yıl sonra mı? Yoksa... Hayır, hayır, Necdet bunun aksini düşünemiyordu. Hiçbir iman sahibi, Allah’tan ümidini keser mi? İşte Necdet de Anadolu’dan böylece ümidini kesmiyordu. Hele Sakarya zaferinden sonra onda bu ümit büsbütün kuvvet bulmuştu. Her gün kulaktan kulağa bir umumi taarruz haberi fısıldanıp duruyordu. Mutlaka bu yaz sonuna kadar her şey olacak deniliyordu. Her şey olacak! Bu söz Necdet’in muhayyilesinde uyandırdığı levha kan ve ateşe bulanmış bir ufuktu. Bu ufuk önce uzakta şafak renginde bir çizgi iken yavaş yavaş bütün bir alev duvarı halinde yaklaşacak, yaklaşacak ve nihayet bu şehrin etrafını bir cehennem kemeri gibi saracaktı. O vakit İstanbul, bu koca şehir, bu çağdaş Sodom, bu aksi Gomore çatırdayarak her tarafından tutuşup yanmaya başlayacaktı. Belki düşman askerleri, düşman zabitleri bu adil yangının kurtarıcı alevleri içinden sıyrılıp kaçmak vaktini bulamayacaklardı; ya bulurlarsa ne yazık olurdu! Eğer Major Will’in bütün yağları, bu heybetli fırının içinde tamamiyle erimeden kurtulursa, eğer Jackson Read’in beyaz ve yaldızlı derisinin bir siyah pıhtı haline çevrilmesine vakit kalmazsa, hayasız Marlow’un bin bir türlü pislikle dolmuş mesameleri kıvılcımlarla dolup

boşalmazsa, o adalet gününün heybetli sevinci neye yarardı? Necdet bunları düşünürken, şimdiden o gün gelmiş gibi dişlerini gıcırdatıyor, yumruklarını sıkıyor ve her yüze vahşi bir bakışla bakarak acı acı gülümsüyordu.” (Sodom ve Gomore, 260).

Kadri'nin eserlerinde, aydınların ülkelerine karşı sorumluluklarını yerine getirmede Türk folklorunun da önemli bir yeri olduğu belirtilmektedir. Milli sınırlar dahilinde eser verilmesi kararlaştırılmıştır. Daha verimli olmanın ve ülkeye yarar sağlayacak şeylerin yolları araştırılmaktadır:

“Kadro'nun şırası, yazılarına hiç siyasi polemik çeşnisi karıştırmamak ve tenkitlerini, birtakım umumi görüşlerden ve kitabi nazariyelerden ayırarak doğrudan doğruya canlı ve yerli vakıalara, resmi istatistiklere ve rakamlara isnat ettirmektir. Sosyal ve ekonomik kalkınma davalarında olsun; kültür, sanat ve edebiyat meselelerinde olsun, kararımız, memleket dışına hiç çıkmamak, daima milli bir hudut içinde kalmaktır. Toprak istihallerimiz nasıl artırılabilir? Sanayimizi rasyonelleştirmemizin yolu nedir? Şekeri, giyim matahlarını Türk köylüsüne daha ucuza mal etmenin ve onu suya, kömüre, elektriğe kavuşturmanın çareleri nelerdir? Hep bunları araştırıyor, bulamaya çalışıyorduk. Ben ise başlı başıma edebiyatta halka doğru gitmenin halk edebiyatından gelmekle kabil olacağını ve Yunus Emre'den Dertli'ye kadar bir nice şiir ustasının ses bakımından, dil bakımından yeni nesle paha biçilmez örnekler vereceğini yazıyordum. (Bu münasebetle hala o fikrimden vazgeçmediğimi ve Türk Folkloru'nun bitmez tükenmez bir milli şuur hazinesi olduğunu söylemek isterim.)” (Zoraki Diplomat, 45).

Özellikle dil konusunda entelektüellerin özel bir hassasiyet içinde olmaları ve dilin ruhunu halkın edebiyatında aramaları gerektiği vurgulanmaktadır. Türkçe yazılar yazmak için Türkçeye has düşünce tarzına dönülmesi gerektiği anlatılmaktadır. Bunun için de ön koşul; Türk dilindeki özü yakalamaktır, denilmektedir.

“Şu halde ne yapmamız gerekiyordu? Türkçe yazmak için her şeyden önce Türkçe düşünmemiz. Aksi takdirde dilimizi sadeleştirelim ya da özleştirelim derken onu sadece başka bir dilin, yani Osmanlıcanın tercümesi

şekline sokmuş oluruz. Halbuki bir dilin özelliğini sözlüğünde değil ruhunda, dehasında aramak gerekir. Ben, bu ruhu, bu dehayı da Osmanlılıktan önceki Türkçe metinlerle halk edebiyatımızda bulacağımıza inanıyordum.” (Gençlik ve Edebiyat Hatıraları, 125).

Aydın ve Halk Arasındaki Farklar Nelerdir?

Gençlik ve Edebiyat Hatıraları’nda Yakup Kadri, aydınla halkı karşılaştırmaktadır. Buna göre halktan biri olarak yaşamak bireye rahatlık vermektedir. Halk adamı; bilgisiz, cahil ve kültürsüzdür bu nedenle de hayatı karmaşadan oldukça uzaktır, denilmektedir. Ancak aydın olarak özetlenen varlık: Mahlûk ve zavallı sıfatları ile anılmaktadır. Aydının kafasında daima tedirginlikler olduğu, kendisini beğendiği ve gülünç bir hale yani bir kuklaya dönüştüğü söylenmektedir. Ahmet Haşim ise, aydın tipinin en karakteristik örneklerini Fecr-i Ati’de gördüğünü belirtmektedir.

“... Sade bir halk adamı gibi yaşamak ne kadar rahat vericidir. Evet, halk adamı kültürsüzdür, bilgisizdir ama bu kültürsüzlük, bu bilgisizlik onun hayatını ‘complice’ etmekten korumuştur. Entelektüel dediğimiz mahlûk ise sonu gelmeyen kafa tedirginlikleri içinde kıvranan bir zavallıdır ve kendini beğenmişliği, kendini herkesten üstün görüşü onu gülünç bir kukla haline sokmuştur.

Ahmet Haşim biraz durdu, düşündü:

“Bu kuklaların en tipik örneklerini ben Fecr-i Ati’de gördüm.” dedi. “Bunlar kendilerine, son zamanlarda bir de ‘academicien’ süsü vermişlerdi. Yeni seçilen azaları Fransız Akademisi’nde olduğu gibi karşılıklı nutuklar söyleyerek merasimle kabul ediyorlardı.” (Gençlik ve Edebiyat Hatıraları, 94).

Eğitim ve Sanat

Eğitim ve sanat toplumun geleceğine yön veren ve toplumların, bireylerin birbirleriyle karşılıklı etkileşim içinde olmasını sağlayan sosyal kurumlardır. Bu kurumların ortak özelliği; geleceği şekillendirecek olan gençliğin yetiştirilmesinde diğer sosyal kurumlara göre daha etkin olmalarıdır.

Eğitim; bireylerin ve toplumun standartlarını, inançlarını ve yaşama biçimlerini kazandırmada aktif rol oynamaktadır. İnsanoğlu, bu süreçte yaşadığı toplumun kültürel değerlerini, dünyaya bakış açısını ve bu bakış açısı etrafında şekillenen sanat anlayışını kavramaya çalışmaktadır.

“Sanat ise bir milleti başka milletlerden ayıran, bir milletin güzeli yaratma ve bulma tarzını ortaya koyan kültür unsuru olarak tanımlanmaktadır. İnsanoğlu sosyal ve ruhi ihtiyaçlarını söz, ses, renk, ışık, şekil ve anlayış zevkinin toplamı olan sanatla karşılamakta” (Ergin, 2002: 26-27). bu yönüyle de bir toplumun müşterek zevkini ifade etmektedir; ayrıca sanat, bir toplumun kültür ve cemiyet hayatını şekillendiren unsurlar arasında da sayılmaktadır.

Eğitim, genel anlamıyla insan hayatındaki farklı disiplinleri düzene sokan işlevsel bir süreç olarak ifade edilmektedir. Sanat da tıpkı eğitim gibi insan hayatının her safhasında onun hayat çizgisini şekillendiren ve ona yön veren bir yapıya sahip olmuştur. Sanat ve eğitim bu yönüyle birbirini besleyen ve destekleyen ortak unsurlardan sayılmaktadır. Eğitim, bir kontrol mekanizması olduğu için sanatın disipline edilmesinde büyük rol oynamaktadır. Sanat, çağdaşlaşma süreci içinde toplumda yetişmekte olan kuşakları her alanda yaratıcılığa yönelten etkinlikler bütünü olarak da bilinmektedir. Eğitim de bu etkinlikleri sistematik bir şekilde düzene koymaya yaramaktadır.

Eğitim aynı zamanda sanatla aynı bakış açısına da sahiptir. Çünkü her ikisinin amacı da “daha başarılı, mutlu ve özgüvene sahip bireylerin yetişmesine katkıda bulunmak, kendisiyle barışık, yaratıcı ve üretken bireyler yetiştirmektir” (Dikici, 2001). Balcı’ya göre (1996:18) sanatın ve eğitimin

temel amacı bireylere estetik kişilik yapısı kazandırarak, toplumun yapıcı, yaratıcı, üretken üyeleri hâline getirmektir.

Edebiyat ve Şiir

Edebiyat ve şiirle ilgilenmek o dönemdeki bir grup zihniyeti göre artık bir ayrıcalık olarak görülmemektedir. Eserde Nuriye Hanım'ın Hakkı Celis Bey'e artık şiir yazıp yazmadığını sorması dikkat çekilmektedir. Çünkü o, şairleri ve sanatı yapay olarak görmeye başlamaktadır.

Nuriye Hanım dedi ki:

Aman yarabbi, ne kadar, ne kadar da değişmişsiniz, Hakkı Celis Bey! Acaba ruhunuz da yüzünüz gibi değişti mi? Sakın o da bu kadar haşin olmasın... o pür hulya ve pür şiir ruh!

Neyyire Hanım: ah bu askerlik dedi, en hussas en rakik kalpleri bile bir çelik haline sokuyor. Vah vah Hakkı Celis Bey; artık hiç şiir yazmıyorsunuz değil mi? Çoktandır ne okuduğum var, ne yazdığım! Bütün eski meşguliyetlerim bana şimdi yavan geliyor. Esasen sanat sunilik değil mi? Şairler birtakım suni adamlar değil mi? (Kıralık Konak,191-193).

YAKUP KADRI’NİN ESERLERİNDE SOSYAL HAYAT

Aydın-Halk Çatışması

Yazar, aydın kişiyi tanımlarken onu ıssız bir dünyada dolanan yalnız bir kişi olarak görmektedir. Aydın, onun gözünde adeta acayip bir yaratıktır. Halkla arasına uçurumlar koymuş, bu nedenle anlaşılması oldukça zor bir hale dönüşmüştür.

“Gün geçtikçe daha iyi anlıyorum: Türk "entelektüel"i, Türk aydını, Türk ülkesi denilen bu engin ve ıssız dünya içinde bir garip yalnız kişidir. Bir münzevi mi? Hayır; bir acayip yaratık demeliyim. Öyle ya, bir insan tasavvur edin ki hangi ırktan, ne cinsten olduğu belli değildir. Kendi vatanı addettiği memleketin dibine doğru ilerledikçe, kendi kökünden uzaklaştığını hissediyor. Hissetmese bile etrafında hasıl olan boşluk, soğuk ve itici hava, ona her an kendi toprağından sökülmüş bir aykırı, bir acayip nebat olduğunu bildiriyor. Her memleketin köylüsüyle okumuş yazmış zümresi arasında, aynı derin uçurum var mıdır? Bilmiyorum! Fakat okumuş bir İstanbul çocuğu ile bir Anadolu köylüsü arasındaki fark bir Londralı İngilizle bir Pencaplı Hintli arasındaki farktan daha büyüktür. Bunu yazarken, elim titriyor (Yaban,36).

Bir aydın gibi düşünebilmenin halk için ne denli zor olduğundan yakınılmaktadır. Aydın, dışsal bir değişimden çok içsel, ruhsal bir değişimdir denilmektedir. Ayrıca yazar, aydınların toplumla yabancılaşmasının temelinde eğitimi ve kitapları görmektedir. Bunun nedeni olarak da eğitimin ulusal değil yabancı değerler ve etmenlerle yürütülmesini göstermektedir. O, yabancılaşmanın kökeni yabancılaşmış eğitimidir diye düşünmektedir.

“Onlar gibi olmak, onlar gibi giyinmek, onlar gibi yiyip içmek, onlar gibi oturup kalkmak, onların diliyle konuşmak. .. Haydi bunların hepsini yapayım. Fakat onlar gibi nasıl düşünebilirim? Nasıl onlar gibi hissedebilirim? Odamı dolduran bütün bu kitapları yakmak. Bu resimleri, bu levhaları ayaklarımdan altına alıp ezmek. Neye yarar? Hepsi benim içime girdiler. Bende, silinmez, kaçınılmaz, yıkanıp temizlenmez izlerini bıraktılar. Benim iç duvarlarım, bütün bu yabancı nakışlar, çizgiler, işaretler, renkler ve hiyerogliflerle doludur. Dış

cephem değişmiş neye yarar? Ben, asıl ben, bu toprağın malı olmayan ve hepsi dışarıdan gelen maddeler ve unsurlarla yoğrula yoğrula adeta sinai, adeta kimyevi bir şey halini almışım.” (Yaban, 68).

Yakup Kadri, aydınların sosyal yaşamdan bihaber olduklarından söz etmektedir. Çağın çok gerisinde, tař devrinde, yaşadıklarını dūřünmektedir.

“Bunlar, henüz bir sosyal yaratık haline bile girmemiştir. Ta yontulmamış taş devrindeki insanlar gibi yaşıyorlar. O vakitler de, kabilenin en güçlüsü, elinde bir ağağ baltayla sizin üstünüze yürür, ağzınızdan lokmanızı, ininizden karınızı alıp götürürdü ve bu, herkese tabii olaylar gibi sakınılmaz, önlenmez görünürdü (Yaban, 72).

Yazar, Anadolu'ya gelmeden önce anlatılanlarla geldikten sonra yaşadıklarını bağdaştıramamaktadır. Çünkü Anadolu adeta dūřmanın yanında ona yol gösteren insanlarla doludur. Burada hemen her tür kötölük türemektedir. Tüm bunların nedeni aydının varlığına bağlanmaktadır.

“Mütarekenin ilk günlerinde, bana bir tanıdık diyordu ki:

Bu ülkede, temiz yürekli, duygulu ve candan insanlar vardı. Zenginin kapısı fakire açık ve gurbet yolları, sonunda mutlaka bir sıcak yurda ulaşacaktı. Orada, bütün kadınlar ana, bütün kızlar kardeş ve bütün çocuklar evlattı. Oranın taşı arkadaş, yoksulluğun derecesi bence malumdu. Fakat bu maddi yoksulluğun içinde bir manevi varlık bulacağımı sanıyordum.

şimdi ne görüyorum? Anadolu ... Dūřmana akıl öğreten müftülerin, dūřmana yol gösteren köy ağalarının, her gelen gasıpla bir olup komşusunun malını talan eden kasaba eşrafının, asker kaçağını koynunda saklayan zinacı kadınların, frengiden burnu çökmüş sahte sofuların, cami avlusunda oğlan kovalayan softaların türediği yer burasıdır.

Bunun nedeni, Türk aydını, gene sensin! (Yaban, 110).

Şehir- Köy Çatışması

Romanda şehir ve köy çatışması Ahmet Celal ve köylü ikilisiyle anlatılmaktadır. Ahmet Celal şehirlidir, şehri temsil etmektedir. Köy halkına ve köy kültürüne bütünüyle yabancısıdır. O, köylü ile arasında gün geçtikçe derinleşen bir uçurumun varlığından söz etmektedir. Köylü, onu arasında görmekten hoşnut değildir; çünkü onun ilk intibai köylüye korku ve kuşku vermiştir. Bu nedenle Ahmet Celal, köylü tarafından yaban olarak nitelendirilmektedir.

“Buraya gelişimin ilk haftaları etrafıma yalnız korku ve kuşku veriyordum. Beni, hükümet tarafından gönderilmiş herhangi bir memur, bir tahsildar, bir öşürcü, bir jandarma, yoksa bir askerlik şubesi başkanı mı sandılar bilmem. Fakat hepsinin yüzünde korku ve kuşku belirtilerini açıkça görmüştüm.” (Yaban, 20).

Ahmet Celal köye geldiği ilk günlerde köylünün arasına karışmak istemiş fakat bunu başaramamıştır. Konuşması, giyinmesi, eğitim durumu ve olaylara yaklaşımıyla köylüden bütünüyle farklıdır. *“Onlara hitap ettiğim vakit, hiçbir şey anlamaz gibi bön bön yüzüme bakarlar. Sonra kendi aralarında bir şeyler mırıldanırlar. Hissederim ki sözlerimi anlamışlar, fakat tasvip etmemişlerdir. Bazen bıyık altından bana güldüklerini de sezerim.”* (Yaban, 20).

Ahmet Celal köylünün kendisini yaban olarak görmesine çok üzülmemektedir. Bunun nedenini Mehmet Ali'den öğrenmek istemektedir. Mehmet Ali köylünün onu yabancı gördüğünü, her gün tıraş olmaması, dişlerini fırçalamaması, kitap okumaması gerektiğini söyler. Çünkü onun bu davranışları köylüye bütünüyle yabancısıdır.

“En basit, en sade, en tabii hareketlerim onlara bir sirk ortasında bir soytarının takla atışları, sıçrayışları, yuvarlanışları kadar tuhaf geliyor.” (Yaban, 21).

Ahmet Celal köyde bulunduğu zaman boyunca kendisini ve yaşadığı çevreyi sıkça karşılaştırmaktadır. O, İstanbul'un en muhteşem konaklarından

birinde büyümüştür. İyi bir eğitim görmüştür. Oldukça bilgilidir. Her anlamda köylüden farklı görünmektedir.

“Düşünmek; insanların, mağara devrindeki gibi bir takım toprak ve taş kovukları içinde yaşadığı ve hayvanlarla haşır neşir olduğu bu yerde düşünmek bana bir ayıp gibi geliyor.” (Yaban, 26).

Ahmet Celal’e göre Anadolu halkı olaylara sessiz kalmaktadır. Bazı güçlü kişilerin egemenliğini kabul etmektedirler. Anadolu kadını, bu nedenle sürekli ezilmektedir. Hatta çoğu zaman insan içine bile çıkamamaktadırlar.

“Bu çorak yerlerde derimi kavuran ateş yavaş yavaş içimi sarıyor. Gönlümü kavurmağa başlıyor. Ben yalnız sudan, gölgeden ve yeşillikten yoksun değilim. Buraya geldiğim günden beri kadın ve kız denilmeye layık tek bir yaratık dahi görmedim. Oysa ben, Mehmet Ali’nin düğününde de bulundum.” (Yaban, 33).

Ahmet Celal okumuş bir İstanbul çocuğu ile bir Anadolu köylüsü arasındaki farkın bir Londralı İngiliz ile Percaplı Hintli arasındaki farktan daha büyük olduğunu söylemektedir. Köylülerle iletişim kurmak istedikçe bu fark daha da belirginleşmektedir.

“Lakin hangi sözlerle, hangi seslerle? Gündelik hayatın ufak tefek ihtiyaçlarını bile anca güç bulabiliyorum. Nerde kalmış ki onlarla bu genel konular üzerinde konuşacağım. Gün geçtikçe daha iyi anlıyorum. Türk entelektüeli Türk aydını Türk ülkesi denilen bu engin ve ıssız dünya içinde bir garip yalnız kişidir.” (Yaban, 36).

Ahmet Celal köyde sürekli dışlanmakla yaşadığı yalnızlığı gün geçtikçe derinleştirmektedir. Ondaki bu yalnızlık aslında köy-şehir çatışmasını da beraberinde getirmektedir:

“Eleme, kedere hatta sevince bir sınır tayin etmek... Bunu, yalnız şehirlerde olur bilirdim. Meğer insan köylerde, dağ başlarında ve mağara kovuklarında da samimi olmak, içinden geldiği gibi, içinden geldiği kadar gülüp ağlamak hürriyetine sahip değilmiş. Toplumun görenekleri, kuralları yarı çıplak yaşadıkları bu köstebek yuvalarında da aynı şiddetle hüküm sürüyormuş.” (Yaban, 39).

Romanda köy şehir çatışması savaş konusunda da kendisini göstermektedir. Ahmet Celal, köyde bulunduğu süre içinde her fırsatta Kurtuluş Savaşının önemini köylülere anlatmak istemektedir. Olaylara, aydın bir bakış açısıyla bakmaktadır. Vatan tehlikededir. Ahmet Celal'e göre tek gerçek savaştır. Köylülere vatan için savaşmanın gerekliliğinden söz eder. Fakat köylüler Ahmet Celal'in söylediklerine bütünüyle kayıtsızdır.

“Ben bir kenardan yüreğim boğazıma tıkanmış bir halde milli bir felaketin arifesindeki bu basit, bu aşağılık konuşmaları diliyorum. Artık ağzımı açıp bir şey söylemek istemiyorum. Varıp başımı alıp, daha içlere doğru yürüsem mi? Mutlaka Eskişehir'den Ankara'ya yaralıları taşıyan trenler vardır. Onlardan birine atlayıp Ankara'ya gitsem. Hiç değilse bu trajedinin anlam ve mahiyetini anlayan kimseler için de olacaksam olsam.” (Yaban, 126).

Köye ve Köylüye Bakış

Romanda köye ve köylüye bakış teması Ahmet Celal'in bakış açısıyla yansıtılmaktadır. Ahmet Celal köye ve köylüye yabancısıdır. Her anlamda onlardan farklıdır. Ahmet Celal romanda bir Türk aydınıdır. Köylüye de bu bakış açısıyla bakmaktadır.

“Lakin bu köy, bir çöl ortasında bir konak kadar bile yüreğime güven vermiyor. Bir konak, mesafe içinde bir hareketi gösterir. Bugün burada iseniz, yarın bir vahanın kenarına erişeceksiniz. Öbür gün, büyük bir nehrin suları sizi karşılayacaktır. Oysa orta Anadolu'da bir köy donmuş bir konaktır. Burada mesafe sizi yutmuştur. Siz mesafe içinde dehşetten donmuşsunuzdur.” (Yaban, 32).

Ahmet Celal'in köyde katlanamadığı en büyük sorunlardan biri temizlik sorunudur. O, köylüyü oldukça kirli bulmaktadır. Köylüler için doğal olan ortam Ahmet Celal için çekilmezdir.

“Gerçi köyün içinde su yok değildir. Fakat gerek kuyunun, gerekse çeşmenin başı, her gün sabahtan akşama kadar doludur. Abdest alan

ihtiyarlar, evine su taşıyan kadınlar, kızlar ve akla sığmayacak derecede pis oyunlarla oynayan çocuklar hep oradadır. Bazı çaya kadar gitmekten üşenen kadınların da çamaşırlarını çeşmenin yalağında yıkadıkları olur. Hasat mevsimlerinden sonra haftalarca her nevi hububat aynı yalakta yıkanıp ayıklanır. Hatta çok kere yenilecek şeylerin; çocuk bezleri, kirli don ve gömleklerle bir arada çalkalandığı da olur. Bu pisliği onlara anlatmak bir türlü mümkün değildir.” (Yaban, 25).

Ahmet Celal köylüleri yabancı bir ot olarak gördüğünü söylemektedir. Köyde Ahmet Celal’i derinden etkileyen en önemli olaylardan birisi de köylünün savaş karşısındaki ilgisizliğidir. Düşman orduları köyün yakınlarına kadar geldikten sonra bile köylünün hiçbir şey yapmaması Ahmet Celal’i üzmektedir. Onlara olan hiddeti, adeta nefrete dönüşür.

“Anadolu köylüsünde olumlu ve realist duygu hemen bütün diğer duygulara galebe çalmıştır. Arasına uyanan lirizmi bir saniye içinde parlayıp sönmüverir. Heyecanlı adamın, onun indinde bir deliden farkı yoktur. Onun güvenini kazanmak için sessiz, ağır ve hiç gülmez görünmek gerekir.” (Yaban, 55).

Ahmet Celal; aralarına karışmak istediği bu küçük insan cemiyetinde, onlar gibi giyinmek, onlar gibi yiyip içmek, onlar gibi oturup kalkmak, onların diliyle konuşmak istemektedir. Ancak bütün bunlar mümkün olsa bile Ahmet Celal’i köylüden ayıran bir nokta hep olacaktır: onlar gibi düşünememek...

“Bunlar henüz bir sosyal yaratık haline bile girmemiştir. Ta yontulmamış taş devrindeki insanlar gibi yaşıyorlar. O vakitlerde kabilenin en güçlüsü, elinde bir ağaç baltayla sizin üstünüze yürür, ağzınızdan lokmanızı, ininizden karınızı alıp götürürdü. Ve bu herkese tabii olaylar gibi sakınılmaz, önlenmez görünürdü.” (Yaban, 72).

Halk

Çoğu zaman halk –aydın çatışmasının merkezinde geniş halk kitlesi, kimi zaman modern imkânlardan yoksun olması yönüyle şehirli köylü çatışmasına, kimi zaman da birçok eserde karşılaştığımız gibi maddi imkânsızlığıyla imkân sahibi olanların karşısında yer bulabilmiştir kendisine. Oysa üretimin merkezi olan köylü halk; doğallığıyla, mağrur duruşuyla, üstlendiği ağır sorumluluklarıyla okur kitlesinin bu bakışını tamamen değiştirmiştir.

“... “Bir Anadolu köylüsünün yüzüne hiç dikkatle baktığınız oldu mu? Bir Anadolu köylüsü diyorum; kadın olsun, erkek olsun, çocuk olsun, hepsinde öyle bir ifade görürsünüz ki bütün safvetine, sadeliğine, hatta basitliğine, iptidaliğine rağmen vekarı, olgunluğu, derin ve ıstıraplı çizgileriyle sizi korkutur.”

“ Buraya gelirken yolda dağ başında bir oduncu çocuğa rasgeldim. On yaşında var mıydı, yok muydu bilmem. Fakat gözlerinin içine baktığım zaman öyle ufaldım ki başımı önüme eğmeye mecbur oldum. Çocuk o kadar büyük bir hayat tecrübesiyle yüklü ve o kadar içten gelen bir irfan ile kavruk ki bunun karşısında bütün bildiğim ve öğrendiğim şeylerin hiçliğini anladım.” (Ankara, 81).

Ankara’da mili mücadele yıllarında halkın üstlendiği sorumluluklar, adeta konuşmacının gurur kaynağı olarak ifade edilmektedir. Ankara’da bulunmaktan şeref duyulmakta, lider Mustafa Kemal’in varlığıyla büyük bir güvene sahip olmaktadır.

“... Halbuki şimdi burada vatanın birtakım yeni şeyler kanayan göbeğinde bütün bir milletin ıstırapıyla yaşayan bu ıstırapın içinde peşin bir bahtıyarım. Her sabah uyanınca -inanır mısınız?- Ankara ‘da bulunmanın şerefini duyarım. Burada her sabah benimle beraber bir millet uyanıyor ve kendisini selamete götürecek olan kahramanın başı ucunda gülümseyerek durduğunu görüyor. İlk defa olarak ömrümde ilk defa olarak, burada, kendi

etimden, kendi kanımdasın, kendi cevherimden bir cemaat içinde yaşadığımı hissediyorum.” (Ankara, 82).

Türk milletinin vatani için nasıl düşünmesi ve hareket etmesi gerektiği Ergenekon’da açıklanmaktadır. Türkün milli şuuru kolay elde edilmemiştir, bize iyilik de kötülük de bizim dışımızdaki insanlardan gelemes, denilmektedir.

“... Mutlak içimizde bir şafak doğuyor, bu şafak milli şuurumuzdur. Gerçi, biz bu şuuru birçok gözyaşı ve birçok kan selleri içinden, birçok acılar ve ıstıraplar ile kıvrana kıvrana bulduk; fakat yeryüzünde hangi tepeye zahmetsiz varılır? Hangi doğuş kansız, gözyaşsız ve ihtilaçsızdır? Tarihin bütün şanlı devirleri, milletin bütün muazzam hareketleri hep böyle başlamadı mı? Her alem bir eski kıymetin mahsülü değil midir? Türk milleti bu hakikatleri her ne kadar ilmi bir vuzuhla anlamıyorsa da seziyor, hissediyor ve bundan dolayı mazisine pişman olmadan ve akıbetine korkmadan bakıyor. Biliyor ki hayır da şer de bize ancak kendi kendimizden gelebilir.” (Ergenekon, 24).

“Halkta nasıl bir medeniyet anlayışı olmalıdır?” sorusunun yanıtı ise Panorama’da belirtilmiştir. İçte ve dışta yapılacak düzgün bir siyasetle ülkenin geleceğinin kurtulabileceği, ifade edilmektedir. Dışta yapılan yeniliklerin asıl sorunu çözemeyeceği de vurgulanmaktadır.

“... Artık hiçbirini dili inkılâp sözünü söylemeye muktedir olamıyor, onun yerine mahut ıslahat kelimesini kullanmaya başlıyor; Sefine-i devletin her yıl dönümünde bir kere açılan delik deşiklerine bir yama vurmak usulü yeniden diriltiliyordu. Denilebilir ki bu devlet hep bu yama usulleri, hep bu yarım tedbirler yüzünden bu hale geldi. Hem içte, hem dışta açık, düz ve cezri bir siyaset belki bizi kurtarabilirdi. Fakat kökten hareket, rahatını sevenler için değildir. Bunlar her zorluğu oluruna bağlayıp da bir ana önce keyiflerine bakmak isteyen ve her adım başında bir hava cereyanından zedelenen çelimsiz kimselerdir. Ruhları vücutları kadar yumuşaktır, üzüntüye gelemesler; kendilerinde ve etraflarında derin bir huzur etraflısıdır. İki de bir de “Efendim, devlet adamlarının başlıca vazifesi halkın huzur ve sükûnetini muhafaza etmektir.

“... On yıl içinde bozkırın ortasında, bin yıllık İstanbul şehrinden daha mükemmel, daha medeni binaları, caddeleri ve meydanlarıyla bir devlet merkezi kurulmuştur. Yüzlerce, binlerce kilometrelik demiryolları, bir vücuttaki şahdamarları halinde dağınık vatan parçalarını birbirine bağlamak üzere doğuya, batıya dal budak salıyor.

Evet bunların hepsi gerçektir. Fakat birer tarihi vakıa olarak bunların kıymeti nedir? Festen şapkaya geçmenin, kavuğu atıp fesi giymekten daha büyük bir ehemmiyeti mi vardır? Tanzimatçı dedelerimiz de tepeden tırnağa kıyafet değiştirmişlerdi; sakal ve bıyıklarını o devrin Avrupa modasına göre kesip taramışlardı. Dazlak kafalarının saçlarını enselerine kadar uzatmışlardı. Garp siteminde okullar, kışlalar, hastaneler açmışlardı, tersaneler, tezgâhlar, fabrikalar kurmuşlardı. Harem kapılarını aralamışlar, kızlarına okuyup yazma öğretmişler, musiki dersi verdirmişlerdi. Lakin, bütün bunlar, elli altmış yıl sonra bir yeniçeri kıyamından farkı olmayan 31 Mart’ları bir Kabakçı Mustafa isyanından ayırt edilemeyen Babıali baskınlarını önleyebildi mi?”(Panorama, 39-40).

Anadolu ve Anadolu Kültürü

Anadolu ve Anadolu kültürü köyde yaşanan olaylarla birlikte Ahmet Celal ‘in bakış açısıyla anlatılmaktadır. Ahmet Celal ilk defa karşılaştığı köy kültürüne oldukça yabancıdır. Köye geldikten bir süre sonra evlenen Mehmet Ali’nin düşününü şöyle yorumlamaktadır:

“Ah, ne ağır, ne sıkıntılı ve ne kadar kaba idi bu düşün! Mutlaka Avrupa’da bir cenaze alayı bundan daha ferahlıdır. Üç gün, üç gece süren bu tören esnasında bana en acıklı görünen insan, Mehmet Ali’nin bizzat kendi oldu. Çünkü o güveylik sıfatını takındığı günden itibaren artık hiçbir işe yaramaz bir şey gibi oldu. Bir köşede oturmağa ve başkalarının geliş gidişlerini, oynayışlarını, yiyip içişlerini, giyinip kuşanışlarını kenardan seyretmeye mahkumdu. Garibi şu ki gelin de ortada yoktu.” (Yaban, 33).

Romanda Anadolu köylüsü cahil ve yabani bir nitelikle sunulmaktadır. Köye gelen Ahmet Celal'i aralarına almak istemezler. Kadınlar adeta ondan kaçır. Köydeki herkes onu bir yaban olarak görmeye başlar.

“İşte, bu vak'a esnasındadır ki, hem Mehmet Ali'nin karısı ve hem de kız kardeşleriyle karşılaştım. Beni sofrada görür görmez her üçü de, bir kümeste ürkmüş tavuklar gibi kaçıştılar.” (Yaban, 37).

Anadolu köylüsünde önemli sayılan mülkiyet kavramı uzun yıllardan beri devam eden dış istilalar ve iç eşkıyalıklardan dolayı körelmeye başlamıştır. Ayrıca köylü; savaşa, vatana ve millete karşı da yeteri kadar duyarlı gösterilmemektedir. Ahmet Celal bunun nedenini Türk aydınında görmektedir. Çünkü Türk aydını; yıllarca halkın kanını emerek onu bu duyarsız hale getirmiştir, denilmektedir.

“Bunun nedeni, Türk aydını gene sensin! Bu viran ülke ve yoksul insan kitlesi için ne yaptın? Yıllarca, yüzyıllarca onun kanını emdikten ve onu bir posa halinde katı toprak üstüne attıktan sonra, şimdi de gelip ondan tiksirmek hakkını kendinde buluyorsun.” (Yaban, 111).

Ahmet Celal'e göre eskiden Anadolu ve Anadolu halkının yaşadığı hayat başkadır. Ona göre eskiden Anadolu'da temiz yürekli duygulu ve candan insanlar vardır. Ancak onun geldiği köyde bunlardan eser kalmamıştır.

“Şimdi ne görüyorum? Düşmana akıl öğreten müftülerin, düşmana yol gösteren köy ağalarının, her gelen gaspla bir olup komşusunun malını talan eden kasaba eşrafının, asker kaçağını koynunda saklayan zinacı kadınların, frengiden burnu çökmüş sahte sofuların cami avlusunda oğlan kovalayan softaların türediği yer burasıdır.” (Yaban, 110).

Kimliksizlik

Romanda kimliksizlik daha çok köylü ile açıklanmaya çalışılmıştır. Ahmet Celal, köylülerde kimlik kavramının olmayışını düşünmektedir. Çünkü

Anadolu köylüsü, yüzyıllarca ihmal edilmiş ve yabanıl bir ot gibi kurumağa mahkûm bırakılmıştır. Aydın, Anadolu köylüsünün bu halinden sorumlu tutulmaktadır. Köylüdeki, tüm olumsuzluğun temelinde onu yıllarca sömüren aydın vardır, denilmektedir.

“Anadolu halkının bir ruhu vardı; nüfuz edemedin. Bir kafası vardı; aydınlatamadın. Bir vücudu vardı; .Üstünde yaşadığı bir toprak vardı; işletemedin. Onu hayvani duyguların, cehaletin, yoksulluğun ve kıtlığın elinde bıraktın. O, katı toprakla kuru göğün arasında bir yabani ot gibi bitti. Şimdi elinde orak buraya hasada gelmişsin. Ne ektin ki ne biçeceksin? Bu ısırıkları, bu kuru dikenleri mi? Tabi ayaklarına batacak. İşte her yanın yarılmış bir halde kanıyor ve sen acıda yüzünü buruşturuyorsun. Öfkeden yumruklarını sıkıyorsun. Sana ıstırap veren bu şey, senin kendi eserindir.” (Yaban, 111).

Ahmet Celal’in köylüyü kimliksiz olarak görmesinde köylünün cahilliği, eğitimsizliği, pis oluşu da rol oynamaktadır. Ayrıca onların savaş karşısında bu denli kayıtsız kalışları da onun tarafından kabul edilememektedir.

“Bir münzevi mi? Hayır; bir acayip yaratık demeliyim. Öyle ya bir insan tasavvur adın ki hangi ırktan hangi cinsten olduğu belli değildir. Kendi vatani addettiği memleketin dibine doğru ilerledikçe, kendi kökünden uzaklaştığını hissediyor. Hissetmese bile etrafında hasıl olan boşluk, soğuk ve itici hava ona her an kendi toprağından sökülmiş bir aykırı, bir acayip nebat olduğunu biliyor.” (Yaban, 36).

Cehalet

Cehalet teması da yine özellikle Yaban adlı romanda söz konusu edilmiştir. Burada Ahmet Celal’in bakış açısı önemli sayılmıştır. Köylü eğitimsizdir; çünkü köyde okul yoktur. Bu nedenle okuma yazma bilenlerin sayısı yalnızca birkaç kişidir. Ahmet Celal köydeki bütün cahilliklerin ve geri kalmışlığın nedenini eğitimsizlikle bağdaştırır.

“Talim, terbiye, iyi örnek, bunların hepsi geçici şeylerdir. Ve çevre değiştirmedikçe insanın değişmesine imkân yoktur. Bu küçük mülahazadan Türkiye’deki yenilik ve garpçılık hareketlerinin neden başarısızlığa uğradığını daha iyi anlarız.” (Yaban, 26).

Ahmet Celal’in Eğitim ve Kültür Durumu

Dünya savaşında bir kolunu kaybeden Ahmet Celal, Mehmet Ali adındaki bir askerinin davetiyle onun Porsuk Çayı kenarındaki köyüne gidip yerleşir. Ahmet Celal’in isteği; İstanbul’da sattığı baba evinin parası ile kendisine bahçeli, güzel bir ev satın alarak rahat yaşamaktır.

Ahmet Celal, Mehmet Ali’nin köyüne geldikten sonra adeta hayal kırıklığı yaşar. Zira köylüler inanılmayacak derecede cahildirler ve Ahmet Celal’e de yaban olduğu için sıcak davranmazlar.

Roman boyunca, Türk aydınını temsil eden Ahmet Celal’in okuduğu okullar veya aldığı eğitim hakkında bir bilgi edinilememektedir. Ancak Yakup Kadri; Ahmet Celal’i son derece donanımlı ve birikimli bir aydın olarak romanda okuyucuya sunmaktadır. Örneğin daha romanın başında Ahmet Celal’in şiirle ilgilendiği anlaşılmaktadır. *“Zaten, Cihan savaşında kolumu kaybetmezden önce şiir kabiliyetimi, bütün sade dilliğimi kaybetmiş bulunuyordum.”* (Yaban, 34).

Romanın başlarında Ahmet Celal, Cihan Harbi’ne ilişkin anılarını anlatırken kendi kültür durumuna ilişkin ipuçlarını da vermektedir. Zira saydığı yazarlar iyi bir eğitim aldığıının işaretleridir. *“Gördüm, gördüm. Medeni insanların hepsi benim önümde bir geçit alayı yaptılar. Racine’lerin, Voltaire’lerin Fransızları; Bacon’ların, Shakespeare’lerin İngilizleri; ve hünerli İtalyalılar ve yıldırım zaptetmişlerin çocukları hep, kendilerine mahsus kılıkları, kıyafetleri, renkleri, konuşma ve gülüşmeleriyle benim önümden geçtiler.”* (Yaban, 34).

Sayıdığı bu isimler Ahmet Celal'in Batı edebiyatına aşina olduğunu göstermektedir. Zaten romanın ilerleyen bölümlerinde Ahmet Celal'in Batı edebiyatını çok iyi bildiği de anlaşılmaktadır.

Ahmet Celal köyde, içinde bulunduğu ruh durumunu anlatırken: *" Bu rüzgar estiği sürece, ben Dostoyevski'nin kişilerinden biri oluyorum. Ya Sibiryaya yollarında bir sürgünüm, ya Moskova sokaklarında aç bir serserinin, ya sınır boyunda bir han odasında kaçmak çarelerini düşünen bir suçlunun kabı içine girerim."* Demektedir (Yaban,107). O, kendisini roman kahramanlarıyla özdeşleştirecek kadar Dostoyevski okumuştur.

Köydeki yaşantısında yalnızlık çeken Ahmet Celal yalnızlığını: *" Bu ıssız, engin Anadolu bozkırının ortasında bir ikinci Robinson Crusoe oldum."* (Yaban, 128) diyerek açıklamaktadır. Yine aşk hakkındaki düşüncelerini söylerken: *"Chevalier de Grioux, Manon Lescaut'un henüz soğumuş cesedini kolları arasına alıp öptü idi. Fakat Dostoyevski'nin masum kahramanı, artık kokmaya başlayan sevgilisinin ölüsü yanında duramadı. Amma, bu taaffün, onun hasretini gönlünden silemez."* (Yaban, 135) diyerek yazarlara ve roman kahramanlarına göndermeler yapmaktadır. Ahmet Celal Çoban Hasan'ın ölüsünü tasvir ederken de Virgilius'un çobanlarını anımsatır (Yaban, 135). Yine Emine'ye olan aşkını anlatırken Don Kişot'u örnek vermektedir (Yaban, 78).

Yukarda verilen örnekler Ahmet Celal'in Batı ve Rus romanlarını iyi bildiğini göstermektedir. Bunun yanında Ahmet Celal, Batı opera ve tiyatrosunu da iyi bilmektedir. Köy yaşantısındaki yalnızlığını okuduğu tiyatrolardaki kahramanlarla paylaşmaktadır. *" Kendileri çekildikten sonra kokuları havada kalan dilber ve nadide kadınlar, sesleri bir ana sesinden daha yakın, daha dokunaklı arkadaşlar, nur çehreli ihtiyarlar, coşkun suya benzeyen berrak gözlü Dante'nin Beatrice'i, Petrarka'nın Leonora'sı, Romeo'lar, Julietta'lar ve daha birçok tatlı hayaller... Kimi yatağının üstünde yan yana, kimi bir iskemlede tek başına, kimi odanın içinde bir aşağı beş yukarı dolaşarak benimle sabahı ederler; ve sabaha kadar, havada kutsal bir*

orkestranın yankıları dalgalanır ve yaradanlarla yaratıkların el ele verip hep bir arada raks ettikleri sezilir.” (Yaban, 38).

Ahmet Celal, romanda Shakespeare’e sık sık göndermeler yapar. Emeti Kadın’ın yere yuvarlanmasını:”...*sırtındaki yükü ile Shakespeare’in cadılarından biri gibi yere yuvarlandı.”* (Yaban,209) şeklinde tasvir etmektedir. Ahmet Celal yaşamını anlatırken, yaşamını bir tiyatroya, kendisini de Hamlet’e benzetmektedir (Yaban,153). Tüm bunlar, Ahmet Celal’in çok iyi bir tiyatro bilgisine sahip olduğunu göstermektedir. Ahmet Celal, tiyatronun yanında opera hakkında da bilgi sahibidir.”*Gülmeye başlıyorum. Ama, acayip bir gülüş. Tıpkı ‘Paillasse’ operasında aldatılmış soytarının hiçkırıklarla dolu gülüşü gibi...”* (Yaban, 126).

Romanda; Ahmet Celal, tam donanımlı bir aydın olarak gösterilmiştir. Örneğin; Ahmet Celal, resim ve heykel hakkında da bilgi sahibidir. Emine’yi tasvir ederken birden aklına daha önce gördüğü kabartma ve heykeller gelmektedir.”*Nerede gördüm ben bu pozu? Nerede gördüm? Ha, bir gün Bergama’da eski bir mermerin üstünde, bir kabartmada gördüm. Ve derin bir hayranlıkla, bu, henüz topraktan çıkarılmışa benzeyen Friky heykelini seyrediyorum.”* (Yaban, 158). Hasan’ı tasvir ederken de resim bilgisini göstermektedir.”*Hasan, bir genç Tanrı kadar güzeldir. Gözleri bir ceylanın gözlerinden daha cazibelerdir. Narin çizgili, armudi yüzü ve ince dudakları eski Flaman ressamlarının çizmekten çok hoşlandıkları portrelerin rikkatinden bir şey saklıyor.”* (Yaban, 132).

Ahmet Celal, yıllar sonra köyüne döner ve Emine’nin babasını Yunan mitolojisinin kaynağı sayılan Odise’deki Ülis’e benzetir. ”*Ben gittikçe artan bir merak ve heyecanla bu acayip ‘Odise’ kahramanına bakıyorum. Ülis de on yıl denizlerde kayboldu.*” (Yaban, 157). Yine Yunan mitolojisindeki Truva savaşına göndermeler yapmaktadır (Yaban, 195). Bu örneklerden hareketle Ahmet Celal’in Batı mitolojisini bildiği de anlaşılmaktadır. Ahmet Celal, Batı’dan şair olarak İtalyan d’Anunzio’nun adını zikretmektedir (Yaban, 181).

Porsuk çayının kıyısındaki ıssız bir köyde yaşamayı kabullenen Ahmet Celal gittiği köye büstünü götürece kadar Sokrat’ı sevmektedir (Yaban, 131).

Ayrıca Tevrat'taki efsaneleri bilen Ahmet Celal (Yaban, 165) İsa'nın hikayesini de okuyuculara hatırlatmaktadır (Yaban, 188).

Batı edebiyatını ve kültürünü bu kadar iyi bilen Ahmet Celal Doğu edebiyatını ve kültürünü de iyi bilmektedir. Örneğin kendisini bir vatan aşığı olarak tanımlarken Yunus Emre'den dizeler okmaktadır: “ *Şimdi şu söğüt dalının altından haykırsam Yunus Emre bana ses verecektir:*

Derviş gönlü taş gerek

Gözü dolu yaş gerek

Koyundan yavaş gerek” (Yaban, 84)

Ahmet Celal peygamber kıssalarını da bilmektedir (Yaban, 132). “*Derenin kenarına çöküyorum. ‘Dede Korkut’ da bir tabir vardır: Böğür, böğür. Ben, işte böğür böğür ağlamak istiyorum.*” (Yaban, 104) diye konuşan Ahmet Celal Dede Korkut hikayelerini de bilmektedir. Ayrıca ‘Şühadename’ (Yaban, 147) ve ‘Türk masalları’nı (Yaban, 138) da anımsamaktadır.

Ahmet Celal ‘Sevr Muahedesi’nden bahsederken Rıza Tevfik’ten bahseder. Bu bölümde Rıza Tevfik’in Halkbilimi alanında yaptığı çalışmaları överken Sevr’i imzalamaya gitmesini eleştirir. “ *Geçen gün, aldığım İstanbul gazetelerinde okudum. ‘Sevr Muahedesi’ esas itibarıyla kabul edilmiş. Damat Ferit hükümeti onu imzaya üç kişi yolluyormuş. Bu üç kişiden biri de Rıza Tevfik’tir. O Rıza Tevfik ki bize Türk folklorunun zevkini veren ilk adamdır. Türk halkına bu hıyaneti reva görmesinin sebebi ne? Niçin, bir yaşlı Şaman heyetine girip bu arık topraklarda dolaşarak milletin ıstırabını terennüm etmiyor?*” (Yaban, 184). Buradan da anlaşıldığı gibi Ahmet Celal Türk folkloru hakkında bilgi sahibidir.

Ahmet Celal için köydeki sıkıcı yaşamdan tek çıkış yolu okumaktır. “*Geceleri sabahlara dek okumayayım da ne yapayım? Ben, el ayak çekildikten sonra odamın kapısını sürmeleyip kitaplarımla baş başa kalmak saatini dört gözle beklerim.*” (Yaban, 38). Emine’ye duyduğu aşk yüzünden çektiği acıyı yine okuma ile hafifletmeye çalışır. “*Kaç gündür, bir türlü çare ile diş ağrısını yatıştırmaya çalışan adam gibiyim. Kah zihnimi büyük ve önemli şeylerle işgal ederek, acımı unutmağa çalışıyorum. Kah okuyorum,*

okuyorum.” (Yaban, 100). Sıkıntılarını okuduğu kitaplardaki kahramanlarla paylaşır: “ ... *Dante’nin Beatrice’i, Petrarka’nın Leonora’sı, Romeo’lar, Julietta’lar ve daha birçok tatlı hayaller... Kimi yatağının üstünde yanyana, kimi bir iskemlede tek başına, kimi odanın içinde bir aşağı beş yukarı dolaşarak benimle sabahı ederler; ve sabaha kadar, havada kutsal bir orkestranın yankıları dalgalanır ve yaradanlarla yaratıkların elele verip hep birarada raksettikleri sezilir.*” (Yaban, 38).

Ahmet Celal’in okuduğu kitapların bazıları Fransızcadır. Bu, evine gelen Yunanlı askerlerin kaydıyla öğrenilmektedir (Yaban, 180). Zaten iyi derecede Fransızca da konuşmaktadır. Gelen Yunan askerleri ile Fransızca konuşarak iletişim kurar (Yaban, 181).

Ahmet Celal yaralı olan Hasan’a müdahale ederken Emeti Kadın’a: “*Sen, şöyle bir köşede rahat dur. Ben hekimim, şimdi onu iyi edeceğim.*” Der (Yaban, 195). O dönemde özellikle askeri okullarda öğrencilere bazı tıbbi bilgilerin verildiği bilinmektedir. Bu sayede Ahmet Celal’in tıp bilgisi de vardır.

Ahmet Celal Türkçenin doğru konuşulması konusunda hassastır. Köyü işgal eden Yunanlı askerlerin Türkçeyi bozuk kullanmaları onu rahatsız eder. “*Fakat bu öyle bir Türkçe ki, bana Galata’ yı hatırlatıyor. Doğrudan doğruya Rum şivesiyle söylenmiş Türkçe diyemem. Bu bağırان belki bir Ermeni, belki bir Yahudidir. Türkçenin böyle söylenmesinde, böyle büzülüp didiklenmesinde ne hazin bir şey var! Sanki, haşin ve patavatsız bir el vücudumuzu hırpalıyor; vücudumuzun en hassas, en nazik yerlerine kadar sokulup oraya tırnaklarını geçiriyor zannedilir*” (Yaban, 177).

Ahmet Celal’in köyde dünyayla bağlantısını sağlayan tek araç gazetedir. Özellikle Bekir Çavuş şehre gittiği zaman ona gazete getirir. “*Dünya ile ilişkimi henüz kesmiş değilim. İstanbul gazetelerini arasına alıyorum. İlk İnönü zaferini bunların birinden öğrendim.*” (Yaban, 56). Okuduğu bu gazeteleri atmayarak onları odasında biriktirir (Yaban, 130).

Ahmet Celal’in köydeki yaşamı onun düşünce biçimini etkiler. Köylülerle derinlikli sohbetler yapamaz. Çünkü konuşmak istediği savaş, vatan gibi konular köylülerin ilgisini çekmez. “*Düşünmek; insanların, mağara*

devrindeki gibi birtakım toprak ve taş kovukları içinde yaşadığı ve hayvanlarla haşır neşir olduğu bu yerde düşünmek, bana bir ayıp gibi geliyor.

Bazı, köylülerle konuşurken soyut bir fikrin ortasında dilim tutulup kaliveriyorum” (Yaban, 42). Köy yaşantısı Ahmet Celal’i de yavaş köylülere benzetmeye başlar. Ahmet Celal bunu şöyle açıklar: “Düinkü neferimin hüviyetinde müşahede ettiğim bu geriye doğru gelişme, ilk zamanlar, beni çok hayrete düşürüyordu. Sonra ben de yavaş yavaş köylüleşmeye başlayınca, bu olayı, çevrenin kişi üzerindeki etkisine vermekte güçlük çekmedim.” (Yaban, 42). Ahmet Celal köyde kendisinin bu kadar dışlanmasına sebep olarak kendi kültürünü görür. Ve bazen tüm bu kültür birikiminden kurtularak saf bir köylü olmayı dahi arzulamaktadır. Ama kendisi de bunun mümkün olmadığını farkındadır.

“Onlar gibi olmak, onlar gibi giyinmek, onlar gibi yiyip içmek, onlar gibi oturup kalkmak, onların diliyle konuşmak... Haydi bunların hepsini yapayım. Fakat, onlar gibi nasıl düşünebilirim? Nasıl onlar gibi hissedebilirim?

Odami dolduran bütün bu kitapları yakmak...

Bu resimleri, bu levhaları ayaklarımın altına alıp ezmek.

Neye yarar? Hepsi benim içime girdiler. Bende silinmez, kaçınılmaz, yıkanıp temizlenmez izlerini bıraktılar. Benim iç duvarlarım, bütün bu yabancı nakışlar, çizgiler, işaretler, renkler ve hiyerogliflerle doludur. Dış cephem değişmiş neye yarar? Ben.asıl ben, bu toprağın malı olmayan ve hepsi dışarıdan gelen maddeler ve unsurlarla yoğrula yoğrula adeta sınaî, adeta kimyevî bir şey halini almışım.” (Yaban, 86).

Burada Ahmet Celal’de, yabancı kaynaklı kültürüne karşı bir nefret vardır. Ancak bu romanın geneli için geçerli bir durum değildir. Zira Ahmet Celal romanın genelinde, geri kalan köylüyü ve onun geri kalmasında pay sahibi olan aydınları eleştirir. (Bu konuya ilerleyen bölümlerde değineceğiz.)

Yaban romanının Ahmet Celal’in günlükleri de önemlidir. Günlüklerini bir roman kıvamında yazan Ahmet Celal ilk başlarda bunun başkaları tarafından okunmasını istemez ve bu yüzden de günlüklerini yakmayı düşünür (Yaban, 117). Ancak daha sonra yaşadığı olayla-rın sonraki nesiller

tarafından da bilinmesini ister. *"Oysa ben, bundan sonrası mutlaka okunsun istiyorum. Çünkü Anadolu savaşı, bağımsızlık mücadelesi denilen büyük facianın, büyük destanının tarihe intikal etmeyecek olan tarafları yalnız bu defterde yazılıdır."* (Yaban, 182). Bu yüzden de yanan evden sadece bu defterini kurtarır.

Ahmet Celal yaşadıklarını yazarken kendisini edebiyatçı olarak tanımlamaz. Çünkü ona göre edebiyat ve sanat dahilerin uğraş alanıdır (Yaban, 117).

Köylülerin Eğitim ve Kültür Durumu

Yakup Kadri bu romanında aydın-halk çatışmasını vermeyi amaçlamıştır. Bu çatışmayı belirgin kılmak için de; tam donanımlı, Batı ve Doğu edebiyatını iyi bilen, Fransızca bilen, felsefeye meraklı, resim ve heykelden anlayan eksiksiz bir aydın olan Ahmet Celal'in karşısına kör cahil bir köylü profili çıkarmıştır.

Ahmet Celal odasında geceleri kitap okuduğu için M. Ali kendisini uyarır: *"Beyim geceleri, sabahlara dek mırıl mırıl ne okuyup duruyorsun? Seni büyü yapar sanırlar."* (Yaban, 37). *Köyde okumak için okul yoktur. Çocuklar ancak imamdan ders alırlar. Zaten işi okumaya tercih etmişlerdir:*

"— Adın ne?

—İsmail.

—Okula gidiyor musun?

Yarı öfke yarı hayretle omuzlarını kaldırıyor.

— Ne okulu be. Ben okula gideyim de burada işe kim baksın? Hem bu köyde okul yok. Dee imamın evinde okurlar." (Yaban, 41).

Köylüler okuma yazma bilmezler. Üstelik de köyün âlimi sayılan imam bile doğru dürüst okuyamaz. *"Bir gün, uçakla, gene aşağıya kâğıt atmaya başladılar. Sanki havadan kudret helvası yağıyormuş gibi kapışan*

kapışana... Alan bir süre kâğıdı okumaya okumaya çalışıyor, sonra beceremeyip katlıyor, katlıyor ve bir muska gibi kuşağının içine yerleştiriyor.

Bazısı gidip imamı buluyor:

— Okuyuversene, bakalım ne diyor?

İmam hecelemeye başlıyor...” (Yaban, 171).

Romanda, bazı köylülerin cahillikleri aktarılır. Örneğin M. Ali ile konuşan Ahmet Celal onun hakkında şöyle düşünür. “ *Bunu izah etmek için genel fikirler, genel mütalaalar sahasına girmek lazım. Mehmet Ali’nin kafası ise bu maceraya hiç alışmamıştır.*” (Yaban, 111). Yine köyden çıkıp gezme fırsatı bulan (uzun süren askerliği sayesinde) Bekir Çavuş Dünya’yı uzun bir şerite benzetir (Yaban, 49). İlginç olan ise Bekir Çavuş bu geri kalmışlığın farkındadır. Ona göre bu geri kalmışlığın sebebi ise köylülerin dolaşmamış olmalarıdır. “ *Eh ne olacak. Doğmuşlar büyümüşler, köyden dışarı hiçbir şey görmemişler. Hepsi cahil. Hepsi cahil...*” (Yaban, 124).

Köylüler ayrıca yanlış inanışlara sahipler. Mesela köylerine gelen ve aslında onları kandırıp mallarını alan şeyhe inanırlar. M. Ali şeyhi şöyle anlatır: “ *Mübarek büyük bir adam. Her yıl gelir, duasını alırız. Hastaları okur üfler. Bize güzel öğütler verir. Yol gösterir. Başı sıkıda olanları selamete çıkarır.*” (Yaban, 63). İyileştirdiği kişileri söylemesini isteyen Ahmet Celal’e cevap veremez M. Ali. Köylülerin batıl inançları da vardır. Emeti Kadın tablo ve bibloların kendisini çarpmasından korkar. Yine oda da bulunan Sokrat büstünden korkar (Yaban, 131).

Köylülerden hareketle Batılılaşma neden başarıya ulaşmadığını açıklar Ahmet Celal. Ona göre bunun sebebi çevrenin kişi üzerindeki etkisidir. “ *Kişilerin yaşadığı çevre değişmedikçe kişinin de değişmesi mümkün değildir.*” sonucuna varır (Yaban, 42).

Ahmet Celal cahillikleri yüzünden köylülere çok ağır eleştiriler yöneltir. Bu cahillikleri yüzünden onlara ısınamaz. Kendisini köylülerden çok farklı görür. “ *Her memleketin köylüsüyle okumuş yazmış zümresi arasında, aynı derin uçurum var mıdır? Bilmiyorum! Fakat okumuş bir İstanbul çocuğu ile bir*

Anadolu köylüsü arasındaki fark bir Londralı ile Pencaplı Hintli arasındaki farktan daha büyüktür.” (Yaban, 53).

Ahmet Celal roman boyunca cahil köylüyü eleştirir; ancak köylünün bu durumda olmasında yani cahil kalmasında aydınları da suçlar. Aydınlarla seslenen Ahmet Celal şöyle demektedir: *“Anadolu halkının bir ruhu vardı, nüfuz edemedin. Bir kafası vardı; aydınlatamadın. Bir vücudu vardı; besleyemedin. Üstünde yaşadığı bir toprak vardı! İşletemedin. ...Sana ıstırap veren bu şey, senin kendi eserindir, senin kendi eserindir.” (Yaban, 130).*

Cehalet, adeta çağın hastalığı haline dönüşmüş, pek çok yerde ele alınan temel konular arasında sayılmıştır.

“...Cehalet denilen kör kuvvet ne mantık, ne de kanun tanır. Binaenaleyh onu nereden baş posterse orada ezmek ızdırabidir. Biz bunu inkâr etmek istemiyoruz. Bizim, demek istediğimiz şudur ki, Türk milletinin başına geçen hükümetler bu umumi ve şamil maraza karşı evvelden umumi ve şamil tedbir alacakları yerde daima mevzuu bir arızın, mevzuu bir iltihabın baş göstermesini beklemişler ve buna karşıda mevzuu tedbirler kullanmakla iktifa etmişlerdir. Görüyoruz ki, hep aynı usul devam ediyor (Hakimiyet-i Milliye, 3 Mart 1925).

Değişim

İnkılâp ve Kemalizm

Diyarbakır Lisesi'nde edebiyat ve felsefe hocası Ahmet Nazmi, İzmir'de Dış Ticaret Ofisi Müdürü Cahit Halid'e yazılarında kendisinin sudan çıkmış bir balıktan ötesine dönüştüğünü belirtmektedir. Öyle bir durumdadır ki, adeta can çekişmekte, yeni bir nehre gitmeyi arzulamaktadır.

"Hani, Paris'ten dönüşümde sana uğradığım zaman yüzüme bakıp da: 'Sen bütün manasıyla sudan çıkmış balığa benziyorsun!' demiştin; hatırlar mısın? O balık şimdi, ispazma devrini geçirmiş, hayatla ölüm arasındaki

deprenip çırpınışlarını bitirmiş; kaskatı yere serili bir haldedir ve pek yakında sanırım ki, artık çürümeye, kokmaya ve kurumaya yüz tutacaktır. Bu satırları okurken; senin o nevi şahsına mahsus gülümseme bana: 'A birader; neden bir an önce kendini Dicle'nin sularına atmıyorsun?' demek isteyeceğini sezer gibi oluyorum. Dicle'de balık var mıdır? Varsa, ne çeşit balıktır, bilmiyorum. Ben engin denizlerden gelmişim. Bu nehrin çamurları içinde yaşamak çaresini aramaktansa, böyle bir akıbeta yüz kere razıyım.

"Bununla beraber, seni temin ederim ki, buraya gelirken yüreğimde ona karşı sonsuz bir özlem taşıyordum: Dicle ..." (Panorama, 107).

Dicle, Ahmet Nazmi için Turan, Ağniyalağani, İskender, Dara, Plutark, Firdevsi ve nihayet Ahmet Haşim'in ona verdiği anlamları da kapsamaktadır. Nazmi, okul sıralarındaki şiir okumalarına da özlem duymaktadır. Dicle'nin havası, suyu hiçbir yerde bulunamaz, oradaki karpuzun benzeri hiçbir yerde yoktur. Dicle; efsanecilerle, tarihçiler ve şairlerle vardır.

"Yalnız bu kelime, bende türlü türlü tarihi ve edebi heyecanların uyanmasına yeter geliyordu. Bütün Turan, Ağniyalağani, İskender, Dara, Plutark, Firdevsi ve nihayet Ahmet Haşim benim için hep bu kelimenin içindeydiler."

"Mektep sıralarında Şiir-i Kamer'i ne derin bir vecd ile okuduğumuz demleri hatırlıyor musun? İster inan, ister inanma; buraya vardığım ilk günlerin mehtaplı gecelerinde kaç kere Dicle kıyılarına aynı heyecan ile yaklaşmış ve onun sularından şairin sesini tekrar işitmeye çalışmışımdır. Kaç defa, kah doğu, kah batı aydınlığında nice büyük medeniyetlerin beşiğine akan ve ta ötelerde, öbür kardeşiyle birleşerek, nice zengin ülkelere bereket ileten bu mübarek nehir boyunca yürümüş, yürümüş, yürümüşümdür. Beyhude emek. .. Dicle, dünyanın en kocaman karpuzlarını yetiştiren ucu bucağı yok, bir uzun bulanık ırmaktan ibarettir. Hayır; Asur ve Gildan efsanelerinde bunun bir şeref hissesi olamaz; hayır, Semiramis'in asma bahçelerini sulayan sular da bundan bir damla bulanamaz. Dicle'yi Dicle yapan, efsanecilerin, tarihçilerin, şairlerin muhayyelesidir. Nitekim, bir gün gelecek, yine bu cins adamlar içinde, yaşadığımız bu devirden bahsederlerken, mesela

diyeceklerdir ki: 'Türkiye'de, misli görülmemiş bir inkılap oldu; yüzyıllardan beri Ortaçağ'ın karanlıkları içinde bir hamleyle silkinip kalkınarak en ileri bir medeniyet aydınlığına doğru yürüdü. Halbuki, silkinip kalkan kim, yürüyen kim? İleri medeniyet aydınlığı nerede? (Panorama, 108).

Takip eden cümlelerde Dicle'nin eskiden nasıl bir yer olduğu açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu tarihi yerde, en önemli kültür merkezlerinin de izlerine ulaşılmaya çalışılır.

"Bilmiyorum, iki yüzyıl önce, burası nasıldı? Burada yaşayan insanlar ne haldeydi? Pek iyi kestiremiyorum ama kısaltılmış bazı tarih bilgilerine göre, burasının -yani eskiden Amid denilen bu şehrin- zaman zaman en mühim kültür merkezlerinden biri mertebesine erişmiş olduğuna hükmedebiliyorum. Üst üste birkaç devrin ve birkaç saltanatın mimari hususiyetlerini taşıyan duvarlarındaki kitabelerinde de bu hükmümü haklı gösterecek birtakım belgeler bulmaktayım. Ders saatleri dışında yapacak hiçbir işim olmadığı ve Dicle boyundaki gezintiler ruhuma artık bezginlik verdiği için, biricik eğlencem, bu duvarların etrafında dolaşmaya ve bu yazılardan bir mana çıkarmaya inhisar etmiştir. Bu ahmak turist halimle bilmem, gözünün önüne geliyor muyum? (Panorama, 108).

Şehrin etrafını saran duvarların ihtişamından sıkça söz edilmektedir.

"Fakat bil ki, Diyarbakır'ı çepeçevre saran ve Mardin yolundan gelirken insana adeta bir fantasmagorie gibi görünen bu haşmetli, bu hemen hemen mehabetli [heybetli, ulu] diyebileceğim duvarlar da olmasa can sıkıntısından patlayıvermem işten değil. Onun için ara sıra, bilmem hangi şehircilik, belediyeçilik ya da hijyen sebepleri yüzünden bunların da yıktırılacağını işittikçe, tüylerim diken diken oluyor ve böyle bir vandalisme'i aklımdan geçirenlere lanet okumaktan kendimi alamıyorum. Bereket versin ki, bu yıkma işi teknik bakımdan mümkün değilmiş, ya da pek ağır masraflara bağlıymış. Geçmişten kalma bazı güzel şeylerin yanlış anlaşılmış kötü bir modernisme'e karşı bu mukavemeti, benim gözümde sembolik bir mana ifade ediyor (Panorama, 109).*

İnkılâbın getirdiği yeniliklerden şehrin duvarları nasibini alamamıştır. Bunun sorumlusu olarak da inkılâbı plansız yapanlar gösterilmektedir. Yenilikçilerin halktaki ekonomik sıkıntıyı görmeden ihtişamlı yaşama çabaları eleştirilen unsurlar arasındadır.

"Bazı güzel şeyler, dedim. Bu duvarların içinde yine geçmişten kalma bir yığın çirkinlikler, mundarlıklar da var ki, heyhat, bunlar da, her temizlenme ve yenilenme hareketine karşı aynı mukavemeti göstermektedir. Yıllar yılıdır, geceli gündüzlü haykırıp durduğumuz inkılap kelimesinin daha (i) harfi bile buraya aksedememiş. Kabahat kimde? Bu halkta mı? Hayır, bin kere hayır; kabahat, bir inkılâbın plansız, teşkilatsız ve tekniksiz yapılabileceği hayaline kapılanlardadır. İki üç maddelik bir kanun, valiye, polise, jandarmaya birer emir ... Her şeyi olmuş bitmiş farz ediyoruz; bu kanunların, bu emirlerin - kafaların içi şöyle dursun hatta dışını bile değiştiremediğini görmek istemiyoruz. Umumi müfettiş bey, -halkı Avrupai yaşayışa alıştırmak için- misafirlerini akşam yemeğine smokinle kabul ediyor; bizim, lisenin müdürü ise, bütün gün mektebin içinde ökçesiz terliklerle dolaşıyor; biri, yeni sosyal nizarnı kurmak, öbürü kafaları işlernek gibi iki çetin vazifeyi üzerlerine almış bulunan bu adamların her ikisi de bence, başka başka bakımlardan inkılâp metodumuzdaki aynı axiome [aksiyon, önerme] hatasının kurbanıdırlar. Ne o, ne de bu bir şey yapmaya muvaffak olamayacak; her ikisi de, ağır bir çarkı, boşlukta döndürüp duracak (Panorama, 109-110).

Batı'ya özenen kimselerin ne kadar yapmacık ve bayağı görüldüğü ifade edilmekle kalmayıp onlardaki aşağılayıcı tavırların hoş görünmeyişinden bahsedilmektedir. Ayrıca yurdundaki güzellikleri bir yana bırakıp başka memleketlere özenen özenti yığını insanlar, garipsenmektedir.

"Bir şey yapmaya, dedim. Fakat yapılmak istenen şey nedir? Onu, ben dahi henüz kafi bir vuzuhla anlamış değilim ve doğrusunu istersen, hatta bütün bu sızlanışlı satırlarla sana neden şikayet etmek istediğimi de bilmiyorum. Ara sıra, kendi kendime, 'Sakin, diyorum; ben de, bir zamanlar o kadar aşağı gördüğüm alafranga tiplerin o bayağı ve yapmacık complexe'lerine düşmüş olmayayım?.' Hatırlarım, Paris'e gitmeden önce,

İstanbul'da bunlardan birçoğuna rasgelmişim. Etraflarına daimi bir dudak büküşüyle bakıp bakıp da, 'Burada nasıl yaşanır!' deyişleri vardı ki, bana ancak suratlarına bir tokat atmak arzusunu verirdi. Şimdi, içimi yoklarken, bu çeşit soysuzlara karşı daima aynı nefreti taşımakta olduğumu hissediyorum. Demek ki, korktuğum başıma gelmedi. Şu halde, tekrar edeyim: Şikâyetim nedendir? İstirabımın sebebi nedir? Vatan topraklarının bu bin türlü tarihi hatıralarıyla yoğurulmuş parçası üstünde bana bu gariplik, bu kimsesizlik, bu yurt yerimserliği nereden geliyor? (Panorama, 110).

Tüm bu soruların yanıtı bir bakıma Barres'in La Colline Inspiree adlı eserinde bulunmaktadır.

"Geçen gün, kim bilir kaçınıcı defa okuduğum Barres'in La Colline Inspiree'sini tekrar gözden geçirirken bu suallerin cevabını bulur gibi oldum. Bu kitabın başında şöyle bir cümle okunur: 'Bir ruhun estiği yerler vardır.' Bir ruh, bir fikir, daha doğrusu bir manevi unsur ... işte, iki gözüm, burada hiç hissedilemeyen ve bulunmayan şey budur ve ben havanın bu kuraklığından kuruyup gidiyorum. Emin ol ki hasretiyle, yokluğuyla kavrulduğum ne St. Germain Caddesi'nin hoş avarelikleri, ne de Quartier Latin kahvelerinin taraçalarındaki göz ve damak hazlarıdır. Hayır, ben, burada sadece, beni dinleyebilecek, beni anlayabilecek bir adamın; kafama, nice zamandan beri kaybetmeye başladığı serinliği, tazeliği verebilecek bir çevrenin hasretiyle kavruluyorum. Bir çevre dedim; Diyarbakır Lisesi felsefe hocasının ağzında bu mübalağalı bir sözdür. Bir küçücük pencere demek istiyordum; uzaktan uzağa da olsun, ara sıra herhangi bir fikir aleminin esintilerine karşı açabileceğim bir pencere ... (Panorama, 111).

Daha sonra satırların تنها bir Halkevinde kaleme alındığından söz edilmektedir. Bir mektup yazabilmek için kağıt, kalem temin etmenin zorluğu anlatılmakta, okumaya karşı isteğin azalması eleştirilmektedir.

"Sana, bu satırları, içinde in-cin top oynayan Halkevi'nin çınl çıplak bir odasında yazıyorum. Bu çizgili kâğıtla, içi hareli zarfı, biraz evvel aşağıdaki bakkaldan satın aldım. Kusura bakma. Bu kültür ocağında kitap filan şöyle dursun, hatta kağıt kalem bile bulmak mümkün değil. Bahsettiğim geniş

odanın ortasında bir büyük masa duruyor; bunun üstünde, İstanbul'dan, Ankara'dan gelmiş birtakım eski gazetelerle mecmualar hiç el değmeksizin kendiliğinden yıpranıp solmaktadır. Tanrım, hepimize sabır ve selamet ihsan eyleye, amin!" (Panorama, 111).

Cahid Halid, Ahmet Nazmi'ye yanıt vermekte gecikmez. Nazmi'nin yaşadığı bezginliğin nedenini sorar ve ondaki gidişatın bir intiharla sonuçlanmasından korktuğunu belirtir. Sıkıntının nedeni entelektüel düzeyin azlığıdır; ancak bu tür şeyler şikâyetle çözülecek işler değildir. Sıkıntıdan kurtulabilmek için belli bir çaba sarf edilmelidir.

"İki gözüm, bu ne bezginlik, bu ne ümitsizlik! Hatta, müsaadenle- u ne yılgınlık, ne hezimet! diyeceğim. Korkarım ki, bu gidişle, sen de, günün birinde kendini Diyarbakır'ın şanlı evladı Ziya Gökalp gibi bir buhrana kaptırıp da alınının ortasına bir kurşun yerleştirmeye kalkışmayasın! Sakın ha; o romantik devirler çoktan geçti. Mektubundaki o Wertherane isyanların, feryatların bu hendesi dünyada artık hiç yeri kalmadı. İnkılabımızdan bahsederken, 'Hiç tekniksiz inkılap olur mu?' diyorsun! İyi ama, sen de kendin için henüz bir yaşama tekniği bulmuşa benzemiyorsun. Başlıca derdin, bulunduğun yerde bir fikir muhitinden, teneffüs ettiğin havada bir entellektüel unsurdan yoksunluktur. Fakat, bu derde bir deva aramak için en ufak bir zahmete katlanmaktan da çekiniyorsun.

İkdam gazetesinde; Nazmi'nin de C.Halif'in de yapmak istediği yeniliklerin sanıldığı kadar kolay olmayacağı anlatılmaktadır:

"Vakıa araya harp girdi, hezimet girdi, Maarif Nezareti bu gibi memurlarının ve muallimlerinin manasını bile veremeyecek bir hale girdi. Fakat; biz eminiz ki baro olmasa idi, hezimet olmasa idi, maarif nezaretinin bütçesi her türlü fevkaalede masrafa müsait bulunsa idi, yine bu işler yürüyemeyecekti; çünkü yapılan mesaide muayyen bir usul takip edilmiyordu; her usulsüz say ise beyhudedir; hatta yalnız beyhude değil muzırdır; zira, bu gibi şeyler, bir çok fikir ve irade kuvvetlerinin boş yere heba olup gitmesinden başka bir şeye yaramaz. Halbuki, biz kuvvetlerimizi öyle bir takım nankör mesaiye sarf edecek ve fikirlerimizi tatbik ve icra kabiliyeti olmayan bir takım

projeler, teşebbüsler peşinde nafile yere yoracak bir devremizde değiliz. Bize iktisadi hayatımızda tasarruf ve idhar prensibi ne kadar elzem bir şeyse fikri hayatımızda da o kadar ve belki ondan daha ziyade lazımdır. Binaenaleyh lazım gelir ki içtimai hayatımızın haris ve asri bir maceraya sevki için yaptığımız teşebbüslerde mütevazi olalım, her şeye küçükten başlamasını bilelim. Zira, şimdiye kadar zavallı memleketimizde daima başımızdan büyük işler açtığımız içindir ki vasıl olma istediğimiz gayeye bir türlü varamadık; sağa, sola saptık; bazen tekrar geriye dönmek mecburiyetinde kaldık? Böyle ne kadar çok şey kaybettik, ne kadar yorulduk.” (İkdâm, 16 Şubat 1921, no:8597).

C.Halif, Nazmi'ye entelektüel çevreyi başkalarından beklemek yerine, sen yapmalısın demektedir. Ayrıca Kemalist düşüncenin özünde Atatürk'ün başlattığı girişimcilik de olmalıdır, fikrini savunur.

“O muhiti senin yaratman, o havayı senin entellektüelleştirmen lazım gelebileceğini aklından geçirmiyorsun. İstiyorsun ki bu, kendiliğinden hasıl oluversin, ya da başkaları bunu sana hazırlayıp, 'Buyurun efendim, her şey tamam!' desinler. Böyle bir ruh halinin 'bir inkılap plansız, teşkilatsız, kadrosuz' yürüyebilir 'hayaline kapılanların' gafletinden farkı ne? Eğer Mustafa Kemal'in açtığı çığırda yürüyen sen ve ben yaştaki, senin ve benim kafamdaki gençler omuzlarına aldıkları tarihi mesuliyetin mehabetini teker teker hissetmemişler ve yüreklerinin azmini buna göre bilememişlerse, pek tabiidir ki birtakım prensiplerin formüllerinden ibaret olan kanunlar, valilere, polislere, jandarmalara verilen emirler bence, yedi yüz şu kadar bin kilometrekarelik bir geniş ülkenin yeni baştan kurulması ve on sekiz milyonluk bir milletin yekpare bir blok halinde harekete getirilmesi manasını ifade eden Kemalist inkılâbını yürütüp başarmaya kafi gelmez (Panorama, 112).*

“Kemalist düşüncede zorluklar karşısında hemen yılmak yoktur, savaşmak ve mücadele etmek vardır, denilmektedir. Umutsuzluk bu düşünceye terstir, aksi halde verilen tüm emekler yok olup gider denilir.

"Nice etin zorluklarla, tıpkı bir harp meydanında gibi, savaşacaksm, boğuşacaksm. Diřinle, tırnağınla didişeceksin. Bazen ölesiye yaralanacaksın. Fakat bir an umudsuzluğa dūřmeden, bir kere, 'uff' demeden kavgana devam edeceksin. Yoksa, Türkiye'nin yüz elli yıldan beri dördüncü ve sonuncu olarak giriştiği bu kurtuluş ve kalkmış hamlesi de kendisiyle beraber tarihin uğurumuna yuvarlanıp gider" (Panorama, 112).

Bu uğurda sen ben davası gütmek yerine, biz algısıyla mücadele etmek gerekmektedir.

"Dava senin ya da benim, Ali'nin, Veli'nin mutluluğu, rahatı, refahı değil; dava bir maks olaylar selinin durduruluşu, bir büyük eserin yaradılışı davasıdır. Sen ve ben bu dev işinin binlerce adsız ırgatları arasında yer alıp çalışmaya rıza gösterdiğimiz gün, bu memleketin selamet saati çalmış olacaktır" (Panorama, 113).

İnkılâp, özünde sert ve haşin olmayı gerektirir. Hayatta da pek çok problem karşımıza çıkmaktadır. Eğer inkılâptan söz edilecekse kararlı olunmalıdır denilir.

"Bu ne sert, ne haşin mantık diye söylenme! Madem ki inkılâptan bahsediyoruz; ben yeryüzünde yumuşak ve tatlı mantıklı bir inkılâp tanımıyorum. Almanya'da hiçbir şey ğrenmedimse, tarih ilmini herhalde iyi tetkik ettiğime inanabilirim ve orada, senin kaç kere yüzüme vurduğun gibi, kendime yalnız Nietzsche'nin trajiko-lirik ağlayanına kaptırmakla kalmadım. Hegel felsefesinin derin glnde de epeyce yüzmesini öğrendim. Senin kadar değilse bile, herhalde sana yakın bir kanaatle inandım ki, hayat, hele milletlerin hayatı, dört bulutlu düpedüz bir nesne değildir. Bunun birçok girintileri, çıkıntıları vardır ve buna ait problemler, birbirini nakzeden bir sürü 'tez'ler ve antitez'lerle doludur. Fakat, -yine tekrar ediyorum- madem ki inkılaptan bahsediyoruz, madem ki inkılpyız diyoruz; ister istemez, kafanın bu tez ve antitez idmanlarını şöyle bir yana bırakıp yalnız bir taraflı olmak ve dünyayı yalnız bir zaviyeden görmek mecburiyetindeyiz. İsa'nın müritlerine dediği gibi, ya 'Evet, evet!' ya 'Hayır, hayır!' Hem 'Evet!' hem 'Hayır!' ya da kah 'Evet!' kah 'Hayır!' Bu, ne yapacağını bilmeyenlerin, bu kararsızların, imansızların, zayıf

ruhluların kârıdır. (Sakın, seni de bunlar arasında saydığım vehmine kapılma. Bence sen, realitelerle ilk temas neticesi olarak kuvvetli bir sarsıntı devresi geçirmektesin.) Fransızların 'Esprit critique' dedikleri tenkit fikrini, tenkit hassasını çok ileriye doğru götürdük mü, ruhumuz kolaylıkla bu zaafa düşebilir. Onun için, inkılâpçılık düsturunda, yalnız Auto-critique'e yer vardır; bu düstura göre gerçek ve samimi bir inkılapçı ne kendisinden başka türlü düşünenlerin tenkidini hoş görmek, ne de bir sürü müstehase [fosil] realitelerin muhalefeti karşısında irkilnek hakkına maliktir. O, sırtına aldığı tarihi vazifeyi herkese ve her şeye rağmen başarmak zorundadır. Herkese, her şeye ve hatta bazen de kendine rağmen ... “ (Panorama, 113).

İnkılâpların metodunun genelde birbirine yakın olduğu ancak hemen herkesi hoşnut edecek bir inkılâp anlayışının bulunmadığından söz edilmektedir.

"Görüyorsun ki, inkılâp mantığını gittikçe daha ziyade sertleştiriyorum. Şimdi de, beni, kim bilir, belki ya nazilik, ya komünistlikle suçlandıracaksın. Ne yapayım; her inkılabın metodu bir ise, bunu değiştirecek ya da yeni bir inkılap yapma metodu bulacak olan ben değilim. Anadolu'daki sünnet düğünlerinde olduğu gibi, davul zurnayla, pilav zerdeyle herkesin gönlünü hoş ederek bir inkılâp yapmayı ben de isterdim. Fakat, heyhat ki, biraz önce söylediğim gibi, insanlık tarihi boyunca böyle örnek bir inkılap görülmüş şey değildir. Klasik liberal demokrasi taraftarlarının ataları Marat'larla Robespierre'ler de halka hürriyet, müsavat ve bütün insanlara hak temin etmek yolunda haşin bir mantıklı methodla harekete geçmişlerdi.” (Panorama, 114).

Ayrıca zorlama sözcüğü üzerinde ısrarla durulmakta ve buradaki zorlamanın yalnızca düşünsel bir zorlama olduğu anlatılmaktadır.

"Burada, sana yine bir açıklamada bulunmak lüzumunu duyuyorum: inkılabın bir zorlama ameliyesi olduğunu kabul etmekle beraber, Rusya'da, Almanya'da birçok barbarca tezahürlerini görüp işitmekte olduğumuz bir terör rejimi taraftarı da değilim ve tıpkı senin gibi, halkın polis ve jandarma yumruğuyla ileriye doğru itilebileceğine asla ihtimal vermeyenlerdenim.

Mürşidin olarak benimsediğin Nietzsche bile mezarından başını kaldırıp da Gestapo'ların, Gepeu'ların işlemekte oldukları cinayetleri görseydi 'köle ahla-ki' adını verdiği merhamet ve müsamaha teorilerine dönmekten ve bu eşkıya bozuntusu halk efendilerinin suratına tükürmekten kendini alamazdı. İki gözüm, ben 'zorlama' derken, yalnız 'fikirden gelen bir zorlama'yı, yalnız fikir zorunu kastediyorum.” (Panorama, 114).

Fikirsiz zorlamanın öncelikle inkılâpçıda başlaması gerektiği ve her türlü şüpheden, tereddütten arınmak gerektiği belirtilmektedir. Buradaki inkılâbın amacının ne eşitlik ne de sınıfsal ayrım olmadığı da ısrarla vurgulanmaktadır.

"Bu zorlamaya, evvela kendi kafanda başlayacaksın. Onu, her türlü şüphe, tereddüt ve scepticisme unsurlarından temizleyeceksin. Benliğini, ondokuzuncu asır entellektüellerine özgü olan tezatlardan kurtaracaksın ve birbirleriyle çarpışan sistemlerle, doktrinlere bedava bir harb meydanı olmaktan koruyacaksın. Zaten, sen de benim gibi teslim edersin ki, bu doktrinlerle Kemalizm adını verdiğimiz milli idealin hiçbir münasebeti yoktur. Biz, 'İnkılapçıyız!' derken, ne 93 inkılapçıları gibi bütün insanlara hürriyet ve müsavât [eşitlik] getirmek, ne de üktober [Ekim] ihtilalcileri gibi bir sınıfı öbür sınıflara hâkim kılmak iddiasında bulunuyoruz. Bizim için 'Hürriyet = İstiklal'dir ve müsavattan anladığımız şey, Türk milletinin, büyüklük ve ilerilik vasfını inhisar [tekel] altına almış diğer milletlerle baş başa getirilmesi, denkleştirilmesidir. Sınıf mücadelesini bilmeyiz; zira, Türk cemiyeti zaten yalınkat bir binadır.” (Panorama, 115).

Türk milliyetçiliğinin hiçbir milliyetçilik algısına benzemediği, yeni bir dünya görüşüne ulaşmak için nefsin temizlenmesi olarak görüldüğü açıklanmıştır. Ayrıca yapılan yanlışların nedenini anlayabilmek için bazı soruların gerekliliğinden bahsedilir.

"Biz, 'Milliyetçiyiz!' derken, yüreğimizde uyanan duygu, nazi usulü bir kendini beğenme, bir kendini herkesten üstün tutma, bir âleme ders ve nizam vermeye kalkışma complex'i değildir. Bazı görgüsüz ya da sonradan görme milletlere mahsus olan bu hastalıktan nice şan ve şerefi, nice üstünlük

örneklerini arkasında bırakmış bu devlet düşkünü Türk milletine göre milliyetçilik yeni bir şuura, yeni bir dünya telakkisine ermek için kendi kendine yaptığı bir nefis muhasebesidir. Neydik? Ne olduk? Neden öyleydik? Neden böyle olduk? Bir zamanlar Avrupa'nın büyük bir parçasını sömürmüşken, neden Avrupalıların bir yarım sömürgesi haline girdik? Bunun sebeplerini sorup araştırıyoruz. Yakın atalarımızın işlediği tarihl hataları birer birer tashihe çalışıyoruz. Meziyetlerimiz kadar kusurlarımızı da gözönünde tutuyoruz. Bu, nevi şahsına münhasır realist, şuurlu ve yapıcı bir milliyetçiliktir.” (Panorama, 115).

Kemalist düşüncenin temelinde laiklik de vardır denilir. Ancak buradaki laikliğin amacının birtakım dini hurafelerden sıyrılmak olduğu belirtilir.

"Laikliğimiz de, bu prensibin Hristiyan alemindeki tarifine uymaz. Laiklik, Katolik dünyasında, devletle kilise arasındaki nüfuz ve hakimiyet rekabetinden doğmuş bir davanın adıdır ve gitgide dine karşı bir hareketin, bir din aleyhtarlığının âlemi olmuştur. Bizde ise, bunun istinat ettiği sebep ve maksat, benim anladığıma göre, sadece kafaları scolastique'in cenderesinden sıyırmak, ruhlarla vicdanları dince de merdut [reddedilmiş] olan hurafelerden, batıl akidelerden kurtarmaktır.” (Panorama, 116).

Devletçilik ile ilgili bilinen yanlışlar sıralandıktan sonra asıl devletçilik algısının yalnızca Türk ekonomik algısına yönelik bir sistemin adı olduğu ifade edilmektedir.

"Benim anladığıma göre, dedim. Bu, ihtirazi kaydı sözlerimin başına geçirmeliydim. Zira, 'Kemalizm' adını verdiğimiz milli hareketin bu temel prensiplerini Halk Partisi erkanının her biri kendine göre tefsir etmektedir ve bu prensipler arasında, beni en çok ilgilendiren devletçilik ise, birbirini tutmayan bu tefsirler yüzünden çözülmez bir bilmece haline girmiştir. Bunu, kimimiz tekellilik, kimimiz devlet kapitalizmi, kimimiz de bir nevi sosyalizmle karıştırıyoruz. Oysa ki, benim fikrimce, bu ne o, ne de öbürüdür. Türk devletçiliği, yalnız Türk milletinin ekonomik bünyesinden doğma ve yalnız onun ekonomik zaruretlerine cevap veren bir sistemin adıdır. Bunun tarifini Batı dünyasının ve Batı ilminin hiçbir kitabında bulamayız. Türk milleti, siyasi

istiklalini kazandığı, kendi yurdunun gerçek sahibi ve gerçek efendisi olarak yaşamaya karar verdiği gün, Kurtuluş Savaşı'ndan daha çetin bir davayla karşılaştı: Ekonomik kalkınma davası. .. Bu, silahla, yiğitlikle halledilir bir dava değildi. Bunun için muayen bir bilgiye, bir tekniğe, bir geleneğe, bir sermayeye -yani birikmiş bir milli zenginliğe- ihtiyaç vardı; bu memleketin halkı ise, bunların hepsinden mahrumdu; daha doğrusu bunların hepsi şu memleketle hiçbir manevi bağlantısı olmayan bir sürü yabancı unsurların elindeydi. Para, yabancı bankalardaydı. Fabrikalar yabancılardı. Tüccar, bezirgân, hatta esnaf sınıfını teşkil edenler yabancılardı ve içinde bulunduğumuz şu İzmir şehri, diğer birçok deniz kenarı şehirlerimiz gibi, bir kozmopolit limandı. Burada oturan bir Mösyö A. bir Mister Z, Türkiye'nin mali ve iktisadi mukadderatı üzerinde Babıali'nin herhangi bir vezirinden, herhangi bir nazırından daha çok nüfuz sahibiydi. Buğday, arpa, pamuk, tiftik, incir, üzüm, vesaire, vesaire fiyatlarını bunlar indirip bunlar çıkarır; bütün pazarlarımızda bunların arzu, irade ve menfaatleri hüküm sürerdi. Bunlar köylülerimizi birer köle gibi çalıştırır ve çiftlik ağalarımızı birer kâhya gibi kullanırdı. Eyvahlar olsun, ya İzmir'de, ya İstanbul'da, ya Samsun'da böyle bir hamiden, böyle bir efendiden yoksun kalacak Türk müstahsillerine!.. Böyle bir talihsiz, malını hangi yollardan, nereye süreceğini bilemezdi. Kıtlik yıllarında ise iki eli böğrüne saplanırdı. Zira, Mösyö A, Mister Z vaktiyle başını kendisine bağlamamış olan bu zavallıyı sıkıntılı zamanlarında asla sadakasına layık görmezdi. Kapitülasyonlar kalkıp da bu efendiler malum imtiyazlarından mahrum kalarak talihlerini daha geri ülkelerde denemeye gittikleri zaman, iş büsbütün içinden çıkılmaz bir şekle girdi. Türk cemiyetinin ekonomik nesci [dokusu] şerha şerha [parça parça] çatlayıp sıyrılmaya başladı.” (Panorama, 116-117).

Kemalist rejimin çok sıkıntılı bir anda ortaya çıkıp, Türk milletini canlandırdığı anlatılmaktadır.

"İşte Kemalist rejim, Osmanlı imparatorluğundan böyle bir Türkiye'yi devraldı. Ne bellibaşlı bir tüccar sınıfı, ne zengin diyebileceğimiz bir zümre, ne toprağına ve emeğine hakkıyla sahip bir müstahsil tabakası. .. Bütün bu

boşlukları devletin doldurması lazım geliyordu. Ekonomi sahasında henüz emeklerneye bile başlamamış olan bu çocuğa devletten başka vasilik edecek kimse yoktu.” (Panorama, 117).

"Bütün bunları sana neden yazıyorum? Kim bilir, beni, yine ne kadar ukala bulacaksın? Fakat, ne yapayım ki, bütün bu sayıp döktüğüm şeyler kafamın durmadan geviş getirdiği düşüncelerdir. Bir türlü onların dışına çıkamıyorum. İzmir'de, birkaç arkadaş bir araya geldik mi, konuşma mevzuumuz döner dolaşır hep bu 'tem'ler üstünde saplanır kalır. Hatta geçenlerde, içimizden biri: 'Bütün bu münakaşalarımız söz halinde havalarda dağılıp gidiyor. Bari bunları ara sıra çıkan bir mecmuada tesbit etsek.' dedi. Arkadaşımın bu arzusu şimdi bende gittikçe kesinleşen bir karar haline girmektedir. Eğer günün birinde böyle bir mecmuaya gerçekten vücut verebilirsek bize yardım eder misin? Fakat, şimdiden söyleyeyim ki, bu tam manasıyla bir doctrine ve action organı olacaktır. Hasretle gözlerinden öperim.” (Panorama, 118).

Ahmet Nazmi'den Cahit Halid'e, yanıt gelir. Memlekette kaybetmeye başladığı aşk ve şevkin sanki Cahit'te toplanmış olduğunu belirtir. İlerleyen satırlarda Kemalizm'i anlatmaya çalıştığı birinden nasıl sert bir tepki aldığını anlatmaktadır.

"Memleketin havasında boş yere arayıp durduğum 'aşk ve şevk' sanki her taraftan çekilmiş de senin içinde toplanmış gibi ... Kendi kendine fıkır fıkır kaynayıp duruyorsun; fakat, sakın günün birinde, köpürüp taşayım deme. Zira, içinde bulunduğun kap pek dardır ve onun herhangi bir feverana artık tahammülü kalmamıştır. Hele action, doctrine nevinden sözler kullanmak adeta tehlikeli olmaya başlamıştır. Ben geçenlerde, parti müfettişlerinden birine, 'Her şeyden önce Kemalizm'in ideolojisini yapmak ve onu doktrinleştirmek lazımdır.' demiştim de herif beni az kalsın bir küçük mektep çocuğu gibi tokatlayacaktı. Bu Frenkçe laflar da ne oluyormuş? Ne mana ifade ediyormuş! Bunlar, hangi yabancı politik mezheplerden alınma tabirlermiş! Maksadım, bir nevi faşistlik ya da komünistlik mi yapmış! Vesaire, vesaire ... Ben fikrimi müdafaa etmek istedikçe, o sesini en son perdeye

yükseltiyor, her sözümü ağızıma tıkıyordu. Onun fikrinde, inkılap olup bitmiş; inkılabın bütün prensipleri yerine getirilmiş; Cumhuriyet Halk Partisi, önderlerinin sevk ve idaresi altında tarihi vazifesini tamamlamıştı. Dilimin ucuna kadar geldi: 'Öyle ise, diyecektim; bu partiye ne lüzum kaldı? O da vazifesiyle beraber tarihe intikal etsin!' Bereket versin ki, böyle bir söz söylemek fırsatını bulamadım. Yoksa bugün, seninle bu hasbıhallerde bile bulunamayacak bir vaziyete düşecektim. Çünkü, Müfettiş Bey, Ankara'ya döner dönmez benim hakkımda öyle bir rapor yazmış ki, eğer beni pek yakından tanıyan bura vilayet erkânıyla parti reisinin lehindeki şahadetleri araya girmeseydi, başıma gelmeyen felaket kalmayacaktı. Bu olaydan sana şimdiye kadar bahsetmemiştim. Zira, bana sürülmüş olan bu lekeyi bir cüzzamlının hasta uzvunu herkesten gizleyişi gibi gizliyordum. Hatta bunu kendi kendime hatırlamaktan bile sıkılıyor, iğreniyordum. Şimdi sırası düştü de söylemek zorunda kaldım.” (Panorama, 118-119).

Artık inkılâp devri sona ermiştir. Bu devir, henüz gelişip kendisini göstermeden ihtiyarlayıp devreden kalkmıştır denilmektedir.

"Müfettiş Bey, bana inkılâbın tamamlandığını söylemişti. Bu söz şekli ve özü bozularak ifade edilmiş bir gerçektir. Evet, bugün bence de inkılâp devri kapanmıştır. İnkılâp donmuş, taş kesilmiştir. O, daha bülüğa ermeden, daha ilk adımında ihtiyarlamış; Arterio-Sklerosis iletine tutulmuş, daha doğrusu bir nevi 'çocuk felci'ne uğramıştır.” (Panorama, 119-120).

Ahmet Nazmi, inkılâptaki bu değişimi mesele haline getirir ve onun bu durumunu düzeltmek için çeşitli çareler aramaya başlar.

“Her şeyden önce, bu halin sebeplerini araştırmak, her şeyden önce bu derde bir deva bulmak lazım geliyor. Kendinden geçmiş şeyda [divane, şaşkın] bir kafil halinde, emsalsiz bir önderin arkasından Milli Mücadele'nin sarp dağlarını aştıktan sonra, aynı şevk, aynı aşk ile güzel, zengin ve ileri bir ülkenin fethine çıkmıştık. Ölümle dirim arasında geçen yılların bütün yorgunluklarını unutmuş, hızını hiç kaybetmeyen bir hamleyle -tıpkı Darülfünun'dan çıktığımız günlerin ertesi- kimimiz geceleyin Üsküdar sırtlarını aşarak, kimimiz kötü bir tekne içinde Karadeniz'in dalgalarını yarıp geçerek,

kah yaya, kah eşek ve katır sırtında küme küme Anadolu'ya gittiğimiz devirdeki gibi bu yola da, bağrımız yalnız ümit, yalnız idealle dolu, revan olmuşuk. Güzel, zengin ve ileri bir ülke ... Onu, Anadolu denilen bu çorak "toprakları, bu kül ve kireç yığınları içinden, geceyi gündüze katarak dişlerimiz, tırnaklarımızla söküp çıkaracaktık." (Panorama, 119-120).

Mustafa Kemal, ona göre eşsiz bir öndedir ve pek çok zorluğun üstesinden gelmeyi başarmıştır. Savaş döneminde, gençler; tüm çabalarıyla bir şeyler yapmakta ve Mustafa Kemal'in izinde emin adımlarla yürümektedirler.

"Önder, ikide bir ardına bakıp bu işin, düşmanı denize dökmekten daha zor olduğunu, fakat mutlaka bunun da üstesinden geleceğimizi söylüyordu. Ben içimden, 'Üzülme; sen yalnız yürü!' diyordum. Ve Milli Mücadele destanının nice sahneleri gözümün önünde canlanıyordu; Ecevit Dağı'nın yokuşlarını tırmanırken, mermi yüklü kağnıları güden çatlak tabanlı Anadolu kadınlarının arasında gördüğüm yüksek ökçeli iskarpinlerini ellerine alıp yürüyen ipek çoraplı nazenin İstanbul kızları; han odalarının tuğla döşemeleri üstünde askere çağırılmış köy delikanlılarıyla sırt sırta, koyun koyuna kıvrılıp yatarken rastladığım şehrili aydın gençler, o zamanki gülümser yüzlerini, yılların ötesinden tekrar bana doğru çeviriyor: 'Biz yine hep birlik buradayız, yine O'nun arkasından aynı ümit, aynı cüret, aynı şevkle yürümekteyiz! .. İleri, zengin ve güzel vatan yolunda ... ' diyor gibiydiler (Panorama, 119-120).

Nazmi; özellikle son yıllarda inkılâpçı gençlere pek rastlamadığından yakınmaktadır. Ayrıca; o, yenilikler yapabilmek için savaşın izlerini sürdüren halkta kolektif heyecanın kalmayışından dolayı üzüntü duymaktadır.

"Lakin, birdenbire ne oldu bilmem, son yıllarda artık bu yüzleri hiç göremez, bu sesleri hiç işitemez oldum. Kendimi hep olduğu yerde tepinen, nereye gideceğini bilmez başıboş bir kalabalığın içinde buluyorum. Bana, Paris dönüşü memleketi yadırgatan sebebi de bu histen başka bir şeyde aramamalısın. Anlamıyorum, -sen ki realiteleri muhakkak benden daha iyi gören bir insansın- nasıl oldu da benim gibi dört yıllık bir ayrılıktan sonra,

Almanya'dan buraya gelişinde, havada pek esaslı bir şeyin değişmiş olduğunu fark edemedin! Belki fark etmişsindir de iyimser mizacın bundan birtakım fütur [ümitsizlik, bezginlik] verici hükümler çıkarmaktan seni korumuştur. Fakat bil ki, mektubunda bana uzun uzadıya anlatmak istediğin güzel prensiplerin müeyyidesi ancak Milli Mücadele'de kazandığımız zaferin başlıca sırrını teşkil eden 'kollektif heyecan'dır. Bu prensipler, tekrar edelim, zabıta kuvvetiyle kafalara yerleşmez; her sınıf halkın, okumak, yazmak bilmeyen köylüden bizler gibi tahsillerini Avrupa üniversitelerinde tamamlamış aydınlara kadar, her sınıftan halkın bunlara can ve gönülden inanması ve bunları gerçekleştirmek için elbirliğiyle yeni bir mücadeleye can ve gönülden atılması lazımdır.” (Panorama, 120-121).

Yenilik için herkesin çaba göstermesi gerekmektedir. O, adeta İstiklal Savaşında gösterilen mücadele ruhunu arzu etmektedir. Ancak savaş yorgunu halkın, bu gücü yeniden sarf edecek takati yoktur.

“İstiklal Harbi'nde olduğu gibi, narin ve nazik şehir çocukları elleri nasır bağlamış, çıplak tabanlı rençberlerin yanı başında tekrar şarkılar söyleyerek ve soğuğu, sıcağı hissetmeyerek bu geri ülkenin taşlı, dikenli yollarına düşecek; kendinden geçip kuru toprağı pamuktan yatak, katı taşı kuştüyünden yastık bilecek; geceyi gündüze katarak bizi medeni âlemden ayıran iki yüzyıllık yolu bir solukta aşmaya çalışacaktır. Etrafına iyi bak; şimdiki şartlar içinde bu fedakârlığı kimseden bekleyebilir misin? Bu yeni seferberliğe, senin tabirinle bu ekonomik kalkınma seferberliğine kimleri çağırabilirsin? Heyhat! Dünkü kahraman inkılap önderleri bile bugün ipekli robdöşambırlarına bürünmüş, fagfur [Çin porseneli] banyolu kaşanelerinden [malikanelerinden, saraylarından] dışarıya başlarını uzatmak istemez oldular. Bir zamanlar, mektep sıralarından dağlar aşarak ateş siperlerine koşuşan gençlerin gücü şimdi barem merdivenlerinin basamaklarında emeklemekten başka bir şeye yetmiyor.” (Panorama, 120-121).

Nazmi; kendisindeki ümitsizliği Hazreti Musa'nın ümitsizliğine benzetir. Onun halkı, kıtlığa uğradığı andan sonra Musa'dan yüz çevirmiş, ondaki kerametleri hiçe saymıştır.

"Halk ise, Tih Sahrası'nda kıtlığa uğramış Benî İsrail gibi eli böğründe, gökten inecek 'kudret helvasını' bekliyor ve ümitlerinin boşa çıktığını görünce Musa'dan yüz çevirip ve onun gösterdiği nice mucizeyi unutup homurdanmaya başlıyor. Kayadan sular fışkırtan, denizler ortasında yollar açan, nice müdafaasız boynu firavunların satırından kurtarmış olan Musa, şimdi çölde tek başına kalan bir adamdır. İsteddiği kadar Tur-u Sina'ya çıkıp insan, istediği kadar gökyüzünden haber getirsin; artık hiç kimse inanmıyor, hiç kimse dinlemiyor. Herkes kendi başının derdine düşmüştür." (Panorama, 121-122).

Metnin devamında; boşa çaba sarf etmemek gerektiği, demirin tavında dövülmesi gibi, değişimlerin de zamanında yapılması gerektiği, bu nedenle geç kalındığı vurgulanmaktadır.

" Sen ki, Serbest Fırka tecrübesinde nasıl her kafadan bir ses çıktığını, herkesin birbirini nasıl anlamaz hale girdiğini hepimizden daha iyi gördün; bu acı ve hazin tecrübenin üstünden henüz bir yıl ya geçti, ya geçmedi. Ve sen, bu memlekette Milli Mücadele devrinin birlik, beraberlik ve fedakârlık duyguları sanki hiçbir sarsıntıya uğramamış, sanki hala eski destanı hızıyla devam etmekteymiş gibi inkılap prensiplerimizin sözle, yazıyla birer kuvvet-fikir haline girip, bizi ileriye iteceğini umuyorsun! Demir tavında dövülmek gerekti ki iki gözüm; oysa ki demir çoktan soğumuş ve ateş sönmüştür." (Panorama, 121-122).

İnsanlardaki pek çok isteğin tükenmesi, Kemalist düşüncenin olmadık kişilerin elinde kalmasına bağlanmaktadır.

"Ne vakit sönmüş bu ateş?" mi diyeceksin. Ben sana söyleyeyim: Bu ateş, Kemalist Türkiye'nin anahtarlarını Babıali tembelhanesinin bekçileri eline teslim ettiğimiz gün sönmüştür. O uğursuz ve fosil müessesenin dalkavuk izzetlileri, idarei maslahatı saadetlileri, mankafa devletlileri aramıza katıldıkları -yalnız aramıza katılmış olsalar neyse- devlet, hükümet makamlarının hatta meclis ve parti teşkilatının başına geçtikleri andan itibaren bence artık bir inkılâp rejiminden bahsetmemize imkân kalmamıştır. Çünkü hareket düşmanı, bunak bir bürokrasinin kanunları, nizamları, idare

usulleri, bunlar vasıtasıyla bütün o dinamik inkılap prensiplerinin elini ayağını kısıkırak bağlamıştır. Bu köhne mevzuat ile Anayasa hükümleri birbirine o kadar zıttır ki, millet, kendisini adeta bir labirent içine girmiş gibi hissediyor; bu dolaşık çıkmazın dehlizlerinde şaşkın ve perişan dolaşıp duruyor; sağa gitse olmuyor, sola gitse olmuyor, arkaya dönse olmuyor; hiçbir yanda kendini aydınlığa çıkaracak kapıyı bulamıyor.” (Panorama, 122).

Bu muvazaalı rejimin, bu tezatlarla dolu cemiyetin içinde yetişen gençlik -hani şu, Gazi'nin Cumhuriyeti emanet ettiği gençlik!- saflarında ise ya birtakım küçük egoistler, ya benim gibi canından bezmişler, ya da korkunç oportünistler yetişip duruyor. Şu halde maziye kökünden tasfiye etmemiş, dış örgüsünü kendi bünyesine göre yeni baştan dokuyamamış ve öncü kadrolarını hala teşkil eyleyememiş olan inkılâp akıbetinden nasıl emin olabilir? Ona, Tanzimat hareketinin üçüncü bir tekerrüründen başka ne anlam verebilirsin? Samimi inkılapçıların bütün ıstırapı işte buradan geliyor. Bununla, senin samimi bir inkılapçı olmadığını söylemek istemiyorum. Sana, desem desem, belki utopiste diyebilirim. O da her zaman değil, bazı coştüğün zamanlar. "Coşmak, coşabilmek ne tatlı şey! Henüz otuz beş yaşma basmadan ben bu hassayı kaybetmiş bulunuyorum. Ümitlerin var olsun kardeşim!" (Panorama, 123).

Değişim, Toplumu Eğitme ve Eylem

Izmir'de Dış Ticaret Ofisi Müdürü Cahit Halit, Diyarbakır Lisesi edebiyat ve felsefe hocası Ahmet Nazmi'le mektuplaşmasında pek çok sorundan söz etmeye devam etmektedir. Söz konusu mecmuanın gündemdeki yeri, halk tarafından revaç görmesi mutluk kaynağı sayılmaktadır.

"Birader, ne dersin! Şu bizim mecmua günün en mühim siyasi meselelerinden biri oldu. İlk nüshaları, biliyorsun, hemen hiç kimsenin rağbet ve alakasını çekmek şansına erememişti. Şimdi ise, her çıkışında kimini

hayranlığa, kimini hayrete, kimini heyecana, kimini merak ve tecessüse düşürüyor. Bazı kimseleri ise ya kızdırıyor, ya işkillendiriyor ya da sadece sinirlendiriyor. İlk zamanlar, bu çeşit çeşit reaksiyonlar, bizi çok sevindirdi; bizim çok hoşumuza gitti; bize adeta bir muvaffakiyet sarhoşluğu veriydi. Zira senin de pek iyi bildiğin gibi, birkaç arkadaşla beraber bu mecmuayı çıkarırken güttüğümüz başlıca hedef, muhitte -velev pek dar bir muhitte- bir fikir hareketliliğine önayak olmak, inandığımız bazı prensipler üzerine bir İçtihat Kapısı'nın açılmasına yardım etmektir. Başlıca hedef, dedim.” (Panorama, 213).

Mecmuadaki başarı duygusu, Nazmi'yi oldukça etkilemiştir. O, mecmuanın yalnızca siyasi meselelerle meşgul olmamasını, daha geniş konular içermesi gerektiğini de söylemektedir.

“ Tabii: bunun yanı sıra, bazı müsbet maksatlarımız, millet ve memleket ölçüsünde bazı iddialarımız da yok değildi. İstiyorduk ki ve hala istemekteyiz ki, şu yurdun henüz halledilmemiş, hatta henüz adları konulmamış hayatı davaları, gündelik politika cereyanları dışında, bürokratik görüş ve anlayışların üstünde bir yüksek seviyeye çıkarılsın ve orada yalnız ilmin aydınlığıyla tahlil ve tesfir edilsin.” (Panorama, 213).

Mecmuadaki başarının bir nebze bile azalmaması için, yeterli çalışmanın yapıldığından söz edilmektedir. Nazmi, dergideki yazıların okunmasındaki güzelliğin yanı sıra, onları belli bir görüşle nitelendirmeye zorlayan gruplardan da rahatsız olduğunu ifade etmektedir. Bu da onları zorunlu bir polemiğe sokmaktadır.

"Nitekim, şimdiye kadar, çıkan yazılarımızın da yeter bir vuzuhla göstermiş olacağı gibi, biz, bu seviyenin bir parmak aşağısına kaymamak için uğraşıp durmaktayız. Fakat, nedendir bilmiyoruz, birtakım gözle görülmez eller bizi, eteklerimizden yakalamış -demin politik ve bürokratik diye vasıflandırdığım- tabakalara doğru çekip sürüklemeye çabılıyor. Eğer, sana yolladığım son nüshaları okumaya vakit buldunsa, mutlaka sezmiş olacaksın ki, şimdiden, hiç sevmediğim bir polemik tonuyla bunlara karşı kendimizi istemeyerek müdafaa etmek zorunda kalmaya başlamışızdır. Zorunda diyorum.

Çünkü, bilmezsın, son zamanlarda sağdan soldan ne sinsi sinsi hücumlara uğrayıp durmaktayız. Garibi şu ki, bu hücumlara doğrudan doğruya hedef olan fikirlerimiz değil, şahıslarımızdır. Önce bunları işitmemezlikten, bilmemezlikten gelmeye, bunları hiçe saymaya karar vermişken bir de baktık ki, fikirlerimizin müdafaası keyfiyeti ancak şahıslarımızın müdafaası şartına bağlanıp kalmıştır. Sana, canını sıkmazsam bu incamation [oluşum] hadiselerine dair birkaç misal vereyim: Mesela arkadaşlardan biri, geçenki nüshalarımızda, memleketin baştanbaşa elektrik enerjisine kavuşturulması için bir fenni proje taslağı mahiyetinde üç makale neşretmişti. Bu makaleler o kadar teknik, o kadar rakam, grafik ve hatta cebir muadelelerini [denklemlerini] andırır şeylerle yüklüydü ki, ben bile okumakta müşkülât çekip yarıda bırakmıştım. Bu arkadaş, Almanya'da poli-teknik tahsilini yapmış, Almanya'nın en tanınmış sanayi müesseselerinden birinde staj görmüş genç bir elektrik mühendisidir ve memlekete döneli iki yılı geçtiği halde, kendi ihtisas sahasında bir vazife başına geçebilmek şöyle dursun, nafakasını tedarike yarar herhangi bir iş dahi bulamamıştır. Buna rağmen içi, yurdun kalkınma hareketine bir hizmette bulunmak ateşiyle yanıp tutuşmaktadır ve eminim ki, bahsettiğim o üç makaleyi bu heyecanın tesirinden başka hiçbir itkiye kapılmaksızın yazmıştır. Halbuki, muarızlarımızdan birinin ortaya attığı bir iddiaya -daha doğrusu bir iftiraya- göre bu neşriyatıyla bir büyük Alman firmasının reklamını yapmakta ve Türkiye'de ona geniş bir teşebbüs sahası açmak dilemekteymiş. Deli mi istersiniz? Çünkü genç mühendisimiz tahsilini bitirir bitirmez, memlekete döneceği yerde, yıllarca bu müessese de çalışmışmış ve şimdi de -kimbilir belki- burada, yine bu müessesenin menfaatlerini temsil vazifesini almışmış! (Panorama, 214-215).

Mecmua yazarları hakkında atılan iftiralara sessiz kalınmadığı anlatılmakta ve bundan hoşnut olunmadığı belirtilmektedir.

"Şimdi, böyle bir iftira karşısında bizim için vurdumduymazlıktan gelmeye imkan kalır mıydı? Ve o kadar emek sarfıyla, o kadar derin bir yurt sevgisiyle yazılmış olan bu yazıların -zira, genç mühendis, bunları masasının başında birtakım kitaplar karıştırarak değil, Anadolu'nun geniş bir sahasını

gezip dolaştıktan sonra yazmıştır- adi bir reklam olmadığını ispat için muharririnin şahsına, hüviyetine ve teknolojik formasyonuna ait bazı noktaları aydınlamaktan nasıl vazgeçebilirdik? Bir defa, bu genç mühendis, iftiracının adını söylediği müessesede bulunmadığı gibi, tahsilini de o müessesenin faaliyet merkezi olan şehirden çok uzak bir yerde yapmıştır. Sonra çalıştığı fabrikada da aylıkla, ücretle değil, hükümetimizin verdiği talebe tahsisatıyla, hükümetimizin tasvip ve müsaadesiyle stajyer olarak çalışmıştır. Daha sonra bu staj devri yıllarca değil, ancak yine hükümetin tayin ettiği üzere, bir yıl sürmüştür.” (Panorama, 215).

Polemik örnekleri Nazmi'nin kendisine gelen güveniyle birlikte sıralanmaya devam eder.

"Sana, bu acayip polemik örneklerinden birini daha zikretmeden geçemeyeceğim: Diğer bir arkadaşımız, sanayileşme hareketimiz hakkında uzun etütler ve birçok istatistik malumat mahsulü olan bir sıra makale yazmış ve bunların sonunda şu neticeye varmıştı: Kurduğumuz bazı endüstri tesisleri bize pek pahalıya mal olmuştur; çünkü, makineler alınır ve tesisler kurulurken işe birçok tufeyli araçlar karıştırılmıştır; Avrupa'nın birçok yerlerinde işsizlik yüzünden nice fabrikalar haraç-mezat satılığa çıkarıldığı ve sahiplerinin kapı kapı dolaşarak müşteri aradıkları sırada biz her yana kol kol heyetler göndererek, bunlara hiçbir hesap ve kitaba sığmayacak gündeliklerle yol harçlıkları ihsan ederek ve iki taraftan komisyonculara kondurarak her bir makineyi ağırlığınca altın pahasına satın almanın yoluna sapmışız. Sonra bunları ne irrationel şartlar altında mirasyedice işletmeye başlamışız.” (Panorama, 216).

Mecmua yazarları hakkında söylenen dedikodular her geçen gün artmaktadır. Hatta yazarlar, Milli kalkınma düşmanlığı, sanayileşme aleyhtarlığı, komünistlik gibi ifadelerle anılmaktadır. Bu da onları, kendilerini savunmaya zorlar. Savunma esnasında, kullanılan dilin çirkinliğinin zorunluluk gereği olduğu da Cahit Bey'e anlatılmaya çalışılır.

"Vay, bunu söyleyen sen misin? Hemen, buradan küçük simsar çevrelerinden başlayarak İstanbul'da çıkan bir gündelik gazeteye, oradan Ankara'nın birkaç vurguncu politikacısına kadar üstümüze dört yandan yumruklar sıkılmaya, tükürükle bulaşık küfürler savrulmaya başladı. Bunların kimi tarafından milli kalkınma düşmanı, kimi tarafından sanayileşme hareketimizin aleyhtarı, kimi tarafından da komünistlikle ilham edildik. Derken bunlar arasından bir tanesi çıkıp da makale sahibi arkadaşımızın yüzüne, bir zamanlar Avrupa'ya gönderilen heyetlerden birine katılmak isteyip reddedilmiş olmanın hıncıyla kıvranan bir Jasık-ı mahrum maskesi takmaya kalkışılmasın mı? Gel de pirincin taşını ayıkla! Milli kalkınma düşmanlığı, sanayileşme aleyhtarlığı, komünistlik gibi lekelerin bizim üstümüzde bir an için yer tutmayıp, silinivereceğinden emindik. Onun için bu hezeyanlara gülüp geçtik. Fakat bu sonuncu iftirayı cevapsız bırakamazdık. Mecmuanın önümüzdeki nüshasında buna ne kadar şiddetle mukabele ettiğimizi göreceksin. Sakın, bu münasebetle kullanmak mecburiyetinde kaldığımız dil seni hayrete düşürmesin. Bunlara da ne oluyor demiyesin! Zaten sana bütün bu çirkin hadiselerden, bu mahalle kahvesi dedikodularından bahsetmek lüzumunu hissedişim mecmuamız hakkında bir hayal kırıklığına düşmenin önünü almak içindir. Zira, son zamanlarda, bu mecmuanın dürüst, asil ve temiz kıyafetinde, ara sıra, bizim de hüznle müşahede etmeye başladığımız bu derbederlikler mutlaka senin gözünden kaçmıyor ve bizi bu hallere sokan sebepler sence hiç malum olmadığından bize acıyorsundur." (Panorama, 216-217).

Nazmi, mecmua sayesinde kendilerini takip eden gençliğin heyecanından büyük keyif duymaktadır.

"Bereket versin ki, içine atılmış bulunduğumuz bu mücadelede bizi teselli eden ve gayretimizi artıran faktörler çoktur. Bunların en başında, arkamızdan yürüyen gençliğin bizi bir sıcak hava gibi saran heyecanını ve başımızda bulunan emektar inkılap ekibinin yıpranmak, aşınmak nedir bilmeyen, her zaman uyanık, her dem taze enerjileriyle azimlerini saymak lazım gelir." (Panorama, 217).

Yazının son satırlarında Cahit Halit'in yazılarının dört gözle beklendiği; ama son zamanlarda onun makaleleri bir yana mektuplarının dahi seyrekleştiğinden yakınılmaktadır.

"Bütün bu işler arasında beni üzen bir şey varsa, o da, senin gittikçe artan füturun ve hareketsizliğidir. Bize ne zaman yazı göndereceksin? Hani dil meselesine dair bir etüt hazırladığını ve ilk fırsatta bana yollayacağını vadetmiştin? Etüt, makale şöyle dursun; artık mektup bile yazmaz oldun. Seni sarsmak için mutlaka bizim atıldığımız şu mücadeleye benzer bir şeyin içine kakmak icabediyor, kanaatindeyim. Zira her şeyden önce, ne kadar polemikçi bir karakterin olduğunu pek iyi bilirim." (Panorama, 217).

Dişarbakır Lisesi'nde edebiyat hocası Ahmet Nazmi, İzmir'de Dış Ticaret Ofisi Müdürü Cahil Halit'e yanıt vermektedir. Görölüyor ki hem Ahmet Nazmi hem de Cahit Halit kendi sorunlarından çok memleketin bütününü ilgilendiren sorunlarla meşgul olmaktadır. Onların mektupları içerik olarak; devrin siyasi otoritesini, milli mücadele sonrası gözlemleri ve genç neslin yönelişlerini sorgulamaktadır. Her iki kişilik de aydın kesimi temsil etmesine rağmen halktan uzak değildir.

Ahmet Nazmi son mektubunda, uzun bir süreden beri Cahit Halit'in yazdığı mektubun etkisinde kaldığını belirtir. Yaşanan olaylar ona göre bir kâbustan başka bir şey değildir. O, C.Halit'teki asabiyete dikkat çeker, yer yer mektubunu ona ithaf ettiğini bile unutarak asabiyetle kendisini savunmasını garipser.

"İnanır mısın ki, bir haftadan beri hep mektubunun tesiri altındayım? Anlattığın hadiselerin, benim gözümde, birer kâbustan farkı yoktur. Sen ise bunun karanlık çalkantıları arasında bana, aksak adımlarla yürüyen bir somnanbül gibi görünüyorsun. İlk defa olarak ifade tarzında da bir sıtma nöbeti içinde sayıklayan insanın birbirini tutmaz, karışık, bulanık söylenişlerini sezer gibi oldum. Önce halinden memnun bir adam edasıyla konuşmaya başlıyorsun; mecmuanın kazandığı rağbet ve muvaffakiyetten sevine sevine bahsediyorsun. Sonra birden, tonun değişiveriyor. Sende, şimdiye kadar hiç görmediğim bir sinirlilikle -hatta bir hınçla- mahut hadiselerin hikâyesine

girişiyorsun. Hikâyesine, dedim, tefsir ve te'viline [yorumuna] diyecektim. Zira mektubunun son satırlarına kadar adeta kime hitap ettiğini unutup ve beni de mecmuanızın yüzlerce okuyucusu arasından biri yerine koyup, size hücum edenlerin yargısını ve arkadaşlarının savunmasını yapmaya kalkışiyorsun. Bütün bu izahlara, bu teminata ne lüzum vardı? Senin ve arkadaşlarının bu fikir hareketine ne yüksek, ne asil, ne masum bir heyecanla atılmış olduğunuza bütün mevcudiyetimle kani bulunduğumdan, acaba kâfi derecede emin mi değilsin? Gerçi, sizin aleyhinizde söylenen sözlerden ve yazılan yazılardan bir tanesini işitmedim ve görmedim. Fakat işitip görseydim dahi, kendimi -velev bir an için olsun- bunlara hedef olanlar hakkında şüpheye benzer herhangi bir hisse kaptırmanın imkânı olamazdı.” (Panorama, 217-218).

Cahit Halit'in kendisini savunmadaki ısrarı Nazmi tarafından oldukça garipsenir. Birkaç aydır devam eden fikir polemiklerinin C.Halit'i körelttiği, onun zekâ ve ruh düzenini alıp götürdüğü söylenir. Çünkü Nazmi; dostluğu süresince C.Halit'in bu türden üslubuna tanık olmamıştır.

"İşte, -bunun böyle olduğunu sen de pek iyi bildiğin halde- arkadaşlarını benim gözümde temize çıkarmaya ve düşmanlarını yere batırmaya uğraşır gibi ağızlar kullanışını, tavırlar alışını, bundan dolayıdır ki, bir ruh krizi geçirmekte olduğunun belli alametleri telakki ettim. Üzüntüm de yine bundan dolayıdır. Sen ki, muvazene ve huzur denilen şeylerin ta kendisiydin. Kaç yıllık dostluk münasebetimiz esnasında bir kerecik, ne bir çelişmeye düştüğünü, ne de herhangi bir münakaşada -öfkelenmek şöyle dursun- kafanın kızıştığını hatırlıyorum. Dünyayı öyle ilmi bir tarafsızlıkla görüşlerin, en karışık hadiseleri öyle bir basite çevirişlerin vardı ki, beni bazen hayrete, birçok defa da hayranlığa düşürürdü. Sakın, birkaç aylık bir basın polemiği, kuru gürültüleriyle senden, bütün bu zekâ ve ruh düzenliğini alıp götürmüş olmasın? Hem de ne polemik, iki gözüm! Böyle bir aşağılık kavgadan senin gibi bir fikir ve iman adamı yüz defa yenerek çıksa da yine yenilmiş sayılır.” (Panorama, 218-219).

Nazmi Bey'in şaşkınlığı satırlar boyunca devam eder. Mektuba yazdığı yanıt; adeta ateş püskürmektedir. O, bir bakıma C.Halit'i silkelemekte, bulunduğu ruh durumundan uzaklaştırmaya çalışmaktadır. Nazmi'nin polemiklere dahil olması, onu ısrarla bu polemik yığınının bulunduğu mecmuada yazmaya davet etmesi şaşkınlıkla birlikte eleştirilmeye devam eder.

"Seni bu maceraya sürükleyen o güzel iyimserliğin yanında benim hazin kötümserliğim, itiraf edeyim ki, bana şimdi hakimliğin [bilgeliğin] ve doğru görürlüğün tam bir eşiti gibi geliyor. Bir de bıkmadan, usanmadan beni, hala aksiyona ve harekete çağırıyorsun. Maksudın beni de ellerim kollarım sıvanmış olarak yanı başında, böyle bir kördüğüşüne atılmaya hazır görmek midir? Eğer bu sahada herhangi bir işe yarayacağımı bilsem hemen size katılmakta bir dakika tereddüt göstermezdim. Zira dostlukla fedakarlığı kendim için bir zevk bilirim. Fakat ben -mektubunda anlattığım şartlar altında- sizin safınızda yer aldığım gün, korkarım ki, fedakârlığı göze almak zorunda kalacak sizler olmayasınız." (Panorama, 219).

O, polemiklerin kendi yazılarıyla bir kat daha artacağını düşünür. Bir grup insanın fütursuzca eleştirisine maruz kalmak onu olmadığı bir şeyi savunmaya zorlayacaktır. Nazmi, böyle bir duruma düşmektense yazılarını göndermemeyi tercih eder.

"Mesela, dil meselesi hakkında yazdığım etüdü, şimdiye kadar göndermiş bulunsaydım, sen de bunu neşre başlamış olsaydın, size atfedilen cürümlere bir tanesi daha ilave edilecek ve bunun adına da mürtecilik denilecekti. Yani bir yandan sanayileşme aleyhtarlığı, bir yandan komünistlik, öbür yandan da mürtecilik! Birbirlerinin tam zıttı olan bu üç vasıf, aynı fikir etrafında toplandıklarını söyleyen bir grup insan ya da belli bir maksatla çıkmak iddiasında bulunan bir mecmua üzerinde nasıl toplanır? Ben, yalnız bu bilmece karşısında hayretlere düşmekle kalacaktım; sizlere de benim mürteci olmadığımı ispat vazifesi düşecekti." (Panorama, 219).

Satırların devamında; yeniden Dicle kıyıları anlatılır. Nazmi, polemiklerle zaman geçirmek yerine adeta kendi içinde yok olmayı tercih eder.

"Yok, yok; bırak beni azizim, Dicle kıyılarındaki avareliklerime, bırak beni, Amed surları etrafındaki hulyalarıma... Belki bunlar, günün birinde sizin fikir hareketlerinizden daha özlü meyveler verecektir; belki de tek meyve vermeyecektir. Fakat, her iki ihtimal sonunda da şununla teselli bulacağım ki, büyük Yunus'un, "Bir ben vardır bende benden içeri" dediği şeye birtakım kirli ve sakar eller dokunmak fırsatını bulamayacaktır." (Panorama, 220).

Nazmi, polemik yaratanlarla kendi egoist kimliği arasında hiçbir bağ bulunmadığını belirtmektedir. Ayrıca o, herkesten uzak kalışını kendisine olan güvenin azlığına bağlamaktadır.

"Bu satırları okurken dudaklarında yine o acayip gülümseyişin belirdiğini görür gibi oluyorum. Bilirim, sen bende daima küçük bir egoist hüviyeti bulmuş ve beni daima fildişi kuleleri içine çekilen entellektüellerle karıştırmışsındır. Fakat, emin ol ki, beni bu hale sokan, beni bu halde karar kılmaya sevk eden hisle, o kendini beğenmişlerin kompleksleri arasında hiçbir münasebet yoktur. Benim, bir kenarda, herkesten uzak kalmayı tercih edişim -onlarda olduğu gibi- herkesi kendimden aşağı görmek illetinden ileri gelmiyor. Bunun yegane sebebi -sana kaç defa itiraf ettim kendi nefsim, kendi kıymetime, kendi bilgime olan itimatsızlığımdır. Daha doğrusu, bu kadar mesuliyetli, bu kadar zor ve bu kadar tehlikeli bir teşebbüse girişmek için kendimi henüz yeter derecede pişmiş, olgunlaşmış bulamayışımdır. Her halka doğru gitmek isteğişimde ayaklarımı köstekleyen, beni geri geri basmaya mecbur eden de budur." (Panorama, 220).

Nazmi, C.Halit'le olan yazışmasında bir entelektüelin her şeyden önce halka yaklaşması gerektiği anlatılır.

"Evet, bir entellektüel her şeyden önce, halka doğru gitmek, ya da halkı kendine doğru çekmek; sanatını, bilgisini, itikadını halka yaymak, sözün kısası, kafasını ve ruhunu halkın menfaatlerine vakfetmek vazifesini yüklenmiştir. Bu noktada seninle tam bir anlayış halindeyim; daha doğrusu bu

noktada, seninle (prensip bakımından) hiçbir ayrı gayrılığım yoktur. Hele bu memleket gibi her şeyin yeni baştan yapılması, topraklar kadar kafaların da sürülüp işlenmesi, ekilip yeşertilmesi, adeta, bir yangına yetişmek derecesinde "acil" zaruret şeklini aldığı bir yerde bu, istilaya uğramış bir vatani kurtarmaya koşmak vazifesi kadar söz götürmez, itiraz ve itizar kabul etmez bir boyun borcudur. Bunun içindir ki, çok defa, tarihin büyük fikir, iman ve ideal fedailerı bana, cenk meydanlarında en yüksek yiğitlik harikaları göstermiş kahramanlardan çok daha yüce görünmüştür.” (Panorama, 220-221).

Nazmi, hayatının her döneminde başka şeylere karşın, bir fikrin peşinden gitmenin gururunu yaşadığını belirtmektedir.

"İstiklal Harbi esnasında mektepten kaçıp hemen yalınayak ve başıkabak bir halde, Anadolu'ya geçtiğimiz zaman da ben, kendi içimden bir toprak parçasını değil, bir fikri, bir imanı müdafaa edenler arasına katılmanın gururunu duyuyordum. Gerçi, şimdi de, birbirimize, -hatta sen bana, ben sana- İstiklal Harbi'nin ekonomi, kültür ve medeniyet sahasında hala durmadan devam etmekte olduğunu söylüyoruz ve birbirimizi durmadan silah başına davet ediyoruz, ama yine içimden bir ses bana diyor ki: 'Bu, tastamam aynı şey değildir. Neden tastamam aynı şey değildir? Çünkü, İstiklal Harbi'nin ilk safhasında hepimizi harekete getiren bir tek emir, bir tek Mat d'ordre [parola] vardı; -ya kurtuluş, ya ölüm!- Bu, basit bir sözdü ve basit olduğu derecede münakaşa götürmezdi. Halbuki, şimdi, yani bizim tabirimiz üzere -İstiklal Harbimizin bu ikinci safhasında- Mot d'ordre'lar birken iki, ikiyken üç, üçken on üç oldu ve sayıları arttığı nisbette cevherlerindeki duruluk da bulandı. O kadar bulandı ki, artık suyun dibini göremez, unsurunu tayin edemez oldum.” (Panorama, 221-222).

Izmir'de Dış Ticaret Ofisi Müdürü Cahit Halit, Diyarbakır Lisesi edebiyat hocası Ahmet Nazmi'ye yeniden cevap yazar. Mektupta, durumun telaşlanacak bir boyutta olmadığı, mektubun yanıtını yoğun bir zamanda yazmış olduğu için bazı anlam kargaşalarına sahip olabileceğini belirtmiştir. Ben, yine aynı benim diyen Nazmi Bey, C.Halit'i sakinleştirmek ister.

"İşlerimin başımdan aştığı bir sırada çırpıştırap göndermiş olduğum bir mektubun karışık ifadesi, görüyorum ki, seni lüzumsuz yere telaşa düşürmüştü. Zira, bu karışık ifadeyi, el yazısından karakter ve talih keşfine çıkan falcılar gibi, tahlil ede ede, nihayet, bir sinir buhranı geçirmekte olduğuma ve hatta daha ileriye giderek, aklımın, ruhumun bütün duruluğunu kaybettiğine hüküm vermişsin. Kendimi müdafaa için değil, fakat senin bu endişelerini gidermek için hemen söyleyim ki, sinirlerim, yine bildiğin gibi sapasağlamdır ve bende mevcudiyetini sezmek lütfunda bulunduğun kafa ve yürek huzuruna hiçbir bozukluk gelmemiştir. Hatta, ne de gelmek üzeredir." (Panorama, 223).

C.Halit'in bildiğinin aksine daha da olgunlaştığını ifade eden Nazmi Bey, bilgilerini gündelik hayata aktarmaktan son derece mutluluk duymaktadır.

"Tam tersine, gün geçtikçe -son mektubunda kullandığın bir tabire göre- daha ziyade pişiyorum, olgunlaşıyorum ve içimdeki azmin, gün geçtikçe adeta bir çelik kırılmazlığı kazandığını hissediyorum. Çünkü realitelerle daha yakından temasa gelmekteyim. Çünkü inkılâp prensipleri, benim için artık kağıt üstünde birer formül olmaktan çıkıyor; kah seninle, kah buradaki arkadaşlarla ara sıra münakaşa edip bıraktığımız birer akademik mevzu halinde kalmaktan kurtuluyor; adeta, gündelik hayatımın kaygıları arasına giriyor, adeta, etime ve kanıma karışıyor, bundan dolayıdır ki, onları müdafaa ederken biraz da kendimi müdafaa etmiş gibi oluyorum. Hiçbir zaman, -seninle birlikte Milli Kurtuluş Savaşı'na iştirak için Anadolu'ya kaçtığımız müstesna devri hesaba katmazsak diyebilirim ki, hiçbir zaman, bendeki şevk ve heyecan kaynağı bu derece gürlükte coşup taşmamıştır. Hayatımın bu en mutlu hadisesi, sana, geçen mektubumda bahsettiğim reaksiyonlardan başka neye borçlu olabilirim?" (Panorama, 223).

Ün salmış bir mecmuada yazı yazmak elbette beraberinde birtakım olumsuz kitleleri de getirmektedir denilir. Ancak böyle bir durumda mecmuayı sert eleştirenlere, sessiz kalmak yerine gerekli cevabın verilmesi gerektiğine inanılır.

"Bu mecmuayı çıkarırken bizim, en çok korktuğumuz şey; umumi bir kayıtsızlıkla karşılaşmak tehlikesiydi. Eğer böyle bir felakete uğramış olsaydık her birimizin hali, tamtakır bir salonda konferans veren bir hatibin durumu kadar hazin ve gülünç olacaktı. Şimdi, bu tehlikeyi tamamiyle atlatmış bulunuyoruz ve sıra sıra gelip söz söylediğimiz kürsüden, birtakım yüzlerin bizi sempatiyle dinlediğini, bir kısım kimselerin de surat asıp dış gıcırdattığını görüyoruz. Bazen de sokaktan geçen birkaç serserinin kapımız önünde durup bize küfürler savuracağı tutuyor. Bunların kaba naraları ilk zamanlar bizim sükunetimizi bozar gibi oldu; fakat bu yüzden düşüncelerimiz ve sözlerimiz insicammı [doğruluğunu, düzgünlüğünü] asla kaybetmedi. Eğer ara sıra işimizi gücümüzü bırakıp bunlara karşı birtakım inzibat tedbirleri almak mecburiyetinde kalıyorsak, bu, ancak, çevremizdeki davetlilerin bizi rahatça işitebilmelerini temin içindir." (Panorama, 224).

Nazmi Bey, karşıt görüşlerin oluşturduğu demir çemberin Kemalizm ile dövülebileceğini söylemektedir. Bunun içindir ki mecmuayı gerekli bir araç olarak görmektedir.

"Bu demir çemberi kimler dövecek? Bu çemberin demirini Kemalizm'in akıncı gençlerinden başka kim dövebilir? Ve onların mücadele silahları -bizim mecmua gibi- fikir organlarından başka ne olabilir? Bu itibarla, şimdi, öyle bir kanaate varmış bulunuyoruz ki, bu mecmuanın çıkması zaruri, mukadder, vazgeçilemez, ihmal edilemez bir şeydir." (Panorama, 224).

Takip eden satırlarda derginin kuruluş aşamasından söz edilmektedir. Önceleri küçük bir fikir olarak ortaya çıkan mecmua fikri, ciddi bir yazı mekanizmasına dönüşmüştür.

"Başlangıçta, bilirsın, bu kadar büyük bir iddiamız yoktu. Bundan bir buçuk, iki yıl önce, sana yazdığım bir mektupta bu teşebbüsten ne kadar tevazuyla bahsettiğimi hatırlarsın. Sana, -aşağı yukarı- şöyle demiştim: 'Burada bazı arkadaşlarla Türk inkılâbının prensip ve karakterleri hakkında birtakım şeyler konuşuyoruz; düşünüp söylediklerimiz hep havada kaybolup gidiyor. Bari bunları yazı halinde ara sıra çıkan bir mecmuada toplayıp tespit etsek. . .' Şimdi, görüyorum ki, bu bari ile ifade edilen küçücük niyet bir büyük

karar halini almıştır. Farzı mahal, biz, istesek de artık bundan dönmeye imkân kalmamıştır. Zira, saçtığımız fikirlerin birer olaya, birer fiile inkılap edip, önümüz sıra yürümekte olduğunu görmekteyiz. Öteden beri, sana tekrarlamaktan bıkip usanmadığım bir kanaate göre, dar ya da geniş herhangi bir sirayet dairesinden mahrum fikirlerin, itikatların ve sözlerin bence zerre kadar kıymeti olmadığını bilirsin. Şimdiye kadar 'Sanat, sanat içindir' nazariyesini hiç anlamayan bir adamın, bundan sonra, 'düşünmek, düşünmek içindir' tarzında bir Sofizm'e ciddi bir laf nazarıyla bakacağını nasıl tahmin edebilirsin?" (Panorama, 224-225).

Bu dünyada hatırı sayılır bir yer edinmek için eser bırakmanın güzelliğinden söz edilir ve C.Halif'in kıyısına çekilmesine izin verilmek istenmez.

"Bu suali, sana, boş yere ve gelişigüzel sormuyorum. (Zira, korkarım ki, yine benim abuk subuk konuştuğuma hükmetmeyesin!) Bu suali, sana soruşumun sebebi, son mektubundaki cümlelerinden biridir: 'Bırak beni, Dicle kıyılarındaki avareliklerime, bırak beni, Amed surları etrafındaki hülyalanma .. .' diyorsun ve ilave ediyorsun: 'Belki bunlar, sizin hareketliliklerinizden daha müspet meyveler verecektir.' Güzel cümle doğrusu! Fakat bu, nihayet, bir güzel cümle'den ibarettir ve seninle benim aramda öyle kalacaktır. Buna benzer nice güzel cümleler hayatta, hiçbir iz bırakmadan gelip gittiler; birçokları da havada, renkli ve ışıklı birer balon gibi sallanıp durmaktadırlar. Bazı insanlar, işsiz güçsüz zamanlarında başlarını kaldırıp bunlara bakarlar: 'Baki kalan bu kubbede bir hoş sedaymış' derler. Öyle ama, iki gözüm; bu kubbenin altında bir de kara toprak vardır. Bir sürü adsız sansız kimseler bu kara toprağı dişleri, tırnaklarıyla kazıyarak meydana, insanlığın şerefini, saadetini; insanlığın bekasını temin eden nice heybetli, ihtişamlı eserler çıkarmışlardır. Bunların başında yürüyenlerin, bunları itip harekete getirenlerin çoğu da ömürlerinde bir defa tek bir güzel cümle yapmasını bilmeyen birtakım sert ve kuru dehalardı. Fichte, bugünkü Alman birliğinin, bugünkü Alman devletinin kurucusu olan Fichte, işte, bunlardan biridir. Napolyon orduları vatanını ezip çiğnediği sıralarda bu adam; her türlü edebi

sanattan mahrum nutuklarıyla milletine bugün varmış olduğu hedefi işaret ediyor ve ona bu hedefe ileten 'Milli Mücadele' ve 'Milli Kalkınış' yolunu açıyordu.

Sağlıcakla kal, iki gözüm." (Panorama, 225-226).

Mektup yazma sırası yine Ahmet Nazmi'dedir. Tarihteki bütün büyük kavgaların temelinde halkın kışkırtılması yatmaktadır denilir ve fikir hürriyetiyle bir yazarın ne denli özgür olduğu vurgulanarak satırlara son verilir.

"Tarihin kaydettiği nice felaketler, -sınıflar arasındaki kavgalardan tutun da milletler arasındaki muharebelere kadar- çok defa, bu yüzden, bu fena clerc'lerin halk kütlelerini bu tarzda zehirleyip, kışkırtıp delalete sevk etmeleri yüzünden vuku bulmuştur. Şu halde, ammenin ruhu üzerinde nüfuz sahibi olmak sanatını bilen ve ammenin fikirlerini istediği yere sürüklemek kudretine ermiş bir sanatkâr ya da bir muharririn tarih önündeki mesuliyeti; bir milletin mukadderatını idare eden herhangi bir devlet adamının o millet önündeki mesuliyetinden daha ağır, daha büyük olması lazım gelir. Şu yönden daha büyük, şu yönden daha ağır ki, devlet adamı işlediği hatanın cezasını görür; fakat muharrir, fikir hürriyeti namına, kanun önünde daima sorumsuzdur." (Panorama, 226).

Değişen Değerler

Batılılaşmanın Yanlış Anlaşılması ve Yozlaşma

Yakup Kadri'nin "Ankara" adlı romanı Ankara hayatını yansıtmaması, Selma Hanım'ın hayatını, evliliklerini, insan ilişkilerini, milli mücadeleye olan inancını konu edinmesi yönüyle önemli sayılmaktadır. Yazar; özellikle Ankara'nın günü, geçmişi ve geleceğini ele almıştır. Eser, bir bakıma üç ayrı dönemin Ankara'sını okuyucuya tanıtmaktadır. İnkılap hareketleriyle birlikte insanlardaki değişim ve çağdaşlaşmanın yanlış anlaşılması, Avrupalılaşmak

uğruna toplumun yozlaşması konu edilen diğer unsurlardır. Romanda bu yozlaşma özellikle Hakkı Bey ile anlatılmaktadır. Başta Hakkı Bey olmak üzere birçok aydının inkılâp hareketlerini içten çok, gösterişe dayalı değişimler arasında görmesi söz konusu edilmektedir. Önceleri vatansever ve milli mücadele aşkı ile yanıp tutuşan Hakkı Bey, kazanılan zaferle birlikte değişmiş ve kendi özünü kaybetmeye başlamıştır. Hakkı Bey ile evli olan Selma Hanım; kocasının Batı hayranlığından hoşnut değildir. Savaş sonrası hürriyetin ve rahatın keyfini süren insanlar, savaştan önceki vatansever, mücadeleciler ruhlarını koruyamazlar. Hakkı Bey Avrupalılar gibi giyinir, onlar gibi davranır. Çaylara, eğlencelere katılır. Toplum meselelerine kayıtsız kalır. Onun gibi düşünen diğer insanlar da yalnızca giyim kuşam, eğlence, zevk ve sefa sevdasına düşmektedir. Kadınlar; birbirlerine elbiselerini, mobilyalarını, mücevherlerini anlatırken birbirlerini de kıskandırmaktan çekinmezler. Samimi olmayan bu insanlar, aslında birbirine oldukça uzaktırlar. Zaten milli mücadele sonrası dönemde eski samimiyetten, maneviyattan eser kalmadığı belirtilir. Pek çok güzelliğin yerini; kıskançlık ve kibir almıştır, denilmektedir.

Selma Hanım, eşi Hakkı Bey'deki değişimlere bir anlam veremez. Bundan dolayı aralarındaki bağlar gittikçe kopmaya başlar. Hakkı Bey, bağların koptuğu dönemde eşini yabancı bir kadınla aldatır. Bu durum Selma Hanım'ın hem kadınlık gururunu hem de milli hislerini yaralar ve Hakkı Bey'den ayrılmasına neden olur.

“Hakkı Bey:

A hanım, diyordu. “Bir defa, ben Avrupa’da bulunmuş bir adamım. Sonra da Avrupa adap ve muaseretine dair ne kadar kitap görsem alıp okuyorum. Artık benim yaptığımın doğruluğundan şüphe edilir mi?” (Ankara, 112-113).

“Selma Hanım, kocasının bu pek bayat alafranga tavırlarına hala ısınmamıştı.” (Ankara, 112).

“Yarabbi bundan üç dört yıl evveline gelinceye kadar o derece mutaassıp Avrupalı düşmanı olan bu adam, birden bire ne değişmiş, ne kadar o eski adamın tamamıyla aksi, zıttı bir insan olmuştur...” (Ankara, 147).

Hakkı Bey'den ayrılan Selma Hanım da Neşet Sabit'e yakınlık duyar ve onunla evlenir. O; yeni hayatı, belli bir kesime hitap ettiği için eleştirmekte böylece adeta eski hayatın yanında olduğunu belirtmektedir. Selma Hanım, milli mücadele dönemindeki sade ve samimi hayatı özlemektedir. Yeni kadının kimliğini eleştirir ve yanlış Batılılaşma hareketine karşı çıkar. Ona göre Batılılaşma, kötü unsurların ülkeye taşınması demek değildir. Neşet Sabit de toplumun yozlaşması ile ilgili sert eleştirilerini gizlemez.

“Ben inkılabı hiçbir zaman, hayatın dış şekillerini değiştirmek manasına almadım. Hala, bir konfor ihtiyacı, bir konfora eriş cehti manasına hiç alamıyorum...” (Ankara, 118).

“Anarşist mi? Amma yaptınız ha... Anarşist ben miyim? Hayır, hanımefendi; anarşistin en alası sizlersiniz. Sizin muhitinizdeki insanlardır. Çünkü; cemiyet hariç ve cemiyete rağmen yaşayan...” (Ankara, 118).

“Efendiler, Garpçılık bu demek değildir. Garpçılığı bir eğlence tarzı telakki etmeyiniz. Garpçılık her şeyden evvel bir yapma, yaratma, kurma, iletme ve işletme gücüdür...” (Ankara, 137).

Romanda yozlaşan insanlar arasında Murat Bey de sayılmaktadır. Önceleri mütevazı bir yaşantısı olan ve sade bir bağ evinde oturan Murat Bey, artık değişmiştir. Büyük, görkemli bir ev yaptırmıştır. Evindeki şatafat, tüm gözleri kamaştırır. Ancak yeni hayat şartları ve yeni hayat tarzı onun aile yaşantısına iyi gelmez; huzuru bozulmaya başlar.

“İşte Murat Bey ve ailesi... Bu adam, ben kendisini tanıdığım vakit bütün ailesiyle cana en yakın, en sempatik ve en halis insanlardan biriydi. Şimdi görüyorsunuz; en birinci terzilere diktirilmiş frakanın içinde şişkin bir “parnevu” karikatürüdür ve eski sadeliğini o kadar kaybetmiştir ki, onun sırtına her millet: “Bu bir spekülasyoncu tipdir!” yaftasını vurmuştur...” (Ankara, 135-136).

Kılık- Kıyafet, Düşünce

Kılık kıyafet ile ilgili ayrıntılar anlatılırken İstanbul'daki giyim tarzı merkeze alınmaktadır. İstanbulun devrinde ne kadar kibar, zarif ve temiz giyinildiğine dikkat çekilir. İstanbullu İstanbul efendisinin kıyafet konusunda, dünyaya yeni bir tarz getirdiği anlatılır.

Bu dönem insanları; doğudan oldukça farklı, sade ve şık görünümlüdürler.

“İstanbul’da iki devir oldu: Biri İstanbulin; diğeri redingot devri... Osmanlılar hiçbir zaman bu İstanbulin devrindeki kadar zarif, temiz ve kibar olmadılar. Tanzimat’ı Hayriye’nin en büyük eseri, İstanbullu İstanbul efendisidir. Bu kıyafet dünyaya yeni bir insan tipi çıkardı ve Türkler ile haşin Avrupa’nın arasında gayet hususi yeni bir millet gibi göründü. Yaşayış ve giyiniş itibariyle şimal kavimlerden daha sade ve daha düşünceli olan bu millet, görüş ve düşünüş itibariyle Akdeniz kıyılarındaki medeniyetlerin bir hulasası şeklinde tecelli ediyordu.” (Kıralık Konak, 20).

Redingot devrinin gelmesiyle yarı uşak, yarı kapıkulu askerlerine benzer yeni bir neslin türemesinden söz edilir. Bu nesil, şüphesiz ki giyimiyle daha resmi görünmektedir. Yakup Kadri, bu dönemin en kibar giyimlilerini bile beğenmediğini ifade etmektedir. Abdülmecit devrinin o ağır, zarif ve için için gelenekçi Osmanlılığından eser kalmadığını da söyleyerek hoşnutsuzluğunu dile getirir.

“Sonra redingot devri geldi ve redingotu içinden yarı uşak, yarı kapıkulu, riyakar, adi bir nesil türedi. Bu neslin en yüksek, en kibar simalarında bile bir saray hademesi hali vardı. Çoğu, ikinci Abdülhamit Han devri ricalinden olan bu adamların her biri bir iğne ile efendilerinin arabasına binmiş seyisleri andırıyorlardı. Bunların elinde İstanbul’da konak hayatı birden bire köşk hayatına intikal ediverdi. Ne yaşayışın, ne düşünüşün, ne giyinişin üslubu kaldı;

Her şey gelenek dışına çıktı; her beyni tatsız ve soysuz bir Arnuvo ve bir Rokoko merakı sardı; binalarımız, eşyalarımız, elbiselerimiz gibi

ahlakımız, terbiyemiz de rokokolaştı. Abdülmecit devrinin o ağır, zarif ve için için gelenekçi Osmanlılığından eser kalmadı. Naim Efendi, aşağı yukarı bu redingotlu nesle mensup olmakla beraber, vücudu henüz körpe iken İstanbulun içinde yetişip gelişmiş kimselerdendi.” (Kiralık Konak, 20-22).

Hayat Tarzı

Hayat tarzı, savaş sonrası Batılılaşma hareketlerinin halk arasında yayılmasıyla değişim göstermiştir. Toplumda kışın ve yazın ayrı yerlerde konaklama geleneği başlar. Çay günleri adı verilen günlerde saat beşte konuklar beklenmeye başlanır. Elbette bütün bunlar Batılı tarzda yeni gelenekler olarak ortaya çıkar.

“Zamanlar artık eski zamanlar değil, iki sene içinde pek çok adetler değişti. Kışın konaklarda, yazın yalılarda oturan aileler gittikçe azalmaktadır.” (Kiralık Konak, 19).

“Pazartesi günleri Seniha”nın çay günleridir. Avrupa’nın bütün kibar kadınları gibi o günleri giyinir; kuşanır ve tam saat beşte konağın büyük salonunda kendisinde nadir görülen bir hanımefendi vakarıyla ziyaretçilerini beklerdi.” (Kiralık Konak, 28-31).

Ancak çay günlerinde insanların davranış biçimleri, kıyafetleri herkesçe kabul görmemekte, kimi zaman sert bir şekilde eleştirilir:

“Geçen akşam madam “...” in çay ziyafetinde idim. Kadın, erkek, ecnebi, yerli, mevsu ve livanten bir çok kişi vardık. Burada beni iki küçük hanıma takdim ettiler. Yarabbim, ne kadar garip giyinmiş idiler! Acayipçe yapılmış yağlı boya iki resim bu iki genç kızdan daha siliktir. Gözleri, sürmeden iki siyah çukur halini almış ve dudakları turuncu kesilmişti. Tavır ve hareketleri o kadar ca’li hoppa ve ahenksiz; konuşuşları o kadar mübalatsız ve laubali; erkeklerle muameleleri o derece şuhane idi ki, herkes tuhaf ve gülünç görünmemek için adeta yanlarından çekilmeye mecbur oluyordu.” (İkdam, 8 Haziran 1923, no:9420).

Eskiye temsil eden Naim Efendi; damadı ve torunundaki yeni yaşayış tarzını benimsemez hatta garipsemeye başlar. Bu nedenle yeni bir çatışma biçimi daha ortaya çıkmış olur: eski-yeni çatışması. Eskiye Naim Efendi; yeniyi ise onun torunu ve damadı temsil etmektedir. Naim Efendi, iki nesil arasındaki uyumsuzluğun nedenini sorgular ve bundan Lehli kadının sorumlu olabileceğini düşünür.

“Naim Efendi ne damadının, ne torunlarının yaşayış tarzındaki manayı anlayamıyordu. Alafranga, asrın icabatı ... Bu kelimeler konağın içindeki yeni vaziyeti onun nazarında kafi derecede aydınlatamıyordu. Ekseriya kıızıyla, bazen damadıyla aralarında hafif münakaşalar olurdu”. (Kiralık Konak, 25-29).

Naim Efendi, torununun hala küçük bir kız çocuğu gibi hoppa davranmasından yakınmaktadır. Cemil'in ise yaşından çok büyük ve saygısızca davranmasından rahatsızlık duyar. Görüldüğü gibi genç nesiller, kendi yaşlarının gereklerini yerine getirememektedir.

Naim Efendi, kızına derdi ki:

“Yavrum, çocuklarının ahval ve harekâtını hiç beğenmiyorum. Bu Lehli kadın zannederim ki, bunlara yanlış bir terbiye verdi. Seniha on sekizine bastı, fakat hala sekiz yaşında bir çocuk gibi hoppa ve yaramazdır. Cemil daha yirmisine girmedir. Fakat otuz yaşında bir gencin hayatını sürüyor. O yemekten sonra sizin önünüzde ayak ayak üstüne atıp sigara içmeler nedir? O eve istediği saatte girip çıkmalar nedir? Ne babasını dinliyor, ne seni... “ (Kiralık Konak, 25-29).

Batılılaşmanın getirdiği değişimlerden birisi de evdeki kadın yardımcılarının kıyafetleridir. Artık sınıflar arasındaki farkı belirginleştirmek için ev içerisinde de hizmetçilere özel kostümler giydirilir.

“Nefise Hanım”dan sonra Sekine Hanım’ın gelişi ile hizmetçilik anlayışı değişir. Sekine Hanım, büyük hanımın yetiştirdiği ne kadar hizmetçi varsa hepsine yol verdi, evin içini Beyoğlu’ndan gelmiş beyaz önlüklü, başı topuzlu hizmetçilerle doldurdu ve bütün bunların idaresini, çocuklarına mürebbiyelik eden Lehistanlı bir kadına verdi.” (Kiralık Konak, 22-24).

Eğlence

Dönemin eğlence algısı, Batılılaşmaktan oldukça etkilenmiştir. Ada âlemleri, çay ziyafetleri ve özel davetler bun eğlence biçimlerinden yalnızca birkaçıdır. Kiralık Konak'ta Senihsaların ada âlemlerinden söz edilmektedir. Eğlencede; laubali davranışlar, gereksiz ve abartılı gülüşmelerden duyulan rahatsızlık dile getirilir. Ancak Batı ve Doğu arasındaki sentezin tam anlamıyla başarılı sayılamayacağı da ifade edilmektedir.

“Senihaların ada âlemleri bununla nihayet bulmadı. Ertesi gün, Faik Bey, “Yorgolu “ da bir akşam ziyafeti verdi cemiyet aynı cemiyetti, fazla olarak Faik Bey”in otelde tesadüf ettiği eski tanıdıklarında Beyoğlu bir genç kadın ve adaya geldiği günden beri hastalıktan bir türlü baş alamayan madam Kronski de vardı. O akşamki eğlenti bu ikinci yabancı kadın yüzünden için için tedirgin ve üzüntülü geçti. Zira Faik Bey”i paylaşamayanlar, dörtken beş oldu. Ve Frenk kadınları önünde mümkün mertebe terbiyeli, temkinli, medeni durmak lüzumunu, fazla haykırışmalar, fazla gülüşmeler, coşkun ve laubali hareketler halinde dışarıya taşmak istenen bütün bu ruhların kaplarında sımsıkı kapalı kalarak ekşimesine sebebiyet verdi. Ferdası akşam, Necibe Hanımefendinin köşkünde yarı alafranga yarı alaturka bir âlem daha yatılar ve gece geç vakit eşeklerle tura çıktılar. Bu tur safası baştan başa nihayete kadar hoş, tuhaf hadiselerle geçti. Hakkı Celis”in eşiği mütemadiyen arkaya kalıyor kabile, çığlıklar, kahkahalar ve şarkılarla uzaklaşıp gidiyor. Genç şair iki de bir gözden nihan oluyordu.” (Kiralık Konak, 76).

Evlilik

Naim Efendi'nin torunuyla konuşmasında Batılılaşmayla değişen evlilik algısından söz edilmektedir. Naim Efendi, torunundan duyduğu sözler karşısında adeta hayrete düşer. Çünkü torunu gibi düşünen genç nesillerin

gözünde evlilik; ebeveynlerin rızası veya bedensel ihtiyaçların getirisiyle değil; yalnızca evlenecek kişilerin kararıyla olabilecek bir şeydir.

Ne Faik Bey beni anlamak için babasının emrine, ne ben Faik Bey'e varmak için sizin arzunıza tabiyiz. Ben yirmi yaşına giriyorum. O otuzuna yaklaşıyor. Birbirimizi sizin bizi tanıyışınızdan daha iyi tanıyoruz ve sevişiyoruz. Naim Efendi titredi. "Evet evet sevişiyoruz. Bu gün istesem ben ona varırım. Bu gün istesem o beni alır. Dünya bir araya gelse kimseler bizi ayıramaz fakat ne çare ki istemiyoruz. Zira evlenme hakkındaki fikirlerimiz sizinkilere hiç benzemiyor. Bizim için evlenme bir kalp meselesi değildir. Ne de uzvi zarurettir. Ben ve o bu işi bir hesap ve akıl meselesi telakki ediyoruz. Paraya müteallik bir iş." (Kıralık Konak, 121-122).

Türkçenin Bozulması

Son dönemlerde gündelik hayattaki değişimlerin merkezinde dil kavramının da yer aldığı belirtilmektedir. Türkçeye o denli müdahale edilmiştir ki Naim Efendi bile kendi dilini anlayamaz hale gelmiştir. Döneme ait eski-yeni, Doğu-Batı çatışması dilde de varlığını gösterir ve eski dil-yeni dil kavramlarının oluşumuna işaret edilir.

"Naim Efendi, yeni sazdan yeni şarkılardan zevk almak şöyle dursun, son senelerde artık yazılan ve konuşulan Türkçeyi de anlamıyordu.

Bundan on beş yıl evveldi, bir gün eline damadının okuduğu kitaplardan biri geçti; kırmızı kaplı ve üstünün yazıları beyaz bir kitap... Epeyce bir müddet parmaklarını arasında evirdi çevirdi; sonra gözlüklerini taktı, önce uzun uzun kabı muayene etti; muharririn adını, kitabın serlevhasını, basım tarihini okudu; bu kaptaki her gördüğü işaret, her okuduğu yazı, muharririn ismi de dahil olmak üzere ona acayip geliyordu. Büyük bir tecessüsle cildin içini açtı, fakat okumak ne mümkün! Naim Efendi adeta yeni kıraat dersine başlamış bir çocuk gibi kelimeleri heceliyor, bir cümleyi bin zahmetle sonuna kadar ya tamamlıyor, ya tamamlayamıyor veya

tamamladıktan sonra da okuduğu şeyin manasını iyice kavrayamıyordu. Vakıa bu, Edebiyat-ı Cedide külliyyatından bir romandı. Naim Efendi ise, bütün ömründe hiç roman okumamıştı bununla beraber, onun bu kitapta anlayamadığı şey, ne eserin terkibi mahiyeti, ne muharririn maksat ve gayesi idi, doğrudan doğruya kelimelerin manasıdır ki ona müphem geliyor, doğrudan doğruya cümlelerin teşkilindedir ki bir yabancılık, bir gariplik buluyordu; fakat sonraları, torunları yetişip de aynı dili evin içinde konuşmaya başlayınca, onun nazarında bu kelimelerdeki müphemlik yavaş yavaş zail olmaya ve bu cümlelerdeki garabet de yavaş yavaş kalkmaya başladı.”

Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde, Türkçe konuşulan bir ülkede pek çok insanın hala bu dile vakıf olamayışı şöyle dile getirilir:

Efendiler, düşününüz ki, bahsettiğimiz bu vatan parçasında ekseriyet henüz bir kelime Türkçe konuşmasını bilmiyor. (Hâkimiyet-i Milliye, 3 Mart 1925).

Basın

Eskinin temsilcisi olan Naim Efendi, basında birtakım değişimlerden rahatsızlık duyduğunu dile getirmektedir. Ona göre basın, son dönemlerde sınırlarının dışına taşmakta, devlet makamlarının ileri gelenlerine dahi sataşmaktadır. Basın, neden bu kadar özel hayatı rahatsız edecek boyuta gelmiştir, denmektedir.

“Bir gün, inkılâbın ilk aylarında idi damadıyla siyasi bir mübahaseye giriştiler. Naim Efendi gazetelerden şikâyet ediyordu:

“Efendim, her şey iyi... fakat bu gazeteler pek ileriye varıyorlar; “ diyordu. “ Memlekette hiçbir şeye karşı hürmet hissi bırakmadılar; padişaha, vükelaya karşı en kaba elfazı istimalden çekinmiyorlar. Hayatı umumiye derken, herkesin hayatı hususiyesine de tecavüze başladılar. Geçen gün Erenköyü”nde Hasip Paşayı ziyaret etmiştim; biçare adam öyle bir tehevür içinde idi ki haline acıdım, meğer “Tanin” gazetesi müşarünileyhin nezareti

esnasında da bir çok ihtilaslar ve suistimaller vuku bulduğundan bahsediyormuş, halbuki...” (Kiralık Konak, 29-30).

Avrupa Hayranlığı

Avrupa'ya duyulan hayranlık, milli mücadele sonrası dönemi kapsamaktadır. Kiralık Konak'ta yer alan şu cümleler bu hayranlığın sınırlarının ne denli abartıldığını da göstermektedir:

“Burada hayat su gibi akıyor:” diyordu. Saatin nasıl geçtiğini bilmiyorum. Sabahları Luxembourg bahçesinde dolaşmaya gidiyorum. Tenha bir yere çekilip elimde bir kitap bir kanepenin üzerine oturuyorum ve beyaz heykellerin omuzlarına düşen yaprakları seyre diyorum. Akşamları gelişi güzel herhangi bir caddede birkaç adım yürümek bana dünyanın bütün neşvelerine denk gibi geliyor buranın taşını toprağını kendi memleketimden ziyade seviyorum. Ahalisi ne kadar nazik, ne kadar zinde, ne kadar iyi insanlar!” (Kiralık Konak, 52).

Değişen Tipler

Alafranga Servet Bey- Sekine Hanım

Naim Efendinin damadı Düyunu Umumiye müfettişlerinden Servet Bey, Müslümanlıktan ve Türklükten nefret eden bir kazaskerin oğludur. Aldığı terbiye ile yaşadığı muhit birinin aksi olan her insan gibi Servet Bey de *“daimi bir ihtilaç, daimi bir isyan içinde yaşar”*. Babası Sadri Molla'dır. *“Nasıl da küçükten beri Fransızca bilmek, bir müddet Galatasaray mektebinde bulunmak, bir müddet Beyoğlu muhitinde tatlı su Frenkleri ile düşüp kalkmış olmak ona bir softa evinde, çıplak kadın resimlerinden, dizi dizi Fransızca kitaplarından, vazolardan, biblolarından müteşekkil bir halvet yapmak ve halvette yaylı bir şezlongda uzanıp, gözleri tavanda ayakları havada bir*

tarafından Hollanda “ Sigar “ ını emerek, diğer taraftan yabani ve perişan bir sesle birtakım opera parçaları terennüm ederek saatlerce vakit geçirmek hakkını vermiştir.” Servet Bey’in sürekli Avrupa seyahati için hazırlanmış bir bavulu vardır, bu bavulun yanı başında bir de şapka kutusu durmaktadır. “Bazı sıkıntılı saatlerinde bir aynanın karşısına geçip, bu kutudan çıkardığı şapkaları birer birer tecrübe ederdi ve başını bu serpuş ile örtülü görünce adeta kendinden geçerdi. Nitekim böyle şapkalı, seyahat kostümleriyle veya suare kıyafetinde hala birçok resimleri vardır.” Türkler arasında kimsenin Servet Bey kadar Batıya düşkün olmadığı belirtilmektedir (Kıralık Konak, 25-26).

Faik’te Geleneğe Aykırılık

Faik Bey’in Batılılaşma ile birlikte dışarıda uşaklara, içeride hizmetçilere evin efendisi gibi davranması; Servet Beyle laubali bir arkadaş edasıyla konuşması dikkat çekmektedir.

“Naim Efendinin elini adeta zorla tutup sıkıyor; Bonjur Efendim nasılsınız bakayım? İyisiniz, iyisiniz maşallah!” diyor, sonra Sekine Hanım’ın bazı safiyane hareketleri ile alay ederek geçip bir koltuğa kuruluyor ayaklarını kah birbiri üstüne atıyor kah yarı yatmış gibi odanın ortasına kadar uzatıyor, bazen yüksek bir şeyin üzerine kaldırıp koyuyordu.” (Kıralık Konak, 92).

Cemil’deki Değişim

Bir gece Cemil Bey’in konağa fena hâlde sarhoş geldiği yürümek şöyle dursun, ayaküstünde bile durmaya takati olmadığı an şöyle ifade edilmektedir:

“Dışarıdan bir uşak koluna girmiş adeta sürükleyerek bin bela alt katın mermer sofasında bir kanepa üstüne oturabilmişti. Cemil bağırarakla

hırlamakla ve homurdanmak arasında bir takım sesler çıkarıyor ve muttasıl kusuyordu. Üst kattan bu gürültüyü işiten Naim Efendi zira o geç vakitlere kadar uyumazdı. Yavaş yavaş merdivenlerden indi torununa yaklaştı. Cemil bir taraftan iniyor bir taraftan Fransızca şarkılar söylüyor bir takım isimler söylüyor ve tekrar kusmaya başlıyordu.” (Kiralık Konak, 97).

SONUÇ

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Tanzimat Dönemi'nden, 1950'li yıllara kadar uzanan bir süreç içerisinde toplumumuzun geçirdiği siyasal ve sosyal değişimleri özünde yaşamış; hatta siyasal çatışmaların merkezinde bulunmuş bir şahsiyet olmuştur. Bu nedenle eserlerinde, 19. y.y.'ın sonu ile 20.y.y.'ın ortalarına kadar geçen süreçte Türk toplumunun yaşadığı bütün değişimleri ve değerlerin yitirilişleri ile içinde bulunduğu dönemin toplumsal ve siyasal özelliklerini, kendine has kurgulamalar çerçevesinde yansıttığını görmek mümkün olmaktadır.

Bireylere, toplumun istediği davranışları ve ihtiyaç duyduğu davranış değişikliklerini kazandırma, onların toplumun içerisinde bulunduğu şartlara uyum sağlamalarını kolaylaştırma ve bunu gerçekleştirme görevleriyle yükümlü olan eğitim, toplumun sosyal gelişmesini güçlendirerek var olan sorunlara çözüm bulmaya çalışmalıdır. Bu yönüyle eğitimin toplum üzerinde çok büyük etkilerinin olduğunu ifade edebiliriz.

Tanzimat döneminden 1950'li yıllara kadar Ülkemizde birçok değişim yaşanmış ve bu süreçte Batı'da yaşanan değişim ve dönüşüme uyum sağlamaya çalışılmıştır. Ancak dönemin koşulları göz önüne alındığında özellikle eğitim açısından bir çok eksikliğin var olması nedeniyle bu değişim ve dönüşüm çabalarına adapte olmak kolay olmamıştır. Uyum sağlama sürecinde "Batı-Osmanlı" ikilemi ortaya çıkmış ve bunun sonucu olarak medeniyet, kültür ve zihniyet farklılığı noktasında bir takım sosyal sorunlar doğmuştur. Değerler sistemi etkilenmiş ve yeni ahlak- eski ahlak, eski aile tipi-yeni aile tipi, eski terbiye-yeni terbiye gibi ikilemler sık sık yaşanır olmuştur. Toplumun bu manzarası karşısında oldukça etkilenen Yakup Kadri, eserlerinde gerçekçi bir tablo çizerek toplumun sorunlarını, sıkıntılarını, çıkmazlarını, toplumun bozulan, çöken yanlarını vurgulayarak, bu değişimler karşısında değer olguları değişen çağın insanını yansıtmaya çalışmıştır.

Bu çalışmamızın ana teması eğitim değerleri olması nedeniyle Yakup Kadri'nin eserlerinde eğitim konusunun açık bir şekilde ifade edilmediği, eğitim konusu tek başına ele alınarak konu ile ilgili derinlemesine analizlerin yapılmadığını, eğitim sorunları ve bunların çözümüne yönelik görüş ve önerilerini dile getirmedeğini söyleyebiliriz. Yakup Kadri ile ilgili eleştirilerde genelde bu yönde olmuştur. Ancak eğitimle iç içe olan ve birbirlerini etkileyen toplumsal değişim, aile, ideal insan ve ideal toplum gibi konular ayrıntılı olarak ele alınırken eğitime de örtük olarak vurgu yapılmıştır.

Yakup Kadri'ye göre, eğitilmiş bir birey olmak önemlidir. Ancak bu eğitimin, batıya hayran olarak kendi kültürünü yok saymak, ya da yozlaşmak olmadığını ifade ederek bir ülke için okumuş, eğitilmiş ve değerlerini yitirmemiş bireylerin çok daha önemli olduğuna vurgu yapmıştır. Ona göre iyi bir eğitim ortamı çocuğun ufkunu genişletmeli, baskıcı fikirleri empoze etmekten kaçınmalıdır. Ülkede verilen eğitimin evrensel geçerliliğe sahip olması gerektiğini düşünmektedir. Bu nedenle var olan eğitim ve ilim anlayışının değişmesi gerektiğini ifade ederek, Ülkenin eğitim sisteminin çağın ihtiyaçlarını karşılamadığı, medrese kalıpları içerisinde bocalayan bir eğitim kurumunun ise yok olmakla karşı karşıya olduğuna vurgu yapılmaktadır. Dönemin zorluklarından payını almış olan eğitim sistemi çerçevesinde okul ve öğretmen sayısı sınırlı olmakla birlikte sınıflar donanım yönünden oldukça zayıf ve kalabalıktır. Eğitim ise daha çok ezberci bir yöntemle yapılmaktadır. Bu şekilde tek yönelü olarak yapılan eğitim ile verimli hale getirilmek istenen birey tam tersi yönde körelmektedir.

Dönemin şartları ve Anadolu'da yaşananlar dikkate alındığında Yakup Kadri'ye göre eğer Anadolu'da yeterli sayıda okul ve öğretmen bulursa idi Milli Mücadele döneminde yaşanan pek çok olumsuzluğun olmayacağı ifade edilmektedir. Cehalet kavramına da vurgu yapan Yakup Kadri, cahil insanın özellikle dini değerler konusunda kandırılmaya müsait bir yapıda olduğunu romanlarında göstermektedir. Yakup Kadri'ye göre köylü halkın bu sorunları

yaşamasında ki en büyük etkenlerin başında da eğitim noksanlığı gelmektedir.

Bireyi merkeze alan ve onun iyi yetişmiş olmasını önemseyen Yakup Kadri, eserlerinde bir bütün olarak aile kavramına da vurgu yapmaktadır. Ona göre aile, çocuğun özgürlük alanını kısıtlamadan davranışlarını kontrol etmeli, ona huzurlu bir ortam sağlayarak çocuğu kendisinden uzaklaştırmamalıdır. Bir aile ortamında anne ve baba çocuğa örnek olmalıdır. Aile kavramı içerisinde özellikle annenin çocuk üzerinde önemli bir rolü olduğu hatta çocuğun ilk öğretmeni olduğu ön plana çıkarılarak istenmeyen davranışların çocukta görülmesinin de en fazla anneleri üzdüğü dile getirilmiştir.

Aydın kavramına da vurgu yapan Yakup Kadri, toplumda kendini aydın olarak nitelendiren kişileri eleştirmekte onların Batı'ya hayran olup kendi kültürünü ve toplumunu küçümseyen kişiler olduklarını ifade etmektedir. Oysa ki gerçek aydının topluma örnek olması ve kendi kültürünü hiçe saymadan yeniliğe ve değişime adapte olması gerektiğini söylemektedir. Bu noktada da gerçek aydın olarak Atatürk'ü ön plana çıkarmaktadır.

Yakup Kadri o dönemin eğitim problemlerini ve eğitime bakışını şöyle sıralar;

1. Dönemin zorluklarından payın almış, sınıflar oldukça kalabalık, masa ve sandalye sistemi yok,
2. Okullardaki temizlik sorunu,
3. Öğrenciler çarıksız ve pantolonsuz,
4. Ezberci bir eğitim sistemi var,
5. Bazı öğrencilere ayrıcalıklı davranılıyor,
6. Çocukların gelişimine aykırı olarak çok erken saatte ve kahvaltı etmeden eğitime başlanması,
7. Kılık kıyafetlerinin ihtişamlı olmasından dolayı Batılı tarzdaki okullara gitme isteği,
8. Maddi skıntı ve yokluklar bahane edilerek eğitimin aksatılması,

9. Öğretmen eksikliğini gidermek için branş öğretmenleri farklı derslere sokuluyor,
10. Öğretmen maaşlar az,
11. Anadolu'da yeterli sayıda okul ve öğretmen olması halinde Milli Mücadele dönemindeki pek çok facianın olmayacağı,
12. Cahilliklerin ve geri kalmışlığın nedeninin eğitimsizlikle bağdaştırılması,
13. Çevrenin kişi üzerindeki etkileri...

Genel anlamda Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun eserlerinde eğitim değerlerini incelediğimizde direk olarak konuya vurgu yapmadığı ancak dönemin toplumsal olayları içerisinde bir bütün olarak bu kavramı dile getirdiği, ideal birey ve ideal toplum üzerinden hareket ederek olayları açıkladığını söyleyebiliriz. Yakup Kadri; o dönemin eğitim problemlerini sıralarken sanki bugünüme de ışık tutmuştur.

Dönemsel farklar olsa da insan ve eğitime dair problemlerin değişmediği dikkate değerdir. O dönemdeki problemler bugünde eğitim sistemimizde aynen devam etmekte ve bütün eğitim camiası tarafından tartışılmaktadır. Bu yönüyle Yakup Kadri, eğitim, değerler, aile, köylülük, zihniyet değişimi açısından Türk Edebiyatının bir duayeni ve yol göstericisidir...

KAYNAKÇA

A. İncelenen Eserler

Kitaplar

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri; **Anamın Kitabı**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri; **Ankara**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri; **Atatürk**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri; **Bir Sürgün**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri; **Ergenekon**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1987.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri; **Gençlik ve Edebiyat Hatıraları**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri; **Hep O Şarkı**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri; **Hikayeler**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri; **Hüküm Gecesi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri; **Kiralık Konak**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri; **Milli Savaş Hikayeleri**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri; **Nur Baba**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri; **Panaroma**, I.Cilt, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1971.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri; **Panaroma**, II.Cilt, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1971.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri; **Politikada 45 Yıl**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri; **Sodom ve Gomora**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri; **Tiyatroları**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri; **Vatan Yolunda**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri; **Yaban**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri; **Zoraki Diplomat**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000.

Makaleler

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri; “Neşriyat Encümeni”, **İkdam**, 16 Şubat 1921.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri; “Anadolu’da Maarif İşleri”, **İkdam**, 28 Ağustos 1921.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri; “Anadolu’da Maarif”, **İkdam**, 18 Aralık 1921.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri; “Tedrisat”, **İkdam**, 28 Aralık 1921

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri; “Bin Dertten Biri”, **İkdam**, 14 Temmuz 1922.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri; “Ziya Ziya Ziya”, **İkdam**, 29 Ağustos 1922.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri; “Maarifte Usul Buhranı”, **İkdam**, 9 Aralık 1922.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri; “Sanayi-i Nefise Mektebini Kaldırıyorlar”, **İkdam**, 27 Ocak 1923.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri; “Merhametsizce Bir Karar”, **İkdam**, 29 Ocak 1923.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri; “İstanbul Muallimleri”, **İkdam**, 10 Şubat 1923.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri; “Ahlak ve Terbiye”, **İkdam**, 8 Haziran 1923.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri; “İrfan İşleri - Türkçe” **İkdam**, 8 Temmuz 1923.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri; “İstanbul Darülfünunu”, **İkdam**, 20 Eylül 1923.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri; “Maarif Cephесinden”, **Hakimiyet-i Milliye**, 3 Mart 1925.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri; “Mektep ve Yol”, **Hakimiyet-i Milliye**, 14 Kasım 1925.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri; “Maarif İşleri”, **Milliyet**, 6 Ocak 1929.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri; “Akademiye Doğru”, **Milliyet**, 25 Nisan 1929.

B.Faydalanılan Kaynaklar

AKI, Niyazi; **Yakup Kadri Karaosmanoğlu**, İnsan-Eser- Üslup, İstanbul, 1960.

AKTAŞ, Şerif; **Yakup Kadri Karaosmanoğlu**, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.

ARGUNŞAH, Hülya; “Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun Tanzimat Ve Servet-i Fünun Edebiyatı Hakkındaki Düşünceleri”, **Doğumunun 100. Yılında Yakup Kadri Karaosmanoğlu**, İstanbul, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1989.

BALCI, Baytekin; “Sanat Eğitiminde Yeni Bir Yöntemsel Yaklaşım Resim İş Eğitimi = Sanat Eğitimi = Estetik + Sanat Eleştirisi + Sanat Tarihi + Uygulama” **Millî Eğitim dergisi**, Ankara, 131, 1996.

BANARLI, Nihat Sami; **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, MEB Yayınları, 2001.

BURSALOĞLU, Ziya, **Okul İdaresinde Yapı ve Davranış Yenilikleri**. Ankara, ANKARA Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, 1973.

ÇELİKKAYA, Hasan; **Eğitime Giriş**, Bursa, Alfa Yayınevi, 1997.

ÇELİKKAYA, Hasan; **Eğitim Sosyolojisi**, İstanbul, Alfa Yayınları, 1998.

DİKİCİ, Ayhan; “Sanat Eğitiminde Yaratıcılık” **Mili Eğitim Dergisi**, 149, 2001.

DÖNMEZER, Sulhi; **Toplumbilim**, İstanbul, Beta Basımevi, 1994.

ERGİN, Muharrem; **Üniversiteler İçin Türk Dili**, İstanbul, Bayrak Yayınları, 2002.

FİDAN, Nurettin, ERDEN, Münire; **Eğitime Giriş**, Ankara, Alkım Yayınları, 1993.

GÜNGÖR, Erol; **Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak**, İstanbul, Özen Matbaası, 1988.

KABAKLI, Ahmet; **Türk Edebiyatı**, İstanbul, Türk Edebiyatı Yayınları, 1983.

KONGAR, Emre; **Toplumsal Değişme**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1972.

LUNDBERG, G.A., SCHRAG, C., LARSEN, O.N.; **Sosyoloji**, çev. Özer Ozankaya, Ankara, 1970.

MUSGRAVE, P. W. **The Sociology of Education**, England, 1963.

ÖNERTOY, Olcay; **Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı ve Öyküsü**, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1984.

SAĞLAM, Aycan, Çiçek; **Eğitim Bilimine Giriş**, İstanbul, Maya Akademi, 2008a.

SAĞLAM, Nazlı; Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Romanlarında Gerçeklik, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, 2008b.

SÖNMEZ, Veysel; **Eğitim Felsefesi**, Ankara, Şafak Matbaası, 1994a.

SÖNMEZ, Veysel; **Program Geliştirmede Öğretmen El Kitabı**, Ankara, Pegema Yayıncılık, 1994b.

TAN, Mine; **Toplumbilime Giriş. Genel Kavramlar**, Ankara, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, 1981.

TANPINAR, Ahmet Hamdi; **19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, Çağlayan Kitabevi, 2001.

TEZCAN, Mahmut, **Eğitim Sosyolojisine Giriş**, Ankara, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, 1981.

TURHAN, Mümtaz; **Kültür Değişmeleri**, İstanbul, Çamlıca Yayınları, 2006.

UÇ, Himmet; **Hikaye ve Romancı Yakup Kadri Karaosmanoğlu**, Diyarbakır, Dicle Üniversitesi Yayınları, 2005.

ULUDAĞ, Mehmet Emin; **Üç Devrin Yol Ayrımında Yakup Kadri**, İstanbul, Anı Yayınları, 2005.

YASA, İbrahim, **25 Yıl Sonra Hasanoğlan Köyü**, Ankara, SBF Yayınları, 1968.

YILMAZ, Ensar; **Yakup Kadri'nin Romanlarında Türkiye'nin Toplumsal Değişim Süreci**, İstanbul, Birey Yayıncılık, 2008.

YILMAZ, Tahsin; **Eğitim Bilimine Giriş**, İstanbul, 1973.

ÖZET

Hamza AYDOĞDU

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Eserlerinde Eğitim Değerleri

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı

Doktora, Ankara 2011

Danışman: Prof. Dr. Yakup ÇELİK

Toplum içerisinde yer alan bireyleri istenilen bir yaşam düzeyine ulaştırma çabasının en etkili araçlarından birisi eğitimidir. Eğitim, bireylere, toplumun istediği davranışları ve ihtiyaç duyduğu davranış değişikliklerini kazandırma ve onların, toplumun içerisinde bulunduğu şartlara uyum sağlamalarını kolaylaştırma ve bunu gerçekleştirme görevleriyle yükümlüdür. Bu sayede eğitim, toplumun sosyal gelişmesini güçlendirerek var olan sorunlara çözüm bulmaya çalışmaktadır.

Bir toplumda yaşayan bireylerin davranışları ve bireyler arası ilişkiler, içerisinde bulunulan dönemde yaşanan toplumsal değişmeyi yansıtır. Bu nedenle toplumsal değişim aile, ekonomi, din, siyaset, hukuk ve eğitim gibi toplumsal kurumlarda kendini gösterir.

Toplumsal değişme özellikle 19. yüzyılda Avrupa'da başlayarak hızla yayılmıştır. Bu değişimden Ülkemizde etkilenmiştir. Ancak Batı'da yaşanan değişim ve dönüşüme uyum sağlama kolay olmamıştır. Uyum sağlama sürecinde "Batı-Osmanlı" ikilemi ortaya çıkmış ve bunun sonucu olarak medeniyet, kültür ve zihniyet farklılığı noktasında bir takım sosyal sorunlar doğmuştur. Değerler sistemi etkilenmiş ve bunun sonucunda yaşanan toplumsal değişimler bir çok edebi esere konu olmuştur.

O dönemin bir yazarı olan Yakup Kadri'de olaylardan etkilenmiş ve Balkan Savaşından Birinci Dünya Savaşına, Milli Mücadele'den yeni Türkiye Devleti'nin kuruluşuna ve 1950'li yılları kapsayan toplumsal hayatımızı çeşitli yönleri ile romanlarında kaleme almıştır.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, yazılarında uslûba önem vermiştir. İyi bir gözlemci ve aynı zamanda iyi bir okur olan Yakup Kadri, mensur şiir, hikaye, tiyatro, roman, hatıra, anı, makale gibi çeşitli edebi türlerde eserler yazmıştır. Eserlerinde, Tanzimat ve sonrası yaşanan olaylar Batı medeniyeti ile karşılaşan insanımızın değişme çizgisi, nesillerin tartışmaları ve çatışmaları trajik bir şekilde dile getirmiştir

Toplumun sorunlarına duyarlı olan Yakup Kadri, özellikle önemini vurguladığımız eğitim konusunu eserlerinde ne derecede yansıtmaktadır? sorusundan yola çıkılarak hazırlanan çalışma ile bu sorunun cevabı aranmıştır.

Eserlerinde daha çok Tanzimat'tan 1950'li yıllara kadar ülkemizde yaşanan sorunları ve toplumsal değişmeyi dile getiren Yakup Kadri, direk olarak eğitimle ilgili sorunlara eğilmemiş olmakla birlikte eğitimin bağlantılı olduğu değişen değerler, aile yapısı, aydın insanlar, din ve inanç gibi konular üzerinde durmuş ve bu çerçeveden eğitimin önemini vurgulamıştır.

Anahtar Sözcükler:

1. Yakup Kadri Karaosmanoğlu
2. Eğitim
3. Eğitim Değerleri
4. Edebiyat
5. Toplumsal Değişme

ABSTRACT

Hamza AYDOĞDU

Educational Values in Yakup Kadri Karaosmanoğlu's Works

Turkish Language and Literature Department, Modern Turkish Literature

Discipline

PhD, Ankara 2011

Advisor: Prof. Dr. Yakup ÇELİK

One of the most effective tools for the individuals in society to reach the desired life standards is education. Education is responsible for the duties to gain the individuals behavioral changes according to society's needs and demands; and to facilitate their harmony with the society's conditions and to implement these. Thanks to this, education tries to find solutions for the potential problems by consolidating society's social development.

Behavior of individuals that live in a society and interpersonal relations, reflects the social change in that current period. For that reason, social change shows up in social institutions such as family, economy, religion, politics, law and education.

Social change especially beginning from Europe in the 19th Century, rapidly spread out in our country, was affected by this change. However, it was not easy to blend with the change and the transformation in the West. "West vs. Ottoman" dilemma came out and as a result of this, several social problems emerged on the point of civilization, culture, and mind diverseness. System of values was affected; and social changes that aroused as a result of this were issued in a lot of literary works.

Yakup Kadri, who was a writer of that period, was affected by the events and wrote out our social life that includes 1950s with its various aspects start from Balkan war to 1st World War, from National Struggle to foundation of new Turkish Republic in his novels.

Yakup Kadri, who was a good observer and at the same time a good reader, wrote literary works in various types such as prose poem, story, theatre, novel, memory, and article. In his works, he mentioned about events that took place during Reform (Tanzimat) and after Reform, change process of our people who met West Civilization, generation discussions and conflicts were mentioned in a tragic way.

To what degree does Yakup Kadri, who was sensitive to society's problems, reflect the theme of education in his works, which we especially emphasize its importance? This work is prepared by starting from this question and the answer of this question is searched.

Yakup Kadri, who mostly mentioned about Reforms, social change and problems by 1950s, didn't directly focus on educational problems; however, he put emphasis on the subjects related to education such as changing values, family structure, intellectual people, religion and faith; and he emphasized the importance of education on this aspect.

Key Words :

1. Yakup Kadri KARAOSMANOĞLU
2. Education
3. Educational Values
4. Literature
5. Social Change